

International Journal of Humanities and Education
Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi
Yıl: 2024 Cilt: 10 Sayı: 21

Yayıncı / Publisher

Dr. Halil TURGUT

Editörler / Editors

Dr. Gökçe Yükselen PELER & Dr. Halil TURGUT

Dil Bilimi Alan Editörü / Linguistics Field Editor

Dr. Gökçe Yükselen PELER

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Educational Sciences Field Editor

Dr. Halil TURGUT

Edebiyat Alan Editörü / Literature Field Editor

Dr. Şamil YEŞİLYURT

Halk Bilimi Alan Editörü / Folklore Field Editor

Dr. Eyüp Polat

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Dr. Cemal YORGANCIOĞLU

Psikoloji Alan Editörü/Psychology Field Editor

Dr. Zihniye OKRAY

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alan Editörü / Politics And International Relations Editor

Dr. Cemal YORGANCIOĞLU

Sanat Tarihi Alan Editörü / Art History Field Editor

Dr. Recep TEK

Teknoloji Eğitimi Alan Editörü / Technology Education Field Editor

Dr. Gürcan LOKMAN

Teknik İşler / Technical Services

Dr. Gürcan LOKMAN

Yayın Editörü / Production Editor

Saffet Alp YILMAZ

Yazı İşleri / Secretarial Work

Serkan YÜKSEL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Bülent ŞEN / Kırklareli Üniversitesi - Dr. Fegani BEYLER / Bingöl Üniversitesi - Dr. Hakan AKÇAY / Yıldız Teknik Üniversitesi - Dr. Hristo SALDZHIEV / Trakia Üniversitesi - Dr. Maral TAGANOVA / Mahtumkulu Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü- Dr. Olga PİLLİ / Girne Amerikan Üniversitesi - Dr. Oxana MANOLOVA YALÇIN / Erciyes Üniversitesi - Dr. Pi-Chu KUO / National Pingtung Üniversitesi - Dr. Robert E. YAGER / Iowa Üniversitesi- Dr. Rysbek ALİMOV / İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi- Dr. Zeki AKÇAM / Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi - Dr. Zeynep ELBASAN / İndiana Üniversitesi

İdare Merkezi / Adress

Yenidoğan Mahallesi, Alperen Caddesi, Köşker Konağı, Bina No: 11, Kat 13, Daire 40, Talas / Kayseri, Tel: +90 507 041 54 09

ijhe.org / editor.ijhe@gmail.com

Yayın Türü / Type of the Periodical

Altı aylık, uluslararası hakemli dergi / Biannually, international refereed journal

Tarandığı Uluslararası Dizinler / International Indexes Index

	Türk Eğitim İndeksi Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2017
	CiteFactor Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2017
	Arastirmax Scientific Publication Index Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2017
	Sobiad Atıf Dizini Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2017
	Scientific Indexing Services (SIS) Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2017
	ResearchBib Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2021
	İdeal Online Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2021
	International Institute Of Organized Research (I2OR) Kabul Tarihi / Acceptance Date: 02.2021
	İSAM - İslam Araştırmaları Merkezi Kabul Tarihi / Acceptance Date: 10.2021

İçindekiler / Context

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1 – 14** An Orthodox Christian Bridging the Boundaries of Mavlana’s Thought:
Yaman Dede’s Middle Path between Christianity and Islam
Zeynep ELBASAN BOZDOĞAN
- 15 – 38** BURDUR MÜZESİ’NDEKİ OSMANLI İZLERİ: MADALYA VE
NİŞANLAR
Aşlı SAĞIROĞLU ARSLAN
- 39– 74** Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir “İsnād-ı Nād-ı °Alī”
Merve KOLİKPINAR
- 75 – 91** Ekonomik Politika Belirsizliği ve Dış Ticaret İlişkisi: G-7 Ülkeleri Örneği
Onur YAĞIŞ
- 92 – 111** Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren (Subjunktif) Cümle Yapısı
Gökçe Yükselen PELER & Ebru DİLBAS
- 112 – 131** Kızıl Çukur, Üzümlü Kilise Apsis Zafer Kemerindeki Duvar Resimlerinin
Değerlendirilmesi
Burçin ŞAHİN & Nilay ÇORAĞAN
- 132 – 143** NECİP ASIM’IN MİLLÎ ARUZ İSİMLİ ESERİ (İnceleme ve Metin Aktarma)
Elif Esra ÖNEN
- 144 – 166** Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Psikolojik
Dayanıklılıkları ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Üzerindeki Etkisinin
İncelenmesi
Hülya GÜLAY OGELMAN & Döne KAHVECİ
- 167 – 197** Yeni Dönemin Sosyoloji Dernekleri ve Sosyoloji Araştırmaları
Arif AKBAŞ
- 198 – 219** Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906-27 Eylül 1907)
Nuran KOLTUK
- 220 – 230** Türk Polis Jargonunda Yaşayan Eski Türkçe İzler
Emrah BOZOK
- Kitap İncelemesi / Book Review*
- 231 – 234** Introduction to Pragmatics
Namık ÜLKERSOY

Bilim Kurulu / Scientific Board

- Dr. Ahmet ALBAYRAK / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. Betül AYDOĞDU GÖRKEM / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. Elçin İBRAHİMOV / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi / Azerbaycan
Dr. Emrah BOZOK / Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu / Türkiye
Dr. Fatih BALCI / Kayseri Üniversitesi / Türkiye
Dr. Güven ARIKLI / Kıbrıs İlim Üniversitesi / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Dr. Hülya ERAYDIN ARGUNŞAH / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. İlkey GÜLERYÜZ / Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Könül MEMMEDOVA / Yakın Doğu Üniversitesi / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Dr. Kutluk Kağan SÜMER / İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Dr. Mehmet TOPAL / Anadolu Üniversitesi / Türkiye
Dr. Muharrem DAYANÇ / İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye
Dr. Murat TURAL / Yozgat Bozok Üniversitesi / Türkiye
Dr. Mustafa ARGUNŞAH / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. Nevzat ÖZKAN / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. Oğuz KARAKARTAL / Lefke Avrupa Üniversitesi / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Dr. Selahittin TOLKUN / Anadolu Üniversitesi / Türkiye
Dr. Stoyan DİNKOV / Sofya Üniversitesi / Bulgaristan
Dr. Sultan Murat TOPÇU / Erciyes Üniversitesi / Türkiye
Dr. Zihniye OKRAY / Lefke Avrupa Üniversitesi / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

BU SAYIDAKİ HAKEMLER / REVIEWERS IN THIS ISSUE

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent KARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TOPAL	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Selahittin TOLKUN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Birol BULUT	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah BOZOK	Millî Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Eralp ERDOĞAN	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan HİRİK	Samsun Üniversitesi

Doç. Dr. Kaan BÜYÜKKARCI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TAY	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Remzi AYDIN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Savaş MARAŞLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sema ÖNGÖREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem ACARA	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alev ÖNDER Üniversitesi	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji
Dr. Öğr. Üyesi Aysel DEREGÖZÜ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elmas Karakaş	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KURTULMUŞ	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülhan KÖÇER	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Orkun ORAL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas Kays İMAMOĞLU	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve ÇAKINBERK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur DEMİRCİ	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serap Erçin KOÇER	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Utku IŞIK	Millî Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇÜRÜK	Doğuş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZDEMİR	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Batuhan İsmail KIRAN	Millî Eğitim Bakanlığı
Dr. Mustafa CENGİZ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Orhan BALDANE	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Volkan DARMAZ	İnönü Üniversitesi

Editör Notu / Editorial Note

Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 21. Sayı ile birlikte, yayın hayatındaki dokuzuncu yılını tamamlamış bulunmaktadır. Dokuzuncu yıla girerken yayına ilk çıktığımız 01.04.2015 tarihinden beri dergimizin editörlüğünü yürüten Prof. Dr. Saadettin YILDIZ, dergi editörlüğünü çalışma arkadaşım Prof. Dr. Halil TURGUT ve şahsıma bırakarak emeklilik hayatının bilgelik denizine dalmıştır. Dergimiz, yayına ilk çıktığı günden beri, Türk bilim dünyasına özgün çalışmalarla katkıda bulunma iddiasında olmuştur. Bu iddiasında Türk bilim hayatının geleceği olan genç bilim adamlarına fırsat tanımak her zaman önceliklerimiz arasında yer almıştır. Derginin kriz anlarında Saadettin Hocamızın “Evlat, biz bu dergiyi Türk çocukları için bir okul olarak görüyoruz!” şeklindeki ifadesi, bize azim kaynağı teşkil etmiş ve çalışma düsturumuz hâline gelmiştir. Dergimiz, ilmî yaklaşımdan ödün vermeden her zaman “karıncanın tabiatı”nı kendine örnek alan insanların çabaları ile bugünlere gelmiştir. Ancak “karınca tabiatı”, derginin uluslararası kimliği ile koşut devam etmiştir. Uluslararası kimliğimizin hudutlarını ise “millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne” çıkartmayı bize işaret eden irade teşkil etmiştir. Bu yaklaşımımız yeni yayın döneminde de aynı şekilde devam etmektedir ve edecektir.

Maalesef, bölgemizde savaş, çemberini genişleterek devam etmektedir. Geçen sayımızın Editör Notu’nda, “Kendi evlerinin enkazı altından çıkarılan bebeklerin cansız bedenleri bütün dünyada bir “Durun artık! Yeter!” nidası çıkarması gerekirken tek duyduğumuz bombalar altında can veren mazlumların inlemeleri.” Şeklinde bir serzenişte bulunmuştuk. Şükür ki bu nidanın dünyadan yükselmeye başladığına şahit olmaktayız. Bazı devletler, asırlardır üç dinin insanların kanlarına doymayan o mübarek topraklarda cereyan eden utanç verici rezillikler karşısında seslerini yükseltmeye başlamıştır. Ama esas sevindirici olan, o bilindik “akvam-ı beşer”in sokaklara dökülmüş olması. Hatta zalimin kendi tebaası bile sokaklarda “kaynıyor kum gibi”, ama bu sefer mazlumlar için dökülmüşler sokaklara... Ve elbette “tarihe sığmayanlar” her zamandan çok beklenen hâline gelmiş, Akif’in “Leyla”sı, bu sefer Kudüs “göklerinin kalbinde yer tutmuş”tur.

Dergimizin bu sayısı da yine birbirinden değerli, on bir telif makale ve bir kitap incelemesi ile çıkıyor. Halk biliminden sanat tarihine, toplum biliminden dil bilimine pek çok konuyu içeren makalelerin çeşitliliği, bir taraftan dergimiz için bir övünç kaynağı iken diğer taraftan Türk

bilim hayatı için de umut verici bir hadisedir. Bu sayımızda yer alan çalışmaların başlıklarını şöyle sıralayabiliriz:

An Orthodox Christian Bridging the Boundaries of Mavlana's Thought: Yaman Dede's Middle Path between Christianity and Islam

Burdur Müzesi'ndeki Osmanlı İzleri: Madalya ve Nişanlar

Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir "İsnād-ı Nād-ı °Alī"

Ekonomik Politika Belirsizliği Ve Dış Ticaret İlişkisi: G-7 Ülkeleri Örneği

Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren (Subjunktif) Cümle Yapısı

Kızıl Çukur, Üzümlü Kilise Apsis Zafer Kemerindeki Duvar Resimlerinin Değerlendirilmesi

Necip Asım'ın Milli Aruz İsimli Eseri (İnceleme ve Metin Aktarma)

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906-27 Eylül 1907)

Türk Polis Jargonunda Yaşayan Eski Türkçe İzler

Yeni Dönemin Sosyoloji Dernekleri ve Sosyoloji Araştırmaları

Kitap İncelemesi: Edimbilime Giriş

Dergimizin bu sayısını, geçtiğimiz ay aziz hatıralarını yâd ettiğimiz Çanakkale Şehitlerine armağan ederken, çalışma arkadaşlarım Prof. Dr. Halil Turgut, Dr. Öğr. Üyesi Gürcan LOKMAN, Saffet Alp YILMAZ ve Araş. Gör. Serkan YÜKSEL'e; alan editörlerimiz Prof. Dr. Zihniye OKRAY, Doç. Dr. Recep TEK, Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT, Dr. Öğr. Üyesi Cemal YORGANCIOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT'a teşekkürü bir borç biliyorum.

Gayret bizden Tevfik Allah'tan...

Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER

Kayseri

IJHE: CİLT / VOLUME 10, SAYI / ISSUE 21, S / P. 15 – 37.

BURDUR MÜZESİ'NDEKİ OSMANLI İZLERİ: MADALYA VE NİŞANLAR*

Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN*

Öz: Burdur Müzesi'ndeki 18 adet madalya ve iki adet nişan bu bilimsel araştırma yazısının konusunu oluşturmaktadır. Burdur Müzesi deposundaki eserler, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2008'deki kararlarıyla sikke envanterinden çıkarılarak; etnografik eser envanterine kaydedilmiştir. Daha önce hiçbir bilimsel araştırmada incelenmeyen eserler, ilk kez bu çalışmada ele alınarak, bilim dünyasına tanıtmak, araştırmanın en önemli amacıdır. Gümüş ve bakır malzemeden yapılmış olan madalya ve nişanlar, Osmanlı Dönemine ait kıymetli sanat eserleridir. Bu eserler, gün geçtikçe kararmakta, tasvirlerde yok olmakta ve yazılarda silinmeler meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu taşınabilir kültür varlıklarını belgelemek, çalışmanın en önemli amaçlarındandır. Madalya ve nişanlar, devletin kahramanlık, yararlılık ve üstün başarı gösteren başta askerlere olmak üzere kişilere verdiği, çeşitli derecelerde, onurlandırma ve değerlendirme sembolü niteliğinde objelerdir. Göğüs veya boyna asılan süslü madalya ve nişanlar, Osmanlı medeniyetine 18.yy'dan itibaren Batı medeniyetinden gelen bir kültürdür. Bu anlayışla oluşturulmuş madalya ve nişanlardan Burdur Müzesi deposunda 18 adet madalya bulunmaktadır. Bu madalyalar içerisinde Kırım Savaşı Madalyaları, Yunan Harbi Madalyaları, Kanuni Esasi Madalyaları ve Liyakat Madalyaları gibi çeşitli özel, tasvirleri ile dikkat çeken madalyalar bulunmaktadır. Abdülmecid, Abdülhamid ve V. Mehmet (Sultan Reşat) dönemlerine ait olan madalyonların üzerlerindeki kitabeler ve tuğralar okunarak; tasvirler ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Burdur müzesinde araştırmaya konu olan madalyon ve nişanlar; belgelenecek gelecek kuşaklara aktarılmış olması, Türk tarihi ve Türk kültür tarihi literatürüne katkı sağlaması araştırmanın amaçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Burdur Müzesi, Madalya, Nişan, Osmanlı, Ödül.

OTTOMAN TRACES IN BURDUR MUSEUM: MEDALS AND DECORATIONS

Abstract: 18 medals and two signs in Burdur Museum which constitutes the subject of this scientific research article. The works in the Burdur museum storehouse were removed from the inventory of coins by the decisions of the General Directorate of Cultural Assets in 2008 and its also recorded in the ethnographic works inventory. The works have not been examined in any scientific research before, which are the first handed and it carries the most important aim, which is introducing it to the world of science. Medals and signs are made from silver and copper materials, which are precious art works belonging to the ottoman period and these artifacts are darkening day by day, disappearing in depictions and being erased in writings. Therefore, documenting these portable cultural assets is one of the most important purposes of working. Medals and signs are symbol of honor and appreciation objects, which the state first gives from person to the soldiers at various levels, especially the heroism, usefulness and superior achievement. Medallions and signs are hanged from chest or neck, which are a culture of ottoman

* Bu çalışma, 24-26 Ekim 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen “22. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu”nda aynı adla sözlü olarak sunulan ve sadece özeti yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve yayımlanmamış tam metin halidir.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, asagioglu@erciyes.edu.tr, 0000-0002-5851-1979.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 12-12-2023

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 12-03-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1403765

civilization originating from the west civilization since the 18th century. There are 18 medals in the burdur museum store from medals and signs which are created for this understanding. Among these medals there are the Crimean War medals, the greek wark medals, the ottoman basic law medals and the merit medals. By reading the inscriptions and signatures on the medallions belonging to the periods of Abdulmecid, Abdulhamid and Mehmet V (Sultan Reşat); images are described in detail. The medallions and decorations that were the subject of research in the Burdur museum; The aims of the research are to document and transfer it to future generations and to contribute to Turkish history and Turkish cultural history literature.

Key words: Burdur Museum, Medal, Sign, Ottoman, Prize.

Giriş

Bu bilimsel araştırmanın konusu Burdur Múzesi deposunda yer alan Osmanlı Dónemine ait 18 adet madalya ve iki adet niřandır¹. Burdur Múzesinde etnografik eser olarak depoda muhafaza edilen taşınmaz kúltür varlıkları, satın alma yoluyla vatandaşlardan temin edilmiştir. Çalışmaya konu olan madalya ve nişanlar Kúltür Varlıkları Múzeler Genel Múdürlüğü'nün 08.02.2008 ve 11.08.2008 tarihli ve 23786 ve 147622 sayılı kararlarıyla sikke seksiyonunda kayıtlıken, etnografya seksiyonuna alınması uygun görúlmüřtür². Bugün eserler müze deposunda muhafaza edilmektedir.

Burdur Múzesi deposunda yer alan, gümüş ve bakır malzemededen ihdas edilen madalya ve nişanlar daha önce herhangi bir bilimsel yayında yer almamıştır. Bu eserler, ilk kez bu bilimsel araştırma ile incelenecek ve bilim dúnyasına tanıtılacaktır. Bu araştırmanın en temel amacı Burdur Múzesi deposunda yer alan Osmanlı dönemine ait 20 adet eserin, tuğra ve kitabelerini okuyarak, üzerlerinde yer alan tasvirlerin detaylı tanımlarını yapıp, bu eserleri belgelemektir. Ayrıca araştırmaya konu edinilen eserler tanıtılarak Türk Tarihi, Türk Kúltür Tarihi ve Türk Sanatı literatürüne katkı sağlanacaktır.

İnsanoğlu tarih boyunca taltif ve teşvik unsuru olarak birçok somut ve görsel materyal kullanmıştır. Madalya; resmi veya gayri resmi çeşitli işlerde ileri düzeyde başarı gösterenlere verilen madeni ödöl (nişan) olarak tanımlanmaktadır. Madalya kelimesi İtalyanca kökenli "medaglia" dan gelmektedir. Genellikle hatırlanması gerekli görülen başarının anısına altın, gümüş, bakır ve nikelden oluşturulan, bir defaya özgü verilen bir mükâfat ve şeref armağanıdır (Artuk, 2003, s.301). Savaşlarda ve devletlerin işlerinde ileri düzeyde başarı gösterenlere, yarışma ve sergilerde derece alanlara, önemli olaylarla alakalı olan kişilere verilen madeni nişanlara "madalya" denilmektedir (Bayrak, 1993, s.36).

Eski Yunan ve Romalılarda bir madeni paraya madalya denilirdi. Büyük bir olasılıkla daha sonraları madalya kıymetli bir takı aracı haline gelmiş ve paradan ayrı bir nitelik kazanmıştır.

¹ Burdur Múzesi Deposunda bu eserleri alışabilmem için bana yardımcı olan Burdur Múzesi Múdürlüğü'ne ve müze araştırmacısı Uzm. Sanat Tarihçisi Bilge GÜLNAR'a ve sayın hocam Prof.Dr.Muhittin KAPANŐAHİN'e kitabelerin okunması ve çözümlenmesi konusundaki yardımları için teşekkür ediyorum.

² Güler ERGÜN, Burdur Múzesi Etnografik Eser Envanteri Fiři, 149,151.25.03.2008.

Madalya, sadece batı medeniyetlerinde değil; İslam medeniyetlerinde de sıkça kullanılan bir ödüllendirme hediyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu madalyalar dönemin hükümdarların isimlerini ve portrelerinin kabartmalarını taşıyan madeni paralar niteliğindedir. Abbasiler zamanında önemli olaylar anısına madalyalar basıldığı bilinmektedir (Artuk, 2003, s.301). Nişan kelimesi pek çok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Ferit DEVELLİOĞLU'nun Osmanlıca Lugat'ın da "10. anlam olarak taltif için verilen madalya" (Develioğlu, 2002, s.841) olarak tanımlanmıştır. Başka bir anlamıyla nişan, devlet eliyle üstün başarıda bulunan, çeşitli derecelerde verilen göğüs veya boyna takılan süslü objeye denir. Nişan, madyalardan çok sonra ortaya çıkmıştır. Genel olarak elips veya yıldız formundadır. Gerek kamu görevinde gerekse askeri görevdeki kişilere hizmet karşılığı verilen nişanların kökeni, Ortaçağ'a kadar dayanmaktadır (Artuk vd., 1967, s.11). Osmanlı Uygarlığı'nda madalyalar nişanlardan daha önce kullanımı görülmüştür. İlk madalyonlar 15.yy'da Fatih Dönemi'nde kullanılmaya başlanmıştır. Patrona Halil İsyanı (1730) sonrasında çıkarılan "altın ferahi madalyası" Osmanlılardaki ilk madalya örneğidir. Önceleri sadece savaşta ve barışta üstün hizmet gösterenlere takdim edilen madalyalar, sonraki dönemlerde toplumsal bir olayı sürekli gündem de tutabilmek amacıyla hatıra madalyaları ya da devletin felaket anında yardım amacıyla bağış madalyaları olmak üzere de ihdas edilmiştir (Eralp, 2002, s. 684). "Dünya genelinde nişan, devletlerin varlığı, birliği, bütünlüğü ve gelişiminde üstün gayret, hizmet ve özveri ile çalışarak kişisel başarıya ulaşan ve bu başarısı ile toplumu üst düzeyde etkileyen kişilere verdiği nesnel bir semboldür. Bu sembolün verilmesindeki amaç bir yanda toplumun diğer bireylerini özendirerek aynı başarıya ulaşmaya teşvik edici bir mesaj verebilmektedir. Ayrıca nişanların sayısal olarak bir iki üç dört veya daha fazla beşinci, altıncı gibi sayısal derecelendirilmesi; yahut altın, gümüş, bronz gibi madensel değerlendirilmesi veya form ve şekil olarak farklı biçimlerde verilmesi gösterilen başarıların mükemmel, çok iyi, orta gibi, sınıflandırılmasına olanak sağlamıştır" (Eralp, 2002, s. 684).

Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında savaşlara katılanlara ve görevlerinde başarılı olanlar madalya ve nişanlar ile mükâfatlandırılmışlardır. Madalya, nişan ve rütbe kişilere; yazılı olarak üzerinde padişahın tuğrası bulunan, berat adı verilen bir belge halinde bildirilirdi. 19 yy.ın ilk yarısına ait madalyaların beratlarına pek rastlanmamaktadır. Beratlarda madalyanın verilme sebebi açıklanır; özellikle nişanlar beratlarla beraber takdim edilirdi (Bayrak, 1993, s. 36). Batılılar tarafından icad edilen madalyaların, Osmanlılar tarafından kabulü ve kullanılması çok uzun zaman almıştır. Türklerde madalya ve nişan kullanılmadan önce sorguç, tuğçeleng ve avize kullanılmıştır (Artuk vd., 1967, s. 11).

Osmanlılarda ilk nişan, III. Selim (1789-1807) Dönemi'nde kullanılmıştır. Hükümdarın Abu Kır'da Fransız donanmasını yakan Amiral Nelson'a gönderdiği elmaslarla süslü çelenk ilk nişan olarak kabul edilmektedir. Bu çelengi yine aynı yılları takiben 1801'de ihdas edilen Hilal Nişanı izlemiş ve ünlü Vak'a-ı Mısıriye Madalyası'da bu tarihte çıkarılmıştır. Nişanların resmi düzenlemeye tabi tutulması ise II. Mahmut (1080-1839) Döneminde olmuştur. Bu dönemde ilk olarak Nişan-ı İftihar ihdas edilmiş ve Alman Mareşali Helmunt Von Moltke'den edinilen bilgiye göre hükümdar kendisine bu nişanı huzurunda tören ile takdim etmiştir³. (Eralp, 2002, s.684). Abdülmecit'in hükümdar olmasından (1839'da) itibaren nişan, Osmanlı İmparatorluğunda artık iyice yerleşmiş, nişanlar nizamnameye bağlanarak beratları ile birlikte verilmeye başlanılmıştır. Nişan-ı İftihar, Nişan-ı İmtiyaz, özellikle hükümdarın adını taşıyan Mecidi Nişanı bu dönemin en önemli nişanları arasında sayılabilir. Madalya ve nişan arasındaki farklar; madalyalar genellikle altın, gümüş, bronz ve bakır malzemeden oluşturulmuşlardır. Onları nişanlardan ayıran bir diğer önemli fark; görünüm olarak nişanlardan daha küçük ebatlı olarak ihdas edilmeleri ve çift taraflı olarak tasarlanmalarıdır (Eralp, 2002, s.684). Madalyaların ön yüzünde genellikle olayı simgeleyen kabartmalar veya bazen Osmanlı arması bazen de hükümdarın tuğrası yer almakta, arka yüzleri ise verilen kişinin adının yazılacağı ince bir şerit ile açıklayıcı yazılar yazmışlardır. Devlete hizmet vermek için madalyalar içerisinde Liyakat Madalyası, İmtiyaz Madalyası; harp madalyaları arasında ise, Silistre, Kırım, Yemen, Yunan Harbi madalyaları örnek gösterilebilir. Hatıra madalyalarına Hünkar İskeleyi Madalyası, Alman Mülakatı Madalyası, Kolera Hatıra Madalyası, Hareket-i Arz Madalyası örnek verilebilir. Bağış madalyaları arasında Hilal-i Ahmer 'Kızılay' Madalyası, Malul Askere İane Sergisi Madalyası, Donanma İane Madalyası, İane-i Harbiye Madalyası gibi madalyalar en dikkat çekicileridir (Eralp, 2002, s.684). Madalyalar ve nişanlar Osmanlı Dönemi'nde özellikle 1908'den sonra taşınırken elbise üzerinde belirli kurallara bağlı olarak taşınmış ve hatta bir nizamname ile bunların ceket üzerinde takılış yerleri bile belirlenmiştir. Birinci dünya savaşı sırasında asker kişilerin hangi madalyalara ve nişanlara sahip olduklarını göstermek için 'peyk' isimli küçük rozetler bastırılmış ve üzerlerinde madalya ve nişanın çok küçük örneklerini taşıyan bu rozetler; günümüzde silahlı kuvvetlerde kullanılan şerit rozetler gibi ceketin sol tarafında cep kapağı üzerinde bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, III. Selim döneminde ilk çıkarıldığı andan itibaren 25 adet, Abdülmecit Dönemi'nde sekiz adet, Abdülaziz Dönemi'nde 26 adet madalya ve hatıra

³ Ayrıca Ameral Nelson'un çelengi (nişanı), Hilal nişanı, Vaka'i Mısıriye Madalyası, ve Nişan-ı İftihar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Metin Erüreten, **Osmanlı Madalya ve Nişanları**, İstanbul, 2001., Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004, s.16-54, s.110-126.

madalyonu çıkarılmıştır. Osmanlı madalya ve nişanları Cumhuriyet Döneminde de kullanılarak, 1934 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu taşınabilir kültür varlıkları 1934 yılında çıkarılan 2590 sayılı yasa ile kullanımı tamamen kaldırılmıştır.

1. Burdur Müzesindeki Madalya ve Nişanları

Bu araştırmaya konu olan 20 adet eserden 10 adedi aşağıdaki tablolarda detaylı olarak çizim ve fotoğraflarla birlikte tanıtılmıştır. Diğer 10 adet eser ise toplu bir değerlendirme tablosuna da katalog bölümünün sonunda yer alan genel değerlendirme tablosunda genel özellikleriyle verilmiştir.

			
<p>Fotoğraf:1 Çizim: 1</p>		<p>Fotoğraf: 2 Çizim: 2</p>	
<p>Katalog Numarası:1</p>	<p>Müze Envanter Numarası: Et.31.8.08/4881</p>	<p>Kitabeleri Abdülmeccid Han bin Mahmud el Muzaffer Daima</p>	
	<p>Müze Getiriliş Tarihi: 23.11.1998</p>	<p>Tarihi: Rumi1266 Miladi1850</p>	<p>Ölçüleri: 37 mm (çapında), 2.5 mm. (kalınlığında)</p>
<p>Malzemesi: Gümüş</p>			
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemedan yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde yüksek kabartma tekniğinde bir hilal ve beş kollu bir yıldız işlenmiştir. Bu ay ve yıldız motifinin altına bir yazı kuşağı yer almaktadır. Yazı bandının uçları içe doğru rulo yapmış şekilde tasvir edilmiştir. Yazı bandının üstünde tek satır halinde yazı bulunmaktaysa da; malzeme aşındığı için yazı okunamamıştır. Bu yazı bandının altında daha küçük ebatlı üzerinde “sene 1266” yazan bir yazı kuşağı daha yerleştirilmiştir. Ay-yıldız 5</p>			

mm'lik yivli bir silme ve döz yzeyli bir silme evrenmiştir. Madalyanın arka yzünde sadece alçak kabartma tekniği ile büyükçe bir tuğra işlenmiştir. Tuğranın içinde ‘‘Abdülmecid Han bin Mahmud el-Muzaffer Daima’’ ibaresi yazılıdır. Tuğra en dışta 5 mm'lik döz yzeyli bir silme ile evrenilmektedir. Madalyanın st kısmında 5 mm. aplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek iindir⁴.

Fotoğraf:3

Çizim: 3

Fotoğraf: 4

Çizim: 4

Katalog Numarası:2	Müze Envanter Numarası: Et.5.8.08/4855		Kitabeleri Nişan-ı İftihar Abdülmecid Han bin Mahmud el- Muzaffer Daima sene 1270
	Müzeye Getiriliş Tarihi: 05.02.1975	Tarihi: Rumi 1270 Miladi1854	lleri: 31mm. (apında), 2.5 mm. (kalınlığında) Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemedен yapılmıştır. Madalyanın n yznde, sola doğru dönük bir hilal ve altı kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu ay ve yıldızın iki tarafında şitli bitkisel motifler ve defne dalları madalyonun her iki yznde yer almaktadır. Madalyanın alt kısmında da ortada bir güneş kursu içerisinde bir tuğra işlenmiştir. Ancak madalyanın malzemesinde bozulma meydana geldiği için tuğra net olarak

⁴ Bu madalyanın aynı varyasyonu Bosna Madalyası olarak geçmektedir. Madalya için bkz: (Eldem, 2004, s.153).

algılanamamaktadır. Güneş kursunun etrafında dört adet Osmanlı sancağı tasvir edilmiştir. Madalyonun arka yüzünde ise, alçak kabartma tekniği ile yapılmış 12 kollu yıldız motifinin merkezinde altı kollu yıldız bezemesi işlenmiştir. Çok kollu yıldız bezemesinin altında yazı kuşağı yer almaktadır. Madalyon üzerinde Rumi 1270 tarihi ibaresi okunmaktadır. Yazı kuşağı birer küçük yıldız ile tutturulmuştur. Yazı kuşağının altında ise birer defne dalı işlenmiştir⁵.

Fotoğraf:5

Çizim 5

Fotoğraf: 6

Çizim 6

Katalog Numarası:3	Müze Envanter Numarası: Et.24.8.08/4874		Kitabeleri Abdülmecid Han bin Mahmud el-Muzaffer Daima Kırım 1271, CRIMEA 1855
	Müzeeye Getiriliş Tarihi: 21.12.1992	Tarihi: Rumi.1271 Miladi1855	Ölçüleri: 37mm. (çapında), 2.2mm.(kalınlığında)
			Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya gümüş malzemedden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, birbirine kurdele ile bağlanmış defne dallar alçak kabartma tekniği ile işlenmiştir. Defne dalları çelenk gibi tasarlanmış olup; bu çelengin içerisine ortaya üst kısma Abdülmecid'in tuğrası yerleştirilmiştir. Tuğranın altında kitabe yer almaktadır. "Kırım" yazmaktadır onun altında da "1271" tarihi okunmaktadır. Madalyonun arka yüzünde Kırım

⁵ Nişan-ı İftihar Madalyası örnekleri için bkz: (Eldem, 2004, s. 149-150).

savaşına atıfta bulunan bir takım tasvirlerle yer verilmiştir. Yatay olarak üç d¼zleme ayrılan madalyanın en alt ve dar d¼zleminde, Latin harfleri ile “CRIMEA 1855” yazısı yer almaktadır. İkinci d¼zlemde yerde bozguna uğratılan d¼řman kuvvetlerine ait bir bayrak, bir top arabası ve top, top arabasının üzerinde bir harita (Kırım haritası), büyük bir gemi çapası, bir kürek ve üç büyük döküm top tasvir inden oluşan alegorik bir kompozisyon yer almaktadır. Üçüncü d¼zlemde dört adet sancak dikey olarak yerleştirilerek; diğer iki d¼zlemin yataylığını dengelemektedir. Sancaklar simetrik olarak aynı biçim ve boyutta iki adet sol taraf iki adet de sağ tarafa doğru işlenmiştir. Malzemesinin y¼zeyi bozulduğu için bayrakların üzerlerindeki detaylar algılanamamaktadır. Ancak bu bayraklar muhtemelen Osmanlı-Rus Savaşı’nda Osmanlı’nın m¼ttelefiki olan Fransız, İngiliz ve Sardinyalılarına ait oldukları söylenebilir. Diğer iki sancak ise Osmanlı sancağıdır. Top arabasının tekerleğinin altındaki bayrak ise yenilmiş Ruslara ait olmalıdır. Ayrıca birinci ve ikinci d¼zlem düz yatay bir çizgi ile ayrılmıştır. Top arabası, top, çapa, havan, üç top ve kürek kalın bir bant üzerinde tasvir edilmiştir. Bu bant deniz olmalıdır. Kırım bir liman şehridir ve haliyle denizin tasvir edilmiş olması doğaldır. Bu madalya 1855 Kırım Savaşı için yaptırılmıştır ve ‘‘Crimea’’ yazısından da anlaşılacağı üzere İngilizlere mahsus yapılmıřtır⁶. Madalyanın üst kısmında 4 mm. çaplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek içindir. Eser 0.3 cm’lik yuvarlak profilli bir silme ile hem ön hem arka y¼zeyinden en dışında sınırlandırılmıştır (Eldem, 2004, s. 153).

Fotoğraf:7

Çizim:7

Fotoğraf:8

Çizim:8

⁶ Kırım Savaşı Madalyaları dört farklı varyasyonda ihdas edilmiştir. Bunlar, savaşa katılan İngiliz, Fransız, Sardinya ve Osmanlı askerlerine verilmek üzere yaptırılmış madalyalardır. Kırım madalyaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 203, 204, 215), (Tekin, 2014.).

Katalog Numarası:4	Müze Envanter Numarası: Et.26.8.08/4876		Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el- Gazi Liyakat Madalyası Şecaat İbrahim Edenlere Mahsustur 1308
	Müze Geliş Tarihi: 25.12.1992	Tarihi: Rumi 1308 Miladi 1892	Ölçüleri: 24.5mm. (çapında), 2.2 mm (kalınlığında) Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde alçak kabartma tekniği ile Osmanlı arması işlenmiştir. Osmanlı armasının tam merkezine madalyanın tam ortasına gelecek şekilde bir tuğra yerleştirilmiştir. Tuğranın içerisinde “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el- Gazi” ibaresi yazılıdır. Tuğra bir güneş tasviri içerisine yerleştirilmiştir. Bu tuğra Osmanlı padişahını simgelerken; onun arkasından doğan güneş onun hükmettiği güçlü imparatorluğa atıfta bulunmak için tasvir edilmiş olabilir. Armadaki 30 adet nesnenin her birinin imgesel anlamı (ikonografik anlamı) bulunmaktadır⁷. Madalyanın arka yüzünde yuvarlak hatlı bir yazı ile üç satır halinde “Liyakat Madalyası, Şecaat İbrahim Edenlere, Mahsustur 1308” kitabesi yazılmıştır. Rakamlar dikdörtgen bir pano içerisine alınmıştır. Madalyanın en üst kısmında yaklaşık 5mm.lik düzgün olmayan bir delik, zincir takmak için açılmış olmalıdır. Eser 0.2 cm’lik düz yüzeyli ince bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışarıdan sınırlandırılmıştır. Liyakat madalyası Osmanlı medeniyetinde toplumda yararlılık gösteren kişilere verilirdi⁸.

⁷ Osmanlı arması ve üzerindeki 30 adet ikonografik motifin anlamı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özdemir,1997.)

⁸ Liyakat Nişanı hakkında detaylı bilgi için bkz: Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004, s. 290-293, 300, 301.

			
Fotoğraf:9 Çizim:9		Fotoğraf:10 Çizim:10	
Katalog Numarası:5	Müze Envanter Numarası: Et.27.8.08/4877		Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima Yunan Muharebesi 23 Zilkade sene 1314 yevm-i Pazar
	Müze Geliş . Tarihi: 25.12.1992	Tarihi: Rumi 23 Zilkade1314 Miladi 25 Nisan 1897	Ölçüleri: 24.5 mm (çapında), 2.2 mm. (kalınlığında)
			Malzemesi: Gümüş
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemeden yapılmıştır. Madalyonun ön yüzünde, birbirine bir adet açmış gül ile bağlanmış, iki defne dalı yer almaktadır. Defne dalları bir çelenk oluşturmuştur. Çelengin ortasına tuğra ve tuğranın sağına da yuvarlak hatlı bir yazı ile “el-Gazi” kitabesi yer almaktadır. Tuğranın içerisinde “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima” okunmaktadır. Madalyonun arka yüzünde sadece kitabe yer almaktadır. Yuvarlak karakterli bir yazı ile “Yunan Muharebesi 23 Zilkade sene 1314 yevm-i Pazar ” yazmaktadır.</p> <p>Madalyanın üst kısmında 5 mm. çaplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek içindir. Eser 2 mm.’lik düz yüzeyli ince bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışarıdan sınırlandırılmıştır. Bu madalya Abdülhamid zamanında Yunan Muharebesi anısına bastırılmıştır. Bu yüzden bu isim ile anılmaktadır⁹.</p>			

⁹ Yunan Harbi madalyaları detaylı bilgi için bkz: Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004,s. 307, 308, 315.

			
Fotoğraf:11		Çizim :11	
Fotoğraf:12		Çizim: 12	
Katalog Numarası:6	Müze Envanter Numarası: Et.21.8.08/4871		Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el-Gazi 10 Temmuz 1324
	Müze Getiriliş Tarihi: 14.12.1989	Tarihi: Rumi1324 Miladi1908	Ölçüleri: 27mm. (çapında), 2.4mm. (kalınlığında)
			Malzemesi: Bakır
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyonun ön yüzünde, birbirine ince kurdeleler ile bağlanmış defne dalları alçak kabartma tekniği ile işlenmiştir. Defne dalları çelenk gibi tasarlanmış olup; bu çelengin içerisine ortaya üst kısma tuğrası yerleştirilmiştir. Tuğrada “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağına “el-gazi” yazısı yazılmıştır. Altında ise “10 Temmuz 1324 sene” yazısı okunmaktadır. Madalyanın arka yüzünde bir erkek portresi cepheden işlenmiştir. Alçak kabartma tekniği ile işlenen portre: batılı üslupta bir ceket, fes, gömlek, kravat ve sadece bıyıklı olarak tasvir edilmiştir. Figür ciddi bir yüz ifadesi ile betimlenmiştir. Ayrıca figürün kıyafetinde ve yüz hatlarında gölge ışık etkisi ile başarılı bir derinlik etkisi yaratılmıştır. Madalyanın arka yüzünde tasvir edilen bu portrenin kime ait olduğuna dair herhangi bir yazı mevcut değildir. Bu yüzden bu şahsın kim olduğu tespit</p>			

edilememiřtir. Ön yzdeki tuđra Abdülhamid Han'a aittir ve bu portreni'nde sultana ait olduđu dűřünlmektedir¹⁰. Portre kűçük yuvarlaklardan oluřan naif bir bordűr ile çevrelenmektedir. Madalyanın en űst kısmında, yukarıya dođru tařırılmıř bir delik mevcuttur. Bu toka madalyayı kolye olarak takmak için yapılmıř olmalıdır. Madalya 4 mm.'lik dűz yzeyli bir silme ile hem 2n hem arka yzeyinden en dıřında sınırlandırılmıřtır.

Fotoğraf:13

Çizim: 13

Fotoğraf: 14

Çizim:14

Katalog Numarası: 7	Műze Envanter Numarası: Et.13.8.08/48 63		Kitabeleri: 2n Yzűnde “Abdulhamit Han bin Abdulmecit el- Muzaffer Daima el Gazi 10 Temmuz 1324 sene” Arka Yzűnde “Hűrriyet”, “Uhuvvet (kardeřlik)”, “Musavat (eřitlik)” “Adalet”
	Műzeye Getiriliř Tarihi: 15.12.1976	Tarihi: Hicri 1324 Miladi 1915	2lűleri: 27mm. (ap), 2.5mm. (kalınlık) Malzemesi: Bakır
Tanımı: Gűnűműze sađlam durumda ulařabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıřtır. Madalyanın 2n yzűnde, birbirine kurdele ile bađlanmıř iki defne dalı ile çevrelenmiř;			

¹⁰ Sultan V. Mehmet Reřat'ın cűlűsű konulu popűler hatıra madalyaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 375,376).

merkezde büyük bir tuğra yer almaktadır. Tuğrada “Abdulhamit Han bin Abdulmecit el-Muzaffer Daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağında yuvarlak hatlarla “el Gazi” yazmaktadır. Tuğranın altında da iki satır halinde tarih düşülmüştür. İlk satırda “10 temmuz”, ikinci satırda “1324 sene” okunmaktadır. Madalyanın en üst kısmında, yukarıya doğru taşırılmış bir delik mevcuttur. Bu toka madalyayı kolye olarak takmak için yapılmış olmalıdır. Tuğra, yazılar ve defne dalları alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir.

Madalyanın arka yüzünde merkeze, alçak kabartma tekniği işlenmiş iki Osmanlı sancağı yer almaktadır. Bayraklar çapraz olarak yerleştirilmiştir. Sancakların altına üstüne ve iki yanına toplam dört kelimedenden oluşan kitabeler yazılmıştır. Madalyanın arka yüzündeki yazılar ön yüzündekiler kadar sağlam durumda değilse de; okunabilmektedir. Sancakların ortasında üstte “Hürriyet”, altındaki kitabede “Uhuvvat (kardeşlik)” sağdakinde, “Musavat (eşitlik)” soldaki kitabede ise “Adalet” yazmaktadır. Bayrakların direklerinin üzerinde alemler (ay/yıldız) işlenmiştir. Yine her iki sancağın merkezinde de hilal ve beş kollu yıldız kabartmaları yer almaktaysa da; bu kabartmaların her ikisinde de yıpranmalar görülmektedir. Bayrakların birleştiği noktada üstteki kitabenin altında tek bir yıldız kabartması yer almaktadır. Sancaklar Osmanlı devletini, tek bir yıldız ise Osmanlı padişahını temsil ediyor olmalıdır. Madalya 0.3 cm.lik düz yüzeyli bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışında sınırlandırılmıştır¹¹.

Fotoğraf:15

Çizim:15

Fotoğraf: 16

Çizim:16

	Müze Envanter Numarası:	Kitabeleri Kanun-i Esasi Yedigari
		Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima
		Ölçüleri: 22mm. (çapında), 2.4mm. (kalınlığında)

¹¹ Kanuni Esasi Madalyası hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 366, 376).

Katalog Numarası: 8	Et.16.8.08/48 66		Malzemesi: Bakır
	Müzeye Getiriliş Tarihi: 14.02.1980	Tarihi: Rumi1324 Miladi190 8	

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, alt kısımda iki meşale çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Bu meşalelerin üzerinde sağlı sollu defne dalları bulunmaktadır. Madalyanın ortasına tuğra bulunmaktadır. Tuğranın sağ üst kısmına bir iek bezemesi işlenmiştir. Tuğranın içinde “Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğra dıştan yedi adet yıldız ile sınırlandırılmıştır. Yedi yıldız Osmanlı imparatorluğunun yedi kıtaya olan hakimiyetini simgeliyor olabilir. Yıldızlar defne dallarına doğru daire biçiminde yerleştirilmişlerdir. Meşaleler, defne dalları, tuğra, iek ve yıldızlar alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir. Madalyanın arka yüzünde alçak kabartma tekniği ile büyük bir Osmanlı arması işlenmiştir. Armanın üst kısmında yuvarlak hatlı bir yazı ile tek satır halinde “Kanun-i Esasi Yadiğarı” yazmaktadır. Osmanlı armasının altında simetrik olarak yerleştirilmiş, S ve C kıvrımları yapan bitkisel motifler bulunmaktadır. Armanın altında da bitkisel motiflerin altında ince bir yazı ile “11 Temmuz 1324 sene” yazmaktadır. Madalyanın üst kısmında dışarıya doğru 5mm.taşırılmış bir toka bulunmaktadır. Bu tokaya bir halka ile hilal biçiminde üzerinde fiyonk olan bir parça ilave edilerek; madalya kolyeye dnüşürülmüştür. Daha sonra da bu madalyadan oluşan kolye ucuna zincir eklenmiştir. Dikdörtgen formlu küçük parçalardan oluşan zincirin dört parçası bugün mevcuttur. Parçalar küçük halkalar ile birbirine geçirilmiştir. Eserin malzemesi oldukça korozyona uğramıştır.

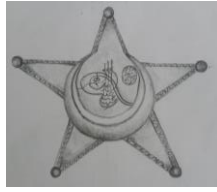
Kanun-i Esasi Yadiğarı olarak ihdas edilen madalyalar, Sultan Mehmet Reşat zamanında ilk defa yapılan bir uygulama ile isteyene para ile alıp takabilmesi sağlanmıştır. Bundan dolayı daha çok rozet şeklindedir.

			
<p>Fotoğraf:17 Çizim: 17</p>		<p>Fotoğraf:18 Çizim: 18</p>	
<p>Katalog Numarası:9</p>	<p>Müze Envanter Numarası: Et.15.8.08/4865</p>	<p>Tarihi: -</p>	<p>Kitabeleri Mehmed Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daimaes Sultan Mehmed el-Hamis</p>
	<p>Müze Getiriliş Tarihi: 28.12.1977</p>		<p>Ölçüleri: 22mm.(çapında), 2.5 mm.(kalınlığında)</p>
		<p>Malzemesi: Bakır</p>	
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, alt kısımda iki meşale çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Bu meşalelerin üzerinde sağlı sollu defne dalları bulunmaktadır. Madalyanın ortasına tuğra bulunmaktadır. Tuğranın sağ üst kısmına bir çiçek bezemesi işlenmiştir. Tuğra dıştan yedi adet yıldız ile sınırlandırılmıştır. Yedi yıldız Osmanlı imparatorluğunun yedi kıtaya olan hakimiyetini simgeliyor olabilir. Yıldızlar defne dallarına doğru daire biçiminde yerleştirilmişlerdir. Meşaleler, defne dalları, tuğra, çiçek ve yıldızlar alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir. Madalyanın arka yüzünde bir erkek portresi cepheden işlenmiştir. Alçak kabartma tekniği ile işlenen portre: Başında fesi ve askeri üniforma ile tasvir edilen figürün altında bir kitabe yer almaktadır. Kitabede “....es-Sultan Mehmed el-Hamis” yazı yazmaktadır. Kitabedeki es-Sultan Mehmet ifadesinden bu portre sultan V. Mehmet Reşat’a ait olabilir. Portenin başındaki fes ve</p>			

fesin üstünde yer alan sorgu¹² bu tasvirin önemli bir şahsa ait olduğuna işaret eden detaylardır. Yine figürün üniformasında madalya ve nişanlarla tasvir edilmesi dikkat çekicidir. Portre küçük yuvarlaklardan oluşan naif bir bordür ile çevrelenmektedir. Madalyanın üst kısmında dışarıya doğru 5 mm. taşırılmış bir toka bulunmaktadır. Bu Sultan Reşat'ın tasvirinin üzerinde bulunmasından dolayı önem taşıyan bir madalyadır¹³. Bu madalyonun ihdas tarihi Sultan V. Reşat'ın tahta çıktığı tarih olan 1909 olmalıdır.

Fotoğraf: 21

Çizim: 20

Fotoğraf: 22

Katalog Numarası:10	Müze Envanter Numarası: Et.10.8.08/48 60	Tarihi: -	Kitabeleri: Mehmet Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el-Gazi
	Müze Getiriliş Tarihi: 15.12.1976		Ölçüleri: 56mm. (ap), 2.4mm. (kalınlık)
Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen nişan, bakır malzemeden yapılmış ve üzeri kırmızı renk minelenmiştir. Ancak mineler de dökülmeler olmuştur. Beş kollu yıldız formunda			Malzemesi: Bakır –Mine

¹² Sorgu: padişah sarık ve feslerine takılan kıymetli kuş tüyleri ve mücevherlerden oluşan takı, süs objesidir. Neslihan Koç Keskin, "Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri "elenk" "Otaga" ve "Sorgu" **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Turkic**, 2/7, s. 497-498.

¹³ Sultan V. Mehmet Reşat'ın cülüsü konulu popüler hatıra madalyaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 375,376).

olan nişan, tam merkezine yüksek kabartma tekniği ile büyük bir hilal motifi işlenmiştir. Hilalin ortasında döküm tekniği ile tuğra aplike edilmiştir. Tuğrada Abdülhamid Han b. Abdülmecid el-Muzaffer Daima ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağında da bir daire içinde “el- Gazi” yazmaktadır. Kitabe de tuğra gibi döküm tekniği ile nişana monte edilmiştir. Tuğranın altında tarih kısmı da mevcutmuş ancak bugün sadece izleri algılanabilmektedir. Yıldızın her bir kolu birbirine eşit boyuttadır ve küçük toplarla nihayetlenmişlerdir. Ayrıca yıldızın her bir kolu şeritlerle sınırlandırılmış ve yıldızın içleri kırmızı renk mine ile renklendirilmiştir. Nişanın arka yüzünde herhangi bir damga, yazı ya da süsleme mevcut değildir. Bugün nişanın iğnesi günümüze ulaşamamıştır. Sadece yatay dikdörtgen şeklinde iğne kancası yeri mevcuttur. Müze envanter fişinde arka yüzde “BB&C” ibaresinin yazılı olduğu kayıtlıysa da¹⁴ bugün bu yazılar mevcut değildir. Belki de nişanın basıldığı atölyeye işaret ediyor olabilir¹⁵.

2. Değerlendirme Tablosu

Kat No	Tarihi	Dönem Padişahı	Maden i	Boyutu	Türü/Konusu	Tuğrası	Süslemesi
1.	Rumi1266 Miladi1850	Abdülmecid Han	Gümüş	37 mm (çap), 2.5 mm. (kalınlık)	Madalya (Bosna Madalyası ?)	Tuğra	Hilal, Yıldız
2.	Rumi 1270 Miladi1854	Abdülmecid Han	Gümüş	37 mm (çap), 2.5 mm. (kalınlık)	Nişan-ı İftihar	Tuğra	Çok Kollu yıldız, Çiçek,

¹⁴ Gürer Ergün, **Burdur Müzesi Etnografik Eser envanteri**, Envanter No: Et.10.8.08/4860,25.03.2008.

¹⁵ Çanakkale Harbi Madalyası için bkz: (Eldem, 2004, s. 445-449, 456,457).

3.	Rumi 1271 Miladi1855	Abdülmeceid Han	Gümüş	37mm. (çap) 2.2mm (kalınlık)	Kırım Madalyası (İngilizler e mahsus)	Tuğra	Top arabası, Defne, Gül
4.	Rumi 1308 Miladi1892	Abdülhamid Han	Gümüş	24.5mm. (çap) 2.2 mm (kalınlık)	Liyakat Madalyası	Osmanlı Arması	Sancak, Tuğra, Güneş,
5.	Rumi 1314 Miladi1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24.5 mm(çap) , 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, Defne, Tuğra
6.	Rumi1324 Miladi1908	Abdülmeceid Han	Bakır	27mm. (çap) 2.4mm. (kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Sultan portresi
7.	Rumi1324 Miladi1915	Abdulhamit Han	Bakır	27mm. (çap), 2.5mm. (kalınlık)		Tuğra	Sancak, Alem, Hilal, Beş kollu yıldız
8.	Rumi1324 Miladi1908	Mehmed Han bin Abdülmeceid	Bakır	22mm. (çap), 2.4mm. (kalınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması	Yıldız, defne, meşale, tuğra,

							çiçek, yıldız
9.	-	Mehmed Han bin Abdülmeccid	Bakır	22mm.(ç ap) 2.5mm kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Yıldız, defne, meşale, tuğra, çiçek, yıldız, Sultan Portresi
10	Hicri 1333 Miladi 1915		Bakır	57mm.(ç ap) 2.4mm. (kalınlık)	Nişan (Çanakkal e harbi madalyası)	Tuğra	Hilal, Tuğra,
11		Abdülhamid Han	Bakır – Mine	56mm. 2.4mm. (kalınlık)	Nişan (Çanakkal e harbi madalyası)	Tuğra	Hilal, Tuğra,
12	Rumi 1271 Miladi 1855	Abdülmeccid Han	Gümüş	36mm. (çap) 2.2mm (kalınlık)	Kırım Madalyası (İngilizler e mahsus)	Tuğra	Defne, Top arabası, bayrak, harita
13	-	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	22mm. (çap) 2.5mm (kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu	Tuğra	Defne, Meşale, Yıldız, Sultan Portresi

					hatıra madalyası		
14	-	Abdülhamid Han	Gümüş	31mm. (çap) 2.2mm. (kalınlık)		Osmanlı Arması	Osmanlı Arması, defne , Gül
15	Rumi1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, Defne,
16	Rumi 1324 Miladi 1908	Abdülmecid Han	Bakır	27mm. (çap) 2.4mm. (kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Sultan Portre, defne, Gül
17	Rumi 1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, Defne
18	Rumi 1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, defne
19	Rumi 1324 Miladi1908	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	27mm. (çap) 2.4mm (kalınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması	Sancak, Alem

20	Rumi 1324 Miladi 1908	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	22mm. (çap) 2.4mm(k alınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması, Tuğra	Meşale, Defne, Yıldız,
----	--------------------------	---------------------------	-------	---------------------------------------	------------------------------	-----------------------------	------------------------------

Değerlendirme ve Sonuç

Bu bilimsel araştırmada incelenmiş olan 18 adet madalyon ve iki adet nişan birbirinden farklı boyuttadırlar. Bu eserlerinden en küçüğü 22 mm olup bu boyutta üç adet (Kat No:8, 13, 20) madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonlardan en büyüğü ise 57 mm. çapındadır. (Kat No: 10). Diğer madalyonlar ise 57 mm. ile 22 mm. arasında değişkenlik gösteren ebatlara sahiptirler. İncelenmiş olan madalyonlar arasında birbiri ile aynı boyut ve benzer formlara sahip eserlerde mevcuttur. Bu eserlerin aynı atölyede kesildikleri düşünülebilir.

Burdur Müzesi deposunda bulunan ve bu bilimsel araştırma yazısında incelenen 20 adet eserden 10 adeti (Kat No: 1, 2, 3, 4,5, 12, 14, 15, 17, 18) gümüş malzemeden yapılmış iken; 10 adeti (Kat No: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13,16, 19, 20) bakır malzeme kullanılarak üretilmiştir. Ayrıca bir adet nişan üzerinde (Kat No: 6) bakır üzerine mine malzeme kullanımına rastlanılmıştır.

Bu bilimsel araştırma yazısında tanıtılan, Burdur Müzesi deposunda bulunan 18 adet madalya ve iki adet nişan, müzeye halktan satın alma yolu ile gelmiştir. En erken satın alınan eser 1975' en geç satın alınan eserde ise 1998'de alınmıştır. Eserler 60 TL- 600.000 TL arasında değişen fiyat aralığında satın alınmışlardır. Çeşitli kişiler tarafından müzeye getirildikleri için bu eserlerin ihdas edildikleri atölyeleri belirlemek mümkün değildir. Ayrıca bu madalya ve nişanların beratları da müzede bulunmamaktadır.

Burdur Müzesi'ndeki 18 adet madalyadan iki adeti İftihar, iki adeti Liyakat, iki adedi Kırım Harbi, dört adedi Yunan Harbi, dört adedi Kanuni Esasi Madalyası, iki adedi, Sultan Abdülmecit Han Dönemi, iki adedi de Sultan V. Mehmet'in portreli madalyasıdır. İki nişanda Abdülhamit döneminde ihdas edilmişlerdir. Madalya üzerinde tuğralar ve Osmanlı Armaları, meşaleler, gül, defne dalları, hilal, ay-yıldız vb. motifler alçak kabartma olarak işlenmiştir. Ayrıca Sultan portreleri de dikkat çekici tasvirlerdir.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti de çağdaşı diğer devletler gibi kendisine hizmet eden ve başarılı olan memurlarını değişik usullerle taltif ve teşvik etmiştir. Madalya ve nişanlar bu amaçla kullanılan en önemli figürlerdir. Burdur Müzesi'nde bulunan bu 18 adet madalya ve iki adet

nişanda bunun en bariz örneklerindedir. Tanıtımını ve değerlendirmesini yapılan bu madalyaların müze deposundan çıkarılarak; müze teşirinde sergilenmesi de temennisiyle.

KAYNAKÇA

- Artuk, İ. ve ARTUK, C. (1967), Osmanlı Nişanları, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Artuk, İ. (2003), “Madalya”, İslam Ansiklopedisi, TDV, C.17, Ankara.
- Bayrak, M.O (1993), “Madalyalar ve Nişanlar”, Antik & Dekor, S. 18, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2002), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat Eski Yeni Harflerle, (Yay.Haz: Aydın Sami Güney al), İstanbul.
- Eldem, E. (2004), İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, İstanbul.
- Eralp, N. (2002), ‘Osmanlıda Madalya ve Nişanlar’, Türkler, C. 13, Ankara.
- Ergün, G.(2008), Burdur Müzesi Etnografik Eser Envanteri Fişi, 149,151.25.03.2008.
- Erüreten, M. (2001), Osmanlı Madalya ve Nişanları, İstanbul.
- Koç Keskin, N. (2007), Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri ‘‘elenk’’ ‘‘Otaga’’ ve ‘‘Sorgu’’ Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Turkic, 2/7.
- zdemir, K. (1997), Osmanlı Arması, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul.
- Tekin, K.H.(2014), ‘‘Kırım Savaşı Osmanlı Hatıra ve Asker Madalyaları’’ Zeitschrift für die Welt der Trken / Journal of World of Turks, Vol 6, No 1.

Abstract

Medals and decorations are objects that are symbols of honor and evaluation at various degrees, given by the state to people, especially soldiers, who show heroism, usefulness and superior success. Ornate medals and decorations hung on the chest or neck are a material culture that came to the Ottoman civilization from Western civilization since the 18th century. The subject of this scientific research is 18 medals and two decorations from the Ottoman Period in the Burdur Museum warehouse. These medals and decorations in question are works registered in the museum inventory book. All of these works were brought to the museum by purchasing. The medals and decorations made of silver and copper in the Burdur Museum warehouse have not been included in any scientific publication before, and will be examined and introduced to the scientific world for the first time with this scientific research. It seems that medals were used before decorations in the Ottoman Civilization. The first medallions began to be used in the 15th century during the Fatih Period. It is known that the medallions made in this period

were made to order by people of foreign painter origin. These medals, designed as a result of the special request of the Sultan, constitute the first examples of Ottoman Period medals. In the following years, medals and medals are considered as service awards to honor people who took part in important positions. The "gold relief medal" issued after the Patrona Halil Rebellion (1730) is known as the first medal example in the Ottomans. In the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey, those who participated in wars and were successful in their duties were rewarded with medals and decorations. The first engagement in the Ottoman Empire, III. It was used during the Selim (1789-1807) Period. The diamond-studded wreath that the ruler sent to Admiral Nelson, who burned the French fleet in Abu Kir, is considered the first decoration. Differences between medal and decoration; Medals are generally made of gold, silver, bronze and copper materials. Another important difference that distinguishes them from engagements; They are made in smaller sizes than insignia in appearance and are designed to be double-sided. In this scientific research, 18 medals and two decorations were examined in detail in terms of their material, technical and ornamental features.

When the 18 medals in the Burdur Museum are examined, two of them are Medals of Pride, two of Merit, two of the Crimean War, four of the Greek War, four of the Suleiman the Magnificent Medal, two of the Medal of Sultan Abdülmecit Khan, and two of the Medal of Sultan Mehmet V. It was determined that he had a medal with a portrait.

The types of these medals are mentioned in the catalog section of this scientific research article. It was understood that both of the decorations were produced during the Abdulhamid Period. There are monograms and Ottoman coats of arms, torches, roses, laurel branches, crescents, crescents, stars, etc. on the medals. The motifs are embroidered with low relief technique. The fact that portraits of the Sultan are engraved on the medals is also a striking element. The Ottoman Empire, like other contemporary states, rewarded and encouraged its civil servants who served and were successful in various ways. Medals and decorations are the most important figures used for this purpose.

BURDUR MÜZESİ'NDEKİ OSMANLI İZLERİ: MADALYA VE NİŞANLAR*

Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN*

Öz: Burdur Müzesi'ndeki 18 adet madalya ve iki adet nişan bu bilimsel araştırma yazısının konusunu oluşturmaktadır. Burdur Müzesi deposundaki eserler, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 2008'deki kararlarıyla sikke envanterinden çıkarılarak; etnografik eser envanterine kaydedilmiştir. Daha önce hiçbir bilimsel araştırmada incelenmeyen eserler, ilk kez bu çalışmada ele alınarak, bilim dünyasına tanıtmak, araştırmanın en önemli amacıdır. Gümüş ve bakır malzemeden yapılmış olan madalya ve nişanlar, Osmanlı Dönemine ait kıymetli sanat eserleridir. Bu eserler, gün geçtikçe kararmakta, tasvirlerde yok olmakta ve yazılarda silinmeler meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu taşınabilir kültür varlıklarını belgelemek, çalışmanın en önemli amaçlarındandır. Madalya ve nişanlar, devletin kahramanlık, yararlılık ve üstün başarı gösteren başta askerlere olmak üzere kişilere verdiği, çeşitli derecelerde, onurlandırma ve değerlendirme sembolü niteliğinde objelerdir. Göğüs veya boyna asılan süslü madalya ve nişanlar, Osmanlı medeniyetine 18.yy'dan itibaren Batı medeniyetinden gelen bir kültürdür. Bu anlayışla oluşturulmuş madalya ve nişanlardan Burdur Müzesi deposunda 18 adet madalya bulunmaktadır. Bu madalyalar içerisinde Kırım Savaşı Madalyaları, Yunan Harbi Madalyaları, Kanuni Esasi Madalyaları ve Liyakat Madalyaları gibi çeşitli özel, tasvirleri ile dikkat çeken madalyalar bulunmaktadır. Abdülmecid, Abdülhamid ve V. Mehmet (Sultan Reşat) dönemlerine ait olan madalyonların üzerlerindeki kitabeler ve tuğralar okunarak; tasvirler ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Burdur müzesinde araştırmaya konu olan madalyon ve nişanlar; belgelenecek gelecek kuşaklara aktarılmış olması, Türk tarihi ve Türk kültür tarihi literatürüne katkı sağlaması araştırmanın amaçlarındandır.

Anahtar Kelimeler: Burdur Müzesi, Madalya, Nişan, Osmanlı, Ödül.

OTTOMAN TRACES IN BURDUR MUSEUM: MEDALS AND DECORATIONS

Abstract: 18 medals and two signs in Burdur Museum which constitutes the subject of this scientific research article. The works in the Burdur museum storehouse were removed from the inventory of coins by the decisions of the General Directorate of Cultural Assets in 2008 and its also recorded in the ethnographic works inventory. The works have not been examined in any scientific research before, which are the first handed and it carries the most important aim, which is introducing it to the world of science. Medals and signs are made from silver and copper materials, which are precious art works belonging to the ottoman period and these artifacts are darkening day by day, disappearing in depictions and being erased in writings. Therefore, documenting these portable cultural assets is one of the most important purposes of working. Medals and signs are symbol of honor and appreciation objects, which the state first gives from person to the soldiers at various levels, especially the heroism, usefulness and superior achievement. Medallions and signs are hanged from chest or neck, which are a culture of ottoman

* Bu çalışma, 24-26 Ekim 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen “22. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu”nda aynı adla sözlü olarak sunulan ve sadece özeti yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve yayımlanmamış tam metin halidir.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, asagioglu@erciyes.edu.tr, 0000-0002-5851-1979.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 12-12-2023

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 12-03-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1403765

civilization originating from the west civilization since the 18th century. There are 18 medals in the burdur museum store from medals and signs which are created for this understanding. Among these medals there are the Crimean War medals, the greek wark medals, the ottoman basic law medals and the merit medals. By reading the inscriptions and signatures on the medallions belonging to the periods of Abdulmecid, Abdulhamid and Mehmet V (Sultan Reşat); images are described in detail. The medallions and decorations that were the subject of research in the Burdur museum; The aims of the research are to document and transfer it to future generations and to contribute to Turkish history and Turkish cultural history literature.

Key words: Burdur Museum, Medal, Sign, Ottoman, Prize.

Giriş

Bu bilimsel araştırmanın konusu Burdur Múzesi deposunda yer alan Osmanlı Dónemine ait 18 adet madalya ve iki adet niřandır¹. Burdur Múzesinde etnografik eser olarak depoda muhafaza edilen taşınmaz kúltür varlıkları, satın alma yoluyla vatandaşlardan temin edilmiştir. Çalışmaya konu olan madalya ve nişanlar Kúltür Varlıkları Múzeler Genel Múdürlüğü'nün 08.02.2008 ve 11.08.2008 tarihli ve 23786 ve 147622 sayılı kararlarıyla sikke seksiyonunda kayıtlıken, etnografya seksiyonuna alınması uygun görúlmüřtür². Bugün eserler müze deposunda muhafaza edilmektedir.

Burdur Múzesi deposunda yer alan, gümüş ve bakır malzemededen ihdas edilen madalya ve nişanlar daha önce herhangi bir bilimsel yayında yer almamıştır. Bu eserler, ilk kez bu bilimsel araştırma ile incelenecek ve bilim dünyasına tanıtılacaktır. Bu araştırmanın en temel amacı Burdur Múzesi deposunda yer alan Osmanlı dönemine ait 20 adet eserin, tuğra ve kitabelerini okuyarak, üzerlerinde yer alan tasvirlerin detaylı tanımlarını yapıp, bu eserleri belgelemektir. Ayrıca araştırmaya konu edinilen eserler tanıtılarak Türk Tarihi, Türk Kúltür Tarihi ve Türk Sanatı literatürüne katkı sağlanacaktır.

İnsanoğlu tarih boyunca taltif ve teşvik unsuru olarak birçok somut ve görsel materyal kullanmıştır. Madalya; resmi veya gayri resmi çeşitli işlerde ileri düzeyde başarı gösterenlere verilen madeni ödöl (nişan) olarak tanımlanmaktadır. Madalya kelimesi İtalyanca kökenli "medaglia" dan gelmektedir. Genellikle hatırlanması gerekli görülen başarının anısına altın, gümüş, bakır ve nikelden oluşturulan, bir defaya özgü verilen bir mükâfat ve şeref armağanıdır (Artuk, 2003, s.301). Savaşlarda ve devletlerin işlerinde ileri düzeyde başarı gösterenlere, yarışma ve sergilerde derece alanlara, önemli olaylarla alakalı olan kişilere verilen madeni nişanlara "madalya" denilmektedir (Bayrak, 1993, s.36).

Eski Yunan ve Romalılarda bir madeni paraya madalya denilirdi. Büyük bir olasılıkla daha sonraları madalya kıymetli bir takı aracı haline gelmiş ve paradan ayrı bir nitelik kazanmıştır.

¹ Burdur Múzesi Deposunda bu eserleri alışabilmem için bana yardımcı olan Burdur Múzesi Múdürlüğü'ne ve müze araştırmacısı Uzm. Sanat Tarihçisi Bilge GÜLNAR'a ve sayın hocam Prof.Dr.Muhittin KAPANŐAHİN'e kitabelerin okunması ve özömlenmesi konusundaki yardımları için teşekkür ediyorum.

² Güler ERGÜN, Burdur Múzesi Etnografik Eser Envanteri Fiři, 149,151.25.03.2008.

Madalya, sadece batı medeniyetlerinde değil; İslam medeniyetlerinde de sıkça kullanılan bir ödüllendirme hediyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu madalyalar dönemin hükümdarların isimlerini ve portrelerinin kabartmalarını taşıyan madeni paralar niteliğindedir. Abbasiler zamanında önemli olaylar anısına madalyalar basıldığı bilinmektedir (Artuk, 2003, s.301). Nişan kelimesi pek çok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Ferit DEVELLİOĞLU'nun Osmanlıca Lugat'ın da "10. anlam olarak taltif için verilen madalya" (Develioğlu, 2002, s.841) olarak tanımlanmıştır. Başka bir anlamıyla nişan, devlet eliyle üstün başarıda bulunan, çeşitli derecelerde verilen göğüs veya boyna takılan süslü objeye denir. Nişan, madyalardan çok sonra ortaya çıkmıştır. Genel olarak elips veya yıldız formundadır. Gerek kamu görevinde gerekse askeri görevdeki kişilere hizmet karşılığı verilen nişanların kökeni, Ortaçağ'a kadar dayanmaktadır (Artuk vd., 1967, s.11). Osmanlı Uygarlığı'nda madalyalar nişanlardan daha önce kullanımı görülmüştür. İlk madalyonlar 15.yy'da Fatih Dönemi'nde kullanılmaya başlanmıştır. Patrona Halil İsyanı (1730) sonrasında çıkarılan "altın ferahi madalyası" Osmanlılardaki ilk madalya örneğidir. Önceleri sadece savaşta ve barışta üstün hizmet gösterenlere takdim edilen madalyalar, sonraki dönemlerde toplumsal bir olayı sürekli gündem de tutabilmek amacıyla hatıra madalyaları ya da devletin felaket anında yardım amacıyla bağış madalyaları olmak üzere de ihdas edilmiştir (Eralp, 2002, s. 684). "Dünya genelinde nişan, devletlerin varlığı, birliği, bütünlüğü ve gelişiminde üstün gayret, hizmet ve özveri ile çalışarak kişisel başarıya ulaşan ve bu başarısı ile toplumu üst düzeyde etkileyen kişilere verdiği nesnel bir semboldür. Bu sembolün verilmesindeki amaç bir yanda toplumun diğer bireylerini özendirerek aynı başarıya ulaşmaya teşvik edici bir mesaj verebilmektedir. Ayrıca nişanların sayısal olarak bir iki üç dört veya daha fazla beşinci, altıncı gibi sayısal derecelendirilmesi; yahut altın, gümüş, bronz gibi madensel değerlendirilmesi veya form ve şekil olarak farklı biçimlerde verilmesi gösterilen başarıların mükemmel, çok iyi, orta gibi, sınıflandırılmasına olanak sağlamıştır" (Eralp, 2002, s. 684).

Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında savaşlara katılanlara ve görevlerinde başarılı olanlar madalya ve nişanlar ile mükâfatlandırılmışlardır. Madalya, nişan ve rütbe kişilere; yazılı olarak üzerinde padişahın tuğrası bulunan, berat adı verilen bir belge halinde bildirilirdi. 19 yy.ın ilk yarısına ait madalyaların beratlarına pek rastlanmamaktadır. Beratlarda madalyanın verilme sebebi açıklanır; özellikle nişanlar beratlarla beraber takdim edilirdi (Bayrak, 1993, s. 36). Batılılar tarafından icad edilen madalyaların, Osmanlılar tarafından kabulü ve kullanılması çok uzun zaman almıştır. Türklerde madalya ve nişan kullanılmadan önce sorguç, tuğçeleng ve avize kullanılmıştır (Artuk vd., 1967, s. 11).

Osmanlılarda ilk nişan, III. Selim (1789-1807) Dönemi'nde kullanılmıştır. Hükümdarın Abu Kır'da Fransız donanmasını yakan Amiral Nelson'a gönderdiği elmaslarla süslü çelenk ilk nişan olarak kabul edilmektedir. Bu çelengi yine aynı yılları takiben 1801'de ihdas edilen Hilal Nişanı izlemiş ve ünlü Vak'a-ı Mısıriye Madalyası'da bu tarihte çıkarılmıştır. Nişanların resmi düzenlemeye tabi tutulması ise II. Mahmut (1080-1839) Döneminde olmuştur. Bu dönemde ilk olarak Nişan-ı İftihar ihdas edilmiş ve Alman Mareşali Helmunt Von Moltke'den edinilen bilgiye göre hükümdar kendisine bu nişanı huzurunda tören ile takdim etmiştir³. (Eralp, 2002, s.684). Abdülmecit'in hükümdar olmasından (1839'da) itibaren nişan, Osmanlı İmparatorluğunda artık iyice yerleşmiş, nişanlar nizamnameye bağlanarak beratları ile birlikte verilmeye başlanılmıştır. Nişan-ı İftihar, Nişan-ı İmtiyaz, özellikle hükümdarın adını taşıyan Mecidi Nişanı bu dönemin en önemli nişanları arasında sayılabilir. Madalya ve nişan arasındaki farklar; madalyalar genellikle altın, gümüş, bronz ve bakır malzemeden oluşturulmuşlardır. Onları nişanlardan ayıran bir diğer önemli fark; görünüm olarak nişanlardan daha küçük ebatlı olarak ihdas edilmeleri ve çift taraflı olarak tasarlanmalarıdır (Eralp, 2002, s.684). Madalyaların ön yüzünde genellikle olayı simgeleyen kabartmalar veya bazen Osmanlı arması bazen de hükümdarın tuğrası yer almakta, arka yüzleri ise verilen kişinin adının yazılacağı ince bir şerit ile açıklayıcı yazılar yazmışlardır. Devlete hizmet vermek için madalyalar içerisinde Liyakat Madalyası, İmtiyaz Madalyası; harp madalyaları arasında ise, Silistre, Kırım, Yemen, Yunan Harbi madalyaları örnek gösterilebilir. Hatıra madalyalarına Hünkar İskelesi Madalyası, Alman Mülakatı Madalyası, Kolera Hatıra Madalyası, Hareket-i Arz Madalyası örnek verilebilir. Bağış madalyaları arasında Hilal-i Ahmer 'Kızılay' Madalyası, Malul Askere İane Sergisi Madalyası, Donanma İane Madalyası, İane-i Harbiye Madalyası gibi madalyalar en dikkat çekicileridir (Eralp, 2002, s.684). Madalyalar ve nişanlar Osmanlı Dönemi'nde özellikle 1908'den sonra taşınırken elbise üzerinde belirli kurallara bağlı olarak taşınmış ve hatta bir nizamname ile bunların ceket üzerinde takılış yerleri bile belirlenmiştir. Birinci dünya savaşı sırasında asker kişilerin hangi madalyalara ve nişanlara sahip olduklarını göstermek için 'peyk' isimli küçük rozetler bastırılmış ve üzerlerinde madalya ve nişanın çok küçük örneklerini taşıyan bu rozetler; günümüzde silahlı kuvvetlerde kullanılan şerit rozetler gibi ceketin sol tarafında cep kapağı üzerinde bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, III. Selim döneminde ilk çıkarıldığı andan itibaren 25 adet, Abdülmecit Dönemi'nde sekiz adet, Abdülaziz Dönemi'nde 26 adet madalya ve hatıra

³ Ayrıca Ameral Nelson'un çelengi (nişanı), Hilal nişanı, Vaka'i Mısıriye Madalyası, ve Nişan-ı İftihar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Metin Erüreten, **Osmanlı Madalya ve Nişanları**, İstanbul, 2001., Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004, s.16-54, s.110-126.

madalyonu çıkarılmıştır. Osmanlı madalya ve nişanları Cumhuriyet Döneminde de kullanılarak, 1934 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu taşınabilir kültür varlıkları 1934 yılında çıkarılan 2590 sayılı yasa ile kullanımı tamamen kaldırılmıştır.

1. Burdur Müzesindeki Madalya ve Nişanları

Bu araştırmaya konu olan 20 adet eserden 10 adedi aşağıdaki tablolarda detaylı olarak çizim ve fotoğraflarla birlikte tanıtılmıştır. Diğer 10 adet eser ise toplu bir değerlendirme tablosuna da katalog bölümünün sonunda yer alan genel değerlendirme tablosunda genel özellikleriyle verilmiştir.

			
Fotoğraf:1		Çizim: 1	
Fotoğraf: 2		Çizim: 2	
Katalog Numarası:1	Müze Envanter Numarası: Et.31.8.08/4881	Kitabeleri Abdülmecid Han bin Mahmud el Muzaffer Daima	
	Müze Getiriliş Tarihi: 23.11.1998	Tarihi: Rumi1266 Miladi1850	Ölçüleri: 37 mm (çapında), 2.5 mm. (kalınlığında)
		Malzemesi: Gümüş	
Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemedan yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde yüksek kabartma tekniğinde bir hilal ve beş kollu bir yıldız işlenmiştir. Bu ay ve yıldız motifinin altına bir yazı kuşağı yer almaktadır. Yazı bandının uçları içe doğru rulo yapmış şekilde tasvir edilmiştir. Yazı bandının üstünde tek satır halinde yazı bulunmaktaysa da; malzeme aşındığı için yazı okunamamıştır. Bu yazı bandının altında daha küçük ebatlı üzerinde “sene 1266” yazan bir yazı kuşağı daha yerleştirilmiştir. Ay-yıldız 5			

mm'lik yivli bir silme ve düz yüzeyle bir silme çevrelenmiştir. Madalyanın arka yüzünde sadece alçak kabartma tekniği ile büyükçe bir tuğra işlenmiştir. Tuğranın içinde "Abdülmeceid Han bin Mahmud el-Muzaffer Daima" ibaresi yazılıdır. Tuğra en dışta 5 mm'lik düz yüzeyle bir silme ile çevrelenmektedir. Madalyanın üst kısmında 5 mm. çaplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek içindir⁴.

Fotoğraf:3

Çizim: 3

Fotoğraf: 4

Çizim: 4

Katalog Numarası:2	Müze Envanter Numarası: Et.5.8.08/4855	Tarihi: Rumi 1270 Miladi 1854	Kitabeleri Nişan-ı İftihar Abdülmeceid Han bin Mahmud el- Muzaffer Daima sene 1270
	Müze Getiriliş Tarihi: 05.02.1975		Ölçüleri: 31mm. (çapında), 2.5 mm. (kalınlığında)
			Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemedendir. Madalyanın ön yüzünde, sola doğru dönük bir hilal ve altı kollu bir yıldız bulunmaktadır. Bu ay ve yıldızın iki tarafında çeşitli bitkisel motifler ve defne dalları madalyonun her iki yüzünde yer almaktadır. Madalyanın alt kısmında da ortada bir güneş kursu içerisinde bir tuğra işlenmiştir. Ancak madalyanın malzemesinde bozulma meydana geldiği için tuğra net olarak

⁴ Bu madalyanın aynı varyasyonu Bosna Madalyası olarak geçmektedir. Madalya için bkz: (Eldem, 2004, s.153).

algılanamamaktadır. Güneş kursunun etrafında dört adet Osmanlı sancağı tasvir edilmiştir. Madalyonun arka yüzünde ise, alçak kabartma tekniği ile yapılmış 12 kollu yıldız motifinin merkezinde altı kollu yıldız bezemesi işlenmiştir. Çok kollu yıldız bezemesinin altında yazı kuşağı yer almaktadır. Madalyon üzerinde Rumi 1270 tarihi ibaresi okunmaktadır. Yazı kuşağı birer küçük yıldız ile tutturulmuştur. Yazı kuşağının altında ise birer defne dalı işlenmiştir⁵.

Fotoğraf:5

Çizim 5

Fotoğraf: 6

Çizim 6

Katalog Numarası:3	Müze Envanter Numarası: Et.24.8.08/4874		Kitabeleri Abdülmecid Han bin Mahmud el-Muzaffer Daima Kırım 1271, CRIMEA 1855
	Müzeeye Getiriliş Tarihi: 21.12.1992	Tarihi: Rumi.1271 Miladi1855	Ölçüleri: 37mm. (çapında), 2.2mm.(kalınlığında)
			Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya gümüş malzemedden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, birbirine kurdele ile bağlanmış defne dallar alçak kabartma tekniği ile işlenmiştir. Defne dalları çelenk gibi tasarlanmış olup; bu çelengin içerisine ortaya üst kısma Abdülmecid'in tuğrası yerleştirilmiştir. Tuğranın altında kitabe yer almaktadır. "Kırım" yazmaktadır onun altında da "1271" tarihi okunmaktadır. Madalyonun arka yüzünde Kırım

⁵ Nişan-ı İftihar Madalyası örnekleri için bkz: (Eldem, 2004, s. 149-150).

savaşına atıfta bulunan bir takım tasvirlerle yer verilmiştir. Yatay olarak üç d¼zleme ayrılan madalyanın en alt ve dar d¼zleminde, Latin harfleri ile “CRIMEA 1855” yazısı yer almaktadır. İkinci d¼zlemde yerde bozguna uğratılan d¼řman kuvvetlerine ait bir bayrak, bir top arabası ve top, top arabasının üzerinde bir harita (Kırım haritası), büyük bir gemi çapası, bir kürek ve üç büyük döküm top tasvir inden oluşan alegorik bir kompozisyon yer almaktadır. Üçüncü d¼zlemde dört adet sancak dikey olarak yerleştirilerek; diğer iki d¼zlemin yataylığını dengelemektedir. Sancaklar simetrik olarak aynı biçim ve boyutta iki adet sol taraf iki adet de sağ tarafa doğru işlenmiştir. Malzemesinin y¼zeyi bozulduğu için bayrakların üzerindeki detaylar algılanamamaktadır. Ancak bu bayraklar muhtemelen Osmanlı-Rus Savaşı’nda Osmanlı’nın m¼ttelefiki olan Fransız, İngiliz ve Sardinyalıllara ait oldukları söylenebilir. Diğer iki sancak ise Osmanlı sancağıdır. Top arabasının tekerleğinin altındaki bayrak ise yenilmiş Ruslara ait olmalıdır. Ayrıca birinci ve ikinci d¼zlem düz yatay bir çizgi ile ayrılmıştır. Top arabası, top, çapa, havan, üç top ve kürek kalın bir bant üzerinde tasvir edilmiştir. Bu bant deniz olmalıdır. Kırım bir liman şehridir ve haliyle denizin tasvir edilmiş olması doğaldır. Bu madalya 1855 Kırım Savaşı için yaptırılmıştır ve ‘‘Crimea’’ yazısından da anlaşılacağı üzere İngilizlere mahsus yapılmıřtır⁶. Madalyanın üst kısmında 4 mm. çaplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek içindir. Eser 0.3 cm’lik yuvarlak profilli bir silme ile hem ön hem arka y¼zeyinden en dışında sınırlandırılmıştır (Eldem, 2004, s. 153).

Fotoğraf:7

Çizim:7

Fotoğraf:8

Çizim:8

⁶ Kırım Savaşı Madalyaları dört farklı varyasyonda ihdas edilmiştir. Bunlar, savaşa katılan İngiliz, Fransız, Sardinya ve Osmanlı askerlerine verilmek üzere yaptırılmış madalyalardır. Kırım madalyaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 203, 204, 215), (Tekin, 2014.).

Katalog Numarası:4	Müze Envanter Numarası: Et.26.8.08/4876		Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el- Gazi Liyakat Madalyası Şecaat İbrahim Edenlere Mahsustur 1308
	Müze Geliş Tarihi: 25.12.1992	Tarihi: Rumi 1308 Miladi 1892	Ölçüleri: 24.5mm. (çapında), 2.2 mm (kalınlığında) Malzemesi: Gümüş

Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde alçak kabartma tekniği ile Osmanlı arması işlenmiştir. Osmanlı armasının tam merkezine madalyanın tam ortasına gelecek şekilde bir tuğra yerleştirilmiştir. Tuğranın içerisinde “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el- Gazi” ibaresi yazılıdır. Tuğra bir güneş tasviri içerisine yerleştirilmiştir. Bu tuğra Osmanlı padişahını simgelerken; onun arkasından doğan güneş onun hükmettiği güçlü imparatorluğa atıfta bulunmak için tasvir edilmiş olabilir. Armadaki 30 adet nesnenin her birinin imgesel anlamı (ikonografik anlamı) bulunmaktadır⁷. Madalyanın arka yüzünde yuvarlak hatlı bir yazı ile üç satır halinde “Liyakat Madalyası, Şecaat İbrahim Edenlere, Mahsustur 1308” kitabesi yazılmıştır. Rakamlar dikdörtgen bir pano içerisine alınmıştır. Madalyanın en üst kısmında yaklaşık 5mm.lik düzgün olmayan bir delik, zincir takmak için açılmış olmalıdır. Eser 0.2 cm’lik düz yüzeyli ince bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışarıdan sınırlandırılmıştır. Liyakat madalyası Osmanlı medeniyetinde toplumda yararlılık gösteren kişilere verilirdi⁸.

⁷ Osmanlı arması ve üzerindeki 30 adet ikonografik motifin anlamı hakkında detaylı bilgi için bkz: (Özdemir,1997.)

⁸ Liyakat Nişanı hakkında detaylı bilgi için bkz: Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004, s. 290-293, 300, 301.

 		 	
Fotoğraf:9		Çizim:9	
Fotoğraf:10		Çizim:10	
Katalog Numarası:5	Müze Envanter Numarası: Et.27.8.08/4877		Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima Yunan Muharebesi 23 Zilkade sene 1314 yevm-i Pazar
	Müze Geliş . Tarihi: 25.12.1992	Tarihi: Rumi 23 Zilkade1314 Miladi 25 Nisan 1897	Ölçüleri: 24.5 mm (çapında), 2.2 mm. (kalınlığında)
			Malzemesi: Gümüş
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, gümüş malzemeden yapılmıştır. Madalyonun ön yüzünde, birbirine bir adet açmış gül ile bağlanmış, iki defne dalı yer almaktadır. Defne dalları bir çelenk oluşturmuştur. Çelengin ortasına tuğra ve tuğranın sağına da yuvarlak hatlı bir yazı ile “el-Gazi” kitabesi yer almaktadır. Tuğranın içerisinde “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima” okunmaktadır. Madalyonun arka yüzünde sadece kitabe yer almaktadır. Yuvarlak karakterli bir yazı ile “Yunan Muharebesi 23 Zilkade sene 1314 yevm-i Pazar ” yazmaktadır.</p> <p>Madalyanın üst kısmında 5 mm. çaplı bir delik bulunmaktadır. Bu delik madalyaya zincir geçirmek içindir. Eser 2 mm.’lik düz yüzeyli ince bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışarıdan sınırlandırılmıştır. Bu madalya Abdülhamid zamanında Yunan Muharebesi anısına bastırılmıştır. Bu yüzden bu isim ile anılmaktadır⁹.</p>			

⁹ Yunan Harbi madalyaları detaylı bilgi için bkz: Ethem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul, 2004,s. 307, 308, 315.

			
Fotoğraf:11		Çizim :11	
Fotoğraf:12		Çizim: 12	
Katalog Numarası:6	Müze Envanter Numarası: Et.21.8.08/4871	Tarihi: Rumi1324 Miladi1908	Kitabeleri Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el-Gazi 10 Temmuz 1324
	Müze Getiriliş Tarihi: 14.12.1989		Ölçüleri: 27mm. (çapında), 2.4mm. (kalınlığında)
			Malzemesi: Bakır
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyonun ön yüzünde, birbirine ince kurdeleler ile bağlanmış defne dalları alçak kabartma tekniği ile işlenmiştir. Defne dalları çelenk gibi tasarlanmış olup; bu çelengin içerisine ortaya üst kısma tuğrası yerleştirilmiştir. Tuğrada “Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağına “el-gazi” yazısı yazılmıştır. Altında ise “10 Temmuz 1324 sene” yazısı okunmaktadır. Madalyanın arka yüzünde bir erkek portresi cepheden işlenmiştir. Alçak kabartma tekniği ile işlenen portre: batılı üslupta bir ceket, fes, gömlek, kravat ve sadece bıyıklı olarak tasvir edilmiştir. Figür ciddi bir yüz ifadesi ile betimlenmiştir. Ayrıca figürün kıyafetinde ve yüz hatlarında gölge ışık etkisi ile başarılı bir derinlik etkisi yaratılmıştır. Madalyanın arka yüzünde tasvir edilen bu portrenin kime ait olduğuna dair herhangi bir yazı mevcut değildir. Bu yüzden bu şahsın kim olduğu tespit</p>			

edilememiřtir. n yzdeki tuđra Abdulhamid Han'a aittir ve bu portreni'nde sultana ait olduđu dűřnűlmektedir¹⁰. Portre kűçük yuvarlaklardan oluřan naif bir bordűr ile vrenlenmektedir. Madalyanın en űst kısmında, yukarıya dođru tařırılmıř bir delik mevcuttur. Bu toka madalyayı kolye olarak takmak için yapılmıř olmalıdır. Madalya 4 mm.'lik dűz yzeyli bir silme ile hem n hem arka yzeyinden en dıřında sınırlandırılmıřtır.

Fotoğraf:13

Çizim: 13

Fotoğraf: 14

Çizim:14

Katalog Numarası: 7	Műze Envanter Numarası: Et.13.8.08/48 63	Tarihi: Hicri 1324 Miladi 1915	Kitabeleri: n Yzűnde "Abdulhamit Han bin Abdulmecit el- Muzaffer Daima el Gazi 10 temmuz 1324 sene" Arka Yzűnde "Hűrriyet", "Uhuvvet (kardeřlik)", "Musavat (eřitlik)" "Adalet"
	Műzeye Getiriliř Tarihi: 15.12.1976		lűleri: 27mm. (ap), 2.5mm. (kalınlık)
			Malzemesi: Bakır
Tanımı: Gűnűműze sađlam durumda ulařabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıřtır. Madalyanın n yzűnde, birbirine kurdele ile bađlanmıř iki defne dalı ile vrenlenmiř;			

¹⁰ Sultan V. Mehmet Reřat'ın cűlűsű konulu popűler hatıra madalyaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 375,376).

merkezde büyük bir tuğra yer almaktadır. Tuğrada “Abdulhamit Han bin Abdulmecit el-Muzaffer Daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağında yuvarlak hatlarla “el Gazi” yazmaktadır. Tuğranın altında da iki satır halinde tarih düşülmüştür. İlk satırda “10 temmuz”, ikinci satırda “1324 sene” okunmaktadır. Madalyanın en üst kısmında, yukarıya doğru taşırılmış bir delik mevcuttur. Bu toka madalyayı kolye olarak takmak için yapılmış olmalıdır. Tuğra, yazılar ve defne dalları alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir.

Madalyanın arka yüzünde merkeze, alçak kabartma tekniği işlenmiş iki Osmanlı sancağı yer almaktadır. Bayraklar çapraz olarak yerleştirilmiştir. Sancakların altına üstüne ve iki yanına toplam dört kelimedenden oluşan kitabeler yazılmıştır. Madalyanın arka yüzündeki yazılar ön yüzündekiler kadar sağlam durumda değilse de; okunabilmektedir. Sancakların ortasında üstte “Hürriyet”, altındaki kitabede “Uhuvvet (kardeşlik)” sağdakinde, “Musavat (eşitlik)” soldaki kitabede ise “Adalet” yazmaktadır. Bayrakların direklerinin üzerinde alemler (ay/yıldız) işlenmiştir. Yine her iki sancağın merkezinde de hilal ve beş kollu yıldız kabartmaları yer almaktaysa da; bu kabartmaların her ikisinde de yıpranmalar görülmektedir. Bayrakların birleştiği noktada üstteki kitabenin altında tek bir yıldız kabartması yer almaktadır. Sancaklar Osmanlı devletini, tek bir yıldız ise Osmanlı padişahını temsil ediyor olmalıdır. Madalya 0.3 cm.lik düz yüzeyli bir silme ile hem ön hem arka yüzeyinden en dışında sınırlandırılmıştır¹¹.

Fotoğraf:15

Çizim:15

Fotoğraf: 16

Çizim:16

	Müze Envanter Numarası:	Kitabeleri Kanun-i Esasi Yadigari
		Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima
		Ölçüleri: 22mm. (çapında), 2.4mm. (kalınlığında)

¹¹ Kanuni Esasi Madalyası hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 366, 376).

Katalog Numarası: 8	Et.16.8.08/48 66		Malzemesi: Bakır
	Müzeye Getiriliş Tarihi: 14.02.1980	Tarihi: Rumi1324 Miladi190 8	

Tanımlı: Günümuze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, alt kısımda iki meşale çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Bu meşalelerin üzerinde sağlı sollu defne dalları bulunmaktadır. Madalyanın ortasına tuğra bulunmaktadır. Tuğranın sağ üst kısmına bir iek bezemesi işlenmiştir. Tuğranın içinde “Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima” ibaresi yer almaktadır. Tuğra dıştan yedi adet yıldız ile sınırlandırılmıştır. Yedi yıldız Osmanlı imparatorluğunun yedi kıtaya olan hakimiyetini simgeliyor olabilir. Yıldızlar defne dallarına doğru daire biçiminde yerleştirilmişlerdir. Meşaleler, defne dalları, tuğra, iek ve yıldızlar alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir. Madalyanın arka yüzünde alçak kabartma tekniği ile büyük bir Osmanlı arması işlenmiştir. Armanın üst kısmında yuvarlak hatlı bir yazı ile tek satır halinde “Kanun-i Esasi Yadiğarı” yazmaktadır. Osmanlı armasının altında simetrik olarak yerleştirilmiş, S ve C kıvrımları yapan bitkisel motifler bulunmaktadır. Armanın altında da bitkisel motiflerin altında ince bir yazı ile “11 Temmuz 1324 sene” yazmaktadır. Madalyanın üst kısmında dışarıya doğru 5mm.taşırılmış bir toka bulunmaktadır. Bu tokaya bir halka ile hilal biçiminde üzerinde fıyonk olan bir parça ilave edilerek; madalya kolyeye dönüştürülmüştür. Daha sonra da bu madalyadan oluşan kolye ucuna zincir eklenmiştir. Dikdörtgen formlu küçük parçalardan oluşan zincirin dört parçası bugün mevcuttur. Parçalar küçük halkalar ile birbirine geçirilmiştir. Eserin malzemesi oldukça korozyona uğramıştır.

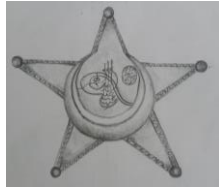
Kanun-i Esasi Yadiğarı olarak ihdas edilen madalyalar, Sultan Mehmet Reşat zamanında ilk defa yapılan bir uygulama ile isteyene para ile alıp takabilmesi sağlanmıştır. Bundan dolayı daha çok rozet şeklindedir.

			
<p>Fotoğraf:17 Çizim: 17</p>		<p>Fotoğraf:18 Çizim: 18</p>	
<p>Katalog Numarası:9</p>	<p>Müze Envanter Numarası: Et.15.8.08/4865</p>	<p>Tarihi: -</p>	<p>Kitabeleri Mehmed Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daimaes Sultan Mehmed el-Hamis</p>
	<p>Müze Getiriliş Tarihi: 28.12.1977</p>		<p>Ölçüleri: 22mm.(çapında), 2.5 mm.(kalınlığında)</p>
<p>Malzemesi: Bakır</p>			
<p>Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen madalya, bakır malzemeden yapılmıştır. Madalyanın ön yüzünde, alt kısımda iki meşale çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Bu meşalelerin üzerinde sağlı sollu defne dalları bulunmaktadır. Madalyanın ortasına tuğra bulunmaktadır. Tuğranın sağ üst kısmına bir çiçek bezemesi işlenmiştir. Tuğra dıştan yedi adet yıldız ile sınırlandırılmıştır. Yedi yıldız Osmanlı imparatorluğunun yedi kıtaya olan hakimiyetini simgeliyor olabilir. Yıldızlar defne dallarına doğru daire biçiminde yerleştirilmişlerdir. Meşaleler, defne dalları, tuğra, çiçek ve yıldızlar alçak kabartma tekniği ile işlenmişlerdir. Madalyanın arka yüzünde bir erkek portresi cepheden işlenmiştir. Alçak kabartma tekniği ile işlenen portre: Başında fesi ve askeri üniforma ile tasvir edilen figürün altında bir kitabe yer almaktadır. Kitabede “....es-Sultan Mehmed el-Hamis” yazı yazmaktadır. Kitabedeki es-Sultan Mehmet ifadesinden bu portre sultan V. Mehmet Reşat’a ait olabilir. Portenin başındaki fes ve</p>			

fesin üstünde yer alan sorgu¹² bu tasvirin önemli bir şahsa ait olduğuna işaret eden detaylardır. Yine figürün üniformasında madalya ve nişanlarla tasvir edilmesi dikkat çekicidir. Portre küçük yuvarlaklardan oluşan naif bir bordür ile çevrelenmektedir. Madalyanın üst kısmında dışarıya doğru 5 mm. taşırılmış bir toka bulunmaktadır. Bu Sultan Reşat'ın tasvirinin üzerinde bulunmasından dolayı önem taşıyan bir madalyadır¹³. Bu madalyonun ihdas tarihi Sultan V. Reşat'ın tahta çıktığı tarih olan 1909 olmalıdır.

Fotoğraf: 21

Çizim: 20

Fotoğraf: 22

Katalog Numarası:10	Müze Envanter Numarası: Et.10.8.08/48 60	Tarihi: -	Kitabeleri: Mehmet Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Daima el-Gazi
	Müzeye Getiriliş Tarihi: 15.12.1976		Ölçüleri: 56mm. (ap), 2.4mm. (kalınlık)
			Malzemesi: Bakır –Mine
Tanımı: Günümüze sağlam durumda ulaşabilen nişan, bakır malzemeden yapılmış ve üzeri kırmızı renk minelenmiştir. Ancak mineler de dökülmeler olmuştur. Beş kollu yıldız formunda			

¹² Sorgu: padişah sarık ve feslerine takılan kıymetli kuş tüyleri ve mücevherlerden oluşan takı, süs objesidir. Neslihan Koç Keskin, "Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri "elenk" "Otaga" ve "Sorgu" **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Turkic**, 2/7, s. 497-498.

¹³ Sultan V. Mehmet Reşat'ın cülüsü konulu popüler hatıra madalyaları hakkında detaylı bilgi için bkz: (Eldem, 2004, s. 375,376).

olan nişan, tam merkezine yüksek kabartma tekniği ile büyük bir hilal motifi işlenmiştir. Hilalin ortasında döküm tekniği ile tuğra aplike edilmiştir. Tuğrada Abdülhamid Han b. Abdülmecid el-Muzaffer Daima ibaresi yer almaktadır. Tuğranın sağında da bir daire içinde “el- Gazi” yazmaktadır. Kitabe de tuğra gibi döküm tekniği ile nişana monte edilmiştir. Tuğranın altında tarih kısmı da mevcutmuş ancak bugün sadece izleri algılanabilmektedir. Yıldızın her bir kolu birbirine eşit boyuttadır ve küçük toplarla nihayetlenmişlerdir. Ayrıca yıldızın her bir kolu şeritlerle sınırlandırılmış ve yıldızın içleri kırmızı renk mine ile renklendirilmiştir. Nişanın arka yüzünde herhangi bir damga, yazı ya da süsleme mevcut değildir. Bugün nişanın iğnesi günümüze ulaşamamıştır. Sadece yatay dikdörtgen şeklinde iğne kancası yeri mevcuttur. Müze envanter fişinde arka yüzde “BB&C” ibaresinin yazılı olduğu kayıtlıysa da¹⁴ bugün bu yazılar mevcut değildir. Belki de nişanın basıldığı atölyeye işaret ediyor olabilir¹⁵.

2. Değerlendirme Tablosu

Kat No	Tarihi	Dönem Padişahı	Maden i	Boyutu	Türü/Konusu	Tuğrası	Süslemesi
1.	Rumi1266 Miladi1850	Abdülmecid Han	Gümüş	37 mm (çap), 2.5 mm. (kalınlık)	Madalya (Bosna Madalyası ?)	Tuğra	Hilal, Yıldız
2.	Rumi 1270 Miladi1854	Abdülmecid Han	Gümüş	37 mm (çap), 2.5 mm. (kalınlık)	Nişan-ı İftihar	Tuğra	Çok Kollu yıldız, Çiçek,

¹⁴ Gürer Ergün, **Burdur Müzesi Etnografik Eser envanteri**, Envanter No: Et.10.8.08/4860,25.03.2008.

¹⁵ Çanakkale Harbi Madalyası için bkz: (Eldem, 2004, s. 445-449, 456,457).

3.	Rumi 1271 Miladi1855	Abdülmeceid Han	Gümüş	37mm. (ap) 2.2mm (kalınlık)	Kırım Madalyası (İngilizler e mahsus)	Tuğra	Top arabası, Defne, Gl
4.	Rumi 1308 Miladi1892	Abdülhamid Han	Gümüş	24.5mm. (ap) 2.2 mm (kalınlık)	Liyakat Madalyası	Osmanlı Arması	Sancak, Tuğra, Gne,
5.	Rumi 1314 Miladi1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24.5 mm(ap) , 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gl, Defne, Tuğra
6.	Rumi1324 Miladi1908	Abdülmeceid Han	Bakır	27mm. (ap) 2.4mm. (kalınlık)	Sultan Reatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Sultan portresi
7.	Rumi1324 Miladi1915	Abdulhamit Han	Bakır	27mm. (ap), 2.5mm. (kalınlık)		Tuğra	Sancak, Alem, Hilal, Be kollu yıldız
8.	Rumi1324 Miladi1908	Mehmed Han bin Abdülmeceid	Bakır	22mm. (ap), 2.4mm. (kalınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması	Yıldız, defne, meale, tuğra,

							çiçek, yıldız
9.	-	Mehmed Han bin Abdülmeçid	Bakır	22mm.(ç ap) 2.5mm kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Yıldız, defne, meşale, tuğra, çiçek, yıldız, Sultan Portresi
10	Hicri 1333 Miladi 1915		Bakır	57mm.(ç ap) 2.4mm. (kalınlık)	Nişan (Çanakkal e harbi madalyası)	Tuğra	Hilal, Tuğra,
11		Abdülhamid Han	Bakır – Mine	56mm. 2.4mm. (kalınlık)	Nişan (Çanakkal e harbi madalyası)	Tuğra	Hilal, Tuğra,
12	Rumi 1271 Miladi 1855	Abdülmeçid Han	Gümüş	36mm. (çap) 2.2mm (kalınlık)	Kırım Madalyası (İngilizler e mahsus)	Tuğra	Defne, Top arabası, bayrak, harita
13	-	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	22mm. (çap) 2.5mm (kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu	Tuğra	Defne, Meşale, Yıldız, Sultan Portresi

					hatıra madalyası		
14	-	Abdülhamid Han	Gümüş	31mm. (çap) 2.2mm. (kalınlık)		Osmanlı Arması	Osmanlı Arması, defne , Gül
15	Rumi1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, Defne,
16	Rumi 1324 Miladi 1908	Abdülmecid Han	Bakır	27mm. (çap) 2.4mm. (kalınlık)	Sultan Reşatın Culüsü konulu hatıra madalyası	Tuğra	Sultan Portre, defne, Gül
17	Rumi 1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm. (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, Defne
18	Rumi 1314 Miladi 1897	Abdülhamid Han	Gümüş	24 mm (çap) 2.2 mm (kalınlık)	Yunan Muharebe si	Tuğra	Gül, defne
19	Rumi 1324 Miladi1908	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	27mm. (çap) 2.4mm (kalınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması	Sancak, Alem

20	Rumi 1324 Miladi 1908	Sultan Mehmet Reşat	Bakır	22mm. (çap) 2.4mm(k alınlık)	Kanun-i Esasi Yadigari	Osmanlı Arması, Tuğra	Meşale, Defne, Yıldız,
----	--------------------------	---------------------------	-------	---------------------------------------	------------------------------	-----------------------------	------------------------------

Değerlendirme ve Sonuç

Bu bilimsel araştırmada incelenmiş olan 18 adet madalyon ve iki adet nişan birbirinden farklı boyuttadırlar. Bu eserlerinden en küçüğü 22 mm olup bu boyutta üç adet (Kat No:8, 13, 20) madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonlardan en büyüğü ise 57 mm. çapındadır. (Kat No: 10). Diğer madalyonlar ise 57 mm. ile 22 mm. arasında değişkenlik gösteren ebatlara sahiptirler. İncelenmiş olan madalyonlar arasında birbiri ile aynı boyut ve benzer formlara sahip eserlerde mevcuttur. Bu eserlerin aynı atölyede kesildikleri düşünülebilir.

Burdur Müzesi deposunda bulunan ve bu bilimsel araştırma yazısında incelenen 20 adet eserden 10 adeti (Kat No: 1, 2, 3, 4,5, 12, 14, 15, 17, 18) gümüş malzemeden yapılmış iken; 10 adeti (Kat No: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13,16, 19, 20) bakır malzeme kullanılarak üretilmiştir. Ayrıca bir adet nişan üzerinde (Kat No: 6) bakır üzerine mine malzeme kullanımına rastlanılmıştır.

Bu bilimsel araştırma yazısında tanıtılan, Burdur Müzesi deposunda bulunan 18 adet madalya ve iki adet nişan, müzeye halktan satın alma yolu ile gelmiştir. En erken satın alınan eser 1975' en geç satın alınan eserde ise 1998'de alınmıştır. Eserler 60 TL- 600.000 TL arasında değişen fiyat aralığında satın alınmışlardır. Çeşitli kişiler tarafından müzeye getirildikleri için bu eserlerin ihdas edildikleri atölyeleri belirlemek mümkün değildir. Ayrıca bu madalya ve nişanların beratları da müzede bulunmamaktadır.

Burdur Müzesi'ndeki 18 adet madalyadan iki adeti İftihar, iki adeti Liyakat, iki adedi Kırım Harbi, dört adedi Yunan Harbi, dört adedi Kanuni Esasi Madalyası, iki adedi, Sultan Abdülmecit Han Dönemi, iki adedi de Sultan V. Mehmet'in portreli madalyasıdır. İki nişanda Abdülhamit döneminde ihdas edilmişlerdir. Madalya üzerinde tuğralar ve Osmanlı Armaları, meşaleler, gül, defne dalları, hilal, ay-yıldız vb. motifler alçak kabartma olarak işlenmiştir. Ayrıca Sultan portreleri de dikkat çekici tasvirlerdir.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti de çağdaşı diğer devletler gibi kendisine hizmet eden ve başarılı olan memurlarını değişik usullerle taltif ve teşvik etmiştir. Madalya ve nişanlar bu amaçla kullanılan en önemli figürlerdir. Burdur Müzesi'nde bulunan bu 18 adet madalya ve iki adet

nişanda bunun en bariz örneklerindedir. Tanıtımını ve değerlendirmesini yapılan bu madalyaların müze deposundan çıkarılarak; müze teşhirinde sergilenmesi de temennisiyle.

KAYNAKÇA

Artuk, İ. ve ARTUK, C. (1967), Osmanlı Nişanları, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Artuk, İ. (2003), “Madalya”, İslam Ansiklopedisi, TDV, C.17, Ankara.

Bayrak, M.O (1993), “Madalyalar ve Nişanlar”, Antik & Dekor, S. 18, İstanbul.

Devellioğlu, F. (2002), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat Eski Yeni Harflerle, (Yay.Haz: Aydın Sami Güney al), İstanbul.

Eldem, E. (2004), İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, İstanbul.

Eralp, N. (2002), ‘Osmanlıda Madalya ve Nişanlar’, Türkler, C. 13, Ankara.

Ergün, G.(2008), Burdur Müzesi Etnografik Eser Envanteri Fişi, 149,151.25.03.2008.

Erüreten, M. (2001), Osmanlı Madalya ve Nişanları, İstanbul.

Koç Keskin, N. (2007), Osmanlı şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri “elenk” “Otaga” ve “Sorgu” Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish Turkic, 2/7.

Özdemir, K. (1997), Osmanlı Arması, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul.

Tekin, K.H.(2014), ‘Kırım Savaşı Osmanlı Hatıra ve Asker Madalyaları’ Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks, Vol 6, No 1.

Abstract

Medals and decorations are objects that are symbols of honor and evaluation at various degrees, given by the state to people, especially soldiers, who show heroism, usefulness and superior success. Ornate medals and decorations hung on the chest or neck are a material culture that came to the Ottoman civilization from Western civilization since the 18th century. The subject of this scientific research is 18 medals and two decorations from the Ottoman Period in the Burdur Museum warehouse. These medals and decorations in question are works registered in the museum inventory book. All of these works were brought to the museum by purchasing. The medals and decorations made of silver and copper in the Burdur Museum warehouse have not been included in any scientific publication before, and will be examined and introduced to the scientific world for the first time with this scientific research. It seems that medals were used before decorations in the Ottoman Civilization. The first medallions began to be used in the 15th century during the Fatih Period. It is known that the medallions made in this period were made to order by people of foreign painter origin. These medals, designed as a result of the special request of the Sultan, constitute the first examples of Ottoman Period medals. In the following years, medals and medals are considered as service awards to honor people who took part in important positions. The "gold relief medal" issued after the Patrona Halil Rebellion (1730) is known as the first medal example in the Ottomans. In the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey, those who participated in wars and were successful in their duties were rewarded with medals and decorations. The first engagement in the Ottoman Empire, III. It was used during the Selim (1789-1807) Period. The diamond-studded wreath that the ruler sent to Admiral Nelson, who burned the French fleet in Abu Kir, is considered the first decoration. Differences between medal and decoration; Medals are generally made of gold, silver, bronze and copper materials. Another important difference that distinguishes them from engagements; They are made in smaller sizes than insignia in appearance and are designed to be double-sided. In this scientific research, 18 medals and two decorations were examined in detail in terms of their material, technical and ornamental features.

When the 18 medals in the Burdur Museum are examined, two of them are Medals of Pride, two of Merit, two of the Crimean War, four of the Greek War, four of the Suleiman the Magnificent Medal, two of the Medal of Sultan Abdülmecit Khan, and two of the Medal of Sultan Mehmet V. It was determined that he had a medal with a portrait.

The types of these medals are mentioned in the catalog section of this scientific research article. It was understood that both of the decorations were produced during the Abdulhamid Period. There are monograms and Ottoman coats of arms, torches, roses, laurel branches, crescents, crescents, stars, etc. on the medals. The motifs are embroidered with low relief technique. The fact that portraits of the Sultan are engraved on the medals is also a striking element. The Ottoman Empire, like other contemporary states, rewarded and encouraged its civil servants who served and were successful in various ways. Medals and decorations are the most important figures used for this purpose.

Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir “İsnād-ı Nâd-ı ‘Alî”

Merve KOLİKPİNAR¹

Öz: *Ali’ye çağrı* anlamına gelen Nâd-ı Ali duası, Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Zor durumlarda yardım istemek için okunan ve birçok faydası olduğuna inanılan duanın, Uhud Savaşı sırasında zor durumda kalan Hazreti Muhammed’e Cebrail tarafından öğretildiğine inanılır. İncelenen eserin ilk satırından itibaren Alevi-Bektaşî toplulukları tarafından okunan Nâd-ı Ali duasının faydalarını anlatan Çağatay Türkçesinde bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi’nde (MS. Ind. Inst. Pers. 122) kataloglanan eser, iki Farsça metin içeren bir mecmuanın son kısmındaki altı yapraktan oluşmaktadır. Kolofon ya da yazar/istinsahçı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1a, 1b, 2a, 2b, 5a, 6a ve 6b numaralı yapraklarda 15 satır, diğer yapraklarda ise 14 satır bulunmaktadır. Metin etiketlenmemiştir. Nâdü’l-’Ali duasının okunmasının faydalarının anlatıldığı eserde duanın Arapça versiyonu veya Arapça tercümesi bulunmamaktadır. Bu çalışmada Nâd-ı Ali hakkında bilgi verildikten sonra metnin tercümesi ve Türkiye Türkçesine aktarımı ile Çağatay Türkçesinden farklılaşan dil özellikleri incelenmiştir. Neşredilen her yeni metnin Türk dili çalışmalarına katkı sunarak henüz aydınlatılmamış olan bazı dil hususiyetlerini çözüme kavuşturacağı düşünülerek yapılan bu çalışmanın Çağatay Türkçesi ile ilgili araştırmalara fayda sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Doğu Türkçesi, Nâd-ı Ali, Alevi, Bektaşî.

An “İsnād-ı Nâd-ı ‘Alî” Written in Chagatai Turkic

Abstract: The Nâd-ı Ali prayer, which means *call to Ali*, has an important place in the Alevi-Bektashi tradition. It is believed that the prayer, which is recited to ask for help in difficult situations and to which many benefits are attributed, was taught by Gabriel to the Prophet Muhammad, who was in a difficult situation during the Battle of Uhud. From the first line of the analysed work, it is clear that it is a text in Chagatai Turkish describing the benefits of the Nâd-ı Ali prayer recited by the Alevi-Bektashi communities. The work, which is catalogued in the Bodleian Library of Oxford University (MS. Ind. Inst. Pers. 122), consists of six leaves in the last part of a mecmua containing two Persian texts. There is no information about the colophon or the author/copyist. There are 15 lines on the leaves numbered 1a, 1b, 2a, 2b, 5a, 6a and 6b and 14 lines on the other leaves. The text is not labelled. In the work explaining the benefits of reciting the Nâd al-’Ali prayer, there is no Arabic version or the Arabic translation of the prayer. In this study, after providing information about Nâd-ı Ali, the translation of the text and its transcription into Türkiye Turkish as well as the linguistic features that differ from Chagatai Turkish are analysed. The aim of this study is to contribute to the studies on Chagatai Turkish by contributing to the studies of the Turkish language with each newly published text and to clarify some language features that have not yet been clarified.

Keywords: Chagatai Turkish, East Turkish, Nâd-ı Ali, Alevi, Bektashi.

¹ Arş. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mervekolikpinar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2988-5282.

Giriş

Çalışmaya konu olan eser; Oxford Üniversitesi, Bodleian Kütüphanesi MS. Ind. Inst. Pers. 122 katalog kaydıyla bulunan Arap harfleriyle yazılmış Çağatayca bir dinî metindir. İki Farsça eserin yer aldığı bir yazmanın sonuna eklenen eserin içerisinde müellif veya müstensih ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Altı varaktan oluşan metnin 1a, 1b, 2a, 2b, 5a, 6a ve 6b numaralı varaklarında 15; diğer varaklarında 14 satır bulunmaktadır. 5b numaralı sayfada yazı bulunmamaktadır. Muhtemelen sayfanın arka yüzündeki yazıların mürekkep izi ön yüzüne fazla yansıdığı için bu sayfa kullanılmamıştır. Metinde bağlamsal bir kopukluk olmadan diğer yaprağa geçilmiştir. Harekesiz talik hatla yazılmıştır. Yazı, oldukça okunaklıdır. Yazmada istinsah kaydı bulunmamaktadır. Dil özelliklerinden yola çıkarak metnin geç devir Çağatay Türkçesine ait olduğu anlaşılmaktadır.

İlk satırdaki "isnād-ı nād-ı ʿalī bu turur" ifadesinden bunun "Nād-ı Ali" duasının faziletlerini anlatan bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahip olan Nād-ı Ali duası, genellikle zor durumlarda veya yardım istendiğinde Hz. Ali'yi aracı olarak kullanarak Allah'a yakarmak için okunur.

Alevi-Bektaşî ritüelleri içerisinde Hz. Ali'ye duyulan saygının bir yansıması olan ve "Ali'ye Çağrı" anlamına gelen duanın, Uhud Savaşı sırasında Cebrail tarafından Hz. Muhammed'e öğretildiği nakledilir (Sarıkaya, 1998, s. 25). İslam peygamberi Hz. Muhammed komutasındaki Müslüman ordusu ile Mekkeli Ebu Süfyan'ın komutasındaki ordu arasında gerçekleşen Uhud Savaşı'nda, Uhud Dağı'nın eteklerine yerleştirilen okçulara emir gelmeden yerlerini terk etmemeleri söylenir. Ancak Mekke ordusunun geri çekildiğini gören okçular savaşın kazanıldığını düşünerek ganimet toplamak için yerlerini terk ederler. Bu durum Müslüman ordusunun ağır kayıplar vermesine yol açsa da okçular Mekkelileri geri püskürtmeyi başarır. Bu durumun, Hz. Muhammed bir çukura düşüp çaresiz kaldığında Cebrail'in ona öğrettiği Nād-ı Alî duası sayesinde olduğuna inanılır. İnanışa göre Hz. Muhammed bu duayı okuduktan sonra Hz. Ali, onu kuyudan kurtarıp küffar ordusunu tarumar eder (Yıldırım, 2018, s. 351).

Eserde Nād-ı Alî duasının Arapçasına ya da Çağatayca tercümesine yer verilmemekte, bu duayı okumanın faydaları Çağatay Türkçesiyle anlatılmaktadır. Eserde Nād-ı Ali duasının otuz dokuz özelliği sayılır. Çok daha fazla özelliği olduğu ancak okuyucunun ve yazıcının sıkılmaması için kısa tutulduğu belirtilir. Çalışmanın bu bölümünde metnin çeviri yazısı ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılarak Çağatay Türkçesiyle farklılık gösteren dil hususiyetleri incelenmiştir. Metnin çeviri yazısı yapılırken ve sözlük hazırlanırken şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

- Bodrogligeti, A. J. (2001). *A grammar of Chagatay*. Muenchen: Lincom Europa.
- Boeschoten, H. (2023). *A dictionary of early middle Turkic*. Leiden: Brill.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Kaçalin, M. S. (2011). *Nevâyi'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Farsça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Say.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Türkçe-Farsça sözlük*. İstanbul: Say.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (çev. İ. Kurban) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Redhouse, S. (1890). *A Turkish and English lexicon*. Constantinople: American Mission.
- Sarı, M. (1980). *El-Mevarid: Arapça-Türkçe lûgat*. İstanbul: Bahar.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Çeviri Yazılı Metin

[1a] (1) isnād-ı nād-ı °alī bu turur munıñ hāşşiyeti toladur (2) anıñdın kırk hāşşiyet{ni} beyān kılındı ammā (3) evvel nişābığa yitgüzgey nişābı dört miñ (4) üç yüz kırk üç mertebdür nişābığa yitgürgeñ- (5) -din kin her °adedni hāhlasa oquğay hūdā-yı (6) ta°ālāniñ fermāni bile bîşek hāceti revā bolğay (7) evvel bu du°āni biş mertebe oquğay du°ā-yı nād-ı (8) °alīniñ i°tişāmıdur الله صمدى من عند مددى و عليك معتمدى (9) andın du°ā-yı nād-ı °alī- (10) -ni bir mertebe oquğay bu du°āni biş mertebe o- (11) -quğay ki ihtitāmıdur *yā ebū'l-ğayy eğiñni²* (12) *yā °alī edriknī³* her oquğanda şubu kısım oquğay (13) maqşūdığa yite kırk hāşşiyetniñ avvalkıısı (14) budur ki eger kişi bir cem°niñ arasında giriftār (15) bolup dermānde bolsa tofrağğa yite mertebe

[1b] (1) oqup şol tarafge saçsa hūdā-yı ta°ālāniñ (2) emri bile ol hālāyık maqñūr bolğay ikinçi eger kişi- (3) -niñ düşmenler arasında qorqunçı bolsa (4) her kün yitmiş iki mertebe okusa düşmenler (5) maqñūr bolğay üçünçi eger kişini sihr ü cādū kılğan (6) bolsa hiç vech bile küşāde bolmasa bu kelimāt- (7) -nı yite mertebe yite cāhdın su alıp şunja dem (8) kılıp gısl kıldursa bir zerre hem şunıñdın (9) içürse sihr bātıllı bolur tötünçi eger kişige (10) zehr birgen bolsa bu du°āni ipar u za°ferān bile (11) çīnīğa⁴ bitip suda yup yene on iki mertebe (12) oqup içürse zehr kār kılmağay bişinçi (13) eger ağırıkğa hiç tabīb °ilāc

² Bana yardım et.

³ Beni anla.

⁴ Sözcüğün yazımında ilk hecede gösterilmesi gereken vokal ihmal edilmiştir.

kılalmağan bolsa (14) yitmiş mertebe yamğur suyuğa oqup içürse (15) şifâ tapqay altınçı eger kişiğe bir müşkil iş

[2a] (1) pîş kilse yâ bir ğamge giriftar bolsa ħalâş (2) bolmaq üçün miñ mertebe oqusa ol ğam (3) şādılığa mübeddel bolur işleri köñli- (4) -deki dik kifâyet bolur yitinci eger pādşāhı bir (5) kişiğe ğāzab kılur bolsa barguça yite (6) mertebe oqup barsa ğāzabı lūtf ü °ināyet- (7) -ke ivrülür sikizinçi eger kişi bir tarafge (8) ilçi iberür bolsa üç mertebe ilçi- (9) -niñ kulakığığa oqup iberse elbette (10) sözi ma°kūl bolup pat yangay (11) tokuzunçı azīne küni avvalkı sâ°atde (12) kırk sikiz mertebe oqup her kimge sözlese (13) her kaçça düşmen bolsa hem bu kişiğe mihrbān (14) bolğay onunçı eger kişiğe töhmet bolğan (15) bolsa her şabāh kırk mertebe oqusa

[2b] (1) bu kişidin töhmet köterilgey her kişi (2) bu kişiniñ edebdānlığını ayıtqay ħalâş (3) bolğay on birinçi uyqusı kilmeslik (4) üçün namāz-ı cum°adın kin yigirme biş mertebe (5) oqusa elbette uyqusı def° bolur on (6) ikinçi ğanī vü tevānger bolmaq üçün her bāmdād (7) sözlemesdin ilgeri tokısan bir mertebe (8) oqusa elbette ğanī vü bīniyāz bolğay on (9) üçünçi devlet ü ħāşmeti ziyāde bolmaq (10) üçün her kün biş yüz mertebe oqusa (11) muhteşem ü mükerrem bolğay on törtünçi (12) düşmenni kaydıge almak üçün yitmiş (13) kün her kün yüz on biş mertebe oqusa (14) düşmenleri bu kişiğe muṭī° ü fermān- (15) -berdār bolğay on bişinçi ħācet

[3a] (1) bolğan vaqtde kişiniñ közidin maḥfī (2) bolmaq üçün yitmiş mertebe oqusa düşmen- (3) -lerniñ közidin maḥcūb bolğay on altınçı (4) düşmenlerniñ tili bağlanmaq üçün on (5) kün her kün on yite mertebe oqusa düşmen- (6) -lerniñ tili beste bolğay on yitinci cemī° murād- (7) -ları ḥāşıl bolmaq üçün her kün yigirme tört (8) mertebe oqusa her murādı bolsa ḥāşıl bolur (9) on sikizinçi ağıqlar şifā tapmaq üçün (10) on kün her kün siksen mertebe oqusa (11) şifā tapqay on tokuzunçı çeşm-i zaḥm (12) üçün til bağlanmaq üçün üç kün (13) her kün yigirme mertebe oqusa yaman közler- (14) -din ve ḥāsidlerniñ tilidin imīn bolur

[3b] (1) yigirminçi gencler zāhir ü keşf bolmaq üçün (2) kırk kün her kün yitmiş mertebe oqusa (3) elbette bu kişiğe gencler zāhir bolğay yigirme birinçi (4) ḥazret-i risālet penāh şalli °aleyh ve sellem- (5) -ni tüşide körmek üçün yata du<r>ğan (6) yiride pāklik bile üç miñ mertebe (7) oqusa elbette anḥazret şalli °aleyh ve sellem- (8) -ni tüşide körgen yigirme ikinçi esrār-ı (9) ilāhi küşāde bolmaq üçün her kün (10) biş yüz mertebe oqusa esrār

küşāde (11) bolğay yigirme üçünçi maḥbūsdın (12) ḥalāş bolmaḵ üçün yite kün her kün (13) altmış mertebe oḵusa ḥalāş bolğay (14) yigirme törtünçi ber-āmedan-ı ḥacāt ya°nī

[4a] (1) ḥaceti revā bolmaḵ her ḥaceti tamāmıḡa yitmek (2) üçün tokuz kün her kün on biş (3) mertebe oḵusa maṭlabı köñli ḥahlağan- (4) -daḡı dik ḥāşıl bolğay yigirme bişinçi (5) ḡayb sırlar keşf bolmaḵ üçün (6) kırk kün her kün altmış yite mertebe (7) oḵusa esrār-ı °ilm-i ledünnī⁵ni bu kişige (8) küşāde kılgaylar yigirme altınçı düşmen- (9) -ler ḡatlı bolmaḵ üçün olardıñ küşād- (10) -lık tapmaḵ üçün yite kün her kün (11) yitmiş mertebe oḵusa

⁵ Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim.

düşmenleri (12) maḵhūr u fānī bolḡay yigirme yitiñçi düşmen (13) def^c bolmaḵ üçün sikiz kün her kün (14) yitmiş mertebe oḡusa düşmenlerdin

[4b] (1) imīn bolḡay yigirme sikizinci ʿilm-i ḥikmet (2) taḥşıl kıılmaḵ üçün her kün namāz-ı (3) pişin vaḡtıda yitmiş mertebe oḡusa (4) ʿilm-i ḥikmet muḡa küşāde bolḡay (5) yigirme tokuzunçı niʿmeti ziyāde bolmaḵ (6) ve devleti artmaḵ ve özi uluḡ (7) u bülend bolmaḵ üçün her kün on (8) alta mertebe oḡusa devlet ü niʿmeti (9) ve ref^ceti ziyāde bolḡay otuzunçı (10) ziyādelik küşāde bolmaḵ üçün (11) biş kün her kün dört yüz mertebe (12) oḡusa ziyāde ve küşāde bolḡay (13) otuz birinçi saʿadet üçün (14) maḵşadlarıge yitmek üçün on

[5a] (1) alta kün her kün biş mertebe oḡusa (2) maḵşūdı ḥāşıl bolḡay otuz ikinçi (3) ʿizzet ü şukūh ḥalāyık arasında mertebe (4) tapmaḵ üçün her kün on mertebe (5) oḡusa tapar otuz üçünçi iki kişi- (6) -niñ arasında buḡz u ʿadāvet (7) köterilmek üçün yigirme kün her kün (8) yigirme mertebe oḡusa buḡz u ʿadāvet (9) ara[sı]dın köterilgey otuz (10) törtünçi düşmenni bu maḡalledin ol (11) maḡallege yā bu ividin ol ivige (12) köçürmek ve ḡoḡlamaḵ üçün otuz (13) kün her kün otuz mertebe oḡusa (14) nābūd bolḡay otuz bişinçi cem^cıyyet- (15) -niñ arasında iḡtilāf u ʿadāvet

[5b]⁶

[6a] (1) def^c bolmaḵ üçün otuz kün her (2) kün yigirme biş mertebe oḡusa def^c (3) bolḡay otuz altınçı şecāʿatlik (4) vü dilir bolmaḵ üçün ḡorḡunçaḡ- (5) -lık ve yüreksizlik bu kişidin def^c (6) bolmaḵ üçün yigirme kün her kün (7) illig mertebe oḡusa elbette bu kişi (8) dilir ü şecāʿatlik bolḡay ḡorḡunçaḡ- (9) -lık ve yüreksizlik bu kişidin (10) def^c bolḡay otuz yitiñçi düşmen def^c (11) bolmaḵ üçün alta kün her kün yüz (12) mertebe oḡusa düşmeni ḡār u zebūn (13) bolḡay otuz sikizinci düşmen (14) bu kişige tuḡyān u ʿarbede kılsa (15) anı def^c kıılmaḵ üçün on kün

[6b] (1) her kün miñ mertebe oḡusa düşmen- (2) -din imīn bolḡay bu kişi düşmen- (3) -din muḡaffer ü maḡşūr bolḡay düşmen (4) pest bolḡay otuz tokuzunçı (5) cemī^c küllī vü cüzvī ḡācetleri revā (6) bolmaḵ üçün on miñ (7) yite yüz kırk tokuz mertebe (8) oḡusa cemī^c küllī vü cüzvī ḡācet- (9) -leri revā bolḡay murādlarıḡa yitkey (10) çendān şıfatlar bilen vaşf (11) kıılḡan duʿā muʿazzam u mükerrem bu turur (12) eger cemī^c ḡāşşiyetlerini beyān

⁶ Muhtemelen sayfanın arka yüzündeki yazıların gölgesi ön yüzüne fazlasıyla yansıdığı için bu sayfada yazı yoktur. Metinde kopukluk olmadan diḡer yapraḡa geçilmiştir.

kılsa (13) tavîl bolur oğuğu ve bitgüçi melâl (14) bolur dip muhtaşar kılduğ her kim şekk (15) kiltürse kâfir bolur نعوذ بالله من ذلك

Türkiye Türkçesine Aktarım

[1a] Nâd-1 Ali'nin izahı budur: Bunun özellikleri çoktur. Bunlardan kırk özellik anlatıldı ama önce aslına götürülecek(tir). Aslı dört bin üç yüz kırk üç derecedir. Aslına götürdükten sonra (bir kişi) her birini isteyerek okursa ulu Tanrı'nın buyruğu ile şüphesiz isteğine ulaşır. İlk önce bu dua beş kere okunacak. Bu Nâd-1 Ali duasının temizliğidir. الله صمدى من عندك مددى و عليك معتمدى⁷ Nâd-1 Ali duasını bir kere okursa bu duayı beş kere okuyup bitirmiş (gibi) olur. Ey yardımın babası Ali! Bana yardım et, beni anla. Her okuduğunda bu kısmı okuyan amacına erişir. Kırk özelliğin ilki şudur: Eğer bir kişi bir topluluğun arasında esir olup çaresiz kalırsa toprağa gidip yedi kere

[1b] (bu duayı) okuyup o tarafa saçarsa ulu Tanrı'nın emriyle o yaratılmışlar bozguna uğrar. İkincisi eğer bir kişinin düşmanlarının arasında korkusu varsa her gün yetmiş iki kere (bu duayı) okursa düşmanlar bozguna uğrar. Üçüncüsü eğer bir kişiye büyü yapılsa hiçbir yolla halledilmezse yedi yerden su alınıp bu sözcükler yedi kere (okunup) üflenir, (bu suyla) gusül aldırılır ve bundan bir damla içirilirse (büyü) hükümsüz olur. Dördüncüsü eğer bir kişiye zehir verilirse bu duayı safran ve miskle çiniye yazıp suda yıkayıp on iki kere okuyup (kendisine) içerilirse zehir kâr etmez. Beşincisi eğer hastaya hiçbir hekim çare bulamazsa yetmiş kere yağmur suyuna (bu duayı) okuyup içerilirse şifa bulur. Altıncısı eğer bir kişinin önüne zor bir iş

[2a] gelirse veya bir üzüntüye tutulursa kurtulmak için bin kere (bu duayı) okursa o üzüntü mutluluğa dönüşür. İşleri gönlündeki gibi olur. Yedincisi padişahı bir kişiye kızdığında o kişi yanına giderken yedi kere (bu duayı) okursa öfkesi lütufa dönüşür. Sekizincisi bir kişi bir yere elçi gönderdiğinde elçinin kulağına üç kere (bu duayı) okuyup gönderirse sözü mutlaka kabul görür. (Elçi) çabuk döner. Dokuzuncusu cuma gününün ilk saatlerinde kırk sekiz kere (bu duayı) okursa biriyle konuştuğunda ne kadar düşmanlık duyarsa duysun bu kişiye (karşı) şefkatli olur. Onuncusu eğer bir kişi suçlanırsa her sabah kırk kere (bu duayı) okursa

[2b] bu suçlamalar kişiden giderilir. Herkes bu kişinin edipliliğini söyler, (suçlamalardan) kurtulur. On birincisi uykusunun gelmemesi için cuma namazından sonra yirmi beş kere (bu duayı) okursa uykusu mutlaka gider. On ikincisi zengin olmak için her sabah

⁷ Tanrı benim dayanağımdır. Senden destek alırım ve sana güvenirim.

konuşmadan önce doksan bir kere (bu duayı) okursa mutlaka zengin olur. On üçüncüsü ihtişamının çok olması için her gün beş yüz kere (bu duayı) okursa ihtişamlı olur. On dördüncüsü düşmanını bağlamak için yetmiş gün (boyunca) her gün yüz on beş kere (bu duayı) okursa düşmanları bu kişiye itaatkâr olurlar. On beşincisi gerektiğinde

[3a] birinin gözünden gizlenmek için yetmiş kere (bu duayı) okursa düşmanlarının gözünden gizlenmiş olur. On altıncısı düşmanlarının dilini bağlamak için on gün (boyunca) her gün on yedi kere (bu duayı) okursa düşmanlarının dili bağlanır. On yedincisi bütün isteklerine erişmek için her gün yirmi dört kere (bu duayı) okursa her isteğine erişir. On sekizincisi hastalar şifa bulmak için on gün (boyunca) her gün seksen kere (bu duayı) okursa şifa bulur. On dokuzuncusu nazar ve dil bağlamak için üç gün (boyunca) her gün yirmi kere (bu dua) okunursa kötü gözlerden ve kıskançların dilinden emin olunur.

[3b] Yirmincisi gizli hazinelerin açık ve görünür olması için kırk gün (boyunca) her gün yetmiş kere (bu duayı) okursa hazineler bu kişiye mutlaka görünür olur. Yirmi birincisi Hz. peygamberi düşte görmek için yattığı yerde içtenlikle üç bin kere (bu dua) okunursa peygamber mutlaka düşte görünür. Yirmi ikincisi ilahi sırları ortaya çıkarmak için her gün beş yüz kere (bu duayı) okursa sırlar ortaya çıkar. Yirmi üçüncüsü hapislikten kurtulmak için yedi gün (boyunca) her gün altmış kere (bu duayı) okursa kurtulur. Yirmi dördüncüsü isteğine erişmek ve

[4a] her isteğinin olması için dokuz gün (boyunca) her gün on beş kere (bu duayı) okursa niyeti, gönlündeki gibi gerçekleşir. Yirmi beşincisi kayıp sırların keşfedilmesi için kırk gün (boyunca) her gün altmış yedi kere (bu duayı) okursa ilm-i ledünni⁸ sırrı bu kişiye açık olur. Yirmi altıncısı düşmanlarının katloluğu için, onlardan kurtulmak için yedi gün (boyunca) her gün yetmiş kere (bu duayı) okursa düşmanları yok olurlar. Yirmi yedincisi düşmanları kovmak için sekiz gün (boyunca) her gün yetmiş kere (bu duayı) okursa düşmanlardan

[4b] emin olur. Yirmi sekizincisi hikmet ilmini öğrenmek için her gün ikinci namazı vaktinde yetmiş kere (bu duayı) okursa hikmet ilmi bu kişiye açık olur. Yirmi dokuzuncusu nimetlerin bol olması için ve yüceliğinin artması için ve kendisinin değerli olması için her gün on altı kere (bu duayı) okursa yüceliği, nimetleri ve değeri çok olur. Otuzuncusu bolluk ve serbestlik için beş gün (boyunca) her gün dört yüz kere (bu duayı) okursa bolluk ve serbestlik olur. Otuz birincisi mutluluk için, amaçlarına ermek için on

⁸ Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim.

[5a] altı gün (boyunca) her gün beş kere (bu duayı) okursa isteği gerçekleşir. Otuz ikincisi saygın yaratılmışlar arasında yer bulmak için her gün on kere (bu duayı) okursa bulur. Otuz üçüncüsü iki kişinin arasındaki düşmanlığın giderilmesi için yirmi gün (boyunca) her gün yirmi kere (bu dua) okunursa giderilir. Otuz dördüncüsü düşmanı bu yerden o yere, bu evden o eve göndermek ve kovalamak için otuz gün (boyunca) her gün otuz kere (bu duayı) okursa (düşmanı) yok olur. Otuz beşincisi toplumun içinden anlaşmazlığın

[6a] yok olması için otuz gün (boyunca) her gün yirmi beş kere (bu dua) okunursa yok olur. Otuz altıncısı yürekli olmak için, korkaklığın bu kişiden gitmesi için yirmi gün (boyunca) her gün elli kere (bu duayı) okursa bu kişi yürekli olur. Korkaklık ve yüreksizlik bu kişiden giderilir. Otuz yedincisi düşmanlarının yok olması için altı gün (boyunca) her gün yüz kere (bu duayı) okursa düşmanı güçsüz olur. Otuz sekizincisi düşman bu kişiye azgınlık ederse onu yok etmek için on gün (boyunca)

[6b] her gün bin kere (bu duayı) okursa düşmanlarından emin olur. Bu kişi düşmanlarına galip gelir. Düşman harap olur. Otuz dokuzuncusu bütün büyük ve küçük isteklerin kabul edilmesi için on bin yedi yüz kırk dokuz kere okursa bütün büyük ve küçük istekleri kabul edilir. Muratlarına erişirler. Pek çok sıfat ile vasıflandırılan ulu dua budur. Eğer bütün özellikleri anlatılırsa uzun olur, okuyucu ve yazıcı usanır diye özetledik. Her kim şüphe ederse kafir olur. Bundan Tanrı'ya sığınırız.

Notlar

Metin, Çağatay Türkçesinin genel özelliklerini taşımaktadır. Ancak bu bölümde metinde Çağatay Türkçesinden ayrılan özellikler gösterilecektir.

- Metinde katmerli zamir çekimine iki örnek bulunmaktadır: *anıydın, şunıydın*.
- Çağataycada yeterlik fiili olarak çoğunlukla *al-* kullanılır (Argunşah, 2017, s. 210). Metnimizde *al-* ile kurulan yeterlik yapısında ünlü çatışması nedeniyle yan yana bulunan iki ünlüden biri çoğunlukla düşmektedir: *kıla al- > kılal-*
- Çağatay Türkçesinde akuzatif durumu, üçüncü kişi iyelik ekinden sonra genellikle *-n* biçimindedir. Ancak metinde *-ni* olarak geçmektedir (Eckmann, 2021, s. 73): *her kişi bu kişiniñ edebdānlıkını ayıtkay*.

Bu örnek dışında akuzatif durumunun, üçüncü kişi iyelik ekinden sonra geldiği bir örnek bulunmamaktadır.

- Çağatay Türkçesinde hâl eklerinin birbirinin yerine kullanılması meselesinde *yalın hâl* iyelik eklerinden sonra genellikle *akuzatif* yerine kullanılır (Kaymaz, 2007, s. 350). Metinde bu

durumun bir örneği bulunmaktadır: *düşmenlerniğ tili bağlanmak için on kün her kün on yite mertebe okusa düşmenlerniğ tili beste bolğay.*

- *yiber-* fiili, *iber-* olarak /y/siz biçimi ile görülür.

1a

اسناد ناد علی بو ترور مونک خاصیتی تولاد
 اشک دین قرق خاصیتی نی بیان قلیندی اما
 اول نصابه تیکوزکای نصابه تورت مینک
 اوج یوز قرق اوج مرتبه دور نصابه تیکوزکای
 دین کمن هر عددی خواه لاسا او قوغای خدای
 تعالی ننگ فرمانی سله پشتک حاجتی روا بو لک
 اول بودعانی بش مرتبه او قوغای دعای ناد
 علی ننگ اعتصامی دور الله حمدی من عندک
 مددی و علیک معتمدی آندس دعای ناد علی
 ن بر مرتبه او قوغای بودعانی بش مرتبه او
 قوغای که اختتامی دور یا ابو العیث اغثنی
 یا علی ادرکنی هر او قوغاند اشبو قسم او قوغای
 مقصود یغیه تیر قرق خاصیت نینگ او تقوی
 بود و رکه اگر کشی بر جمع نینگ ارا سید اگر قفا
 بولوب در مانده بولسپ تو قوغای تیره مرتبه

1b

او قوب شول طرف کاسا جسا خدای تعالیٰ شنگ
 امری پیلہ اول خلاق مقهور بولگا ایکنی اگر کشی
 شنگ دشمن لارا رسید او تو رتوبخی بولسا
 هر کون یتیمش ایک مرتبه او قوسا دسین لارا
 مقهور بولگا او جو بخی اگر کشی نه سحر جادو و معلقا
 بولسا بچ وجه پیلک شده بولسا بولکات
 نه یتیم مرتبه یتیم جاه دین سوا لب شولکادم
 قلب غل قلدورسا پر ذره هم شولکادم
 ایچورسه سحر باطل بولور تور تو بخی اگر کشی کا
 زهر برکان بولسا دعایه اپار زعفران پیلہ
 چینی غده یتیم سودا یوب یتیم اول ایک مرتبه
 او قوب ایچورسا زهر کار قلماعای بشینخی
 اگر اغریق غده بچ طبیب علاج قیلا مانغان بولسا
 یتیمش مرتبه میخور سویی غده او قوب ایچورسه
 شفا تاپقای الینی اگر کشیکا بر مشکل اسس

پیش

2a

پیش کت یا بر غم که گرفتار بولسا احوال
 بولاق او چون مینک مرتبه او قوب اول غم
 بشا دلته غم مبدل بولور ایش لاری کوکلی
 داکید کفایت بولور شیخی اگر بادشاهی بر
 کیشکا غضب قلوب بولسا بار غوجه مینه
 مرتبه او قوب باری غضب لطف عنایت
 کا اور دلو سکر شیخی اگر کشی بر طرف کا
 ایلی ایبار دلو بولسا اوج مرتبه ایلی
 شک قولایقغزه قوب آیارسا البته
 سوزی معقول بولوب پات یا نغای
 لوقوز و شیخی ازین کوز اولقی ساعتده
 قوق سکر مرتبه او قوب هر کوم سوزلا
 هر قانجه دشمن بولسا هم بولشکا مهران
 بولغای او غم شیخی اگر کیشکا نهمت بولغا
 بولسا هر ضیاح قوق مرتبه او قوب

2b

بوکشیدن تهمت کوتا ریلکای هرکشی
 بوکشی سنک او بدالیقی نه آیتقای حلا
 بولغای اون برنجی اولیقوسی کما سلیک
 او چون نماز جوبه دین کین یکرما بئش مرتبه
 او قوپا البتہ اولیقوسی دفع بولور اون
 ایلکخی غنی و توانکر بولاق او چون هر یامد
 سوز لاماس دین ایلکری توفان بر مرتبه
 او قوپا البتہ غنی و بی نیاز بولغای اوق
 او چون دولت و شمتی زیاده بولاق
 او چون هر کون بئش یوز مرتبه او قوپا
 محتشم و مکرم بولغای اون تور تو بچی
 دشمن لایقیدیکا الماق او چون تمیزش
 کون هر کون یوز اون بئش مرتبه او قوپا
 دشمن لاری بوکشیکا مطیع و فرمان
 بردار بولغای اوق بئشینی حاجت

بولون

3a

بولغان وقت ده كشي سنك كوزيدس مخفي
 بولاق اوچون تيمش مرتبه او قوسا دشمن
 لار سنك كوزيدس محبوب بولغاي اون تنخي
 دشمن لار سنك تيلي باغلا نفاق اوچون اون
 كون هر كون اون يته مرتبه او قوس دشمن
 لار نيك تيلي بسته بولغا اون تنخي جميع مراد
 لاري حاصل بولاق اوچون هر كون بكره تورت
 مرتبه او قوس هر مرادي بول حاصل بولور
 اون سكر نهي اعراق لار شفا تا پاق اوچون
 اون كون هر كون سکن مرتبه او قوس
 شفا تا پقاي اون تو قوز ونجي چشم زخم
 اوچون تيل باغلا نفاق اوچون اوج كون
 هر كون بكره مرتبه او قوس يمان كوز لار
 دين و چاسپ لار نيك تيليدس ايمين بولور

3b

بکر مینجی کینج لار ظاہر و کشف بولماق او چون
 قوت کون هر کون تمش مرتبه او توپ
 البته بو کشف کا کینج لار ظاہر بولماق بکر مینجی
 حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم
 نے توشیدہ کورماک او چون تینا دوغان
 یریدہ پاک لیک پہلہ اوج مینک مرتبه
 او قوس البته انحضرت صلی الله علیه وسلم
 نے توشیدہ کورکای بکر مینجی اسرار
 الہی کشف دہ بولماق او چون هر کون
 بش یوز مرتبه او قوس اسرار کشف
 بولماق بکر مینجی بچوس دین
 خلاص بولماق او چون یتہ کون هر کون
 التمش مرتبه او قوس خلاص بولماق
 بکر مینجی برآمدن حاجات مینجی

حاجت

4a

چاهتی روا بولماق هر چاهتی تا میغه تا ک
 او جون تو قوز کون هر کون او ن بلس
 مرتبه او قوس مطلبی کو تکله خواه لاغان
 داغی دیک حاصل بولغای یکره ییخی
 غیب لار کشف بولماق او جون
 قوق کون هر کون التمش بیه مرتبه
 او قوس اسرار علم لدنی نه بو کیشی
 کشاده قسغای لار یکره الیخی دشمن
 لار قتل بولماق او جون اولاردی کش
 لیتق با پاق او جون بیه کون هر کون
 همش مرتبه او قوس دشمن لاری
 مهور و فانی بولغای یکره ییخی دشمن
 دفع بولماق او جون سکر کون هر کون
 یتمش مرتبه او قوس دشمن لاری

4b

امان بولغای یکره سکرینی علم حکمت
 تحصیل قلماق او جون هر کون نماز
 پیشین و تمید ایشمش مرتبه او
 علم حکمت مولک کث ده بولغای
 یکره تو توز و بجی نعمتی زیاده بولان
 و دولتی آرتماق و اوزی اولوغ
 و بلند بولماق او جون هر کون او
 الله مرتبه او تو بساد دولت و نعمتی
 و رفعتی زیاده بولغای او توز و بجی
 زیاده لیک کث ده بولماق او جون
 بش کون هر کون تورت یوز مرتبه
 او تو بس زیاده و کث ده بولغای
 او توز برنجی سعادت او جون
 مقصد لاریک ایتماک او جون اون

الله

5a

الله کون هر کون بش مرتبه او قوس
 مقصودی حاصل بولغای او توز الکنی
 عزت و شکوه خلایق ارا سید مرتبه
 تا پحاق او چون هر کون او مرتبه
 او قوس تیار او توز او جوخی ایگ کشف
 ننگ ارا سید بن بغض و عداوت
 کوتاریلیک او چون یکره کون هر کون
 یکره مرتبه او قوس بغض و عداوت
 ارا ... دین کوتاریلیک ای او توز
 تور تو بنجی دشمنی بو مجله دین اول
 مجله کایا بو اوی دین اول اوی کا
 کوجورماک و توغلاماق او چون او توز
 کون هر کون او توز مرتبه او قوس
 نابو بولغای او توز بشینی جمعیت
 ننگ ارا سید بن اختلاف و عداوت

6a

دفع بولاق او جون او توز کون هر
 کون یکرمه بش مرتبه او قوس دفع
 بولغای او توز التخی شجاعت لیک
 و دلیر بولاق او جون تور قونجاق
 لبق و یورک سیز لیک بوکشده دفع
 بولاق او جون یکرمه کون هر کوسخ
 اللیک مرتبه او قوس البته بوکشی
 دلیر و شجاعت لیک بولغای تور قونجاق
 لبق و یورک سیز لیک بوکشده دفع
 دفع بولغای او توز یخی دشمن دفع
 بولاق او جون البته کون هر کون یوز
 مرتبه او قوس دشمنی خوار و زبون
 بولغای او توز سکر بیخی دشمن
 بوکشیکا طغیان و عریبه قیل
 ان دفع قلماق او جون اون کون

6b

هر کون مینک مرتبه او قوس دشمن
 دین امین بولغای بوکیشی دشمن
 دین مظفر و منصور بولغای دشمن
 بست بولغای او تورتو قوز و بنجی
 جمیع کل و جزوی حاجت لاری روا
 بولماق او جون اول مینک مرتبه
 او قوسا یته یوز قرق توتوز مرتبه
 او قوسا جمیع کل و جزوی حاجت
 لاری روا بولغای مراد لار لغزینگی
 چندان صفت لاری سیلان وصف
 قیلغان دعای معظم و مکرم بوترو
 اگر جمیع خاصیت لارینی بیان قیلسا
 طویل بولور او توغوجی و یتکوجی ملا
 بولور دیب مختصر قیلدوق هر کیم شک
 کلتورس کافر بولور نفوذ باسدن دیک

بسیح

Sözlük

‘adāvet < Ar. ‘adāvat. Düşmanlık.

‘aded < Ar. ‘adad. Sayı, tane.

ağrık Hasta.

al- Almak.

‘alā < Ar. ‘alā. Yüce, ulu.

allāh < Ar. allāh. Tanrı.

almaq Almak.

alta Altı.

altıncı Altıncı.

altmış Altmış.

ammā < Ar. ammā. Ama, fakat.

andın Ondan.

ān < Far. ān. “o” anlamına gelen işaret zamiri ve işaret sıfatı.

anı Onu.

anıñ Onun.

ara Ara, aralık.

‘arbede < Ar. ‘arbada. Kavga.

artmaq Çoğalmak.

ayıt- Demek, söylemek.

āzīne < Far. ādīna. Cuma günü.

bağlanmaq Bağlanmak.

bāmdād < Far. bāmdād. Sabah.

bar- Gitmek, varmak.

bāṭıl bol- < Ar. bāṭıl + Tür. bol-. Batıl olmak.

ber-āmedan-ı ḥacāt < Far. bar-amedān + Ar. ḥacāt. Dileğine erişmek.

beste bol- < Far. *basta* + Tür. *bol-*. Bağlanmak.

beyān kııl- < Ar. *bayān* + Tür. *kıl-*. Anlatmak.

bīniyāz < Far. *bīniyāz*. Arzusuz, ihtiyaçsız.

bile İle, birlikte. ↔ **bilen**

bilen İle, birlikte. ↔ **bile**

bir Bir.

bir- Vermek.

birinçi Birinci.

biş Beş.

bîşek < Far. *bî* + Ar. *şek*. Kuşkusuz.

bişinçi Beşinci.

bit- Yazmak.

bitgüçi Yazıcı.

bol- Olmak.

bolmağ Olmak.

bu Bu.

buğz < Ar. *buğz*. Öfke, düşmanlık.

bülend < Far. *buland*. Yüce, değerli.

cādū < Far. *cādū*. Büyü.

cāh < Far. *cāh*. Yer, mevkî.

cem^cī < Ar. *cam^c* + Far. *ī*. Topluluk.

cem^ciyyet < Ar. *cam^ciyyat*. Topluluk.

cüzvī < Ar. *cuz^cī*. Küçük.

çendān < Far. *çandān*. Pek çok.

çeşm-i zaḥm < Far. *çaşm* + Far. *zaḥm*. Nazar.

çīnī < Far. *çīnī*. Çini, porselen.

def^e bol- < Ar. *daf^e* + Tür. *bol-*. Ortadan kalkma.

dem kı1- < Far. *dam* + Tür. *kıl-*. Üfleme.

dermānde bol- < Far. *darmānda* + Tür. *bol-*. Çaresiz olmak.

devlet < Far. *davlat*. Talih.

dik Gibi.

di- Demek.

dilīr bol- < Far. *dilīr* + Tür. *bol-*. Cesur olmak.

du^eā < Ar. *du^eā*. Dua.

dur- Ek fiil.

düşmen < Far. *duşman*. Düşman.

ebū'l-ğays Kişi adı.

edebdānlık < Ar. *adab* + Far. *-dān* + Tür. *-lık*. Edeplilik.

eger < Far. *agar*. Eğer.

elbette < Ar. *albatta*. Mutlaka, kesinlikle.

emr < Ar. *amr*. Buyruk, emir.

esrār-ı ilāhī < Ar. *asrār* + Ar. *ilāhī*. İlahi sırlar.

esrār-ı ʿilm-i ledünnī < Ar. *asrār* + Ar. *ʿilm* + Ar. *ladunnī*. Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim.

evvel < Ar. *avval*. İlk.

evvelkı < Ar. *avval* + T. *-kı*. İlk, birinci.

fānī < Ar. *fānī*. Ölümlü.

fermān < Far. *farmān*. Buyruk, emir.

fermānberdār < Far. *farmānbardār*. İtaatkâr, baş eğen.

ğam < Ar. *ğam*. Keder, üzüntü.

ğanī vü bīniyāz bol- < Ar. *ğanī* + Far. *bīniyāz* + Tür. *bol-*. Zengin, ihtiyaçsız olmak.

ğanī vü tevānger bol- < Ar. *ğanī* + < Far. *tavāngar* + Tür. *bol-*. Zengin olmak.

ğayb < Ar. *ğayb*. Kayıp.

ğazab < Ar. *ğazab*. Öfke.

genc < Far. *ganc*. Hazine.

gıriftār bol- < Far. *gıriftār* + Tür. *bol-*. Esir olmak.

ğufrān < Ar. *ğufrān*. Affetme.

ğusl < Ar. *ğusl*. Boy abdesti.

hācāt < Ar. *hācāt*.

hācet < Ar. *hācet*. İhtiyaç, gereksinim.

hāhla- < Far. *hāh* + T. *-la-*. İstemek.

halāş < Ar. *halāş*. Kurtuluş.

halāyık < Ar. *halāyık*. Yaratılmışlar, insanlar.

hār u zebūn bol- < Far. *hār* + Far. *zebūn* + Tür. *bol-*. İtibarsız olmak.

hāsıd < Ar. *hāsıd*. Kıskanç.

hāşıl bol- < Ar. *hāşıl* + Tür. *bol-*. Ortaya çıkmak.

hāşşiyet < Ar. *hāşşiyat*. Özellik.

hāzret < Ar. *hāzrat*. Yüce kabul edilen

kimselerin adlarının başına saygı, övme,

yüceltme amacıyla getirilen unvan.

hem (1) < Far. *ham*. Kuvvetlendirme edatı.

hem (2) < Far. *ham*. Bütün.

her < Far. *har*. Her.

hiç < Far. *hiç*. Hiç, asla.

hudā < Far. *hudā* + Ar. *ta^cālā*. Ulu tanrı.

ıpar Misk.

iber- Göndermek.

içür- İçirmek.

ih̄tilāf < Ar. *ih̄tilāf*. Anlaşmazlık, uyuşmazlık.

ih̄titām < Ar. *ih̄titām*. Bitirme, son verme.

iki İki.

ikinci İkinci.

‘ilāc kııl- < Ar. *‘ilāc* Tür. *kıl-*. İyileştirmek.

ilçi Bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse.

ilgeri Önce, evvel.

illig Elli.

‘ilm-i hikmet < Ar. *‘ilm* + Ar. *hikmat*. Bilgelik ilmi.

imīn < Ar. *amīn*. Emin, güvenilir.

‘ināyet < Ar. *‘ināyat*. Lütuf.

isnād < Ar. *isnād*. Dayanak.

iş İş, uğraş.

i‘tişām < Ar. *i‘tişām*. Gunahtan sakınma.

iv Ev.

ivrül- Evrilmek.

‘izzet < Ar. *‘izzat*. Saygı gösterme, ağırlama.

kāfir < Ar. *kāfir*. Dinsiz.

kañça Ne kadar.

kār kııl- < Far. *kār* + Tür. *kıl-*. İşe yaramak.

qatlı bol- < Ar. *qatl* + Tür. *bol-*. Ölmek.

qayd < Ar. *qayd*. Bağ, zincir.

kelimāt < Ar. *kalimāt*. Sözcükler.

kilmeslik Gelmeme.

keşf < Ar. *kaşf*. Ortaya çıkarma.

qıl- Etmek, yapmak.

kılal- Yapabilmek.

kılmağ Yapma.

kırk Kırk.

kısm < Ar. *kısm*. Bölüm.

ki < Far. *ki*. Ki.

kifâyet bol- < Ar. *kifâyat* + Tür. *bol-*. Yeterli olmak.

kil- Gelmek.

kiltür- Getirmek.

kim Kimse.

kin Sonra.

kişi Kişi.

korğunç bol- Korkusu olmak.

korğunçaklık Korkaklık.

köçürmek Affetme.

köñül Gönül.

kör- Görmek.

körmek Görme.

köteril- Götürülmek.

köterilmek Götürülme.

köz Göz.

koğlamağ Kovalamak.

kulağ Kulak.

küllî < Ar. *kullî*. Çok.

kün Gün.

küşādlık < Far. *goşād* + Tür. *-lık*. Serbestlik.

küşāde bol- < Far. *goşāde* + Tür. *bol-*. Çözümlemek.

küşāde kııl- < Far. *goşāde* + Tür. *kıl-*. Çözümlemek.

ledünnī < Ar. *ladunnī*. Tanrı katı.

lütf < Ar. *lutf*. Lütuf, incelik.

maḥalle < Ar. *maḥalla*. Mahalle.

maḥbūs < Ar. *maḥbūs*. Hapsedilmiş, tutuklu.

maḥcūb bol- < Ar. *maḥcūb* + Tür. *bol-*. Gizlenmek.

maḥfī bol- < Ar. *maḥfī* + Tür. *bol-*. Gizlenmek.

maḥhūr bol- < Ar. *maḥhūr* + Tür. *bol*. Yenilmek.

maḥşad < Ar. *maḥşad*. Amaç.

maḥşūd < Ar. *maḥşūd*. İstenen.

ma^ckūl bol- < Ar. *ma^ckūl* + Tür. *bol-*. Kabul görmek.

manşūr < Ar. *manşūr*. Tanrı'nın yardımıyla galip gelmiş, muzaffer.

maḥlab < Ar. *maḥlab*. Amaç.

melāl bol- < Ar. *malāl*. Usanmak.

mertebe < Ar. *martaba*. **1.** Kere, defa. **2.** Mertebe.

mihrbān < Far. *mihrbān*. Şefkatli.

miḥ Bin.

mu^cazzam < Ar. *mu^cazzam*. Azametli, büyük.

muḥtaşar kııl- < Ar. *muḥtaşar* + Tür. *kıl-*. Özetlemek.

muḥteşem < Ar. *muḥtaşam*. Görkemli.

muña Buna.

munıñ Bunun.

murād < Ar. *murād*. İstek.

mu^ctemed < Ar. *mu^ctamad*. Güvenilir.

mutī^c vü fermānberdār bol- < Ar. *mutī^c* + Far. *farmānbardār* + Tür. *bol-*. Boyun eğmek.

muzaffer < Ar. *muzaffar*. Galip gelen.

mübeddel bol- < Ar. *mubaddal* + Tür. *bol-*. Değiştirilmek.

mükerrem < Ar. *mukarram*. Saygıdeğer.

müşkil < Ar. *muşkil*. Zor.

nābūd bol- < Far. *nābūd* + Tür. *bol-*. Yok olmak.

nād < Ar. *nād*. Ses

namāz-ı cum'a < Far. *namāz* + Ar. *cum'a*. Cuma namazı.

namāz-ı pişin < Far. *namāz* + Far. *pīşīn*. İkinci namazı.

ni'met < Ar. *ni'mat*. Bolluk.

nişāb < Ar. *nişāb*. Asıl, esas.

niyāz < Far. *niyāz*. İstek.

oķu- Okumak.

oķuķuķı Okuyucu.

ol O.

olar Onlar.

onunķı Onuncu.

on On.

otuz Otuz.

otuzunķı Otuzuncu.

öz Kendi.

pādşāh < Far. *pādşāh*. Padişah

pāklik < Far. *pāk* + Tür. *-lik*. Temizlik.

pat Çabuk.

penāh < Far. *panāh*. Sığınak.

pest bol- < Far. *past* + Tür. *bol-*. Harap olmak.

pīş < Far. *pīş*. Ön.

ref^ʿet < Ar. *raf^ʿat*. Yücelik.

revā bol- < Far. *ravā* + Tür. *bol-*. Uygun olmak.

risālet < Ar. *risālat*. Elçilik.

sa^ʿadet < Ar. *sa^ʿadat*. Mutluluk.

sā^ʿat < Ar. *sā^ʿat*. Saat.

şabāḥ < Ar. *şabāḥ*. Sabah.

saç- Saçmak.

şifat < Ar. *şifat*. Özellik.

sır < Ar. sır. Gizem, sır.

siḥr < Ar. *siḥr*. Büyü.

sikiz Sekiz.

sikizinçi Sekizinci.

siksen Seksen.

söz Söz.

sözle- Söylemek.

su Su.

şādliḳ < Far. *şād* + T. *-liḳ*. Mutluluk.

şecā^ʿatlik bol- < Ar. *şacā^ʿat* + Tür. *-lik* + Tür. *bol-* . Cesur olmak.

şekk < Ar. *şakk*. Şüphe, kuşku.

şifā tap- < Ar. *şifā* + Tür. *tap-*. İyileşmek.

şol Şu.

şubu İşte bu.

şukūh < Far. *şukūh*. Görkem, azamet.

şuniñ Şunun.

şuña Şuna.

ṭabīb < Ar. *tabīb*. Hekim.

taḥşıl kıl- < Ar. *taḥşıl* + Tür. *kıl-*. Öğrenim. görmek.

tamām < Ar. *tamām*. Bütün.

tap- Bulmak.

ṭaraf < Ar. *ṭaraf*. Taraf, yön.

ṭavīl < Ar. *ṭavīl*. Uzun.

tevānger < Far. *tavāngar*. Zenginlik.

til Dil.

tofraḡ Toprak.

toḡsan Doksan.

toḡuz Dokuz.

toḡuzunçı Dokuzuncu.

tola Çok.

töhmet bol- < Ar. *toḡmat* + Tür. *bol-*. Suçlanmak.

tört Dört.

törtünçi Dördüncü.

ṭuḡyān u ʿarbede kıl- < Ar. *ṭuḡyān* + Ar. *ʿarbada* + Tür. *kıl-*. İtaatsizlik etmek.

tur- Yardımcı fiil.

tüş Düş.

u < Far. *u*. Ve. ↔ **ü, ve, vü**

uluḡ Yüce.

uyḡu Uyku.

ü < Far. *u*. Ve. ↔ **u, ve, vü**

üç Üç.

üçün İçin.

üçünçi Üçüncü.

ḡaşmet < Ar. *ḡaşmat*. Görkem.

vaqt < Ar. *vaqt*. Zaman.

vaşf kıl- < Ar. *vaşf* + Tür. *kıl-*. Nitelemek.

ve Ve. ↔ **u, ü, vü**

vech < Ar. *vach*. Yol.

vü Ve. ↔ **u, ü, ve**.

yā < Far. *yā*. Ey.

yā Yoksa, veya.

yaman Kötü.

yamğur Yağmur.

yan- Dönmek.

ya[°]nī < Ar. *ya[°]nī*. Yani.

yat- Yatmak.

yene Yine, yeniden.

yigirme Yirmi.

yigirminçi Yirminci.

yir Yer.

yit- Ulaşmak.

yite Yedi.

yitiñçi Yedinci.

yitgür- Götürmek.

yitgüz- Götürmek.

yitmek Ulaşma.

yitmiş Yetmiş.

yu- Yıkamak.

yüreksizlik Yüreksiz olma durumu.

yüz Yüz sayısı.

za'ferān < Ar. *za'farān*. Safran.

zāhir bol- < Ar. *zāhir* + Tür. *bol-*. Açık olmak.

zāhir ü keşf bol- < Ar. *zāhir* + Ar. *kaşf*+Tür. *bol-*. Açığa çıkmak.

zebūn < Far. *zabūn*. Düşkün.

zehr < Far. *zahr*. Zehir.

zerre < Ar. *zarra*. Azıcık.

ziyāde bol- < Ar. *ziyāda* + Tür. *bol-*. Artmak.

ziyādelik < Ar. *ziyāda* + Tür. *-lik*. Fazlalık.

Kaynakça

Argunşah, M. (2017). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit.

Eckmann, J. (2021). *Çağatayca el kitabı*. (çev. G. Karaağaç) Ankara: Türk Dil Kurumu..

Kaymaz, Z. (2007). Çağatay Türkçesinde isim hal eklerinin birbiri yerine kullanımı.

II. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı: İhsan Doğamacı'ya Armağan (s. 350-354). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Sarıkaya, M. S. (1998). Bektâşî-Alevîlerde bir dua: Nâdı Ali. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* (5), 17-31.

Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik*. İstanbul: İletişim

Extended Abstract

The Nâd-ı Ali prayer, which translates as *call to Ali*, is of great importance in the Alevi-Bektashi tradition. It is believed that this prayer, which is invoked in times of need to receive help, brings many benefits. Legend has it that the Archangel Gabriel delivered this prayer to the Prophet Muhammad during the Battle of Uhud, a moment of calamity. The text analysed is a Turkish Chagatai manuscript describing the merits of the Nâd-ı Ali prayer as recited by Alevi-Bektashi communities. Thirty-nine benefits of reciting this prayer are described in the text: Thirty-nine favours of reciting this prayer are described in the text: *isnâd-ı nâd-ı ʿalî bu turur munîḡ ḡâşşiyeti toladur*. However, due to the extensive nature of the text, a full explanation of its contents is considered impractical so as not to unduly tyre both the reader and the author. Therefore, only a partial account is given here: *çendân şıfatlar bilen vaşf kılğan duʿâ muʿazzam u mükerrem bu turur eger cemîʿ ḡâşşiyetlerini beyân kılsa tavîl bolur okuḡuçı ve bitḡüçi melâl bolur dip muhtaşar kılduk*.

The text describes, in a structured order, the situations that are believed to benefit from the recitation of the Nâd-ı Ali prayer, accompanied by explanations of the relevant rituals to be observed: When a person is trapped in the midst of a group of people and is helpless, when a person is afraid of his enemies, when a person is bewitched and cannot be cured by any means, when a person is administered poison, when no physician can find a cure for the patient, when a person is faced with a daunting task or is overwhelmed with grief, when the Sultan is angry with a person, when an envoy is sent somewhere, when someone speaks to someone, no matter how much animosity he feels, to forgive him, when a person is accused, to prevent someone from falling asleep, to be rich so that one has much glory, to bind the enemy, to hide from someone's eyes if necessary, to bind the tongue of his enemies, to gain access to all supplications, for the healing of the sick, to bind the evil eye and the tongue so that hidden treasures are open and visible, to see the Prophet Muhammad in dreams, to reveal divine secrets, to avoid captivity, to have access to supplications and to fulfil all supplications, for the discovery of lost secrets, for the slaying of his enemies to get rid of them, to drive away enemies, to learn the science of wisdom, for the abundance of blessings, for the increase of fame, for abundance and freedom, for happiness, for fulfilment, for finding a place among the honoured creatures, for the removal of enmity between two people, for sending or chasing the enemy from one place to another or from one house to another house, for the disappearance of discord within the community, for being courageous, for removing cowardice from a person, for the

destruction of enemies when the enemy rages against a person, for destroying him, for the fulfilment of all requests, great or small.

The manuscript, which is archived in the Bodleian Library of Oxford University (MS. Ind. Inst. Pers. 122), consists of six folios appended to the end of a manuscript containing two Persian texts. There is no indication of the shelfmark or the author. The folios with the numbers 1a, 1b, 2a, 2b, 5a, 6a and 6b contain 15 lines and the other folios 14 lines. There is no writing on folio 5b, probably because the shadow of the writing on the back of the page is too strongly reflected on the front. However, a contextual examination reveals that the following folio runs seamlessly and without interruption. The text lacks any vowel points. The writing is clearly legible. In the part of the manuscript in which the merits of the Nâd-ı Ali prayer are explained, there is neither an Arabic translation nor a translation of the prayer.

In the introductory chapter of the study, details of the Nâd-ı Ali prayer were explained and its origins and meaning within the Alevi-Bektashi communities were explained. Subsequently, after transcribing the text, it was translated into Turkish. It is noticeable that the text originally displays the typical characteristics of Chagatai Turkish. The linguistic features that differ from Chagatai Turkish are therefore described in the notes to the review.

As it was not possible to create an index within the article for reasons of space, a dictionary was created instead. When compiling the dictionary, generally understandable terms were omitted. Furthermore, in the bibliography section, in addition to the sources cited, additional sources consulted during the transcription of the text have been included for comprehensive referencing.

This work aims to contribute to the studies on Chagatai Turkish, as each newly published text contributes to the research of the Turkish language and clarifies some linguistic aspects that have not yet been clarified.

Ekonomik Politika Belirsizliği ve Dış Ticaret İlişkisi: G-7 Ülkeleri Örneği

Onur YAĞIŞ¹

Özet: Ekonomik politika belirsizliği çeşitli makroekonomik değişkenleri etkileyebilir. Küreselleşme hızlandıkça ve ülkeler arasındaki ekonomik bağlar arttıkça, dünya ticareti ulusal ekonomilerde ortaya çıkabilecek belirsizliklerden ciddi şekilde etkilenebilir. Ekonomi politikası belirsizliklerinin dış ticaret üzerindeki etkisine ilişkin literatür, genel olarak belirsizliklerin ticaret üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu kabul etmiştir. Bu çalışmanın amacı, 1997-2021 dönemi için yıllık verileri kullanarak G-7 ülkeleri için ekonomi politikası belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkisini panel veri analizi tekniğini kullanarak analiz etmektir. İlk olarak panel tahmin yöntemi için ön testler yapılmıştır. Daha sonra panel birim kök testlerinden Pesaran'ın (2007) CIPS testi kullanılmıştır. Daha sonra Driscoll\Kraay rassal etkiler sağlamlık tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomi politikası belirsizliği ile dış ticaret arasında negatif, ekonomik büyüme ile dış ticaret arasında ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ekonomi politikası belirsizliğindeki %5'lik bir artış dış ticarete -%0,06'lık bir düşüşe neden olmuştur. Ekonomik büyümedeki %1'lik bir artış ise dış ticarete %0,97'lik bir artışa yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik politika belirsizliği, dış ticaret, G-7 ülkeleri.

Economic Policy Uncertainty and Foreign Trade Relationship: The Example of G-7 Countries

Abstract: Economic policy uncertainty can affect various macroeconomic variables. As globalisation accelerates and economic ties between countries increase, world trade can be seriously affected by the uncertainties that can arise in national economies. The literature on the impact of economic policy uncertainties on foreign trade has generally recognised that uncertainties have a negative impact on trade. The aim of this study is to analyse the impact of economic policy uncertainty on foreign trade for the G-7 countries using the panel data analysis technique, using annual data for the period 1997-2021. First, preliminary tests were conducted for the panel estimation method. Then Pesaran's (2007) CIPS test, one of the panel unit root tests, was used. Then it was decided to use the Driscoll\Kraay random effects robustness estimator. According to the results of the study, a negative relationship between economic policy uncertainty and foreign trade and a positive and statistically significant relationship between economic growth and foreign trade were found. A 5% increase in economic policy uncertainty caused a -0.06% decrease in foreign trade. A 1% increase in economic growth led to a 0.97% increase in foreign trade.

Key Words: Economic policy uncertainty, foreign trade, G-7 countries.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, onuryagis@hotmail.com / ORCID: 0000-0003-3457-657X.

Giriş

Ekonomik Politika Belirsizliği (EPU), ekonomik yapıyı etkileyebilen ani değişimlerin devletlerin yürüttükleri politikalarda değişikliklere yol açarak, belirsizlik oluşturmaktadır. Bu belirsizlik, siyasi ve mali düzenleyici politikalar ile parasal politikaların tahmin edilemezliği nedeniyle meydana gelebilecek ekonomik sarsılmaları yansıtmaktadır. EPU'deki olası yükselişler iktisadi ve finansal sektör kararlarının belirsizliği ile birlikte yatırımın ve üretimin yapısında aksaklıklara neden olarak makro ekonomik yapı üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir (Al-Thaqeb ve Algharabali, 2020, s. 2-3).

Ekonomide gerçekleşen belirsizliklerin, makroekonomide ve finansal alanda ne gibi etkiler yarattığına dair bilgi sahibi olunabilmesi için ölçümlerin yapılması gereklidir. Literatür incelendiğinde ölçüm hususuna dair çeşitli finansal göstergelerin dahil olduğu veri, endeks ve anket çalışmalarının kullanıldığı görülmektedir. Ancak son zamanlarda, Baker vd. tarafından 2013 ve 2016 yıllarında geliştirilen EPU endeksi sıklıkla kullanılmaktadır. Bu endeks ABD, Almanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere gibi ülkeler için geliştirilmiştir. Baker vd. (2013), belirsizliğin vergi, harcama, parasal ve düzenleyici politikalar etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Özellikle 2008 krizi sonrası bu dört politika belirsizliğinin ön plana çıktığını, öncesinde ise parasal politika kaynaklı belirsizliğin algılanamadığını belirten Baker vd.(2013) yaklaşık olarak 2000 civarında gazeteyi inceleyerek bu sonuca ulaşmıştır (Baker vd., 2013, s. 2).

Siyasi nedenler, öngörülmesi mümkün olmayan politik değişimler, savaşlar, salgınlar vb. nedenler ekonomide belirsizlikleri meydana getirebilmektedir. Ekonomideki belirsizlikler makro ekonomi üzerinde etkileri olabilmektedir. Makro ekonomik etkilerden birisi de dış ticarete olan etkilerdir. EPU'nin küresel ticarete etkileri hususunda kabul edilen genel kanı ticaret üzerinde baskılayıcı etkiler oluşturduğudur (Dixit, 1989; Handley, 2014; Handley ve Limão, 2015; Krol, 2018). EPU'nin artmasıyla ticarete bekle ve gör davranışı uygulanmakta, yatırımlar azalmaktadır. Böylece ticari faaliyetlerde azalmalar gerçekleşmektedir. Tüketiciler ise bu durumda mal alımlarını ertelemektedir (Dixit, 1989; Tam, 2018; Krol, 2018).

EPU girişimcilerin beklentileri üzerinde etkiler yaratarak ticaret akışlarını baskılayabilmektedir. EPU, girişimcilerin ticaret gerçekleştirdikleri ülkelerde, gelecekteki piyasa talebine yönelik olumsuz beklentileri tetikleyebilmektedir. Aynı şekilde bu belirsizlik döviz kuru ve ticari tahminlerde hatalara neden olabilmektedir (Jia vd., 2020, s. 603).

EPU, üretim ve büyüme üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler nedeniyle ticaretin azalmasına neden olabilmektedir. Büyümenin azalması, bankaların finansal maliyetlerinin artmasına, ticari faaliyetlere yönelik yatırımların azalmasına ve tüketim harcamalarında azalmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durum mal ve hizmete yönelik talep-arz dengesini dolayısıyla da ticareti etkilemektedir. Bernanke (1983), belirsizliklerin yatırımlar üzerinde bekle ve gör seçeneğini oluşturacağını vurgulamıştır. Bu durum firmaların mevcut pazarlardaki yatırımlarını azaltmasına ve diğer yatırımlarını yapma hususunda geciktirici bir etki oluşturacaktır. Aynı şekilde belirsizliğin fazla olduğu bir piyasadan firma çıkışları artabilmekte ve yeni yatırım adımlarına yönelik isteklilik azalmaktadır (Greenland vd., 2019).

Tersi bir durum olarak da EPU, döviz kuru aracılığıyla ihracat üzerinde artırıcı etki yaratabilmektedir. EPU ortamında kurda oynaklık artabilmekte ve şirketler yeni şartlara yönelik olarak uyarlanabilir beklentiler oluşturarak tepki verebilmektedir. Firma gelecekteki iktisadi şartlar ve kur oynaklıkları konusunda olumsuz bir beklentiye sahip olup riskten kaçınırsa, muhtemel gelir kayıplarına karşı korunmak için ihracatını artıracaktır (Mawusi, 2020, s. 2).

EPU endeksi, haber kaynaklı gazetelerin referans ağırlığı, süresi bitecek vergi düzenlemeleri, enflasyon beklentilerindeki uyuşmazlık şeklinde üç bileşenden meydana gelmektedir. Haber kaynaklarının referans alındığı EPU’de yazarlar 1985 sonrası 10 adet ulusal gazeteyi taramıştır. Taramalarını ekonomi, bütçe açığı, merkez bankası, kanuni düzenleme, belirsizlik ve yasal düzenlemeler üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bu kavramların olduğu makalelerin toplam makale sayısı içindeki değerini elde etmişlerdir. Aylık değerleri toplayarak endeks ortalama değerine ulaşmışlardır (Baker vd., 2013, s. 5-8).

Bu endeksten farklı olarak kullanılan vergi düzenlemeleri, ABD Kongre Bütçe Ofisi verileri kullanılarak elde edilmiş bir endekstir. ABD’de uygulanmış olan geçici vergilerin yaratmış olduğu belirsizlik nedeniyle oluşturulmuştur. Enflasyon Beklentilerindeki Uyuşmazlık İndeksi, enflasyon ve kamu harcamalarındaki beklentilere ilişkin bir endekstir. Bu endekste bir yıl sonraki parasal politikalarla alakalı olarak enflasyon tahminleri ve mali kararlar ile alakalı olarak devlet harcamalarına yönelik beklentilerin dağılımları kullanılmıştır (Ermişoğlu ve Kanık, 2013).

Kullanılan üç endekste, haber bazlı $\frac{1}{2}$ diğer endeksler $\frac{1}{6}$ olacak şekilde ve standart sapmaları 1’e eşitlenerek oluşturulmuştur. Bu endeks, dünyadaki makro ekonomik şokları, 11 Eylül saldırıları gibi önemli olayları kapsamaktadır (Baker vd., 2013, s. 8-9). Baker vd. (2013) gibi, Davis, 2016; Manela ve Moreira, 2017; Ahir vd., 2018’de benzer çeşitli çalışmalar yaparak literatür geliştirilmiştir.

Yirmi birinci yüzyılda, küresel ekonomide belirsizliklerin artmasına neden olan bir dizi şok yaşanmıştır. 2008 Küresel Finans Krizi, Euro bölgesi borç krizi (2010-2012), Brexit Oylaması (Haziran 2016), uluslararası ticarete meydana gelen anlaşmazlıklar, terör problemi ve mülteci krizi, Covid-19 pandemisi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve son olarak İsrail ve Filistin durumu ekonomik politika riski ve küresel belirsizliğin artmasına neden olan şoklar olarak sayılabilmektedir.

Dünya mal ticareti hacmi, 2021'in dördüncü çeyreğinde %5,7, ardından 2022'nin ilk çeyreğinde %3,2 büyümüştür. Büyüme oranındaki yavaşlama, Ukrayna'daki savaşın Şubat ayı sonunda başlamasıyla etkisini sadece kısmen yansıtmaktadır (İMMİD, 2022). Bu nedenle bu çalışmada ekonomi politika belirsizliğinin ticari etkilerine yönelik bir araştırma yapılması temel motivasyon kaynağı olmuştur.

Bu çalışmayı literatürdeki diğer araştırmalardan ayıran özelliği, G-7 ülkeleri için ekonomik politika belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamasıdır. Çalışmada G-7 ülkelerinde ekonomik politika belirsizliğinin dış ticaret üzerinde etkisi var mı? sorusunun cevabı aranmıştır. Araştırmanın cevabını aradığı soru, güncel veri, ele aldığı ülke grubu ve tekniği açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bu amaçlar doğrultusunda çalışmada G-7 ülkeleri için ekonomik politika belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkileri, 1997-2021 dönemine için panel veri analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın devam eden ikinci bölümünde literatür taraması, üçüncü bölümde yöntem, dördüncü bölümde bulgular ve son bölümde sonuç, tartışma ve öneriler yer almaktadır.

Literatür Taraması

İktisat literatüründe, 2008 finansal kriziyle birlikte ekonomik ve politik belirsizliklerin makro ekonomi üzerindeki etkilerinin incelenmesinde artışlar yaşandığı görülmektedir. Bunun nedeni EPU'nin yeni geliştirilen endekslerle birlikte tanımlanması ve daha basit ölçülmesinden kaynaklanmaktadır (Ferrara ve Guérin, 2016, s. 1-44). EPU'nin araştırmaya konu olan dış ticaretin yanında çeşitli makro ekonomik performans göstergeleri üzerinde de etkilerinin incelendiği geniş bir yelpaze bulunmaktadır. EPU'nin makro ekonomik performans üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu literatürün genel bulguları arasında yer almaktadır. İktisadi ve politik belirsizlikler uluslararası ticaretin azalmasına yol neden olmakta, bu durumda bu alana yönelik çalışmaların artmasını sağlamaktadır. EPU ile dış ticarete yönelik sınırlı çalışma bulunmasına rağmen genel görüş, bu iki değişken arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu yönündedir. Konuya ilişkin literatürde yapılan çalışmalardan bazı örnekler tablo 1'de literatür özeti şeklinde verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Çalışma	Ülke-Dönem	Ekonometrik Teknik	Sonuç
Baker Vd. (2013)	ABD 1985-2009	VAR	EPU, İstihdam, Yatırım Arasında Negatif Bir Sonuç Bulunmuştur
Colombo (2013)	ABD 1999-2008	VAR	EPU Şoklarının Sanayi Üretimini Önemli Oranda Etkilediği Sonucu Bulunmuştur.
Handley (2014)	Avustralya 1991-2001	Panel Veri Analizi	Belirsizlikleri Azaltan Veya Ortadan Kaldıran Araçların İhracatı Artırdığı Sonucu Bulunmuştur.
Wang Vd.(2014)	Çin 2003-2012	Regresyon Analizi	Özel Firmaların Ekonomik Politika Belirsizliğinden Daha Az Etkilendiği Sonucuna Ulaşılmıştır.
Baker Vd. (2016)	ABD Ve 12 Gelişmiş Ülke	Panel VAR	EPU'nin Çıktı, Yatırım, İstihdam, Hisse Senedi, Yatırım Ve İstihdamı Azalttığı Sonucuna Ulaşılmıştır.
Handley Ve Limão (2017)	Çin Ve ABD 2000-2005	Genel Denge Modeli	Belirsizliklerin Ortadan Kalktığı Durumda İhracat Ve Tüketici Gelirlerinde Artış Yaşanacağı Sonucu Bulunmuştur
Hassan Vd. (2018)	ABD, Kanada, Çin, Almanya, Japonya Ve Birleşik Krallık Aralık 1998-Aralık 2016	Asimetrik ARDL	EPU İle Ticaret Arasında Negatif Bir İlişki Bulunmuştur
Tam (2018)	Çin Ve ABD 1998:Q1- 2016:Q4	Vektör Otoregresif (GVAR)	EPU Dünya Ticaretini Ciddi Derecede Etkilemektedir.
Greenland Vd. (2019)	18 Ülke 1995-2013	Gravity Modeli	EPU İhracat Ve Karı Azaltmıştır.
Mawusi (2020)	126 Ülke 1996-2014	Gravity Modeli Ve Poisson Sözde Maksimum Olabilirlik (PPML)	İkili Ticarete Büyük Farklılıkların Ekonomik Politika Belirsizliği Değişiklikleri İle Açıklanabileceği Sonucu Bulunmuştur
Novy Ve Taylor (2020)	ABD 1962 Ocak-2012 Şubat	VAR Modeli	EPU İle Ticaret Arasında Negatif Bir İlişki Bulunmuştur
Sharma Ve Paramati (2021)	Hindistan Eylül 2011 - Ocak 2019	Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Ve	EPU İle İthalat Arasında Bir İlişki Bulunmuştur

Li Ve Li (2021)	Çin 2001-2019	Kesitsel Olarak Artırılmış Dağıtılmış Gecikme (CS-DL) SV-VAR (Değişen Parametre Stokastik Oynaklık Vektör Otoregresyon)	EPU İle İthalat Arasında Negatif İlişki Bulunmuştur
Gürsoy Ve Zeren (2022)	G-7 Ve BRIC Ülkeleri 2015-2020	Panel Nedensellik	EPU İle Borsa Arasında İlişki Bulunmuştur.
Songur Ve Sertkaya(2023)	BRIC Ülkeleri 1997:1-2022:8	Fourier Zaman Serisi Analizi	EPU İle Döviz Kuru Arasında Uzun Dönemli İlişki Bulunmuştur.
Yayi (2024)	22 Ülke 1997-2020	Ticaret Yerçekimi Modeli	İkili Ticaretin, İhracatın Ve İthalatın Hem İç Hem De Dış Politika Belirsizliklerinden Olumsuz Ve Önemli Ölçüde Etkilendiği Sonucu Bulunmuştur.

Literatür taramasında EPU ve dış ticarete yönelik olarak çeşitli ülkelere dair birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda EPU ve dış ticaret arasında ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ekonometrik teknik, zaman aralığı ve ülke gurubuna göre değişmesine rağmen genel görüş EPU'nun dış ticareti negatif etkilediği yönündedir.

Yöntem

Bu çalışmada ise G-7 ülkeleri(Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, ABD ve Birleşik Krallık) için 1997-2021 dönemi verilerinden oluşan panel veri analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olan dış ticaret(%GDP), bağımsız değişkenler ise, ekonomik büyüme ve EPU 'dur. Bu değişkenleri temsilen ekonomik büyüme değişkeni "kişi başına düşen milli gelir, sabit 2015 ABD doları cinsinden", EPU'yi temsilen "Ekonomik Politika Belirsizlik İndeksi" kullanılmıştır. Bu endeks Baker vd. (2016) tarafından geliştirilen ve son dönemde literatürde yaygın bir şekilde kullanılan bir endekstir. Aylık olarak üretilen EPU İndeksi bu çalışmada ele alınan her bir ülke için her yılın aylık değerlerinin ortalaması alınarak yıllık serilere dönüştürülmüştür. Modelde kullanılan tüm değişkenlerin logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Verilerden EPU, EPU web sayfasından ekonomik büyüme ve dış ticaret World Bank veri tabanından temin edilmiştir. Modele dair tahmin aşağıdaki denklem 1'deki gibidir:

$$\text{LNTRD}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNEPU}_{it} + \beta_2 \text{LNGDP}_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Modelde yer alan β_1 ve β_2 değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren tahmin parametreleridir. Yukarıdaki yer alan $\ln trd$ (dış ticareti), $\ln gdp$ (ekonomik büyüme), $\ln epu$ (ekonomik politika belirsizliğini) ve u_{it} hata terimini ifade etmektedir.

Bu çalışmada kullanılan veriler yatay kesit ve zaman serisi olma özelliğini içerisinde barındırdığından dolayı panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu teknik yatay-kesit gözlemlerini bir araya getirmesi, değişkenlerin birbirleri arasında daha az doğrusal bağlantıyı ve daha fazla serbestlik derecesi sağladığı için tercih edilmektedir (Baltagi, 2005). Denklem 2’de bağımlı değişkenin A, bağımsız değişkenin ise B olduğu doğrusal bir panel regresyon modeli gösterilmiştir (Yerden Tatoğlu, 2016, s. 4):

$$A_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it} + u_{it} \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde β_{1it} , matris eğim katsayıları vektörünü; u_{it} , hata terimlerini vektörünü ve β_{0it} , sabit kesişim katsayısını göstermektedir. Modelde yer alan birim sayısı “i” alt indisi (i=1,....., N) ve her bir gruba ait zaman “t” alt indisi (t=1,.....,T) ile temsil edilmiştir.

Panel veri analizi tahmini yapılırken, üç model tahmininden faydalanılmaktadır. Bu tahmin yöntemleri Klasik Model (Pooled OLS), Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects) ve Rassal Etkiler Modeli (Random Effects) şeklindedir. Bu sıralanan modellerden hangisinin uygun olduğunun kararı için F testi, Olabilirlik Oranı Testi (LR test), Breusch-Pagan LM Testi, Score Testi ve Hausman testleri geliştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde hangi tahmincinin tercih edilebileceğine karar verebilmek için bazı ön testlerin yapılması gerekmektedir. Bu testler panel veri analizinde klasik, sabit etki ve tesadüfi etkilerden hangisinin kullanılacağına dair bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Klasik modelin geçerli yada geçersiz olduğunu sınavan F testi sonucuna göre [F Testi= 262.23 (Prob > F=0.000)] olduğundan, sıfır hipotezi (H_0) reddedilmiştir. Bu sonuca göre birim ya da zaman etkilerinden en az birinin olabileceğine karar verilmiştir. Birim ve zaman etkilerinden hangisinin olduğuna karar verebilmek için Breusch-Pagan LM Testi ve Score testi yapılmıştır. Yapılan testlerden elde edilen bulgulara göre birim etkilerin olduğu (Breusch-Pagan Testi=1346.72, Olasılık Değeri=0.000***) ancak zaman etkilerinin olmadığına (Score Testi=5.0e+05, Olasılık Değeri=0.000***) karar verilmiştir. Her iki tahmin sonucuna göre klasik modelin geçerli olmadığı görülmektedir.

Tablo2. Ön Testler

Analiz Biçimi	Test İstatistiği	
F Testi	262.23	Olasılık Değeri=0.000***
BreuschPagan Testi	1346.72	Olasılık Değeri=0.000***
Score Testi	5.0e+05	Olasılık Değeri=0.000***
Hausman	chi2=4.01	Prob>chi2 = 0.134
<u>Değişen Varyans Levene, Brown ve Forsythe</u>	W0 = 14.550df(6, 168) W50 = 7.663df(6, 168) W10 = 12.846 df(6, 168)	Pr > F = (0.00) Pr > F = (0.00) Pr > F = (0.00)
<u>Oto korelasyon Durbin-Watson</u>	90.81	0.251
<u>Oto korelasyon Baltagi-Wu LBI</u>	90.81	0.407
<u>Yatay Kesit Bağımlılığı testi Friedman</u>	42.01	Olasılık Değeri=0.000***
<u>Yatay Kesit Bağımlılığı testi Frees Q</u>	1.12	0.1035 0.1350 0.1947

Not: *** %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir

Bir diğer yapılan ön test ise Hausman testidir. Bu test sabit ya da tesadüfi etki tahmincilerinden hangisinin geçerli olduğuna dair karara varılmasını sağlamaktadır. Testin H_0 hipotezi “açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon yoktur ” şeklindedir. (Yerdelen Tatoğlu, 2020, s. 196). Hausman testine göre, ($p=0,134$ olduğundan) H_0 hipotezi kabul edilmiş ve tesadüfi etki tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir. Tesadüfi etki modelinde değişen varyans probleminin tespiti için Levene, Brown ve Forsythe testi kullanılmıştır. Tablo 2’deki sonuçlara göre, (W0, W50, W10) (18,361) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırılarak “ birim varyansları eşittir” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Buna göre modelde heteroskedasitenin olduğuna karar verilmiştir. Otokorelasyon sorununun olup olmadığının tespitinde tesadüfi etkili modelde Bahargava, Franzini, Narendranathan’ın (1982) tarafından geliştirilmiş olan Durbin-Watson ile Baltagi-Wu’nun (1999) Yerel En İyi Değişmez (LBI) testleri modelin analizi için kullanılmıştır. Buna göre söz konusu testlerin sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Her iki testi sonucu da 0.251 ve 0.407 2’den oldukça küçük olduğundan otokorelasyonun var olduğu söylenebilir. Bu testin sıfır hipotezi otokorelasyon bulunmamaktadır. Alternatif hipotezi ise “otokorelasyon bulunmaktadır” şeklindedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016, s. 222-226). İncelenen bir diğer ön test Friedman (1937) ve Frees’in (1995, 2004) testleridir. Bu testler sayesinde tesadüfi etkiler modelinde yatay kesit bağımlılığı araştırılmaktadır. Temel hipotez yatay kesit bağımlılığın bulunmadığı iken alternatif hipotez ise bu bağımlılığın söz konusu olduğudur (Yerdelen Tatoğlu, 2016, s. 230-233). Friedman test

olasılık değerine göre %1 anlamlılık düzeyinde alternatif hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Frees'in testinde ise %90, %95 ve %99 güven düzeyinde Frees test istatistiği kritik değerden büyük olduğundan (1.12 >0.1035, 0.1350, 0.1947), alternatif hipotez kabul edilir ve yatay kesit bağımlılığının bulunduğu yargısına varılmaktadır.

Araştırmada gerçekleştirilen ön testlerle birlikte yatay kesit bağımlılık testlerinin de uygulaması gerçekleştirilmiş ve modellerde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenden dolayı araştırmada yatay kesit bağımlılığının bulunduğu zaman kullanılabilinen geleneksel birim kök testleri yerine yerine ikinci nesil panel birim kök testleri ile ekonometrik uygulamanın devam edilmesinin kararına varılmıştır. Bu çalışmada değişkenlerin durağanlığı Pesaran (2007) CIPS testi yardımıyla elde edilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

I(0)	Panel CIPS Değeri
LNTRD	-2.673**
LNPEU	-2.356**
LNGDP	-2.879***

Not: CIPS için %1 için kritik değer -2.59, %5 için kritik değer -2.34 olarak belirlenmiştir. ***, ** %1, %5 seviyelerindeki anlam derecelerini belirtmektedir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere LNTRD, LNPEU ve LNGDP değişkenleri için hesaplanan Panel CIPS değerleri -2.673, -2.356 ve -2.879'dur. Bu değerler kritik değer olan -2.59 ve -2.34'den mutlak değerce daha büyük olduğundan serilerin %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları anlaşılmaktadır. LNTRD, LNPEU ve LNGDP değişkenlerinin I (0)'da durağan oldukları görülmektedir.

Çalışmadaki modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için dirençli (robust) standart hatalar elde etmeye imkan tanıyan Driscoll-Kraay Tesadüfi Etkiler Dirençli tahmincisi kullanılmıştır (Yerdelen Tatoğlu, 2016, s. 251-252).

Tablo 4. Driscoll- Kraay Tesadüfi Etkiler Dirençli Tahmin Sonuçları

LNTRD	Değişkenler	Katsayı	Robust Standart Hata	Z	P> z

LNPU	-0.066	0.024	-2.70	0.013**
LNGDP	0.976	0.115	8.43	0.000***
Sabit Terim	-6.142	1.344	-4.57	0.000***

Not: ***, ** %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir

G-7 ülkeleri 1997-2021 dönemi kurulan model için Driscoll\Kraay tesadüfi etkiler dirençli tahmincisi sonuçları yukarıdaki tablo 4'te yer almaktadır. Buna göre, LNPU ve LNTRD arasında negatif istatistiksel şekilde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürde Hassan vd. (2018), Tam (2018), Greenland vd. (2019), Novy ve Taylor (2020), Li ve Li (2021) ile aynı sonuca sahiptir. Bu bağlamda makro ekonomik politikalar belirlenirken G-7 ülkelerinin EPU'yu dikkate alması büyük önem arz etmektedir. Dış ticaret faaliyetlerini yabancı para birimi ile gerçekleştiren firmalar bakımından elde edilen bulgular oldukça önemlidir. Bu firmaların dış ticaret yaparken EPU endeksini takip etmeleri gerekmektedir. Bulunan sonuca göre makro ekonomik politikalar belirlenirken ve dış ticaret faaliyetleri gerçekleştirilirken bu endeksin dikkatli takip edilmediği görülmektedir. LNGDP ile LNTRD arasında pozitif istatistiksel şekilde anlamlı bir ilişki bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürde; Şahin (2016), Utkulu ve Özdemir (2004), Özel ve Sezgin (2012), İspiroğlu ve Taş (2022)'nin ulaştığı sonuçlarla aynıdır. Buna göre G-7 ülkelerinde ekonomik büyümenin dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki yaratan önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Bu ülkelerde yüksek katma değerli ürünlerin üretiminin gerçekleştirildiği böylece dış ticaret yapısının olumlu etkilendiği görülmektedir. Gelirdeki artışla birlikte sermaye oluşum işlevinin artırıldığı yatırım-tasarruf açığının azaltıldığı ve üretim sisteminin güçlendirildiği söylenebilir. Bu durumun akabinde dış ticaretten yüksek pay alındığı elde edilen pozitif ilişkide görülmektedir. Ele alınan ülke grubu, zaman aralığı için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarına bakıldığında; LNPU'da %5'lik artış LNTRD'de % -0.06'lık azalışa neden olmuştur. LNGDP'de %1'lik artış LNTRD'de %0.97'lik artış oluşturmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Küreselleşmenin hız kazanması ve ülke ekonomilerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin artmasıyla birlikte küresel ticaret, ekonomilerde meydana gelen belirsizliklerden güçlü biçimde etkilenmektedir. Ulusal ve uluslararası seviyede meydana gelebilecek çeşitli belirsizlikler EPU'ya neden olmaktadır. Bu durumda küresel ticarete daralmalara yol açmaktadır. EPU büyüme, işsizlik artışı, istihdam olanaklarında daralma, fiyatlar genel düzeyinde yükseliş ve yatırımlar kanalıyla makro iktisadi yapının olumsuz etkilenmesine ekonomide durgunluğun yaşanmasına neden olmaktadır. Girişimciler belirsizliğin bulunduğu ortamda yatırımlarını, iş

alımlarını, bankalar kredilerini, sınırlandırabilmektedir. Tüketiciler ise bu durum karşısında tüketim/yatırım tercihlerini erteleyebilmektedir.

Bu çalışmada G-7 ülkeleri(Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, ABD ve Birleşik Krallık) için 1997-2021 dönemi yıllık verileri baz alınarak Baker vd. (2016) tarafından hazırlanmış EPU endeksinin dış ticaret üzerindeki etkileri panel veri analizi ile araştırılması amaçlanmıştır. Analiz bulgularına göre, LNEPU ve LNTRD arasında negatif istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar literatürde Hassan Vd. (2018), Tam (2018), Greenland Vd. (2019), Novy Ve Taylor (2020), Li Ve Li (2021) ile benzer sonuca sahiptir. LNGDP ile LNTRD arasında pozitif istatistiksel şekilde anlamlı bir ilişki sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar literatürde; Şahin (2016), Utkulu ve Özdemir (2004), Özel ve Sezgin (2012), İspiroğlu ve Taş (2022) tarafından elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Ele alınan ülke grubu, zaman aralığı için tesadüfi etkiler modeli sonuçlarına bakıldığında; LNEPU'da %5'lik artış LNTRD'de %-0.06'lık azalışa neden olmuştur. LNGDP'de %1'lik artış LNTRD'de %0.97'lik artış oluşturmuştur.

Bu sonuçlardan yola çıkarak hükümet yetkilileri ve politika yapımcılar yapmış oldukları açıklamalara özen göstermelidir. Uygulamış oldukları para ve maliye politikaları arasında tutarlılık bulunmalıdır. Politikalar arasında tutarsızlık bulunduğu yatırımçıların belirsizliğin bulunduğu bir ortamdan farklı bir ortama doğru yatırımlarını yönlendirebilmektedir. Durum ise iktisadi performansı olumsuz etkileyebilmektedir. EPU'nin artması iktisadi ve finansal sistemin zarar görmesine pek çok yatırımın iptal edilmesine yol açmaktadır. Kalıcı bir etki yaşanırca resesyona gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle hükümetlerin yatırımlar üzerinde olumlu etkiler oluşturacak politika ve açıklamalar yapması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahir, H., Bloom, N. & Furceri, D. (2018). The world uncertainty index (No. w29763). *National Bureau of Economic Research*. 29763. <https://ssrn.com/abstract=3275033> 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Al-Thaqeb, S. A. & Algharabali, B. G. (2020). Economic policy uncertainty: A literature review. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, e00133.
- Bhargava A., Franzini L., & Narendranathan W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533–549.

- Baker, S. R., Bloom N. & Davis S. J. (2013). Measuring economic policy uncertainty. https://www.policyuncertainty.com/media/EPU_BBD_2013.pdf adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Baker, S. R., Bloom, N. & Davis, S. J. (2016). Measuring economic policy uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(4), 1593-1636
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*, New York: 2. John Wiley & Sons Ltd.(Ed)..
- Baltagi B. H., & Wu P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with ar (1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814–823.
- Bernanke, B. S. (1983). Irreversibility, uncertainty, and cyclical investment. *The Quarterly Journal of Economics*, 98, No. 1, 85-106.
- Colombo, V. (2013). Economic policy uncertainty in the us:does it matter fort he euro area? *Economic Letters*. 121. 39-42.
- Davis, S. J. (2016). An index of global economic policy uncertainty. National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w22740> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Dixit, A. (1989). Entry and exit decisions under uncertainty. *Journal of Political Economy*, 97(3), 620–638.
- EPU (2024) <https://www.policyuncertainty.com/> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Ermişoğlu E. & Kanık B. (2013). Turkish economic policy uncertainty index. Munich Personal RePEc Archive MPRA, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/49920/> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır.
- Ferrara, L. & Guérin, P. (2016). What are the macroeconomic effects of high-frequency uncertainty shocks. *Bank of Canada Staff Working Paper*, No: 2016-25, 1-44.
- Greenland, A., Ion, M., & Lopresti, J. (2019). Exports, investment and policy uncertainty. *Canadian Journal Of Economics/Revue Canadienne D'économique*, 52(3), 1248-1288.
- Gürsoy S. & Zeren, F. (2022). Ekonomik politika belirsizliği ve borsa ilişkisi: G7 ve BRIC ülkeleri örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61, 353-368.

- Handley, K. (2014). Exporting under trade policy uncertainty: theory and evidence. *Journal of International Economics*, 94(1), 50–66.
- Handley, K., & Limão, N. (2015). Trade and investment under policy uncertainty: theory and firm evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7 (4), 189-222.
- Handley, K., & Limão, N. (2017). Policy uncertainty, trade, and welfare: Theory and evidence for China and the United States. *American Economic Review*, 107(9), 2731-2783.
- Hassan, S., Shabi, S., & Choudhry, T. (2018). Asymmetry, uncertainty and international trade, swansea university, school of management, <https://rahwebdav.swan.ac.uk/repec/pdf/WP2018-24.pdf> 25 Ocak 2024 tarihinde adresinden alındı.
- Hausman J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251–1271.
- İMMİD, (2022). <https://immib.org.tr/tr/dunyada-ve-turkiyede-dis-ticaret-gelismeleri> adresinden 20 Mart 2024 tarihinde alındı.
- İspiroğlu, F., & Taş, S. (2022). Yükselen piyasa ekonomilerinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ekonometrik bir uygulama. *International Journal Of Management Economics And Business*, 18(1), 182-207, <Http://Dx.Doi.Org/10.17130/Ijmeb.846218>
- Jia, F., Huang, X., Xu, X., & Sun, H. (2020). The effects of economic policy uncertainty on export: a gravity model approach. *Prague Economic Papers*, 29(5), 600-622.
- Krol, R. (2018). Does uncertainty over economic policy harm trade, foreign investment, and prosperity?. Foreign investment, and prosperity. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3169563 adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alındı.
- Li, Y., & Li, J. (2021). How does China’s economic policy uncertainty affect the sustainability of its net grain imports?. *Sustainability*, 13(12), 1-21.
- Manela, A. & Moreira, A. (2017). News implied volatility and disaster concerns. *Journal of Financial Economics*, 123(1), 137-162.
- Mawusi, C. (2020). Economic policy uncertainty and international trade: a gravity model approach. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-129375/v1> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alındı.

- Novy, D. & Taylor, A. M. (2020). Trade and uncertainty. Nber working paper series no 19941, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19941/w19941.pdf adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alındı.
- Özel, H. A. & Sezgin, F. (2012). Ticari serbestleşme-ekonomik büyüme ilişkisinin bootstrap kantil regresyon yardımıyla analizi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 283-303.
- Pesaran, M. H. (2007), A Simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Sharma, C., &Paramati, S. R. (2021). Does economic policy uncertainty dampen imports? commodity-level evidence from India. *Economic Modelling*, 94, 139-149.
- Songur, M., & Sertkaya, B. (2023). Döviz kuru ile ekonomik politika belirsizlik endeksi arasındaki ilişkinin fourier yaklaşımı ile analizi: BRIC ülkeleri örneği. *Journal of Academic Opinion*, 3(1): 11-15.
- Şahin, D. (2016). Relationship between trade openness and economic growth in turkey: ardl bounds test approach. *Uluslararası Hakemli Beşerî Ve Akademik Bilimler Dergisi*, 15, 20-36.
- Tam, P. S. (2018). Global trade flows and economic policy uncertainty. *Applied Economics*, 50, No. 34–35, 3718–3734
- Utkulu, U. & Özdemir, D. (2004). Does trade liberalization cause a long run economic growth in Turkey?. *Economics Of Planning*, 37, 245-266.
- Wang, Y., Chen, C.R. & Huang, Y.S. (2014). Economic Policy uncertainty and corporate investment: evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 26, 227-243. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pacfin.2013.12.008>
- World Bank (2024). World development indicators database. <https://DataBank.Worldbank.Org/Source/World-Development-Indicators> adresinden 25 Ocak 2024 tarihinde alındı.
- Yayi, C. L. (2024). Economic policy uncertainty and trade: does export sophistication matter?. *Applied Economics*, 56(2), 169-185.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Panel veri ekonometrisi*, İstanbul: (Stata Uygulamalı), Genişletilmiş 3. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım,

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel veri ekonometrisi*, İstanbul: (Stata Uygulamalı), Genişletilmiş 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım.

Extended Abstract

Introduction: Economic Policy Uncertainty (EPU) refers to the sudden changes that can affect the structure of the economy, leading to changes in the policies of states and creating uncertainty. It reflects the economic fluctuations that can occur due to the unpredictability of political, financial and monetary conditions. A possible increase in EPU can have a negative impact on the macroeconomic structure by causing disruptions in the investment and production structure as well as the unpredictability of economic and financial decisions. Economic policy uncertainty can affect various macroeconomic variables. As globalisation accelerates and economic ties between countries increase, world trade can be seriously affected by the uncertainties that can arise in economies. Measurements need to be made to obtain information on the impact of uncertainties in the economy on macroeconomics and finance. In examining the literature, data, indices and survey studies including various financial indicators are used for measurement. Recently, however, the EPU index developed by Baker et al. 2013 and 2016 is often used. This index was developed for countries such as the US, Germany, Italy, France, Spain and the UK. Baker et al. (2013) found that uncertainty is characterised by tax, spending, monetary and regulatory policies. Baker et al. (2013), who found that these four policy uncertainties came to the fore especially after the 2008 crisis and that the uncertainty arising from monetary policy could not be perceived before, came to this conclusion by analysing about 2000 newspapers. The aim of this study is to examine the impact of economic policy uncertainty on foreign trade for the G-7 countries using the panel data analysis technique, using annual data for the period 1997-2021. What is the impact of economic policy uncertainty on foreign trade for the G-7 countries? What is the impact of economic growth on foreign trade in the G-7 countries? It is a common finding in the literature that EPU has a negative impact on macroeconomic performance. Economic and political uncertainties lead to a decline in trade potential in international trade, which leads to an increase in the number of studies on this topic. Although there are not enough studies on EPU and foreign trade, the general conclusion is that there is a negative relationship between these two variables under investigation. Since there is heteroscedasticity, autocorrelation and cross-sectional dependence, Driscoll-Kraay's robust random effects estimator was used, which makes it possible to obtain robust standard errors without changing the parameters.

Finding: The results of Driscoll-Kraay's robust random effects estimator for the model created for the G7 countries in the period 1997-2021 are shown in the table above. Accordingly, a negative, statistically significant relationship was found between LNEPU and LNTRD. A

positive, statistically significant relationship was found between LNGDP and LNTRD. A look at the results of the random effects model for the country group and time period under consideration shows that a 5% increase in LNEPU causes a -0.06% decrease in LNTRD. A 1% increase in LNGDP led to a 0.97% increase in LNTRD.

Result, Discussion and Suggestions: In this study, which is based on annual data for the period 1997-2021 for the G7 countries (Canada, France, Germany, Italy, Japan, USA and the UK), Baker et al. (2016) analyse the impact of the EPU index on foreign trade using a panel data analysis. Accordingly, a negative, statistically significant relationship was found between LNEPU and LNTRD. These results are summarised in the literature by Hassan et al. (2018), Tam (2018), Greenland Et. (2019), Novy Ve Taylor (2020), Li Ve Li (2021) have similar results. A positive, statistically significant relationship between LNGDP and LNTRD was found. These results are reported in the literature; they are similar to the results of Şahin (2016), Utkulu and Özdemir (2004), Özel and Sezgin (2012), İspiroğlu and Taş (2022). A look at the results of the random effects model for the group of countries and the period under consideration: A 5% increase in LNEPU led to a -0.06% decrease in LNTRD. A 1% increase in LNGDP caused a 0.97% increase in LNTRD.

Based on these results, government officials and policy makers should pay attention to the statements they make. The monetary and fiscal policies they implement must be consistent. If there are inconsistencies between policies, investors can divert their investments from one environment of uncertainty to another. This situation can have a negative impact on economic performance. The rise in EPU damages the economic and financial system and leads to many investments being cancelled. If the effects are permanent, it can lead to a recession. For this reason, it is recommended that governments issue policies and statements that will have a positive impact on investment.

Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren (Subjunktif) Cümle Yapısı¹

Gökçe Yükselen PELER² & Ebru DİLBAS³

Öz: Balkan yarımadası, dil çeşitliliği ve karışımı gösteren önemli bir bölgedir. Burada, yüzyıllar boyunca yoğun ve sürekli dil teması ve diller arası aktarımlar gerçekleşmiştir. Buradaki diller, coğrafi olarak aynı bölgede yer almakta ve umumiyetle aynı topraklarda yan yana bulunmaktadır. Ancak bazıları genetik olarak akraba değildirler, yine de uzun süreli temas nedeniyle biçim ve yapı bakımından benzerlikler gösterirler. Bu bölge, dil temasının mekanizmalarını ve sonuçlarını anlamak için özel bir öneme sahiptir. Gagavuz Türkçesi Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ile beraber, Oğuz grubu Türk lehçelerinin batı kolunu oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesine en yakın yazılı dildir. Tarihi ve bulunduğu coğrafya itibarıyla Balkan dilleri ile önemli ölçüde yapı ve söz dizimi olarak yakınlaşma gösterir. Balkan dilleriyle temasının bir sonucu olarak da Türkiye Türkçesinden ayrılan bazı özelliklere sahiptir. Yapı bakımından Türkiye Türkçesinde bitimsiz fiillerle kurulan istek cümleleri Gagavuz Türkçesinde bitimsiz fiiller yerine emir veya istek eklerinden birini almış bitimli fiillerin getirilmesiyle yapılır. Ayrıca söz diziminde de farklılıklar vardır. Türkiye Türkçesinde sola dallanan bir yapı mevcutken Gagavuz Türkçesinde sağa dallanan yapılar mevcuttur. Gagavuz Türkçesi etkileşim içinde olduğu dillerin etkisiyle bitimli fiillere dayalı sağa dallanan bir cümle yapısı geliştirmiştir. Bu özellikler umumiyetle temas kaynaklı yakınlaşmanın önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada dil teması, Balkan dil birliği (Balkan Sprachbund) ve Türkçenin bu dil birliği içerisindeki yeri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan Gagavuz Türkçesinde istek bildiren cümle yapısı gazete, roman, hikâye ve masallardan örnekler verilerek açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gagavuz Türkçesi, subjunktif, istek cümlesi, sağa dallanan yapılar, dil teması.

Subjunctive Sentence Structure in Gagauz Turkish

Abstract: The Balkan Peninsula is an important region of linguistic diversity and mixture. For centuries, intensive and continuous linguistic contact and interlingual transfer has taken place here. The languages here are geographically located in the same region and are often found side by side in the same area. However, some of them are not genetically related, but show similarities in form and structure due to long-term contact. This region is of particular importance for understanding the mechanisms and consequences of language contact. Gagauz Turkish, together with Turkish and Azerbaijani Turkish, forms the western branch of the Oghuz group of Turkish dialects. It is the closest written language to Türkiye Turkish. Due to its history and geography, it has considerable structural and syntactic convergences with the Balkan languages. As a result of contact with the Balkan languages, it has some features that differ from Türkiye Turkish. As far as structure is concerned, in Gagauz Turkish, the request sentences formed with non-finite verbs in Türkiye Turkish are formed by replacing the non-finite verbs with finite verbs that have received one of the suffixes imperative or request. There are also differences in syntax.

¹ Bu makale, Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler danışmanlığında Ebru Dilbas tarafından hazırlanan “Gagauz Türkçesinde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu makale, Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2022-11757 kodlu proje ile desteklenmiştir.

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/ Türkiye, E-posta: gokcepeler@erciyes.edu.tr ORCID: 0000-0002-9604-5101

³ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri/ Türkiye, E-posta: ebrudilbass@gmail.com ORCID: 0000-0003-0124-4675/

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 27-03-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 22-04-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1460172

While Türkiye Turkish has a structure that branches to the left, Gagauz Turkish has structures that branch to the right. Under the influence of the languages with which it interacts, Gagauz Turkish has developed a right-branching sentence structure based on finite verbs. These features are generally considered to be important indicators of contact-induced convergence. This study provides information on language contact, the Balkan language union and the place of Turkish in this language union. The subjunctive sentence structure in Gagauz Turkish, which is the main subject of the study, is explained using examples from newspapers, novels, stories and fairy tales.

Key words: Gagauz Turkish, subjunctive, subjunctive sentence, right-branching structures, language contact.

Giriş

Gagavuzlar, pek çok zorluğa rağmen değerlerini günümüze kadar korumayı başaran hususi bir halktır. Onlar bugün Moldova sınırları içerisinde Gagavuz Yeri'nde özerk olarak yaşamaktadırlar. Moldova'nın yanı sıra Bulgaristan, Yunanistan, Ukrayna, Rusya, Romanya, Türkiye ve hatta Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde de yaşayan Gagavuzlar bulunmaktadır. Gagavuzlar tarihleri boyunca birçok milletle iç içe yaşamışlardır. Ağırlıklı olarak Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Moldova gibi devletlerin topraklarında Osmanlı Devleti, Çarlık Rusyası, Romanya ve Sovyetler Birliği gibi farklı yönetimler altında Slav ve Latin dilli halklarla iç içe yaşayarak uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu topluluklar içinde azınlık olarak yaşamışlar ve Gagavuz Türkçesi bir azınlık dili olarak ülkelerin resmî dilleriyle birlikte konuşulmuştur (Özkan, 2021: 837). Gagavuz Türkçesi bunun sonucu olarak yapı bakımından Türkiye Türkçesinden farklılaşan öğeler geliştirmiştir. Bilhassa Bulgarca ve Rusçanın sosyal açıdan baskın olması, iki dilliliğin uzun yıllar boyunca devam etmesi, Gagavuz Türkçesinin kullanımının belirli alanlarla sınırlı olması ve Gagavuz Türkçesinin resmî yazılı şekli olsa da kullanımının yaygın olmaması sebebiyle ölçünlü Türkiye Türkçesinin yapı hususiyetlerinden farklı yapıların geliştiği görülmektedir. Bu lehçe üzerinde Slav dillerinin önemli bir etkisinin olduğunu, bu lehçeyi inceleyen araştırmacıların neredeyse hepsi belirtmişlerdir (Kıral & Menz, 2008: 242).

1. Dil Teması

Dillerin birbirini etkilemesinde, uzun süreli bir arada yaşama nedeniyle kademeli yaklaşma en önemli yollardan biridir (Appel & Musysken, 2005: 154). Birkaç dilin aynı yerde ve umumiyetle aynı insanlar tarafından konuşulduğu bir durumda, bu bölgedeki diller birbirine yakınlaşmaya başlar. Siyasi, ekonomik, kültürel ve nüfus sayısı olarak üstünlüğe sahip olan gruplar umumiyetle diğerleri üzerinde güçlü bir dil etkisine sahip olmuştur. Bunun sonucunda ise dil unsurlarının üstün olan gruplardan kopyalandığı görülmektedir. Ancak dil unsurları, üstünlüğe sahip olan grupların dil hususiyetlerine uyum sağlama dışında, hayranlık duyulan sosyal grupların dillik davranışlarını taklit ederek saygınlık kazanma arzusuyla da kopyalanmaktadır (Johanson, 2013: 5-6).

Bir dilin işlevlerinin ve kullanımının daralmasıyla da (işlevsizleşme) yabancı dilden alınan unsurlar artarak kalıcılaşabilmektedir. Bu da daralan dilin baskın olan dilin yapısına benzemesinde en önemli amillerden biri olagelmıştır (Bosnalı, 2010: 67).

Dillik etkinin en önemli yönleri, dillerin birbiriyle temasının yoğunluğu ve süresidir. Bu da iki dilliliğin kapsamını ve kalitesini belirleyen önemli amillerdendir. Dil temasının yoğun ve kalıcı olması sonucunda, diller arasında yapıyla ilgili etkinin yoğun olduğu görülmektedir. Mesela, Orta İran'da konuşulan ve Farsça etkisi gösteren Halaç Türkçesi, İdil havzasında konuşulan ve Fin-Ugor etkisindeki Çuvaş Türkçesi, İran veya Slav dilleri etkisinde Afganistan Özbek Türkçesi, Kuzey İran Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi gibi Türk lehçeleri, dil teması sonucunda önemli ölçüde etkilenmiştir (Johanson, 2013: 7).

2. Balkan Dil Birliği ve İstek Bildiren Cümleler

Balkan yarımadası ilginç bir dil çeşitliliği ve karışımı göstermektedir. Hint-Avrupa dil ailesinden Arnavutça, Bulgarca, Makedonca, Rumence, Sırpça, Yunanca gibi diller ve Hint-Avrupa dil ailesine mensup olmayan Türkçe ve Macarca bulunmaktadır. Bu dillerin hepsi “Balkan dil birliği”, “Balkan dil temas bölgesi” anlamına gelen *Balkan Sprachbund*¹ olarak adlandırılmaktadır. Alman Balkanolog *Weigand* Arnavutça, Rumence ve Bulgarca'yı tipik Balkan dilleri olarak görmüştür. Ancak Yunanca, Sırpça ve Türkçeyi “coğrafi olarak Balkanlı” kabul etmiştir. *Sanfeld*, Türkçenin Yunanca, Bulgarca gibi dillerin her biriyle çok sayıda sözcük uyumuna sahip olduğunu belirtmiştir. *Schaller* ise Balkan dillerini, kapsamının sınırlı olup olmadığına ve dilin yapısında oynadığı rolün büyüklüğüne göre derecelendirmiştir: Birinci dereceden Balkan dilleri Rumence, Arnavutça, Bulgarca ve Makedonca; ikinci dereceden Balkan dilleri Yunanca ve Sırpça; üçüncü dereceden Balkan dili ise Türkçedir (Tomić, 2006: 1).

Balkan dil birliğine ait olmada gerekli olan alan tipolojisi hususiyetlerinin kapsamı ve sınırı tam olarak belirlenememiştir. Bir tipolojik dil hususiyetinin alan tipolojisi olarak varsayılması için dil hususiyetinin en az ikisi farklı genetik ailelere ait olmak üzere bölgedeki en az üç dil

¹Bu terimle ilgili olarak *Jernej Kopitar* ilk kez 1829 yılında Balkanlar'daki Latin ve Slav dillerinin dil yapısındaki paralelliklerine işaret etmiş ve Tuna'nın güneyinde konuşulan dillerin farklı dil materyalleri vasıtasıyla benzer biçimlere sahip olduğuna dikkat çekmiştir (Winistörfer, 2020: 1; Tomić, 2006: 1). *Nikolai Trubetzkoy* ise 1930 yılında Balkanlar'daki diller arasında bir dizi ortak hususiyetlerden yola çıkarak diller arasındaki ilişkilere *Sprachbund* adını vermiştir. *Trubetzkoy*, bir *Sprachbund* dilinin cümle yapısının ve kelime oluşumunun önemli ölçüde benzerlik göstermesine rağmen, sistematik ses karşılıkları göstermediğini ve temel kelime dağarcığının taban tabana farklı olsa da birçok kültürel kelimeye sahip olduğunu belirtmiştir (Tomić, 2006: 1). En güncel tanım *Joseph* tarafından yapılmıştır: “Bir *Sprachbund*, sürekli ve yoğun iki dilli temas nedeniyle ortak bir atadan paylaşılan miras ya da ilgili dillerin her birinde bağımsız bir yenilik meselesi olmayan, doğası gereği büyük ölçüde yapısal sözcüksel olan dillik hususiyetleri paylaşan herhangi bir dil grubudur” (Krapova & Joseph, 2019: 51).

tarafından paylaşılması ancak bölgenin dilinin ait olduğu genetik ailenin tüm dillerinde mevcut olmaması gerekmektedir. Buna bağlı olarak Balkan dil birliği ile ilgili dil bilimi tartışmaları belirli hususiyetler etrafında yoğunlaşmıştır (Tomić, 2006: 3). Bunlardan en belirgin ve en çok tartışılan hususiyet, mastarın kaybolması ve yerini *subjunktiplerin* almasıdır. *Subjunktif*, cümlede başka bir eyleme bağlı olan yüklemelerde kullanılan bitimli bir biçimdir (Rentzsch, 2014: 59). Demir, bu yapının Almancada *wollen* yardımcı fiili ile karşılandığını belirtmiş, bu yapıyla kurulan cümlelere “amaç cümleleri” adını vermiş ve bu yapının kökenini Hint-Avrupa dillerine bağlamıştır (2002: 106).

Due te shkue (Arnavutça)

İskam da otida (Bulgarca)

Veau sa plec (Rumence)

Thelo na pao (Yunanca)

(Appel & Musysken, 2005: 155-156).

Görüldüğü gibi, hepsi de “Gitmek istiyorum” anlamına gelen bu *subjunktif* yapılar oluşturulurken mastar şeklinin yerine *te, da, sa, na* tümleçleri kullanılmaktadır. *Socanac* bu durumu, Balkan bölgesinde yer alan dilleri etkileyen art zamanlı gelişmeyle ifade edilebilecek bir mastar kaybının olmasıyla açıklamıştır. Balkan dillerinin çoğunun mastarlarını büyük ölçüde kaybederek yerini bitimli istek kipi cümlelerinin aldığını ifade etmiştir. Ayrıca mastar kaybının, *Balkan Sprachbund* terimi ile ifade edilen dillerde bölge olarak bazı farklılıklara maruz kaldığını belirtmiştir. Yani Balkanlar’ın güneydoğusunda bulunan Yunanca, Bulgarca ve Arnavutça gibi diller, Balkanlar’ın daha batısında ya da kuzeyinde konuşulan Rumence, Sırpça gibi dillere kıyasla mastarlarını *subjunktiplere* değiştirmişlerdir (2017: 121).

Türkçenin *Balkan Sprachbund*’un bir parçası olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bakıldığı zaman Türklerin 14. yüzyıldan itibaren Balkanlar’ın Osmanlı yönetimine girmesiyle Anadolu’dan buraya göç ettikleri ve bu tarihten itibaren diğer dillerle temas ettiği belirtilmektedir. Ancak Balkanlar’daki Türk varlığı, en geç Hun devrinden itibaren. Türkler, Balkanlar’a 4.-10. yüzyıllar arasında kendileriyle birlikte dillerini de getirmişlerdir (Peler, 2018). Türkçe buradaki diğer dillerle etkileşime girmiş ve bu etkileşim sonucunda Türkçede *Balkan Sprachbund* hususiyetleri gelişmeye başlamıştır. Bu hususiyetlerden biri olan *subjunktif* yapısı Balkanlar’da konuşulan Türkçede görülmektedir:

İsteyim beni bu hapıstan çıkarasın (Kúnos, 1907: 56)

‘Beni bu hapisten çıkarmanı istiyorum.’

İsterim burada ne kadar mal varsa hepsini sandıklara yükledip çıkarasın
(Kúnos, 1907: 150) (Adakale ağzı)

‘Burada ne kadar mal varsa hepsini sandıklara yükleyip çıkarmanı istiyorum.’

Şinden sora arabayı koşasın istemem (Rentzsch, 2014: 56) (Vidin ağzı)

‘Şimdiden sonra arabayı koşmanı istemiyorum.’

Derdime çare ne söylesem yare eller var iken

İsterim yarima varayım düşmanlarım variken (Hafız, 1989: 161)

‘Yabancılar varken sevgilime derdime çare olacak ne söylesem?

Düşmanlarım varken sevgilime varmak istiyorum.’

Postacı istermiş gendi kızını versin padişahın çocuguna (Hafız, 1989: 219)
(Makedonya)

‘Postacı kendi kızını padişahın oğluna vermek istiyormuş.’

Ben isterim Prizren’de mezarımı yapsınlar (Vırmiça, 2018: 158) (Prizren,
Kosova)

‘Ben Prizren’de mezarımın yapılmasını istiyorum.’

Anın için isterim ki seni şad edeyim (Eren, 2013: 195) (Romanya)

‘Onun için seni mutlu etmek isterim’

Yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi, *Balkan Sprachbund*’un bir tipolojik dil hususiyeti, Hint-Avrupa dilleriyle karşılıklı dil teması neticesinde Balkanlar’da konuşulan Türkçede

görülmektedir. Her ne kadar Balkan dillerine göre daha az *Balkan Sprachbund* hususiyeti gösterse de Türkçe, o bölgenin dilinin bağdaşıklaşmasına katkı sağlayıp *Sprachbund*'un gelişiminde teşvikçi olmuştur (Appel & Musysken, 2005: 155; Tomić, 2006: 48). *Trabant* eserinde “Örneğin geçmişte Balkan dilleri olan Arnavutça, Rumence, Bulgarca, Makedonca, Sırpça ve Yunancada belirli dil yakınlıkları tespit edilmiştir ve bunlar Türk dili ve kültüründen ortak bir etkilenmeye işaret etmektedir. Bu durumda, dil birliğinden (*Sprachbund*) söz edilir.” (2020: 51) diyerek Türkçenin *Balkan Sprachbund* için önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir. Bütün bunlar neticesinde Türkçenin *Balkan Sprachbund*'ın bir parçası olduğu görülmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki benzer yapılara, Türkçenin tarihî lehçelerinde de rastlamak mümkündür:

Kıpçak Türkçesi:

tiledim bir zamān körsem cehān-nı (GT, 132b)

‘Bir zamanlar dünyayı görmek istedim.’

Çağatay Türkçesi:

Cennetü'l-me'vānı iy zāhid nitey min zār kim

İsterem kūyidin özge manga me'va bolmasa (16) (Yücel, 1995: 127).

‘Ey zahit, Meva cennetini ağlayıp inleyen ben ne edeyim ki?’

Bana senin olduğun yerden başka yerin olmamasını istiyorum.’

İsterem iy ‘ışk mindin kalmağay nām u nişān

Tofrağ it cisimni dağı yilge birgil tofrağım (110) (Yücel, 1995: 183)

‘Ey aşk benden ad ve iz kalmamasını istiyorum.

Bedenimi toprak et ve toprağımı yeke ver, savur.’

Eski Anadolu Türkçesi:

İsterem Kāra Yūsufa elçi gönderem (Bellér-Hann, 1995: 102)

‘Kara Yusuf’a elçi göndermek istiyorum.’

Bu tarihî Türk lehçelerinin Farsça başta olmak üzere, Hint – Avrupa dilleri ile yoğun ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Kıpçak Türkçesi örneğinde, dil teması kapsamına Slavca ve

Arapça da dâhil edilebilir. Aynı zamanda Oğuz grubu Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Kıbrıs ağızlarında da *subjunktif* yapısı, amaç bildiren cümlelerde çekimli *iste-* fiilinden sonra istenen oluşu belirten fiil getirilerek yaygın olarak kullanılmaktadır:

Azerbaycan Türkçesi:

balaca qardaş qızı götürüb çıxdı bir meşənin kənarına, istedi qızı öldürsün (AN, 27)

‘Küçük kardeş kızı alıp bir ormanın kenarına çıktı, kızı öldürmek istedi.’

Kıbrıs Ağızı:

isder oynaylum (Peler, 2013: 184)

‘Oynamamızı istiyor.’

ben da demiş bir sabır daşı isterim getiresin (Özokutan, 2005: 387)

‘‘Ben de bir sabır taşı getirmeni istiyorum’’ demiş.’

Bu yapıların Hint-Avrupa dilleriyle kapsamlı dil teması neticesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Demir, Türkçenin Kıbrıs ağızında bu yapının Hint-Avrupa dillerindeki istek kiplerine benzediğini belirterek Türkçe üzerinde Rumca ve İngilizcenin bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Peler, “*diler gönül ki ayaguña yüz süre*” ve “*isterem kara yúsufa elçi gönderem*” örneklerini vererek *subjunktif* yapısının aynı zamanda Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Azerbaycan Türkçesinde benzer şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Bu yapının, Anadolu ağızlarında bulunmaması ve Eski Anadolu Türkçesi örneklerinin çoğunluğunun tercüme edebiyatı ürünü olmasından dolayı yapının kökenini Eski Anadolu Türkçesine bağlamanın zor olduğunu ama yine de bu dönemde aydın kesim üzerinde önemli bir etkisi olan Farsçaya yani Hint-Avrupa etkisine bağlamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Peler, diğer bir ihtimal olarak Arapçanın *subjunktif* yapısının Türkçenin Kıbrıs ağızlarına etkisinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Kıbrıs ağızlarında Arapçadan kaynaklanan diğer yapı farklılıklarının da bulunduğunu ileri sürmüştür (2007: 292-294; 2019: 50).

3. Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren Cümleler

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde amaç cümleleri, $-mA(k)$ (+iyelik)+ *iste-* şeklinde ifade edilmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise iyelik ekli bu yapı kaybolmuştur. Amaç cümleleri, *iste-*

+–mAA şeklinde mastar kalıplı kullanımının (1a) yanı sıra; ayrıca birlikte yaşadığı dillerin etkisiyle *iste-* fiilinden sonra mastar yerine bitimli bir fiilin getirilmesiyle de (1b) oluşturulmaktadır.

(1a) *Petruş pek istürdi olmaa dost Serafimnän (TD, 12)*

‘Petruş Serafim ile dost olmayı çok isterdi (istiyordu).’

(1b) *Gani pek istürdi maaledä uşaklar onu görsün (BT, 34)*

‘Gani mahalledeki çocukların onu görmesini çok isterdi (istiyordu).’

Yukarıdaki örnekte (1b) görüldüğü gibi ikinci fiil uygun emir eklerinden birini almaktadır. Bu durum Hint-Avrupa dilleri modeline göredir (Demir, 2002: 9). Yani (1b) örneğinde görülen yapı, Türkçe olmayan Balkan dillerindeki yapıların kopyalanmasıyla oluşmuştur.

Yine Gagavuz Türkçesi, ölçünlü Türkiye Türkçesinden söz dizimi bakımından ayrılmaktadır. Gagavuz Türkçesinde söz dizimi özne+yüklem+nesne ya da yüklem+özne+nesne şeklindedir. Konuyla ilgili araştırmacılar bunun Hint-Avrupa dillerinden Bulgarca, Rumence, Moldovanca ve özellikle Rusçanın etkisinden olduğunu belirtmişlerdir. *Menz*, söz dizimindeki bu durumun karışma veya alt katman olmayıp bu tür cümlelerin iki dilliliğe bağlı olarak ortaya çıkan Bulgarca ve Rusçadan ödünçlemeler olduğunu belirtmiştir (Özkan, 2019: 340; *Menz*, 2010: 167-168). Söz dizimi bakımından *subjunktif* yapısı Türkiye Türkçesinde sola, Gagavuz Türkçesinde ise sağa dallanan yapılara sahiptir (Tsiplakou, S. & Kappler, M., 2015: 3). Gagavuz Türkçesinin çevresindeki Slav dillerinin ve Rumencenin sağa dallanma düzenini taklit ettiği görülmektedir (Johanson, 213: 112):

Pek istürdim görmää o zümbüllü baaları (CT, 74)

‘O sümbüllü bağları görmeyi çok isterdim.’

İsteerlär beni asmaa, bän da kırladım evdän (GHM, 7)

‘Beni **asmak istiyorlar**, ben de evden kaçtım.’

İsteerim alıyım evi sendän satın (UY, 171)

‘Evi senden satın almak istiyorum.’

Gagavuz Türkçesinin istek cümlelerinde, bilhassa öznesi ortak olan yani katılımcı içi (isteyici ile kılıcı aynı olan) istek cümlelerinde, mastar kalıpları tercih edilmektedir. Ancak bu kullanımın bölgelerde sosyal açıdan baskın olan dillerin yapısıyla dolaysız olarak bağlantılı olduğu görülmektedir. Örneğin Bulgarcada mastar yoktur ve kiplik yapılarda bitimli bir fiil kullanılmaktadır: *iskam da*+bitimli fiil veya *xotet' čtoby*+bitimli fiil. Bu da Bulgaristan'da konuşulan Gagavuz Türkçesinde, bu yapılarda mastarın çok az kullanılmasına sebep olmuştur (Kıral & Menz, 2008: 247; Johanson, 2009: 502):

jollar insan gelinin bobasına ve anasına ki istejourlar düjün japsinnar
(Zajaczkowski, 1966: 93)

‘Gelinin babasına ve annesine düğün yapmak istedikleri için adam yollar.’

B'an isterim namuzlu olsun (Zajaczkowski, 1966: 119)

‘Ben namuslu olmasını isterim / istiyorum.’

Moldova'da ise Rusçanın sosyal açıdan baskın olmasından dolayı bu yapılarda mastar kullanılmaktadır (Kıral & Menz, 2008: 247):

Bitkidä isteerim okumaa bir dörtlük (AS, 7: 22.12.2023)

‘Sonunda bir dörtlük okumak istiyorum.’

Gagavuz Türkçesinde öznesi ortak olmayan yani katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istek cümlelerinde, ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmayan bir yapı kullanılmaktadır. Gagavuz Türkçesi bitimli fiil biçimlerini bitimli olmayan fiil biçimlerine tercih etmekte ve bitimli olmayan biçimleri ortadan kaldırma eğilimindedir. Bitimli fiil biçimi zaman ve kişiye göre çekimlenmekte ve bağlı bulunduğu ögeden sonra gelmektedir (Menz, 2010: 164). Öznesi ortak olan cümlelerde de bu yapının kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili çalışanlar bu durumun etkileşimde bulunduğu Bulgarca, Rumence ve Rusça gibi dillerle uzun ve yoğun temasların sonucunda oluştuğunu ifade etmişlerdir (Johanson, 2009: 500; Menz, 2010: 164).

Özne ortak referanslı cümleler (Katılımcı içi istekler):

Olur olmaz işleri da istürdi bilsin (BT, 5)

‘Olur olmaz işleri de bilmek isterdi (istiyordu).’

Hep isterdin büyük çocuk olasin (BT, 63)

‘Hep büyük çocuk olmayı isterdin (istiyordun).’

Bän istedim güleyim, ama kıyımadım da sadece bıyık altında gülümsedim (BT, 69)

‘Ben gülmek istedim ama cesaret etmedim ve sadece bıyık altından gülümsedim.’

Angı gagauz istümeer bilsin kendi köklerini, kendi milletin istoriyasını (CT, 70)

‘Hangi Gagauz kendi köklerini, kendi milletinin tarihini bilmek istemez?’

Kızcaaz açtı kapuyu da istedi çıkısın (ES, 66)

‘Kızcağız kapıyı açtı ve çıkmak istedi.’

Dädu ihtärmüş. Bilsin istärmüş bir evlatını mezarını da onun başında, yaşını dökeräk canını versin, ama bilmäzmiş birini bilä (GF, 52)

‘Dede ihtiyarmış. Bir evladının mezarını bilmek ve onun başında ağlayarak canını vermek istermiş, ama (evlatlarından) birinin bile (mezarını) bilmezmiş.’

Demir-dişli babu çıkacak da isteyecek paralasın seni (MD, 15)

‘Demir-dişli kocakarı çıkacak ve seni paralamak isteyecek.’

Tätü, bän da isteerim olayım traktorcu (Lİ, 6)

‘Baba, ben de traktörcü olmak istiyorum.’

Pek istärdim sesleyim senin kemeñeni, annatmaklarını (Lİ, 42)

‘Senin kemeñeni, hikâyelerini dinlemeyi çok isterdim (istiyordum).’

Bän bu aaççaazdan isteerim bir yabanıcık yapayım (Y, 107)

‘Ben bu ağaççıktan bir kurt yavrusu yapmak istiyorum.’

Özne ortak referansı olmayan cümleler (Katılımcı dışı istekler):

İstediler paa 19,93 ley olsun (AS, 2: 30.06.2023)

‘Fiyatın 19,93 Ley olmasını istediler.’

Mamu, sän kurtarabilecän mi kuşçaazı bu çirkin kapandan? Bän istämeerim o ölsün (CT, 80)

‘Anne, sen kuşcağızı bu kötü tuzaktan kurtarabilecek misin? Ben onun ölmesini istemiyorum.’

Alacam satın bir keçi. Karım buradandır, isteerim keçim da olsun Ukrainadan (GDG, 59)

‘Bir keçi satın alacağım. Karım buradandır, keçimin de Ukrayna’dan olmasını istiyorum.’

Ama isteerim olsun ölä bir kız (GHM, 32)

‘Ama öyle bir kız olmasını istiyorum.’

İstediydi yarım ev için ona Domnika para ödesin (KHAK, 13).

‘Evin yarısı için Domnika’nın ona para ödemesini istemişti.’

İsteerim biläsin, kızım (KK, 5).

‘Kızım, bilmeni istiyorum.’

Büyük Kağanlık isterim kuralım (UK, 21).

‘Büyük Kağanlık kurmamızı isterim (istiyorum).’

Örneklere de görüldüğü üzere *subjunktif* yapısında iki bitimli biçim kullanılmaktadır. Bu yapı, Balkan dillerinin tipik bir hususiyetidir.

Makedonca:

Petar saka decata da mu dadat podarok (Tomić, 2006: 429)

‘Petar çocukların kendisine bir hediye vermesini istiyor’

(Kelimesi kelimesine: Petar ister çocuklar ona versinler hediye.)

Bulgarca:

Iska da dojde (Tomić, 2006: 457)

‘Onun gelmesini istiyor.’

(Kelimesi kelimesine: İster gelsin.)

Hırvatça:

Hoću da vidim da Petar (Tomić, 2006: 498)

‘Petar’ı görmek istiyorum.’

(Kelimesi kelimesine: İsterim göreyim Peter’i.)

Rumence:

Mihai vrea ca Ion să fie preşedinte (Tomić, 2006: 520)

‘Mihai Ion’un başkan olmasını istiyor.’

(Kelimesi kelimesine: Mihai ister İon olsun başkan.)

Yunanca:

Thelo na pao eki (Yunanca) (Tomić, 2006: 620)

‘Oraya gitmek istiyorum.’

(Kelimesi kelimesine: İsterim gideyim oraya.)

Sonuç

Dil teması neticesinde Gagavuz Türkçesi, ölçünlü Türkiye Türkçesinden bazı farklılıklar göstermektedir. Bunlardan en önemlisi istek cümlelerinde mastar yapısının yerine *subjunktiflerin* kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde istek cümleleri $-mA(k)$ (+iyelik)+ iste-

şeklinde ifade edilmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise Türkiye Türkçesindeki iyelik ekli bu yapı kaybolmuştur ve *iste-* +*-mAA* şeklinde mastar kalıplı kullanımın olduğu görülmektedir: ***İsterim*** *suyun ötäyanına geçmää* (GF, 64) “Suyun diğer tarafına geçmeyi istiyorum.” Bununla birlikte öznesi ortak olan yani katılımcı içi (isteyici ile kılıcı aynı olan) istek cümlelerinde mastar kalıpları tercih edilirken öznesi ortak olmayan yani katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istek cümlelerinde *iste-* fiilinden sonra istenen oluşu belirten fiil getirilmektedir. Bu fiil, emir ya da istek eklerinden birini almaktadır. Gagavuz Türkçesi genel olarak bitimsiz fiil biçimleri yerine bitimli fiil biçimlerini tercih etmektedir. Öznesi ortak olan istek cümlelerinde, Gagavuzların bulunduğu yerlerde sosyal açıdan baskın olan diller önemli bir etkiye sahip olmuştur. Yani Moldova’daki Gagavuzlar Rusçanın etkisiyle çoğunlukla mastar yapılarını kullanırken: ***İstedi*** *kabaatsızlunu göstermää* *Stoyan* (KHAK, 32) ‘Stoyan masumiyetini göstermek istedi’; Bulgaristan’daki Gagavuzlar Bulgarcanın etkisiyle bu yapılarda mastar yerine bitimli fiil kullanmıştır: *O iste Jordi kanni gölmejini getirelim* ‘O kanlı gömleğini getirmemizi istiyordu’.

Söz dizimi olarak ise ölçünlü Türkiye Türkçesinde sola dallanan yapılar, Gagavuz Türkçesinde sağa doğrudur. Türkiye Türkçesinde mastar, kiplik yapıdan önce gelmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise mastar, kiplik yapıdan sonra gelmektedir: *Günün birindä tilki istemiş denemää çocuğu* (MD, 28) “Günün birinde tilki, çocuğu denemek istemiş”. Öznesi ortak olmayan cümlelerde de mastar yerine kullanılan bitimli fiil, *iste-* kiplik yapısından sonra gelmektedir: ***İsteerim*** *alıyım evi sendän satın* (UY, 171) “Evi senden satın almak istiyorum”. Bu farklılıkların nedeninin Hint-Avrupa dilleri arasında bulunan Türkçe olmayan *Balkan Sprachbund* dilleriyle yoğun dil teması kaynaklı olduğu görülmektedir. Örnek olarak verilen cümlelerin hepsinin ortak yönü ise anlamlarında amaçlı bir bileşenin var olmasıdır.

Eser Kısaltmaları

AN: Azərbaycan Nağılları

AS: Ana Sözü Gazetesi

BT: Bucaan Tarafında

CT: Cıvırlıga Türküsü

ES: Ecelin Sınırları

GDG: Gülümsemää-Diil Günaa

GF: Gagauz Folkloru

GHM: Gagauz Halk Masalları

GT: Gülistan Tercümesi

KHAK: Kısmetli Hem Acı Kaderlär

KK: Kadem Kaynaa

Lİ: Legendanın İzi

MD: Masal Dünnesi

TD: Tatlı Düşlär

UK: Uzun Kervan

UY: Uzak Yollarım

Y: Yıldızçık

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Ana Sözü Gazetesi 30.06.2023.

https://anasozu.com/wp-content/uploads/2023/05/Ana_Sozu_11_12.2023.pdf, adresinden
01.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Ana Sözü Gazetesi 22.12.2023.

https://anasozu.com/wp-content/uploads/2023/11/Ana_Sozu_23_24.2023.pdf , adresinden
23.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Baboglu, N. (1969). *Gagauz Folkloru* (Latin Alfabetesine akt. Svetlana Frangu, Redaktör Dr. Güllü Karanfil, İvanna Köksal, 2011). Komrat: M. Maruneviç adına Bilim Araştırmaları Merkezi Genel Üretmek Müdürlüü.

_____ (1974). *Legendanın İzi* (Latin Alfabetesine akt. Svetlana Frangu, Redaktör Dr. Güllü Karanfil, İvanna Köksal). Kişinev: Karta Moldovenaske.

_____ (2006). *Bucaan Tarafında- Gani*. Kişinev: Inversia.

_____ (2009) *Uzak Yollarım- Seçmä yaratmalar*. Kişinev: Pontos.

Bellér-Hann, I. (1995). *A History of Cathay. A Translation and Linguistic Analysis of a Fifteenth-Century Turkic Manuscript*. Bloomington: Indiana University Press.

- Eren, M. S. (2013). *Kıbrıs ve Balkanlar'da Türk Şiiri*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Hafız, N. (1989). *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Karagançu, V-D. (2018). *Kısmetli Hem Acı Kaderlär- Annatmalar, Novellalar*. Kişinev: Tehnica Info.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türki)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kösä, M. (2012). *Gülümsemä- Dil Günäa*. Ankara: M.V. Maruneviç adına Bilim Araştırma Merkezi Genel Üretmäk Müdürlüü.
- Kristova, A. (2018). *Cıvırliga Türküsü*. Komrat: Tipografia Centralä.
- Kúnos, I. (1907). *Materialien zur kenntnis des rumelischen türkisch, v. 1-2*. Leipzig ve New York: Rudolf Haupt.
- Marinoglu, T. (1997). *Tatlı Düşlär. Annatmalar, Masallar, Şiirlär*. Kagul: <Raza de Sud> SA.
- Mercanka, M. (2017). *Kadem kaynaa*. Kişinev: Pontos.
- Sirkeli-Kristioglo, G. (2016). *Ecelin Sınırları*. Kişinev: S.n. (İs FEP Tipografia Centrala).
- Tanasoğlu, D. (2009). *Uzun Kervan*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Vırmiça, R. (2018). *Prizren ve Prizren Türk Halk Türküleri ve Hikayeleri*. Kosova: 23 Nisan Kosova Türkleri Milli Bayramı Tertipleme Kurulu.
- Vasilioglu, K. (2008). *Masal Dünnesi*. Kişinev: İ.E.P. Ştiința.
- Vasilioglu, K. & Stoletnăyă, A. (2018). *Yıldızçık- Üretmäk kiyadı gagauz şkolaların 1-ci klaslarına deyni*. Kişinev: Ştiința.
- Yazarı olmayan kaynak: *Azerbaycan Nağilları* (2005). Beş Cildde. I. Cild. Bakü: "Şərq- Qərb".
- Yazarı olmayan kaynak: *Gagauz Halk Masalları* (2017). Proektin başı: Pötr Paşalı. Komrat: Centrul de Cercetări Ştiințifice al Găgăuziei M.V. Maruneviç adına Bilim Araştırma Merkezi.
- Yücel, B. (1995). *Bâbüür Dîvânı (Gramer- Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Zajaczkowski, W. (1966). *Język i folklor Gagauzów z Bułgarii*. Kraków: Pantswowe Wydawnictwo Naukowe.

İkincil Kaynaklar

Appel, R. & Musysken, P. (2005). *Language Contact and Bilingualism*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bosnalı, S. (2010). Halaççanın Yitim ve Değişim Sürecine Tasarlama Kipleri Açısından Bir Bakış. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 53, ss. 67-88.

Demir, N. (2002). Kıbrıs Ağızları Üzerine. *Scholarly depth and accuracy. A Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı*. Yay. Haz. Nurettin Demir- Fikret Turan, Ankara: Grafiker Yayınları. ss. 100-110.

Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. In Hansen, Bj. & de Haan, F. Eds. *Modals in the Languages of Europe. A Reference Work (Empirical Approaches to Language Typology 44)*. Berlin&New York: Mouton de Gruyter, ss. 587-510.

_____ (2013). *Structural Factors in Turkic Language Contacts*. London and New York: Routledge.

Kıral, F. & Menz, A. (2008). İran- Azericesinde ve Gagavuzcada Dil İlişkisinden Kaynaklanan Yapısal Benzerlikler. 22. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 8-9 Mayıs 2008, Van.

Krapova, I. & Joseph, B. (2019). *Balkan Syntax and (Universal) Principles of Grammar*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.

Menz, A. (2010). Gagavuzcanın Söz Dizimi ve Dil İlişkisi. *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni*, 27-29 Aralık 2007, Ankara: TDK Yayınları,.

Özkan, N. (2021). Gagavuzlara Türkiye Türkçesi Öğretimi. *Erciyes Akademi, Özel Sayı*, ss. 837-854.

Özokutan, T. (2005). *Kıbrıs Türk Masalları (Derleme- İnceleme)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Peler, G. Y. (2007). Türkçenin Kıbrıs Ağızlarında Subjunktifler. *Karaman Dil- Kültür ve Sanat Dergisi*, ss. 292-295.

_____ (2013). *The Tense-Aspect- Mood/Modality System of the Turkish Spoken in Cyprus, Sociolinguistic Factors in the Formation of the Finite Verbal System of Turkish Dialects of Cyprus*. Saarbrücken: Scholar's Press.

-
- _____ (2018). Tarih İçinde Yunanistan'da Türk Dili: Hun-Avar-Bulgar Dönemi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 58, S. 2, ss. 429-448.
- _____ (2019). *Kıbrıs Türklerinin Dillik Ataları Gerçekten İç Anadolu ve Akdeniz Sahillerine mi Dayanmaktadır?*. Rauf Raif Denктаş ve Dr. Fazıl Küçük 1. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı, İstanbul: Hiper Yayın.
- Rentzsch, J. (2014). Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar. *Beder Journal of Humanities*, Issue: 4, Volume: 2, Fall (Special Issue).
- Socanac, T. (2017). Balkan Subjunctive Distribution: World Semantics and Default Selection. *Generative Grammar in Geneva*, vol 10, ss. 117-130.
- Trabant, J. (2020). *Dil: Söz ve Yazının Gelişimi* (Çev. Rahman Akalın). İstanbul: Runik Kitap.
- Tsiplakou, S. & Kappler, M. (2015). Is there a Common Cypriot Subjunctive. *Meditarranean Language Review*, Vol. 22, ss. 139-155.
- Tomić, O. M. (2006). *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*. Netherlands: Springer.
- Winistörfer, O. (2020). The Balkan Sprachbund: A multi-variate approach to the 'prototypical' case of language contact. <https://osf.io/fujzr> adresinden 08.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Extended Abstract

Language contact is a phenomenon in which speakers of different languages or different dialects of the same language interact with each other, resulting in the transmission of linguistic features. In a situation where several languages are spoken in the same region, these languages may begin to converge. Groups with political, economic, cultural and population superiority have a strong linguistic influence on others. As a result, language elements are copied from superior groups. Apart from this, it is also copied with the desire to gain prestige by imitating the linguistic behavior of admired social groups.

The Balkans is the region where language contact is most intense. Due to centuries of intensive and continuous contact in the Balkans, languages show structural and lexical convergence. The Balkan peninsula is home to some languages from the Indo-European language family, such as Albanian, Bulgarian, Macedonian, Romanian, Serbian, Greek and non-Indo-European languages such as Turkish and Hungarian. All of these languages are called Balkan Sprachbund, which means “Balkan language union”, “Balkan language contact zone”. There are some typological language characteristics in belonging to the Balkan language union. However, its scope and boundaries are not fully defined. Nevertheless, the related linguistic discussions have centered around certain characteristics. The most prominent and most discussed feature is the disappearance of the infinitive and its replacement by subjunctives.

Turkish is a language spoken in a very wide geography. Turkish spoken in the Balkans is in mutual language contact with Indo-European languages. This language contact is caused by bilingual or multilingual environments. It is seen that Turkish is a part of the Balkan Sprachbund. The disappearance of infinitives and their replacement by subjunctives, which is a typological language feature of Balkan Sprachbund, is seen in Turkish spoken in the Balkans as a result of mutual language contact with Indo-European languages: ‘*Ben isterim Prizren’de mezarımı yapsınlar*’ (Prizren, Kosovo) ‘I want my grave to be built in Prizren.’

However, in the historical dialects of Turkish and in the Oghuz group Turkish dialects of Azerbaijan Turkish and the Cypriot dialects of Türkiye Turkish, the subjunctive structure is widely used by bringing the verb indicating the desired occurrence after the inflected verb *iste-* in sentences expressing purpose. For example, Kipchak Turkish: *tiledim bir zamān körsem cehān-ni* (GT, 132b) ‘I once wanted to see the world.’ and Azerbaijani Turkish: *balaca qardaş qızı götürüb çıxdı bir meşənin kənarına, istedi qızı öldürsün* (AN, 27) ‘The younger brother took the girl and went to the edge of a forest, he wanted to kill her.’

When we look at Gagauz Turkish, we see that it forms the western branch of the Oghuz group of Turkish dialects together with Turkish and Azerbaijani and shows many similarities with Balkan Turkish dialects. Throughout their history, Gagauz people have lived intertwined with Slavic and Latin-speaking peoples for a long time. They lived as a minority within these communities and Gagauz Turkish was spoken together with the official languages of the countries as a minority language. Despite being subjected to the pressure and influence of other languages and cultures throughout their history, they have survived to the present day. Gagauz Turkish has some differences from the standard Türkiye Turkish. The reasons for this are that Bulgarian and Russian are socially dominant, bilingualism has continued for many years, the use of Gagauz Turkish is limited to certain areas, and although Gagauz Turkish has an official written form, its use is not widespread.

In standard Türkiye Turkish, purpose sentences are expressed as *-mA(k) (+ possessive) + iste-*. In Gagauz Turkish, this structure with possessive suffix has been lost. In addition to the use of the infinitive form *iste- + -mAA*, purpose sentences are also formed by replacing the infinitive with a finite verb after the verb *iste-*: *Bitkidä isteerim okumaa bir dörtlük* 'I would like to read a quatrain at the end.' The finite verb that replaces the infinitive form takes either imperative or subjunctive suffixes. This is a result of copying structures from non-Turkish Balkan languages.

The area where Gagauz Turkish differs most from other Turkish language branches and Türkiye Turkish is syntax. In terms of syntax, the subjunctive structure branches to the left in Türkiye Turkish and to the right in Gagauz Turkish. It is seen that Gagauz Turkish imitates the right-branching pattern of the Slavic languages around it and Romanian

In Gagauz Turkish, infinitive forms are preferred in subjunctive sentences with a common subject, that is, in intraparticipant subjunctive sentences. It is seen that this usage is directly related to the structure of the socially dominant languages in the regions. In Gagauz Turkish spoken in Bulgaria, the infinitive is used very rarely in these constructions. In Moldova, the infinitive is used in these constructions due to the social dominance of Russian.

In Gagauz Turkish, in non-participative subjunctive sentences, a structure that is not found in standard Türkiye Turkish is used. Gagauz Turkish prefers finite verb forms to non-finite verb forms and tends to eliminate non-finite forms. This structure is also used in sentences with a common subject. This situation is the result of long and intensive contact with languages such as Bulgarian, Romanian and Russian with which Gagauz Turkish interacts.

In this study, the subjunctive sentence structure in Gagauz Turkish is compared with Türkiye Turkish and the differences between them are explained in terms of language contact. Examples from newspapers, novels, stories and tales written in Gagauz Turkish are given and the reasons for these differences are explained. As a result, it is seen that Gagauz Turkish has significant structural and syntactic convergence with non-Turkish Balkan languages due to its history and geography.

Kızıl Çukur, Üzümlü Kilise Apsis Zafer Kemerindeki Duvar Resimlerinin Değerlendirilmesi¹

Burçin ŞAHİN² & Nilay ÇORAĞAN³

Öz: Bu çalışmada, Kızıl Çukur vadisinde yer alan Üzümlü Kilise'nin zafer takı apsisindeki duvar resimleri, ikonografik ve üslup özellikleri ile resim programı açısından incelenmiştir. Kilise, Ortahisar ile Ürgüp arasındaki Kızıl Çukur vadisinde yer almaktadır. Vadiye Ürgüp tarafından, tepeden yaklaşık 300 metre inilerek ulaşılabilmektedir. Kilise bir manastır kompleksinin parçasıdır. Kilisenin apsisindeki zafer takı üzerinde yer alan "Çarmıhtaki İsa" sahnesi ile Bizans resminde özel bir yere sahiptir. Makalede ayrıca apsis zafer takı üzerindeki tasvirlerle ve yapının mimari özelliklerine de vurgu yapılıyor. Sahnede beş figür görülmektedir: İsa, Meryem, Vaftizci Yahya, Evangelist Yahya ve Aziz Simon. Çalışmada figürlerin detaylı tasvirleri yapılmış ve resim yüzeyindeki konumları belirlenmiştir. Sahne üzerindeki yazıtlar da aktarıldı. Sahne, ikonografik özellikleri nedeniyle bölgede özel bir öneme sahiptir. Özellikle sahnedeki Meryem figürünün elinde tuttuğu beyaz mendil önemli bir ikonografik detay olarak vurgulanmaktadır. Sahne, ikonografisi ve stilistik özellikleri nedeniyle araştırmacılar tarafından "arkaik" döneme tarihlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Bizans, Bizans Resim, İsa Mesih, Meryem Ana.

Evaluation of the Murals in Kızıl Çukur, Üzümlü Church Apse Triumphal Arch

Abstract: In this study, the wall paintings in the apse of the triumphal arch of the Üzümlü Church in the Kızıl Çukur valley were examined with regard to iconographic and stylistic features and the painting programme. The church is located in the Kızıl Çukur valley between Ortahisar and Urgup. The valley can be reached from the Ürgüp side by descending about 300 metres from the hill. The church is part of a monastery complex. It occupies a special place in Byzantine painting with the "Christ on the Cross" scene on the triumphal arch of the apse of the church. The article also emphasises the depictions on the apse triumphal arch and the architectural features of the building. Five figures can be seen in the scene: Jesus, Mary, John the Baptist, John the Evangelist and St Simon. In the study, detailed representations of the figures were made and their positions on the picture surface were determined. The inscriptions on the scene were also transferred. The scene has a special significance in the region due to its iconographic features. In particular, the white handkerchief held by the figure of Mary in the scene is emphasised as an important iconographic detail. The scene is dated by scholars to the "archaic" period due to its iconography and stylistic features.

Key Words: Cappadocia, Byzantium, Byzantine Painting, Jesus Christ, Virgin Mary.

¹ Bu çalışma, "Kapadokya Bölgesi Nevşehir Yöresi Kaya Kiliselerindeki Apsis Zafer Kemer Duvar Resimleri" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir.

² Erciyes Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, 0000-0002-3546-9525, bburcinsahinn@gmail.com, 0555 180 90 03

³ Erciyes Üniversitesi, Sanat Tarihi, Prof. Dr., 0000-0002-3412-4250.

Giriş

Kapadokya bölgesi, doğal, tarihsel, özgünlük ve görsel zenginlik açısından birleştirildiğinde şüphesiz ki dünya üzerinde eşsiz olarak nitelendirilebilecek bölgeler arasında yerini almaktadır. 150 yıl öncesine uzandığımızda bilinmeyen topraklar, yani “Terra İnogrita” olarak (Pekin, 2014, s.14) bilindiğini söyleyebildiğimiz Kapadokya ismine ilk defa Pers Kralı Dairus I’ın İran’da 516 yılında Hamadan ve Kirmanşah bölgeleri arasında yer alan 516 yılına Tarihlenen Bistum Kitabeleri’nde (Erkiletlioğlu, 2019, s.21) “Güzel Atlar Ülkesi” anlamına gelen “Katpatuka” kelimesi ile rastlamaktayız (Umay, 1998, s. 65).

Böylesine ihtişamlı olan bu topraklarda Kapadokya’nın içerisinde yer alan Nevşehir İli, Pers, Hitit, Bizans, Roma, daha ilerleyen süreçlerde Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük imparatorlukların kültür, medeniyet, sosyolojik, doğuşları ve yok oluşları gibi oldukça önemli dönemlere tanıklık etmesi bakımından da önemlidir. Bu sebeple de yoğun olarak tarihi eser, açık hava müzeleri, yer altı şehirleri gibi dikkat çekici alanlara da sahiptir. Bölgede en çok dikkat çeken mimari yapılar bölgenin karakteristik özelliği olan kaya oyma yapılarıdır. Bu yapılar sadece insanların barınma değil aynı zamanda dini görevlerini yeri getirme amacıyla yapmış oldukları yapıları kapsamaktadır.

Aziz Niketas (Üzümlü) (Schiemenz, 1969, s. 239-258) Kilisenin de yer aldığı Kızıl Çukur vadisi (Harita 1) Kapadokya içerisinde yer alan önemli bir vadi olarak gösterilebilir. Vadide manastır kuruluşlarının yanı sıra birçok kilise, şarap işlikleri ve yerleşim alanları bulunmaktadır. (Rodley, 2010, s. 184-193).

Bu çalışmamızın konusunu, Kapadokya, Kızıl Çukur vadisinde yer alan Aziz Niketas (Üzümlü) kilisesi (Schiemenz, 1969, s. 239-258) apsis zafer kemerinde yer alan duvar resimlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bizans resim sanatı içerisinde oldukça önemli bir yer kaplayan “Çarmıhta İsa” sahnesinin Kapadokya da yer alan diğer kiliselerden farklı olarak apsis zafer kemerinde tasvir edilmesi bakımından oldukça önem teşkil etmektedir. Ayrıca sahne sadece konumu ile değil, tasvirde yer alan ikonografik detaylar itibari ile de bölgede yer alan diğer “Çarmıhta İsa” sahnelerinden büyük farklılıklar göstermektedir. “Çarmıhta İsa” sahnesi Kapadokya bölgesinde Hıristiyanlığın görülmeye başlamasını takip ederek, kilise resim programı içerisinde yerini almıştır. İlerleyen yüzyıllarda da birçok ikonografik detay eklenerek devamlılığını sürdürmüştür. Bu görüntüler, doğal olarak süsledikleri yerin ayinsel işleviyle, Enkarnasyonun gizeminin ve İsa’nın kurban edilmesinin Ökaristi kutlaması yoluyla yenilendiği bir yerle ilgili de olabilmektedir. (Jolivet-Levy, 2001, s. 37-38).

Bu sahne içerisinde bir diğer önemli ve ünik olan detay ise Meryem'in elinde beyaz bir mendil tutar şekilde resmedilmesidir. Meryem'in elinde beyaz mendil tutarak İsa'ya yönelmesi Kapadokya bölgesinde yer alan kiliseler bazında incelendiğinde, hiçbir Çarmıhta İsa sahnesinde yer almamaktadır. Mendil taşımasının litürji ile ilgili olması olasıdır. (Lidov, 2017: 17, 20)

Çalışma kapsamında, yapıdaki apsis zafer kemeri üzerinde yer alan duvar resimleri detayları ile incelenecek ve tartışılacaktır. Ökaristi ayininin gerçekleştirildiği yer olan apsis, litürjik işleviyle yapının en kutsal bölümüdür ve apsis girişinin süslemesi bu bağlamda yorumlanması da büyük önem taşımaktadır. Elde ettiğimiz bilgiler dahilinde, apsis girişi gibi oldukça önemli bir alanda resmedilmesinin önemi açıklanmaya çalışılacak ve değerlendirilecektir.

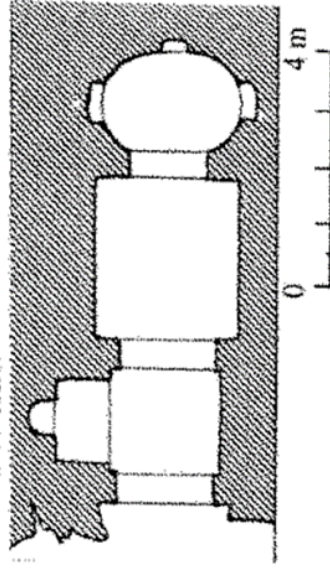
1. Aziz Niketas (Üzümlü) Kilisesi

Tek nefli ve tek apsisli plan tipine (Çizim 1) sahip olan kilise, Nevşehir iline bağlı Göreme'de yer alan Kızıl Çukur vadisinin (Harita 1) güneydoğusunda, başka bir vadinin üst havzasında düzenlenmiş küçük bir inziva yerinin bir parçasıdır. (Jolivet-Levy, 1991, s. 53) N. Thierry, kilisenin duvar resimlerini Greco Oriental⁴ (Thierry, 2002) resim ekolüyle ilişkilendirmiştir. (Thierry, 2002, s. 50) Buna bağlı olarak 7. yüzyılın ikinci yarısına veya 8. yüzyıl başına atfetmiştir. G. P. Schiemenz 9. Yüzyıl sonlarına, (Lafontaine-Dosogne, 1972, s. 173) M. Restle 9. Yüzyıla tarihlendirmesini yapmıştır. (Hild-Restle, 1981, s. 214) Wharton ise mimari ve duvar resimlerini 9 yüzyıla atfetmektedir. (Wharton, 1988, s. 20-21)

Harita 1: Kızıl Çukur Vadisi ve Aziz Niketas (Üzümlü) Kilise'nin Vadi İçerisindeki Konumunun Harita Üzerinde Gösterilmesi (Harita Genel Müdürlüğü, (Erişim Tarihi 07.12.2023))

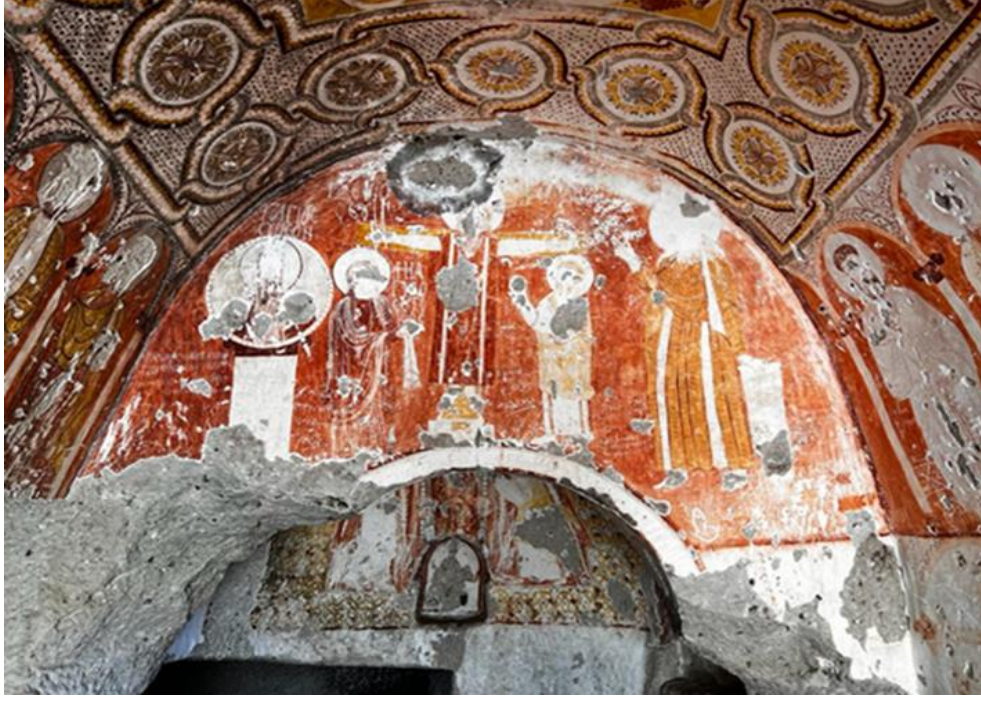
⁴ Greco-Oriental, Yunan ve Doğu resim üslubunun birleşmesidir. Nicole Thierry, tonozda bitkisel bezeme içerisindeki büyük haç ve nefte karşılıklı duvarlarda sıralanarak revak oluşturan haç motiflerini baz alarak greco-oriental resim üslubuyla ilişkilendirmiştir.

Çizim 1: Aziz Niketas (Üzümlü) Kilise Planı (Thierry, 2002)

2. Aziz Niketas (Üzümlü) Kilisesi Apsis Zafer Kemerinde Yer Alan Duvar Resimleri

Apsis zafer kemeri yüzeyinde yer alan duvar resimleri günümüze bazı tahribatlar olsa da korunarak gelmiştir. Yüzey üzerinde “Çarmıhta İsa” sahnesi yer almaktadır. Sahnede, merkezde çarmıh üzerinde İsa figürünü görmekteyiz. Figür profilden ve tam boy olarak verilmiştir. İki kolu da çarmıh üzerinde birbirine paralel şekilde sağ ve sol kısımlara yatay olarak açılmıştır. Üzerinde kahverengi-kırmızı renkli bir kolobion giymiştir. Kolobion kol altlarına kadar açık, iki taraf omuz hizasından etek ucuna kadar uzanan yatay şerit ile hareketlendirilmiştir. Ayakları suppadenium üzerindedir. Baş kısmında beyaz renkli haç motifli halesi bulunmaktadır. Figürün yüz kısmı tamamen tahrip olmuştur.

Fotoğraf 1: Çarmıhta İsa Genel Görünüm (Burçin Şahin, 2023)

Merkezde yer alan İsa figürünün sol tarafında İncilci Yahya tasvir edilmiştir. (Fotoğraf 2) Figür, ¾ profilden verilmiştir. İç kısımda ayak bileklerine kadar uzanan klavi giymiştir. Klavi üzerinde bordo renkte iki yatay şerit uzanmaktadır. Üst kısımda ise koyu hardal renkli himation giymiştir.

Fotoğraf 2: Apsis Zafer Kemerli Yüzeyi, İncilci Yahya (Burçin ŞAHİN 2023)

İncilci Yahya figürünün arkasında oldukça büyük boyutlarda verilmiş bir erkek figürü daha bulunur. Bu figür İncilci Yahya'dır (Fotoğraf 3). Üzerinde kızıl kahve bir phelonion giymiştir. Elinde açık bir parşömen tutmaktadır. Sağ kolu yukarda eli takdis eder şekildedir. Baş kısmında beyaz halesi yer alır.

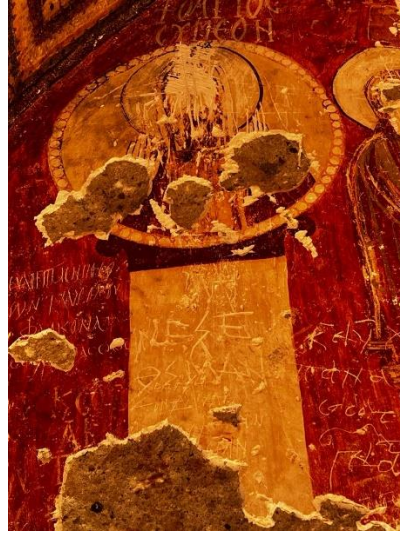
Fotoğraf 3: Apsis Zafer Kemerli Yüzeyi Vaftizci Yahya (Burçin ŞAHİN, 2023)

Ortadaki İsa figürünün hemen sağında yer alan kadın figürü Meryem'dir (Fotoğraf 3). İsa'ya eğimli 4/3 profilden tasvir edilmiştir. İki eli göğüs hizasında ortadaki figüre doğru uzanmış şekildedir. İki elinde üzerinde bordo şeritleri olan beyaz renkli bir mendil tutmaktadır. Meryem figürünün yüz kısmı tahrip olmuştur.

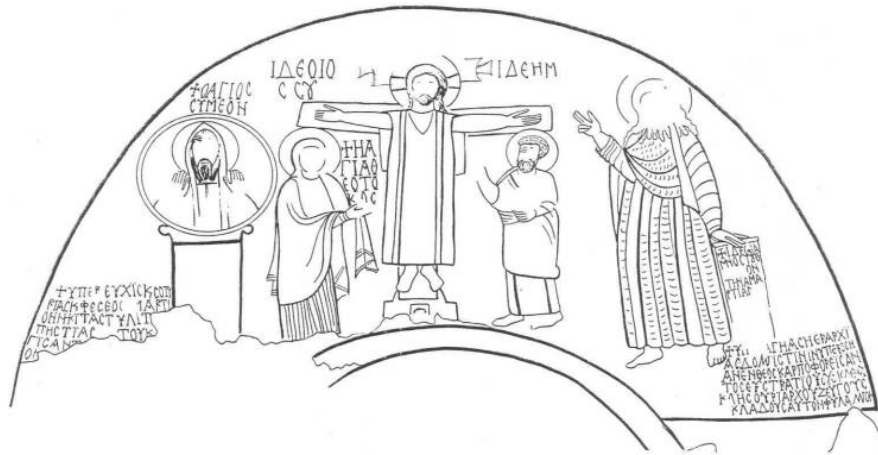
Fotoğraf 4: Apsis Zafer Kemerli Yüzeyi, Meryem (Burçin ŞAHİN, 2023)

Meryem'in hemen arkasında Aziz Symeon (Fotoğraf 5) yer almaktadır. Aziz İon başlıklı bir sütun üzerinde cepheden ve büst şeklinde verilmiştir. Yüzü tamamen yok edilmiştir. Elleri açık ve seyirciye dönük şekildedir. Aziz kenarlarında inci dizisi bulunan bir madalyon içerisindedir. Sahne arka fon rengi bordoya yakın kırmızı renkte verilmiştir⁵.

Fotoğraf 5: Apsis Zafer Kemerli Yüzeyi Aziz Symeon (Burçin ŞAHİN, 2023)

2.1. Duvar Resimlerinde Yer Alan Yazıtlar

⁵ Kızıl Çukur Aziz Niketas (Üzümlü) Kilisesi'nde yoğun olarak kırmızı renk hakimiyeti görülmektedir. Yapılan çalışmalarda genel olarak bu renk kızıl kahve ile belirtilmektedir. Fakat zaman içerisinde oluşan tahribatlar sonucunda renk solması durumu yaşanmıştır. Kırmızı ve bordo renklerde gerçekleşen solma, bu rengin kızıl kahve olarak düşünülmesine sebep olmuştur.

Çizim 2: Apsis Zafer Kemerinde Yüzeyinde Yer Alan “Çarmıhta İsa” Sahnesi Çizimi (Thierry, 1994, s. 262)"

İsa'nın başının sol tarafında, “İşte oğlunuz”: “ΙΔΕ Ο ΙΟC CX”, “ἴδε ὁ υἱός σου” (Thierry, 1994, s. 263) yazısı yer almaktadır.

İsa'nın başının sağ tarafında, “İşte anneniz”, “ΙΔΕ Η Μ” (Thierry, 1994, s. 263) yazısı yer almaktadır.

Aziz Symeon baş kısmı üzerinde yer almaktadır, “ΟΑΓΙΟC CEYMEON”, Aziz Symeon Meryem'in baş kısmının sağında, Theotokos, “ΗΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟC” ifadeleri yer almaktadır.

Vaftizci Yahya Figürünün sağ alt kısmında, “Υπέρ ἀγίας ἡεραρχῖα[ς] δόξις τῖν ὑπερεσηαν ἔνθεος καρποφορεῖσαντος Εὐστος εὐκλεοῦ[ς] κλησονριῶρχου ΖεύγοC[καὶ] ΚλάδουC αὐτόν φύλαξον Ἀμήν”, (Eustratios, Zeugos ve Klados'un şanlı Kleisourarch⁶ı, ilahi ilham altında Kutsal Hiyerarşinin görkemi için hizmet sunmuş olarak onu koru, Âmin. (Jolivet-Levy, 2001, s.37, Thierry, 1994, s. 263) yer almaktadır.

Sütün üzerindeki Aziz Symeon'un alt sol kısmında, “Υπέρ εὐχῆC κ(αὶ) σοτιρίC κ(αὶ) [ἀ]φέσεοC ἀμαρτιον Ν[ι]κίτα Cτυλίτ[ου] πῆCτι ἀCχητοῦ Κ[...]ΓΙCΑΝΤ...ΟΝ”, “Çünkü münzevi inancıyla Nicêtas Stylites'in günahlarını duası ve kurtuluşu ve bağışlanması”. (Jolivet-Levy, 2001, s. 56, Wharton, 1988, s. 20-21) yazısı yer almaktadır.

3. Üslup ve İkonografik Değerlendirme

İsa'nın çarmıha gerilmesi Kanonik İncillerde anlatılmaktadır. (Matta 27: 33-56, Markos 15:22-41; Lukas 23: 32-48; Yahya 19: 18-31). Paskalya İsa'nın çarmıha gerildiği gün olup Kutsal Cuma olarak bilinir. (Spitzing, 1989, s. 207) Bu sahne de en önemli figür İsa'dır. İsa'nın kurban edilişi Çarmıhta İsa sahnesi ile sunulmakla birlikte, kilisede gerçekleşen Ökaristi ayini ile ilişkilendirilmiştir. (Taft, 1991e, s. 737) Dolayısıyla bir kurban ayini olan Ökaristi, “Çarmıhta İsa” sahnesi ile resim programında zafer kemerinde yerini almıştır. İkonografik detaylar incelendiğinde birincil önemli unsur haçtır. Her daim kutsal kabul edilen bu ikonografik öge, İsa'nın dirilmesi ile ilişkilendirilerek zafer sembolü haline dönüşmüştür. (Jensen, 2017, s. 29)

İsa'nın Enkarnasyonunun sembolizmi olan “Çarmıhta İsa” Aziz Niketas (Üzümlü) kilisesi apsis zafer kemerinde olması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bölgenin bilinen

⁶ Kleisourarch, askeri bir bölgenin komutanıdır. Bu unvan 7. Yy.'ın sonlarında ortaya çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: (Rodley, 2010, s. 189).

en erken tarihli “Çarmıhta İsa” tasviridir. Yer alan figürlerin ikonografik özellikleri her sahnede farklılık göstermekle birlikte, birçok kaynaktan esinlenerek farklı türevleri ortaya çıkmıştır. Örneğin neredeyse her sahnede İsa peştamal ve kolobion ile tasvir edilmiştir. Burada kolobion örneğini görmekteyiz. Kolobion ile verilen tasvirleri, Suriye ikonografisinin yansımasıdır. (Thierry, 1994, 263) Aslında kolobion ile tasvirlerinde İsa'nın acı çekmesinden dolayı, utanç hislerinden uzak düşüncelerini sağlamanın yansıtılmasıdır. (Zeitler, 1999, s. 199)

Bütün figürlerin yüzleri yok olmuştur. Araştırmacı Thierry İsa'nın saçları için seyrek, sakalı için de kısa ve sivri uçlu olarak tanımlamaktadır. (Thierry, 1994, s. 263). İsa'nın onuncu yüzyılın duvar resimleri içinde katılmış bedeni, on birinci yüzyıldan itibaren hafifçe sarkar, kollar başlangıçta bükülür, baş bir yöne doğru eğilir, fakat ifade sakin kalır, görüntü, ölümün dış yüzü ile iç yaşamını uzlaştırır. (Jolivet-Levy, 2001, s. 223) İsa, vücudu dahil kol ve bacakları düz konumda, katı bir duruş sergilemektedir. İfade ya da jestlerden uzak hareketsizdir. Bu şekilde resmetme isteği ölüme karşı zafer kazanmasıyla ilişkilendirilebilir. (Öncelen, 2021, s. 436) İsa bu şekilde tasvir edilmesiyle “Muzaffer İsa” tipinde ve ölü değilmiş gibi resmedilmiştir. (Coşkun, 2009, s. 113). Sadece vücut hatları değil, yüzünde herhangi bir ifade ya da başın konumundan dolayı jسته rastlanmamıştır. Hareketsiz, donuk ve ifadesizdir. Ayakları suppadenium⁷ üzerindedir. Suppadenium üzerinde önemli olan bir diğer detay ise, küçük bir tepenin resmedilmesidir. Bu tepenin ikonografik olarak anlamı ise İsa'nın çarmıha gerildiği Golgota tepesidir.

Önemli olan diğer bir unsurda “Çarmıhta İsa” sahnesinin sağında ve solunda ay ve güneşi temsil eden sembolik imgelerin olmaması da dikkat çekicidir. Aynı yüzyıllara tarihlenen Aziz Georgios ve Çömlekçi kiliselerinde de bu unsurların resmedilmediğini görmekteyiz.

⁷ Kutsal kişilerin ayaklarını bastıkları seki.

Fotoğraf 7-8: Aziz Georgios ve Çömlekçi Kiliseleri Çarmıhta İsa Sahneleri (Öncelen, 2021, s.297,305)

Sahnenin bir diğer önemli figürü ise Meryem'dir. Meryem ikonografik olarak tek başına ya da çoklu kadın grubuyla verilmektedir. Karanlık Kilise Çarmıh sahnesinde Meryem üç kadın figürüyle birlikte verilmiştir. (Fotoğraf 9)

Fotoğraf 9: Karanlık Kilise "Çarmıhta İsa" Tasviri (Kanmaz, 2021, s. 175)

Fakat bu yapıda Meryem tek başınadır. Kızıl kahve bir maphorion ile tasvir edilmiştir. Başında beyaz halesi ile kutsallığı vurgulanmıştır. Asıl önemli olan detay ise İsa'ya doğru yönelmiş, birbirine birleştirdiği elleri ile beyaz bir mendil tutmasıdır. Mendil formu dar ve dikdörtgendir.

Fotoğraf 10: “Çarmıhta İsa” Sahnesi, Meryem’in Elinde Yer Alan Mendil (Burçin ŞAHİN, 2023)

Hem Doğu'da hem de Batı'da Hıristiyan ikonografisinde mendil en geç 5. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir. (Lidov, 2017, s. 17) Örneğin sekizinci yüzyıl Sina Katherine Manastırında yer alan bir ikonda, Aziz İrini, sol elinde mendili tutmaktadır. (Fotoğraf 11) Meryem'in “Çarmıhta İsa” sahnesinde elinde Mendil olan bir diğer sahne ise Yunanistan Daphne Kilisesi'nde yer almaktadır. (Resim 12) Elindeki mendili yanağına götürürken resmedilmiştir. Burada verilen mendil ile ayin arasında ilişki olduğu çok açıktır.

Fotoğraf 11: Sina Katherine Manastırı, Aziz İrini (Lidov, 2017, s. 19)

Mendillerin kemer ya da ellerinde tutması litürji ile ilişkindirilebilecek önemli detaylar arasındadır. (Lidov, 2017, s. 17, 20) Sembolik nitelikte ve ritüel kökenlidir. Saflığın vurgulanması beyaz mendil ile gerçekleştirilmiştir. Genellikle komünyon ayinlerinde ellerinde olmakla birlikte burada mendilin elleri tamamen kapattığı görülmektedir. (Lidov, 2017, s. 20) Ellerini uzatması ve elinde mendil tutmasını yine Ökaristi ayini ile birleştirerek İsa'nın kurban edilmesinin vurgulandığını söyleyebiliriz. Altıncı yüzyıl ayin uygulamalarında Auxerre kilise konseyinde kadınların mendil kullanması sorunu gözden geçirilmiştir. (Lidov, 2017, s. 17) Konseyin 36. Maddesinde, “Kadınlar Kutsal Ev Sahibi’ni çıplak elle kabul etmemelidir” kuralı bulunmaktadır. (Lidov, 2017, s. 17) Mendil yüksek ihtimalle de kişinin ayinlere katılımının işareti ve kutsal törenlerde bir bağlantı olarak algılanmaktaydı.

Fotoğraf 12: Yunanistan Daphne Kilisesi, Apsiste Yer Alan Meryem (Lidov, 2017, s. 21)

Doğrudan belirli bir ayinle ilgili tanımlanmayan beyaz mendil, Meryem'in Ökaristi kurbanına ve onun rahibeliğine katılımı temasını sembolleştirmiştir. Bu sembolizm en canlı biçimiyle mendilin çarmıha gerildiği sahnelerde somutlaşmıştır. (Lidov, 2017, s. 20) “Çarmıhta İsa” sahnesinde Ökaristi ile bağlantısının somutlaştığı, Meryem'in elinde mendil bulunmasının en erken örneğini, Aziz Niketas (Üzümlü) Kilisesinde görmekteyiz. Diğer bir yaklaşım ise İsa'nın Enkarnasyonunun en güçlü tanığı konumunda olan Meryem için elinde tuttuğu bu beyaz mendili “Bakire'nin onurunu vurgulayan onurlu bir özellik” olarak da tanımlayabiliriz. (Jolivet-Levy, 1991, s. 56) Meryem'in mendil ile ilişkisinde çok fazla literatür yer almamaktadır. Kemerine takılmış olan mendi ile ilgili, E. Poselyanın'in “kemerinde orada gözyaşlarını sildiği bir lütuftur” söz 19. Yy. literatüründe yer almaktadır. (Poselyanın, 1993, 329)

Çarmıhta İsa sahnesinin bir diğer önemli figürü İncilci Yahya'dır. Yahya burada İsa'yı işaret eden tanık konumundadır. Beyaz khiton üzerine hardal sarı renkte himation ile verilmiştir. Genellikle çarmıhın sağ ya da solunda verilen Yahya çok nadir örnekte Meryem ile yan yana

betimlenmektedir. Örneğin, Tokalı Yeni Kilise Apsisinde verilen Yahya figürü Meryem ile verilerek farklı yorumlanmıştır. (Öncelen, 2021, s. 448) Figür burada bir eliyle İsa'yı işaret etmektedir. Konuşma jesti yansıtılmaktadır. Bu işaret aslında kurban edilen İsa'nın tanığı olarak gösterilmektedir. (Jolivet-Levy, 1991, s. 55) Yahya alışılmış ikonografisinin aksine sakallı ve yaşlı olarak tasvir edilmiştir. Şüphesiz ki Yahya yaşlı verilerek aslında teolog olduğunu da yansıtmanın bir yoludur. (Thierry, 1994, s. 263)

Sahnenin en sağında verilerek sahneyi sağ kısımdan çerçeve içerisine alan büyük figür ise Vaftizci Yahya'dır. Oldukça büyük boyutta verilmesinin sebebi olarak bu sahnenin dogmatik değerini vurgulamaya çalışmasıdır. Çarmıha gerilen kişinin İsa olduğunu işaret eden bir peygamber olarak temsili sağlanmıştır. (Thierry, 1994, s. 264). Figür bir eli ile İsa'yı gösterirken diğer elinde açık bir parşömen tutmaktadır. Burada yazan, "Ἰδέ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἔρπον τὴν ἀμαρτή[αν τοῦ κόσμου]" (Jolivet-Levy, 1991, s. 55), "'İşte dünyanın günahlarını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu". (Yuhanna I, 29) bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere haberci konumunda olan Vaftizci Yahya'dır diyebiliriz. Ayrıca burada çilecilik modellemesine uygun olarak sahnenin en sağında verilmiştir.

Çarmıha Gerilme sahnesinin son figürü ise sahnenin en solunda İon başlıklı stilize sütun üzerinde madalyon içerisinde verilen Aziz Symeon'dur. Hem çilecilik modellemesine uygun olarak Vaftizci Yahya ile sahneyi sağ ve sol taraftan çevrelemişler, hem de burada Wharton tarafından iddia edildiği üzere belki de yapının dekorunda sorumlu olan kişi olarak tasvirinin gerçekleştiğini söyleyebiliriz. (Wharton, 1988, s. 21) Dua eden Symeon büstü İon başlıklı bir sütun üzerinde yer alır. Yüz kısmında, sadece uzun ve çatallı siyah sakalı günümüze gelebilmiştir. Başında manastır şapkası olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak üsluba baktığımızda, arkaik olduğunu belirtebiliriz. Genel olarak kısa saç modelleriyle tasvir edilmeleri antik dekorasyonun bir parçasıdır. (Thierry, 1994, s. 277) Vücut ve kıyafet kıvrımları gövde boyunca paralel çizgilerle oluşturulmuştur. Kıvrım hacimlerini belirtmek için de kademeli olarak yerleştirilmiş küçük kavisli çizgilerden yararlanmıştır.

Duvar resimleri incelendiğinde bu arkaik tipte olan resimlerde hakimiyetin "Eyalet Üslubu" izleri taşıdığı görülmektedir. Estetik kaygının yok sayıldığı daha çok anlatımın vurgulandığı bir üslup görülmektedir. Sahnede genel olarak kızıl kahve, hardal sarı ve beyaz renklerin hakimiyeti bulunur. Resimde kullanılan teknik yaş sığa üzerine yapılan fresko tekniğidir (). Bu yüzden sanatçı burada oldukça hızlı çalışmak zorunda kalmıştır. Estetik kaygı bir tarafa atılmış ve ayinin vurgulanması ve sahnenin dini öğretici ögesi değerlendirilmiştir. Kıyafetlerde renk geçişleri açık ve koyu tonlarla vurgulanmıştır. Hareketler ve elbise kıvrımları yine koyu

renk çizgilerle belirlenerek arkaik örnelemeye uygundur. Bu denkli arkaik üslubun görülmesiyle birlikte kilise de yer alan üslup Göreme bölgesi kiliselerinden de büyük farklılıklarla ayrılmaktadır. (Jerphanion, 1925, s. 86). Figürler, statik olup şematik formda yansıtılmıştır.

Kilise içerisinde hâkim olan kızıl kahve ve kırmızı renk “Çarmıhta İsa” sahnesinde de yoğun olarak bulunur. Özellikle sahne fon rengi kırmızıdır. Kapadokya bölgesinde yer alan diğer kiliselerin fon renkleri yoğun olarak gri, beyaz, yeşil olduğundan burada fon rengi ile diğer yapılardan keskin bir çizgiyle ayrılmaktadır.

4. Resim Programı İçerisinde Değerlendirilmesi

Apsis zafer kemerinde yer alan “Çarmıhta İsa” sahnesi hem yalın olarak anlamlar içerirken, hemde bütün bir kilise resim programıyla doğrudan bağlantılıdır. Yer alan diğer duvar resimleri ile ilişki içindedir. Yapının apsisinde kubbede madalyon içinde haç tasviri bulunur. Apsis duvarında Thetokos Meryem ve iki yanında başmelekler yer almaktadır. Nef duvarlarında, iki yanda karşılıklı olarak havariler verilmiştir. Güney kısımda yer alan havarilerin altlarında, madalyon içerisinde haçlar bulunur. Batı alınlıkta ise, Damien, Kosmos, Panteleimon ve Anna tasvirlerine yer verilmiştir. Nefin tavanında antrolak motifleri ile oluşturulmuş dikdörtgen süslemenin orta kısmında asma yaprakları arasında büyük boyutlu bir haç tasviri yer almaktadır.

Yapıda genel vurgu İsa'nın Enkarnasyonudur. Bütün görüntüler ayinsel işlev ile ilgili olarak, Enkarnasyon gizemini ve Ökaristi'nin yapıldığı yer ile doğru orantılıdır. İsa'yı çevreden havarilerin misyonu İsa'nın yüceltilmesidir. Madalyon içlerindeki haçlar ile de zaferini kutlamaktadır. Sembolik olarak ölümü yenmesini kutlamaktadırlar.

Sonuç ve Tartışma

Kapadokya bölgesinde Kızıl Çukur vadisi Aziz Nicêtas (Üzümlü) kilisesi apsis zafer kemeri yüzeyindeki duvar resimleri birçok özelliği ile bölgede yer alan diğer kilise apsis zafer kemerleri duvar resimlerinden keskin çizgilerle ayrıldığı görülmektedir. Orta Çağ'da hacılar tarafından resmedilmesi, buradaki dinsel formüllerin en yüksek repertuar birleşmesini sunmaktadır. (Thierry, 2002, s. 125) Yapının genel resim programı ise, önemli noktaları oluşturmaktadır. İkonografik programlar ve yorumlanması aşamasında yapının amacı ve sembolik anlamları arasında bağlar olduğunu söyleyebiliriz. Yapının yazıtlar sonucunda bani etkisinde olduğu çok açıktır. Bunun sonucunda da resim programına olan etkisi

hissedilmektedir. Apsis kadar önemli bir alana ait zafer kemeri yüzeyinde Aziz Symeon'un verilmesi bu düşünceyi desteklemektedir.

Oldukça önemli bir yere sahip olan Apsis zafer kemeri, kiliseye girişte ilk göze çarpan yer olmaktadır. Burada resmedilen konunun farklı fikirlere de öncülük etmesi muhtemeldir. Apsisin girişinde düzenlenen imgeler, çoğu zaman, inananların doğrudan dualarını okuyabilecekleri anıtsal ikonlar rolünü oynuyor gibi görünmektedir. Buna istinaden apsis zafer kemerleri bütün mimari elemanları ile anıtsal ikonalar olduğunu söylememizi mümkün kılar. (Jolivet-Levy, 1991, 159)

12 yortu içerisinde yer alan bu ve İsa'nın çektiği dönemine ait olan "Çarmıhta İsa" sahnesinin apsis zafer kemerinde resmedilmesinin en önemli özelliği olarak Ökaristi ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer Ökaristi ile ilişkilendirdiğimiz durum Meryem figürünün elinde bulunan beyaz mendildir. Elinde mendille tasvir edildiği sahneler de dolaylı olarak onun Ökaristi ayınındeki ruhbanlığına⁸ gönderme olarak yorumlanabilir. (Lidov, 2017, 20, 22).

Fakat zafer kemerinde bulunan "Çarmıhta İsa" sahnesi, ikonografik öğeleriyle kaynaklardaki anlatıma uymadığı dikkati çekmektedir. Kanonik metinlerden çok farklı aktarımı sağlanmıştır. İsa'nın hiyerarşik karakteri ve Meryem'in onuruna yapılan vurgu çok açıktır. (Thierry, 1994, s. 264) Ioannes'nın yaşının da sahne de olayla hiçbir bağlantıda olmadığı dikkat çeker. Ayrıca İsa'nın kolobion ile tasvir edilmesi doğu kaynaklı olup, İsa'ya karşı utanç hislerinin oluşmaması sağlanmıştır. (Zeitler, 1999, s. 199) Çıplaklık ve utanç kavramları Orta Çağ'da birbirleriyle örtüşmesi sonucunda İsa'nın kolobion ile tasvir edilmesi gerçekleştirilmiştir. (Kartsonis, 1986, s. 143) Genellikle bu şekilde de tasvir edildiği sahneler aslında gerçeklikten uzaktır. İsa'nın aslında acı çekmediğini, ölümsüz olduğunu ve Dirilişe gönderme yapıldığının sembolik anlatımını yansıtmaktadır. (Martin, 1955, s. 189) İsa burada verilen ikonografik haliyle ölü değil, ölümü yenmesi şeklinde yorumlamaya açıktır. Sahnede asıl sergilenen konu, kavramsal ve dogmatiktir. Kurtuluş ve ölüme karşı zafer simgesi olarak imajıdır. Hıristiyanlar için ölüm, sonsuz ve mutlu yaşama giriş olarak düşünülmektedir. (Akyürek, 1996, s. 94) Kurtuluş için zafer olarak düşünülmesi, acı bir olaydan çok kutlanması gereken bir durumdur. (Atchley, 1909, s. 97)

⁸ Meslekleri din adamlığı olan kişiler ruhban olarak isimlendirilirler. Buradaki amaç, Meryem'in ruhbanlığı aslında Meryem'in rahibelğine gönderme yapmaktır.

Bölge içerisinde birçok Çarınhta İsa sahnesi değerlendirildiğinde sadece bu yapıda apsis zafer kemerinde verildiği görülmüştür. Beyaz mendil ile tasvirlenen Meryem de bölgede bu sahne ile ilişkilendirilmemiş ve resmedilmemiştir. Sonuç olarak bakıldığında bu sahne hem konum hem de barındırdığı ikonografik özellikler ile ünik bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Acara, M. (1998). Bizans ortodoks kilisesinde liturji ve liturjik eserler. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(1), 183-201
- Akyürek, E. (1996). Bizans' ta sanat ve ritüel: Kariye güney şapelinin ikonografisi ve işlevi. Kabalcı Yayınevi.
- Atchley, E. G. C. F. (1909). A history of the use of incense in divine worship (No. 13). Longmans, Green.
- Coşkun, B. (2009). 11. yüzyılda Kapadokya bölgesinde İsanın doğumu ve İsanın çarınhta gerilmesi sahneleri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Erkiletlioğlu, H. (2019). Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Jensen, R. M. (2017). The cross: History, art, and controversy. Harvard University Press.
- De Jerphanion, G. (1925). Une nouvelle province de l'art byzantin: les églises rupestres de Cappadoce (Vol. 5). Librairie orientaliste Paul Geuthner.
- Hild, Friedrich and Marcell Restle (1981). Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien, Tabule Imperii Byzantini, Wien 1981.
- Jolivet-Lévy, Catherine (1991). Les Eglises Byzantines de Cappadoce le Programme Iconographique de l'abside et de ses abords, Editions Du Centre National De La Recherche Scientifique 15, Paris.
- Jolivet- Lévy, et Claude Sauvageot (2001). La Cappadoce Medievale, Images at Spiritualite, Saint-Leger-Vauban 2001
- Kanmaz, Sena (2022). Karanlık Kilise'deki İsa Tasvirli Fresklerin Tarihsel Belge Değeri Kapsamında Korunma Durumunun Değerlendirilmesi, Akdeniz Sanat, 16(29), 165-181.
- Kartsonis, A. (1986). Anastasis: The Making of an Image. Princeton, NJ, Guildford.
- Kitabı Mukaddes (1988). Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil). İstanbul, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi.

- Lafontaine-Dosogne, J. (1972). L'église rupestre dite Eski Baka Kilisesi et la place de la Vierge dans les absides cappadociennes. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 21, 163.
- Lidov, A. (2017). The priesthood of the Virgin Mary as an image-paradigm of Christian visual culture. *Ikon*, 10, 9-26.
- Martin, J. R. (1955). *The dead Christ on the cross in Byzantine art*. Princeton University Press.
- Öncelen, G. (2021). Kapadokya bölgesi Bizans kiliseleri duvar resimlerinde İsa'nın passionu (çektikleri) sahnelerinin ikonografisi. *Anadolu Üniversitesi, Eskişehir*.
- Pekin, Faruk (2001). *Kapadokya: Kayalardaki Şiirsellik, Gezi Rehberi: Kayalardaki Şiirsellik-Gezi Rehberi*. İletişim Yayınları.
- Poselyanin, E (1993). *Skazania o chudotvornykh ikonakh Bogomateri (The Tales of the miracle-working icons of the Virgin)*, Moscow, book 2, p. 329.
- Rodley, L. (2010). *Bizans Kapadokya'sının Mağara Manastırları*. Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Schiemenz, G. P., & Siebeneick, H. U. (1969). Aromatische Phosphine mit Substituenten zweiter Ordnung, VI. Phosphine mit mehreren Elektronenakzeptorsubstituenten. *Chemische Berichte*, 102(6), 1883-1891.
- Spitzing, G. (1989). *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole: die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*. Diederichs.
- Taft, Robert Sj. (1991e). "Eucharist", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2: 737-738
- Thierry, N. (1994). *Haut moyen-âge en Cappadoce/2 (Vol. 102)*. Librairie Orientaliste Geuthner.
- Thierry N. (2002). *La Cappadoce de l'Antiquité au Moyen Âge*, 2002, Paris.
- Umar, B. (1998). *Kappadokia. Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir.
- Wharton, A. J. (1988). *Art of empire: painting and architecture of the Byzantine periphery: a comparative study of four provinces*. Pennsylvania State University Press.
- Zeitler, Barbara (1999). *Desire and Denial in Byzantium: Papers from the thirty-first spring symposium of Byzantine Studies*. University of Sussex, Brighton, March 1997. Sydney, Ashgate, 185-204.

Extended Abstract

In this study, the wall paintings in the Kızıl Çukur Valley and the apse arch of Üzümlü Church were analysed from many aspects. The church is located in the Kızıl Çukur Valley between Ortahisar and Ürgüp. The valley can be reached from Ürgüp by descending about 300 metres from the hill. The church is part of the monastery complex. It occupies a special place in Byzantine painting with the "Christ on the Cross" scene in the apse of the church's triumphal arch.

This study was analysed under a total of six main headings, including the introduction. The introductory section contains general information about Cappadocia. The name Cappadocia was first mentioned in the bishopric inscriptions of the Persian King Dairus I, dated to the year 516 and located between the regions of Hamadan and Kermanshah in Iran (Erkiletlioğlu, 2019, p.21), in "Katpatuka", which means "land of beautiful horses". We meet it with the word " (Umay, 1998, p. 65). The region is also important because it witnessed very significant epochs such as the cultural, civilisational and sociological emergence and fall of great empires. The St Nicetas Church, which is the subject of our study, is located in the Kızıl Çukur Valley, within the borders of the very important Cappadocia region.

In the first part, a dating study was carried out on St. Niketas Church. Plan and location information was transferred. The building has a single-nave floor plan and a single-nave apse. It is quite small in size. Researchers have different opinions about the dating. Nicole Thierry The second half of the 7th century and the 8th century, Schiemenz, 9th century, Restle suggests dating it to the 9th century, Wharton suggests dating it to the 9th century.

The second main section contains wall paintings and depictions of the figures in the victory arch. The scene is described in detail. The scene "Jesus on the cross" is depicted on the triumphal arch of the building. It is depicted in such a way that it covers the entire surface. The stage elements were designed so that Jesus stands in the centre, John the Evangelist on his right, John the Baptist behind him, Mary on his left and Saint Symeon on an Ionic column directly behind him. In general, the dominance of the colour red, which is close to Burgundy, is striking in the scene. The same applies to the figures' clothing. John the Evangelist and John the Baptist are dressed in a white tunic and a mustard-coloured robe.

In the subheading of the second part, all the inscriptions on the stage are listed with their locations and Turkish explanations. Almost every figure has inscriptions. On the head of St Symeon there is an inscription with the name "ΟΑΓΙΟC CEYMEON". The Theotokos inscription "ΗΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟC" is located to the right of the head of the figure of the Virgin Mary. On the lower left side of St Symeon and on the lower right side of St John the Evangelist are rather long inscriptions, both to the right and left of the stage. These inscriptions are generally texts that contain both a dedication and an intercession.

In the third main part, the evaluation phase, the "Jesus on the cross" scene was analysed in terms of iconography and style. The scene of Jesus' crucifixion is described in the canonical gospels. (Matthew 27: 33-56, Mark 15:22-41; Luke 23: 32-48; John 19: 18-31). Easter is the day on which Jesus was crucified and is known as Good Friday. (Spitzing, 1989, p. 207) It is the earliest depiction of "Jesus on the cross" in the churches of the Cappadocia region. There is a colobion on Jesus. In general, depictions with colobion are found in Syrian iconography. (Thierry, 1994, 263) The solidified body of Jesus in the tenth century wall paintings, from the eleventh century onwards, hangs down slightly, the arms are bent at the beginning, the head is tilted in one direction, but the expression remains calm, the image reconciles the outer face of death with its inner life. (Jolivet-Levy, 2001, p. 223) Another important figure in the scene is Meryem. She is depicted with a reddish-brown maphorion. Mary is depicted with a white handkerchief in her hand and is a unique example. It adds a different perspective to the interpretation of the scene. The white handkerchief, which is not directly identified with a specific ritual, symbolises the theme of Mary's participation in the Eucharistic sacrifice and her priesthood. When looking at the murals, it becomes clear that these archaic paintings show traces of the prevailing "state style". This is a style in which aesthetics are neglected and expression is emphasised instead.

In the fourth main section, the scene "Jesus on the cross" in the triumphal arch is evaluated in the context of the entire programme of church painting. All the wall paintings in the building were identified and their connection with the "Christ on the Cross" in the triumphal arch was analysed. When looking within this programme of paintings, the general focus is on the Incarnation. Jesus is glorified and his victory is celebrated.

In the fifth and final chapter, the conclusion and discussion section, a general assessment of the scene is made. It is noted that St Niketas Üzümlü Church differs in many ways from other Christ on the Cross scenes in the Cappadocia region. We can clearly harmonise the handkerchief that Mary is holding with the ritual of the Eucharist. If we evaluate all the figures in general, they do not really reflect the reality of the scene in the texts. Most of the figures are portrayed

unrealistically. The emphasis on the hieratic character of Jesus and the honour of Mary is very clear. (Thierry, 1994, p. 264) The main theme on stage is conceptual and dogmatic. The liturgical function of this scene, which belongs to the twelve feast days, and "Jesus on the Cross", which represents the Passion of Jesus, was given to the apse where the Eucharist ceremony took place, thus reflecting its liturgical function. The image, which can be seen in the sacred part of the building, is a symbol of redemption and victory over death.

NECİP ASIM'IN *MİLLÎ ARUZ* İSİMLİ ESERİ¹ (İnceleme ve Metin Aktarma)

Elif Esra ÖNEN²

Öz: Darülfünun'da Türkoloji bölümünü kuran ve Türk Dili Tarihi kürsüsünün ilk profesörü kabul edilen Necip Asım Yazıksız (1861-1935), Türk dilinin gelişimi üzerine birçok ilmî yazı ve kitap kaleme almıştır. Bu eserleri arasında hece vezni hakkında teknik bilgiler verdiği *Millî Aruz* isimli bir çalışması da bulunmaktadır. Ziya Paşa'nın 1868'de yazdığı “Şiir ve İnşâ” makalesinde, hece vezninin kullanımını tavsiyesinin dikkate alınmayışı, Necip Asım'ı harekete geçirir ve vezin konusuna dikkatleri çekmek için 1908 senesinde önce “La Versification Nationale Turque” adıyla *Journal Asiatique*'de bir yazı neşreder. Ardından bu yazıyı geliştirerek *Bosphore* dergisinde yeniden neşreder; 1911 senesinde ise bu yazıyı *Millî Aruz* ismiyle müstakil bir eser olarak yayımlar. *Journal Asiatique*'de neşredilen yazıya ulaşılabilirken *Bosphore* dergisindeki yazının bir örneği bulunmamaktadır. Döneminde şiiri avam seviyesine indirmekle suçlanan Necip Asım, kendisinin tavsiyeci olarak adlandırılmayacağını vurgulayarak aruz vezninin terk edilerek hece vezniyle millî şiirler yazılması gerektiğine dikkati çeker. *Millî Aruz* isimli eseri dört bölümden oluşur: mısraların hece sayısı, kafiye, takti ve şekil. Çalışmada üç heceli mısralardan on altı heceli mısralara kadar çeşitli örnekler bulunur. Üç heceliden yedi heceliye kadar atasözlerinden, sekiz heceliden on altı heceliye kadar çeşitli şiirlerden örnekler verilir. Şiirde ahengin olması içinse takti uygulanması gerektiğini açıklar. Necip Asım'ın bu çalışması, döneminde takti meselesinden bahseden ilk eser olması bakımından önemlidir. Bu çalışmada, Necip Asım'ın *Millî Aruz* isimli eserinin Latin harflerine aktarımına yer verilerek incelemesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Aruz, Necip Asım, Hece Vezni, Takti.

NECİP ASIM'S WORK NAMED *MİLLÎ ARUZ* (Review and Intralingual Translation)

Abstract: Necip Asım Yazıksız (1861-1935), who established the Department Turkology at Darülfünun is considered the first professor of the Chair of the Turkish Language History department, wrote many scholarly writing and books on the development of the Turkish language. Among his works, is one work called *Millî Aruz* (*National Prosody*), in which he provides technical information about the syllable metre. The fact that Ziya Pasha's recommendation for the use of syllable metre was not taken into account in his 1868 article “Poetry and Construction” motivated Necip Asım. In 1908, he wrote an article in the *Journal Asiatique* entitled “La Versification Nationale Turque” to draw attention to the topic of metre. He then developed this article further and published it again in the journal *Bosphore*. In 1911, he published this article as an independent work under the name *Millî Aruz*. While the article published in the *Journal Asiatique* is available, a copy of the article in the journal *Bosphore* cannot be found. Necip Asım, who was accused of reducing poetry to the ordinary level in his time, emphasised that he could not be called a recommender and pointed out that the prosody metre should be abandoned and national poems should be written in the syllable metre. His work, called *Millî Aruz* consists of four

¹ Bu çalışma, 3-5 Kasım 2017 tarihlerinde Bandırma'da düzenlenen 1. Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş ve geliştirilmiş hâlidir.

² Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, elif.onen@nevsehir.edu.tr / ORCID ID: 0000-0002-7071-8240

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 05-01-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 16-01-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1415454

parts: the number of syllables in the verse, rhyme, syllabification and form. The study contains various examples ranging from three-syllable verses to sixteen-syllable verses. Examples are given from proverbs with three to seven syllables, and from various poems with eight to sixteen syllables. He explains that syllabication must be used in order to achieve harmony in poetry. This work of Necip Asım is important in that it is the first work in which the subject of syllabication is mentioned in his time. In this study, Necip Asım's work called *Millî Aruz* is analysed by translating it into Latin letters.

Keywords: Millî Aruz, Necip Asım, Syllabic Meter, Syllabication.

Giriş

İslamiyet öncesi Türk edebiyatında millî vezin olarak hecenin kullanıldığını ilk gösteren eser Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı *Dîvân ü Lügâti't-Türk*'tür. XI. yüzyıldan itibaren Türk şiirinde Arap ve Fars şiirinin etkisi görülmeye başlanır. İslam tesirinin hâkim olduğu bu dönemde halk ve aydınların edebiyatı da birbirinden ayrılmaya başlar. Halk şairleri hece veznini kullanmayı sürdürürken Divan şairleri de Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle aruz veznine yönelirler. Böylece vezinde ikilik baş gösterir. Eski Türkçe yerine Arap, Acem kelime ve kaideleriyle karışık bir Türkçe, hece vezni yerine aruz vezni, belagat kaideleri, nazım şekilleri hüküm sürmeye başlar (Köprülü, 2007: 14). XVII. yüzyılda ise Divan ve Halk edebiyatları arasında bir diğerinin veznine yönelimler görülmeye başlanır (Kolcu, 1993: 8). Halk şairleri, aruzun birkaç kalıbını kullanarak şiirler yazıkları gibi Divan şairleri sade Türkçe ile terkipsiz fakat aruz vezni ile şiirler yazarlar. XVIII. yüzyılda, Divan şiirinde atasözlerine, halk söyleyişlerine yer veren "Mahallîleşme Akımı" kuvvetlenir (Kolcu, 1993: 11). Nedim ve Şeyh Galib'in divanları ile Divan şiiri, hece veznine açılır. Tanzimat'ın ilk yıllarında ise Âkif Paşa, Edhem Pertev Paşa, Recâi Efendi, Manastırlı Fâik, Münif Paşa ve Ziver Paşazâde Bahaddîn Bey gibi isimler hece vezni ile manzumeler yazarlar (Kolcu, 1993: 13). Âkif Paşa, torununun ölümünün ardından, 11'li hece vezniyle koşma biçiminde bir şiir yazar. Tanpınar, bu mersiye'nin, hece vezninin Tanzimat'tan sonra rağbet kazanmasında önemli bir payı olduğu düşüncesindedir. Bir küçük ağıt olan şiirin benzerleri, Türk halk edebiyatında da vardır. Ancak dönemi itibarıyla bu şiirdeki ruh ve ses kendine özgüdür. Tanpınar'a göre: "Bu artık ne eski mersiye ne de tarih düşürme sanatının doğurduğu manzumelerin muvazaalı dünyasıdır. Hatta ne de halk ağıtıdır. Küçük şeklinde ve nispeten durulmuş dilinde insanın ta kendisini arayan yeni şiirdir." (Tanpınar, 2007: 98). Gibb'e göre bu şiir, dildeki sadeliği, açıklığı, netliği ve duygudaki saflığı ve üslubundaki ıstırabı ile modern şiire uygun eserlerden biridir (1999: 491).

Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı döneminde yapılan vezinle ilgili münakaşalar ise iki önemli temel üzerinde yoğunlaşır: aruz veznine yeni bir bakış ve duyuş tarzı kazandırmak ve aruzun yerine hece veznini yerleştirmek (Erbay, 2003: 16). Agâh Sırrı Levend, şairlerin Acem aruzunu kullanarak Türk dilini bozduğunu belirterek hece ölçüsünü ilk savunan ismin Ahmed Cevdet

Paşa olduğunu söyler (1960: 169). Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*'sına aldığı "Sultan Osman'ın Manzumesi" için şu değerlendirmede bulunur:

Sultan Osman kılıcı ile nice memleketler fethettiği gibi, bu şiir ile de Osmanlı lisanına güzel bir çığır açmıştır. Vezni (parmak hesabı)dır ki, Türkçe şiirinin tabii veznidir. Sonraları Anadolu şairleri nazımda Farsça vezinleri kullanarak Türk şiir lehçesini değiştirmişlerdir. (1985: 197).

Necip Asım da *Milli Aruz*'unda sekiz hecelilere bu manzumeyi örnek gösterir (1911: 17-18). Ziya Paşa ise "Şiir ve İnşâ" (1868) makalesi ve Harâbât Mukaddimesi'nde (1874-1875), halk edebiyatı ile ilgili düşüncelerine yer vererek hece vezninin adını kullanmasa da şairlerin halk şiirine rağbet etmelerini salık verir. Necip Asım, incelediğimiz *Millî Aruz* isimli eserine bu konuya değinerek başlar:

Ziya Paşa edebiyatımıza dair olan bir makalesinde mekteb-i Classique şiirlerimizde kullanılan Acem vezni yerine bizim parmak hesabını kullanmamızı tavsiye etmişti. Fakat o vezne alışan şairlerimiz bu tavsiyeye kulak vermediler.

Hâlbuki bu tavsiyeyi dinlemek, kabul etmek birinci derecede onlara borç idi. (Asım, 1911: 3).

İbnürreşad Ali Ferrûh, 1884 yılında *Mir'âtüâlem*'de yayınladığı "Evzân-ı Millîyenin Terki ile Evzân-ı Aruzîyyenin Kabulü" adlı makalesinde vezin meselesi dile getirerek hece vezni; "vezni millî, rabita-i milliye, mikyâs-ı mukaddes, mîzan-ı celil-i terakki" gibi deyimlerle övülür (Levend, 1960: 172-173). Ziya Paşa ise "Şiir ve İnşâ" makalesinden üç yıl sonra *Hakâyık'ül Vekâyî* gazetesinde, hece vezniyle ilgili ilk teorik bilgileri paylaşır (Kolcu, 1993: 19). Ziya Paşa'dan sonra Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Münif Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa hece vezniyle ilgilenerak bazı örnek eserler yazarlar. Ziya Paşa'nın Molière'den çevirdiği *Tartuffe* piyesi, Direktör Ali Bey'in *Letâfet* adlı üç perdelik operetinin 1874'de yazılan birinci ve ikinci perdeleri, Abdülhak Hâmid'in *Nesteren* ve *Liberte* adlı piyesleri de hece vezni ile yazılmış önemli eserlerdir (Levend, 1960: 172). Namık Kemal de tiyatro eserlerinde hece veznini kullanır. Şinâsi'nin hece vezni ile saf Türkçe şiirleri vardır. 1893 yılında ise Veled Çelebi, *Hazine-i Fünûn*'da hece vezniyle ilgili olarak imzasız bir yazı dizisi kaleme alır. Türk şiirinin vezninin "parmak hesabı" olduğu ancak bunca zaman sonra parmak hesabına geçmenin zor olduğu fikrini ortaya atar. Necip Asım, *Millî Aruz*'da bu konuya da vurgu yapar:

Şunu da burada zikretmeyi vecibeden bilirim. Bu yolda aruzu Veled Çelebi Hazretleri *Hazine-i Fünun*'da neşretmişlerdi. Sonra Manastırlı Faik Bey de bir risâle çıkardılar. Ben bu iki eserden, istifade ettim. (Asım, 1911: 9).

Manastırlı Faik, Cevdet Paşa'nın teşvikiyle 1896 yılında *Türkçe Aruz* isimli çalışmasını neşreder ve hece vezniyle ilgili ilk teorik çalışma ortaya çıkar. Onun bu eserinde "aruz"

ifadesinden kastettiği ölçü, aruz ölçü değil; hece ölçüsüdür (Kalyon, Çelik, 2017: 40). Bundan sonra Mehmed Emin'in *Türkçe Şiirler*'i (1898) yayımlanır ve büyük yankı uyandırır. Mehmet Emin, Selanik'te çıkmakta olan *Çocuk Bağçesi* dergisinde 1905 yılında aynı tarzda şiirler yayınlamaya devam eder. Derginin, 21 Eylül 1905 tarihli 32. sayısında Rıza Tevfik'e ithafen "Ölü Kafası" adlı manzumesini yayımlar. Rıza Tevfik aynı dergide Mehmed Emin'e hitaben mektuplar yayımlayarak Türk şiirinde sade Türkçe ve hece vezniyle yeni bir edebî akımın doğduğunu müjdelir³. Ömer Naci de yine aynı dergide, aruz veznini savunduğu "Evzan-ı Şi'riyemize Dâir" (1905) başlıklı yazısı ile Rıza Tevfik'i eleştirerek (Tevetoğlu, 1987: 48) tartışmaları başlatır. Daha sonra Raif Necdet ve Hüseyin Cahid tartışmaya katılırlar (Uçman, 1984: 280 ve 283). Üç aya yakın devam eden tartışmalar şahsi meselelere ve devrin yönetim şekline kadar uzanınca dergi hükümet emriyle kapatılır. Bu tartışmalar devam ederken Rıza Tevfik de *Türkçe Şiirler*'dekilere benzer şiirler yayımlamaya başlar. Böylece başka şairlere de örnek olur ve Türkçe yazılan şiir sayısı artmaya başlar. Menemenlizâde Mehmed Tahir ise hece vezni hakkındaki düşüncelerini, Cenab Şehabeddin'in *Servet-i Fünûn*'da "Raik Vecdi" imzasıyla çıkan "Felsefe-i Evzan" adlı yazısına cevap olarak kaleme aldığı "Usûl-i Teheccî" başlıklı makalesinde ortaya koyar (Birinci, 1988: 18).

Hece-aruz üzerine dergilerde yapılan münakaşalar, Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede duraklar. 1905 ve 1908 yılları arasında münakaşalar yeniden alevlenir. Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında yazı dilinin sadeleşmesi ve şiirde aruz vezninin yerine hece vezninin kullanılmaya başlanması için uzun yıllar çalışılır. Bu süreçte, hece ve aruz vezni kullanımı üzerine epey tartışma yapılır; millî aruz, Türkçe aruz adlandırmalarıyla hece vezninin kullanımını anlatan eserler, risaleler kaleme alınır. Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in 11 Nisan 1911 tarihinde Selanik'te *Genç Kalemler* dergisinde başlattıkları "Yeni Lisan" hareketiyle de dilde sadeleşmenin ilk ciddi adımı atılır. Lisanda Türkçülük düşüncesinin yanında vezinde Türkçülük düşüncesi yayılmaya çalışılır. I.ve II. hece kuşağı şairleri tarafından şiirde örnekler verilmeye devam ettirilir. Vezin konusundaki tartışmalar, 1945 yıllarına kadar sürse de zamanla yerini serbest vezne bırakır.

Bu tartışmalar sürerken, 1911 yılında yayınladığı *Millî Aruz* isimli çalışma ile Necip Asım da hece vezninin uygulanışı ile ilgili bilgiler vererek hece vezninde o zamana kadar üzerinde durulmamış olan takti meselesine değinen ilk isim olur (Akçuraoğlu, 2009: 375). "Parmak hesabı, vezni benân, hesâb-ı benân" (Dilçin, 2005: 39) olarak da anılan hece ölçüsü,

³ Bahsi geçen mektuplar için bakınız: Abdullah Uçman (Haz.) (2022), *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler – Rıza Tevfik Bölükbaşı*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 327-366.

dizelerdeki hece sayısının eşitliği esasına dayanır. Bu kurala göre hece ölçüsünde iki önemli özellik öne çıkmaktadır: dizedeki hece sayısı ve durak. Durak, aruz veznindeki taktinin hece veznindeki karşılığı sayılabilir. Bu durumda, aruz vezninde olduğu gibi kelimelerin bölünmesi değil durakların vurgulanarak okunması şeklinde bir takti düşünülmelidir (Uzun, 2010: 483). İkisi de şiirde ahengi sağlamak amacıyla uygulanır. Fakat taktide kelimeler hecelere bölünürken durak ise kelimeler arasında durularak uygulanır; bir dizede en az iki en fazla beş durak yapılabilir. Hece vezninde iki heceliden yirmi heceliye kadar kalıplar çeşitlilik göstermektedir. En sık kullanılan kalıplar yedili, sekizli ve on birlilerdir.

A. Necip Asım ve Türk Diline Katkıları

Necip Asım, 29 Aralık 1861 tarihinde Kilis'te doğar. Balhasanoğlu denen bir sipahi ailesindedir. İlköğrenimini Kilis'te tamamladıktan sonra 1875'te Şam Askeri İdadisi'ne başlar, sonra Kuleli'ye devam eder. 1879'da Harbiye'ye girer ve 1881 yılında Harp okulundan piyade teğmeni olarak mezun olur. Askerlik hayatı boyunca rüştiye ve Harp Okulunda öğretmenlik yapar; Türkçe, Fransızca ve tarih dersleri okutur. 1913 yılında albay olarak emekliye ayrıldıktan sonra Darülfünun'da Türk tarihi ve Türk dili tarihi profesörü olarak çalışır. Bu yıllarda çalışmalarını Türk dili sahasına yoğunlaştıran Necip Asım, ilk defa ilm-i lisan (dilbilim) ve Türk dil tarihi derslerini okutarak bunların birer bilim dalı olarak yerleşmesini sağlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü döneminde Erzurum Milletvekili olur. Eski yazılarında Balhasanoğlu ve Balkanoğlu imzalarını kullanan ve 1934 yılında Yazıksız soyadını alan Necip Asım, 12 Aralık 1935 tarihinde İstanbul'da vefat eder; cenazesi Kadıköy Sahra-yı Cedit Mezarlığına defnedilir.

Necip Asım, *Türk Tarihi* adlı eseri ile memleketimizde ilk defa olarak bir tarih kitabı isminde “Türk” kelimesini kullanan yazar olmuştur (Özkan, 1997: 562). Türkçülüğün şuurlu bir anlayış hâline gelmesinde Necip Asım'ın çok önemli rolü olmuştur. Tanzimat edebiyatı devrinde Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Şemseddin Sami ile dil ve tarih konularında başlayan bu cereyanı, Necip Asım ve arkadaşları şiddetlendirmiş ve yaygın bir hale getirmişler; Ziya Gökalp tarafından sistemli bir ideoloji hâline getirilmiştir. O günlerde “Türkçeci”ler grubunda Ahmet Mithat ve Şemseddin Sami ile birlikte yer almış, Velet Çelebi ve Fuat Köseraif ile birlikte de “vavlı Türk” (yani “Türk” kelimesini eski harflerle *trk* şeklinde değil, vav'la yazan Türk) olarak tanınmıştır (Dilaçar, 1969: 805).

(...) devrindeki bir kısım Türkçüler'den farklı şekilde tasfiyeci olmayan Necip Âsım, çeşitli yazılarında asıl amacının Türkçe'nin de medenî dünya dilleri arasında belli bir yeri bulunduğunu ispat etmek ve ülkede herkesin yazdığını anlayacak bir dil kullanmasını sağlamak olduğunu söyler. (Uçman, 2006: 493).

Necip Asım, 1908 yılında Türk Derneği'nin kurucuları arasında yer alır ve derneğin başkanlığına getirilir. *Türk Yurdu*, *Bilgi Mecmuası*, *İctihâd*, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Anadolu Mecmuası*, *Millî Tettebbûlar Mecmuası* ile *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda Türk dili tarihiyle ilgili makaleler yayımlayan Asım, Osmanlı Türkçesi'nin grameri üzerinde çalışmalar yapmıştır (Uçman, 2006: 493). Necip Asım'ın Türk dili alanında yaptığı çalışmalar Türkiye dışında da takdir edilmiş ve bu münasebetle kendisine 1892'de Chicago Sergisi'nde bir madalya ile bir diploma verilmiş; 1895'te ise Paris'teki Société Asiatique'e üye seçilmiştir (Uçman, 2006: 493). Necip Asım, Türk Dil Kurumu'na katılarak ölümüne kadar çalışmalarına burada devam etmiştir.

B. Millî Aruz

Necip Asım, bu çalışmasını, ilk olarak 1908 yılında *Journal Asiatique*'de "La Versification Nationale Turque" başlığıyla Fransızca olarak; daha sonra İstanbul'da *Bosphore* dergisinde yine Fransızca olarak neşreder. Bu bilgileri de eserinde verir: "İbtida-i tedkikâtımı Paris'de Âsyâ Encümeni Mecmu'asında Fransızca olarak neşr eyledim. Sonraki tedkikâtımın 'ilâvesiyle bir de Beyoğlu'nda çıkarılmakta olan "Bosphore" Mecmu'ası'na derc ettirdim." (Asım, 1913: 11). 1911 yılında ise *Millî Aruz*⁴ başlığı ile yayımlar. 32 sayfadan oluşan çalışmada hece vezni hakkında teknik bilgilere yer verilir ve hecenin 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16'lılarına atasözlerinden, şiirlerden ve türkülerden çeşitli örnekler verir. Eserinin ön söz kısmında;

Vâkıa bu vezinde eser vücûda getirenlerimiz yok değildir. İçlerinden en parlağı en muvâffakiyetlisi Emin Bey'dir. Fakat bir dâhî-i edeb çıkıp da şiirlerini bu vezn-i millîde nazmederse milletle pâyidâr bir eser vücûda getirmiş olur. O güne intizâren bu bâbdaki tedkikâtımı şöyle bir risâle şeklinde arz ediyorum. (Asım, 1913: 11).

⁴ 3-5 Kasım 2017 tarihlerinde bildiri olarak sunduğum Necip Asım'ın *Millî Aruz* isimli eseri, Bilgin Güngör ve Nilgün Büyüker Güngör tarafından 2018 yılında *Littera Turca* dergisinin 4. sayısında "Necip Asım'ın Millî Aruz Risalesi (İnceleme-Metin)" başlığıyla makale olarak yayınlandı. Bu makalenin, Necip Asım'ın metninin tanınması adına elbette alana katkı sunduğu söylenebilir. Ancak makalenin metin aktarımı kısmında fazlaca okuma hataları ve bazı atlanmış satırlara rastlanıldı. Bu nedenle, tarafımdan bildiri olarak sunulan metnin yeniden ele alınmasının uygun olacağı kanaati hâsıl oldu.

diyerek önce Mehmet Emin Yurdakul'u *Türkçe Şiirler*'i vesilesiyle başarılı bulduğunu ifade ederek bu tarz şiirlerin başka şairler tarafından da yazılmasını ümit ettiği için bu çalışmayı hazırlamaya karar verdiğini anlatır. Eserde, Türkçenin sadeleşmesinin zorunluluğunu savunur. Aruz vezninin Türkçe'nin ahengini yansıtmadığını bu nedenle, şiir dilinde hece vezninin kullanımı ile halkın kolay anlayacağı, seveceği, kalıcı eserler ortaya konulacağını belirtir. Daha sonra hece vezni konusunda şu dört unsurun dikkate alınması gerektiğini söyler: 1. Mısraların hece sayısı, 2. Kafiye, 3. Takti, 4. Şekil. Necip Asım'ın eserinin ayırt edici tarafı, takti hakkında uygulamalı bölümüdür. Takti usûlü, beyitleri yazıldıkları vezinlerin tef' ile (cüz) ve duraklama yerlerine göre kesik kesik okumayı sağlayan tekniktir. "Sözlükte "kesmek" anlamına gelen "kat" kökünden türeyen "taktî", "kesmek, parçalara ayırmak" demektir. Terim olarak bir şiiri yazıldığı veznin tef' ilelerine uygun biçimde bölümlere, uzun ve kısa hecelere ayırmayı ifade eder. Takti işlemi, şiirin yazıldığı yahut söylendiği vezin ve bahri belirlemek ve şiirin bunlarla ne kadar uyum içinde bulunduğunu kontrol etmek için yapılır." (Demirayak, 2010: 482). Bir aruz terimi olan taktinin hece vezniyle yazılmış şiirlerde de uygulandığı görülmektedir. Hece veznindeki durak, aruzdaki taktinin karşılığı kabul edilebilir; ancak taktide kelimeler bölünebildiği hâlde hece ölçüsünde kelimeler bölünerek durak yapılamaz (Albayrak, 1998: 150).

Necip Asım, eserinin "Mısraların Hece Sayısı" başlıklı bölümünde, en ufak mısra olan 3 heceliden başlar. 5 hecelilerde bir bilmeden örnek verir. Ahenkli söylemin ise 7 hecelilerden itibaren başladığını vurgulayan yazar, 7 heceliden 16'lıya kadar hem atasözlerinden hem de şiirlerden örnekler verir. Bu şiirler arasında, Yunus Emre, Derviş Himmet, Ziya Paşa gibi şairlerin şiirleri yer alır. "Kafiye" başlıklı bölümde, "Kafiyesiz nazım olmaz. Fakat bunda kafiye gözden ziyade kulak içindir." (Asım, 1913: 27) diyerek bu bölümü kısa tutarak hece vezninde ihmal edilen takti meselesine geçer. Necip Asım'dan önce bu konuda eser veren Manastırlı Faik'in *Türkçe Aruz*'u ve Ali Sedâd'ın *Aruz-ı Osmâni*'sinde bu mesele üzerinde durulmamıştır. Takti meselesi üzerinde ilk duran isim Necip Asım'dır. "Takti" başlıklı bölümde, mısraların hece bakımından aynı sayıda olmasının yeterli olmadığını, taktinin de şart olduğunu söyler. Abdülhak Hamid'in *Nesteren*'inde taktiye bağlı kalınmadığı için ahenk de bulunmadığını anlatır. Şiirden aldığı bir dizeyi yeniden yazarak taktinin nasıl uygulanacağını gösterir:

Hakaret mahirdir redd olunur

Mısra'ı ahenksiz olup "Mahirdir redd olunur hakaret" veyahut "Redd olunur, mahirdir hakaret" denilmiş olsa idi ahenk hâsıl olur idi. (Asım, 1911: 26).

Necip Asım, “takti”nin tanımını kendisi şöyle yapar: “Takti demek bir mısrayı tıpkı fâ’ilât, fâ’ilât gibi parçalara ayırmaktır. Fakat Acem vezninde olduğu gibi bunda kelimelerin inkisâmı katiyen caiz değildir. Mısra kaç parça olacak ise o parçalarda durabilmek şarttır.” (Asım, 1913: 27). Taktinin uygulanışını iseheceler üzerinde şöyle anlatır:

Üç heceli mısralar evvelâ iki, sonra bir olarak ikiye parçalanabilmelidir. (...) çift heceli mısralar mutlaka müsavi sayıda parçalara ayrılmak lazım gelir. Tek hecelilerde ise birinci parça ikincisinden bir fazla olmak iktizâ eder.” (Asım, 1911: 26-27). Tek hecelilerde birinci parça ikinciden bir fazla olmalıdır. “Bu hâlde üç heceli mısralar 1-2 diye, dörtlüler 2-2, beşliler 2-3, altılılar 3-3, yedililer 3-4 suretinde ayrılmak iktizâ eder. (Asım, 1911: 27).

Necip Asım, 3’luden 16 heceliye kadar takti örnekleri verir. Takti bölümünün sonunda bu örneklerde kendi verdiği karara göre parçalara ayırdığını, bunlara uymayan taktili eserler olabileceğini vurgular. Örneğin, on birli hecenin 3-3-4 ve 4-5 olmak üzere iki türlü takti edileceğini söyleyerek uygulamasını gösterir:

A – rif – i – sen || bir – gül – ye – ter || kok – ma – ya
Hoy – rat – i – sen || gir – bağ – çe – ye || yık – ma – ya (Asım, 1911: 28-29).

“Şekil” başlıklı son bölümü, hece vezniyle yazılan şiirlerde de beyit, gazel, kaside vb. gibi şekillerin korunduğunu söyleyerek kitabını bitirir. Eserde bir sonuç kısmı yer almamaktadır. Hasan Kolcu, daha önce Fransızca olarak yayınlanan iki makalede takti meselesinden bahsedilmediğini, kitaplaşan halinde ise sonuç kısmına yer verilmediğine dikkati çeker (Kolcu, 1993: 113-114). Kolcu’dan yaptığımız alıntıya göre makalenin⁵ sonuç kısmında şu ifadeler bulunmaktadır:

Biz burada yüzyıllardır terk edilmiş olan halk millî vezninden en eski örnekler sunduk. Fakat edebiyatçılarımızdan bazılarının son zamanlardaki temâyülleri ve belki de az önce okunmuş olan etüt Türk Edebiyatı’nda büyük bir değişmenin varlığını ispat etmeğe yetecektir. Millî vezin, eski millî şiirimizin malzemeleriyle asil sanat eserleri yapmayı bilecek dâhi bir şair geldiği gün, Avrupa edebiyatının şâheserleriyle boy ölçüşebilecek bir şekilde var olacaktır. (1993: 113).

C. Metin Aktarma

⁵ Bal Hassan Oglou Nedjib Açem, “La Versification Nationale Turque”, *Journal Asiatique*, Dixième serie Tome XI, Paris, Janvier-Fevrier MDCCCXVIII (1908), s. 71-85.

MİLLÎ ARUZ

Ziya Paşa edebiyatımıza dair olan bir makalesinde mekteb-i Classique şiiirlerimizde kullanılan Acem vezni yerine bizim parmak hesabını kullanmamızı tavsiye etmişti. Fakat o vezne alışan şairlerimiz bu tavsiyeye kulak vermediler.

Hâlbuki bu tavsiyeyi dinlemek, kabul etmek birinci derecede onlara borç idi. Altı yüz yıldan beri belki altı bin şair gelip geçmiş, acaba bunların kaç tanesi eserlerini millete beğendirebilmiş? Şairlerimizin en büyüklerinden olan Fuzûlî'yi, Bâkî'yi, Nedîm'i, Nef'î'yi, Şeyh Gâlib'i, hatta Ziya ve Kemal'i miktarı milyonlara varan Türklerin binde kaçını tanıyıştır? Kaç Türk bunların eserlerinden bir parçayı hafızasına almıştır? Diğer taraftan: “Ey gaziler, yol göründü yine garîb serime”, “İndim gittim Diyârbekir'in düzine” gibi nazımları malum olamayan türküleri Türklerden bilmeyen acaba var mıdır?

Bunun sebebi ne? Bizim o kocaman şairlerimizin kendilerini dev aynasında görmeleri, halkı hiçe saymalarıdır. Hâlbuki o hiçe saydıkları halk onları hiç de bilmemekle mukabele etmiş oluyor. Böylece asırlardan beri vücuda getirilen şu zengin edebiyatımız nisyanı, mahva mahkûm kalıyor.

Bizim bildiğimize göre şiiir, ve edebiyat terbiye-yi umumiyeye, tehzîb-i ahlâka, telzîz-i dimâğa, hissiyatı okşamaya yaramalıdır. Millet bunları anlamıyor, duymuyor ki şu saydığımız hizmetler vücuda gelsin. Zaten eski şairlerimiz bunu da düşünmüşler â. Acem taklidi bir kaside, bir gazel ile padişahların, paşaların zevkini okşamak, buna karşı beş on kuruş caize almak onların yegâne emeli olmuştur.

İlm-i lisana vukûfa hacet yok, ufak bir dikkatle elsine-i Tûrânîyye'den olan Türkçe ile İraniyye'den olan Fârisî'nin bir ahenkte olmadığı sezilebilir. Bir Türk hiçbir zaman “âb, âteş, âşkar, Tahrân” kelimelerini Acem gibi söyleyemez. Binâenaleyh söyleyemediği şeyi de dinleyemez. Halka anlayacağı dil, hoşlanacağı eda gerek. Bunu anlayan kalem sahipleridir ki muhalled eserler bırakacaklardır.

Buna emin olmalı ki milletin zevkine, duygusuna uymayan eserler kütüphane köşelerinde mahvolacak, müelliflerinin adı unutulacaktır. Ne hacet altı yüz yıldan beri vücuda getirilen Osmanlı eserlerinin hangisi Sadi'nin *Gülistân*'ı kadar tarâvetini, şöhretini muhafaza etmiştir. Buna emin olalım, bu lisan ve bu beyan ile katiyen öyle bir eserimiz yoktur ve

olamayacaktır. Bunun sebebi lisanımıza ehemmiyet vermeyişimiz, terakki ve tekâmülünü imhâl⁶ edişimizdir.

Şu sözlerime bakıp da yine beni yanlış anlamamayı bilhassa rica ederim. Ben Arap'ın da, Acem'in de dostuyum. Bu iki milletin lisanca bizden ileri olduğunu da itiraf ederim. Bu iki lisandan dilimize geçmiş, bize mâl olmuş kelimelerin de muhafazasını isterim. Yani tasfiye taraftarı değilim.

Benim istediğim şey Türkçemizin Arapça, Acemce, Fransızca, İngilizce gibi terakki ve tekâmülüdür. Bu da ancak bizim kendi lisanımızı sevmemizle, hakkında tetkikat icra ederek terakkisinin yolunu aramaklığımızla mümkün olabilir.

Bir de şunu arz edeyim. Bizim dilimiz henüz tekâmül devresinde bulunmuyor. Bu tekâmülü yoluna koymak, seyr-i tabiisini icraya yardım etmek ister. Lisani tabiiikten çıkarmayalım. O kendiliğinden de tekâmülünü hâsıl eder. Şunu da itiraf edeyim. Bizim gibi kartlaşmış, eski mektebî şeylere alışmış kimseler ne açık yazı yazabilir, ne de vezn-i millîde şiir söyleyebilir. Lakin ibtidâi mekteplerinden başlayarak nesl-i âtîyi öylece hazırlayabiliriz. Biz öteden beri kendi milliyetimizi, kendi dilimizi hoş görmemiş, terakkimize çalışmamış adamlarıdır. Bu da istibdat altında yaşayışımızdandır. Biz sözde altı yüz yıllık bir millet-i hâkime idik. Hâlbuki biz altı yüz yıldan daha evvel hatta Selçukîler zamanından beri mahkûm bir milletiz. Evet, bunu âsâr ile, tarih ile ispat ederim.

Selçukîler Türkoğlu Türk oldukları halde Keyaniyân'ı taklit edecek derecede Acem mukallidi idiler. Keyhusrev, Keykubâd lakapları bunu ispat eder. Bu hükümetin bütün resmî muamelesi, lisanı da Fârisî idi. İnkırazı Türkçenin yazılmasına, resmî dil oluşuna yaradı. Millet hakkında reva görülen mezâlimin derecesini ise dünya ile hiçbir alışverişi olmayan bir âşik-ı İlahîden, bir mutasavvıftan, Yunus Emre'den öğreniyoruz. Bakınız ne diyor:

Müslümanlar, gönül şehri açılmaz ki melâmet var.

Nazar eylen bu dünyaya, acep türlü alâmet var.

Şerîat göğe çekildi, zulümle iller yıkıldı.

Yüzsuyu yere döküldü, kıyametten işaret var.

Ne kadı adl ü dâd eyler, ne kayguluğu şâd eyler

⁶ Metinde "imhal" şeklinde kullanılan kelime "mühlet verme, sonraya kalmasına müsaade etme" anlamını taşımaktadır. Ancak baskı hatası yapıldığı düşünülecek olursa, "gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme" anlamlarına gelen "ihmal" şeklinde yazılması gereken kelimenin "imhal" şekline dönüştüğü de düşünülebilir.

Ne ümmi itikâd eyler, ne imamda tamâmet var.
 Sufî zühde riya katar, kalan mahlûk dahi beter.
 Ne Danişmend okur tutar, ne mescitte cemaat var.
 Ganilerin gitti hayrı, fakirin kalmadı sabrı,
 Ne oğulun ata kadri, ne anada şefkat var.
 Ne pirlere ölümün bekler, ne hatunlar usûl bekler,
 Ne kız ıyâl edep saklar, yiğitlerde cehâlet var.
 Görenler dervişi kaçar, gezer derviş kapu açar,
 Ne bu halk gözünü açar, ne dervişte kanâat var.
 Emir, seyyid, budur erlik, Hakk'ı bilmeklik serverlik,
 Ahirete kılın dirlik, bu dünyada dalâlet var.

İşte yedinci asrın sonu ile sekizincinin başlangıcında Anadolu'nun halini tasvir eder bir levha! Mamafih Yunus Emre'nin tarihçe mühim olan bu manzumesi Osmanlılara taalluk etmeyip Selçukilerin son ve inkıraz zamanlarında Anadolu'nun düçâr olduğu hâli gösterir.

Tezâkir-i şuaranın mütalaasından, divanların tetkikinden anlaşıldığına göre bizde İraniperestlik Selçukiler derecesine varamamış ise de hemen ona yaklaşmıştır.

İşte bu hâli dilimizin ihmalini mucip olmuş. Mamafih bundan sonra biz lisanımızı sadeleştirmek, kola[yla]ştırmak mecburiyetindeyiz. Bu bizim için, siyaset-i dâhiliye ve hariciyemiz için, pek mühimdir. Bir taraftan da İran'da, Türkistan'da, Çin'de olan milyonlarca millettaşlarımızın terakkisi bizim terakkimize bağlıdır. Kanûn-ı Esâsî mucibince dilimiz devletin lisan-ı resmîsidir. Lisanımızın siyaseten kazandığı şu ehemmiyeti, bu mevkii muhafaza etmesi tahsilin kolaylaştırılmasına, sâir unsurlar arasında taammümüne, onların dillerinden ziyade mükemmel ve zengin bir ilim ve edebiyat lisanı olmasına mütevakıftır. İşte vecibe-i hamiyet, vazife-i insaniyet bize her türlü fedakârlığı ihtiyar ile bu ümniyenin husulüne çalışmayı emreder.

İnsaf buyurulsun, bugün misal falan şairin *Vâmık u Azrâ*'sı veya falan edibin *Leylâ vü Mecnûn*'u bir tiyatro sahnesine konabilir mi? Değil öyle başlı başına eserler, hatta bütün divanlarımızda zihafiz, imalesiz yani lisanımızın tam ahengine muvâfık bir gazel bile

bulunamaz. Böyle olduğu hâlde bu millet bu ecnebi aruzu ile bir opera, bir trajedi, bir destan-ı millî vücuda getiremez. Behemehâl Fransızların, İngilizlerin, sair bütün millet-i mütemeddinenin aruzuna mümasil ve belki de onlardan daha geniş olan millî aruzumuzu kabul etmek, şiiirlerimizi o vezinde yazmak icap eder.

Vâkıa bu vezinde eser vücuda getirenlerimiz yok değildir. İçlerinden en parlağı, en muvaffakiyetlisi Emin Bey'dir. Fakat bir dâhi-i edep çıkıp da şiiirlerini bu vezn-i millîde nazmederse milletle pâyidâr bir eser vücuda getirmiş olur. O güne intizaren bu bâbdaki tetkikatımı şöyle bir risâle şeklinde arz ediyorum.

Şunu da burada zikretmeyi vecibeden bilirim. Bu yolda aruzu Veled Çelebi Hazretleri *Hazine-i Fünun*'da neşretmişlerdi. Sonra Manastırlı Faik Bey de bir risâle çıkardılar. Ben bu iki eserden, istifade ettim. Kendim de tetkikatta bulundum. İptida-yı tetkikatımı Paris'te *Asya Encümeni* mecmuasında Fransızca olarak neşreyledim. Sonraki tetkikatımın ilâvesiyle bir de Beyoğlu'nda çıkarılmakta olan "*Bosfor*" [*Bosphore*]⁷ Mecmuası'na derc ettirdim. Şimdi de vatandaşlarımın enzâr-ı itlâına arz eyliyorum. Daha ziyade itmâmı erbabının himmetine kalmıştır.

Bu eserde yeni şairlerimizin eserinden bir parça bile almadım. Hep eski şeylerden aldım. Bilhassa eski ve bütün Türk kavimlerinde müşterek olan durubuemsalimizin hemen yüzde ellisi manzumdur. Acaba bu beyitler ve mısralar vaktiyle gelip geçmiş şairlerimizin âsârından hatıra-ı millette kalan, beka bulan şeyler midir? Bunu bugün fennen ispat mümkün değildir. İşte misallerimin çoğu bunlardandır.

26 Safer Sene 1329

Necip Asım

Türkçe parmak hesabı dediğimiz manzumelerde nazar-ı dikkate alınacak dört şey vardır:

1) Mısraların Hece Sayısı,

⁷ Vurgu tarafıma aittir.

- 2) Kafiye,
- 3) Takti,
- 4) Şekil.

1- Hece Sayısı

En ufak mısra üç heceden başlıyor; bunlar da atalar sözlerinde bulunuyor.

Armut piş Ağzıma düş

Kedi ne? Budu ne?

Abacı Kebeci

Sen neci?

Yaş yetmiş İş bitmiş.

Dört Heceliler

Yere bakar Yürek yakar.

Er doğruya Hak doğruya.

Düğün, dernek Hep bir örnek.

İnsan beşer Kullar şaşar.

Elden vefa Semden şifa.

Oktan uğru Mumdan doğru.

Uma uma Döndüm muma.

Dertli inler Âşık ırlar.

Dert ağladır Aşk söyletir.

Beşli Mısralar

Oğlandır oktur Her evde yoktur.

Azıcık aşım Kavgasız başım.

Güzellik ondur Dokuzu dondur.

Sakla samanı Gelir zamanı.

Gönülsüz namaz Göklere çıkmaz.

Gülme komşuna Gelir başına.

Görmemiş görmüş Gülmeden ölmüş.

Eken biçer Konan göçer.

Bu vezinde bir de saat bilmecesini buldum:

Çın çınlı hamam

Kubbesi tamam

Bir gelin aldım

Babası imam

Altılılar

Açtırma kutuyu

Söyletme kötüyü.

Güvenme varlığa

Düşersin darlığa.

Ayda gelen doğan

Yılda gelen soğan.

Eğri ağaç yayım

Her gördüğüm dayım.

Derdin yoksa söylen

Borcun yoksa evlen.

On kavdım olandı

Su kavdım sulandı.

Yedililer

Şimdiye kadar getirdiğimiz misaller hep atalar sözüdür. Üçten altı heceye kadar şair eseri göremedik. Zaten dikkat olunursa bu sayılarda o kadar ahenk olmadığı görülür. Bunları yazışımız icabında böyle ufak mısralar da vücuda getirebilmenin cevazını göstermek içindir.

Ahenkli, lâtif şiiirler en ziyade yedili mısralarda başlar. Fakat biz usulümüze riayetle ilk önce birkaç darbimesel, sonra da birkaç eser yazacağız:

1) Atalar Sözünden

Sen işlersin mal işler,

İnsan böyle genişler.

At ölür meydan kalır

Yiğit ölür şan kalır.

Ağlarsa anam ağlar

Kalamı yalan ağlar.

Düğünde olur dernek

Biz sizden aldık örnek.

İçtik üzüm suyunu

Döktük yüzün suyunu.

Hastayım nar isterim

Gül yüzlü yâr isterim.

Ecel geldi cihane

Baş ağrısı bahane.

İyilik dile komşuna

İyilik gele başına.

2) Manzumeler

Bir küçücük kuş idim

Sinene konmuş idim.

Neden ürküttün beni?

Ben senin olmuş idim!

Kalpten büyük dağ olmaz
On sekiz bin âlemi

Ol Allah'a doyumaz
Gördüm bir dağ içinde

Yunus Emre

Et deriye büründüm
Seni korkmasun diye

Sana geldim göründüm.
"Yunus" deyu bilindim.

Düştüm yine derde
Kararım yok bir yerde

Gönül niçin inlersin?
Gönül niçin inlersin?

Derviş Himmet

Can yine bülbül oldu
Göz kulak oldu her yer

Hâr açılıp gül oldu
Her ne ki var, var oldu.

Mısrî-i Niyâzî

Sekizliler

1) Durubuemsal

Anasına bak kızımı al

Kenarına bak bezini al.

İlden gelen öğün olmaz

O da vaktinde bulunmaz.

Körün istediği bir göz

İki olursa ne söz.

Yasemin yucedе biter

Kokusu âleme yeter.

2) Manzumeler

“Derviş Himmet” ider bârı Ben de bula idim yâri
Dil mülkünün şehriyârı Gönül senden derman ister.

Gönül kerestesiyle Yenişâr [1]^[1] de pazar yap.
Zulmeyleme rençberlere Her ne ister isen var yap
Eski Yenişârı bârı İnegöl’e dek hep varı
Kırıp geçirdik küffarı Bursa’yı da yık tekrar yap.
Kurt olup gel gir sürüye Arslan ol bakma geriye
Çar edip haydi çeriye Dil Geçidi’ni hisar yap.
İznik şehrine hor bakma Sakar[ya] suyu gibi akma
İznikmid’i al bakma Her burcunda hisar yap.
Osman, Ertuğrul oğlusun Oğuz Karahan neslisin
Hakk’ın bir kemter kulusun İstanbul’u al gülzâr yap.

[Osman Gazi’ye isnat olunan bu manzume ancak onuncu asra ait eserlerde bulunmakta, ondan evvel görülememektedir.]

Dokuzlular

Alçak yere yatma sel alır Yüksek yere yatma yel alır.

^[1] Şâr Türkçe’de şehir demektir.

Kötülük her kişinin kârı

İyilik er kişinin kârı.

Adam adama gerek olur

İki serçeden börek olur.

Elimi sallasam ellisi

Başımı sallasam tellisi.

Bu sayıda ancak şu dört atalar sözünü bulabildik, manzume bulamadık.

Onlular

1) Darbimeseller

Sonraya salma fakirin kârın

Ne bilirsin ki ne olur yarın?

Bıçağı kestiren kendi suyu

İnsanı sevdiren kendi huyu

2) Manzumeler

Padişah olsan taht senin değil

Satın alırsan kul senin değil

Emanet beslenir can senin değil

A dünya, sanın ne ki gülsünler?

Çün sana gönlüm müptela düştü

Dert ve gam bana aşına düştü.

Züht ve takvaya yâr idim evvel

Aşk ile benden hep cüdâ düştü.

On Birliler

1) Durubuemsal

Arif isen bir gül yeter kokmaya
yıkmaya

Hoyrat isen gir bahçeye

Ahmak oldur dünya için gam yiye

Ne bilirsin kim kazana kim yiye?

Nasibinde varsa gelir Yemen'den

Nasibinde yoksa düşer dehenden.

Akrabaydık akrep olduk biz bize
yüze.

Ayrı düştük bakmaz olduk yüz

Ekinci yağmur ister yolcu kurak

Herkesin muradını verir Hak

2) Manzumeler

Dünyada insanın namıdır kalan
inan

Kusuru yalandır yalandır

Tama'-ı hâminı terk eyle erken
dümen

Elinden gitmesin der isen

Tut atalar sözün kalb-i selim ol
halim ol

Gider yavuzluğu tab'-ı

Hastanın hâlini ne bilir sağlar

Yastık melül, mahzun, döşek kan ağlar

Yâr neden haz eder, ne hoşlanır
 Bilmem acep nenin müptelasıdır?
 Gönül gâhi söner, gâh ateşlenir
 Ne çare çekmeli aşk belasıdır!
 Keşti-i ümmidi engine saldım
 Gark olup girdâb-ı mihnete daldım.
 Yüz bin aman dedim, bir buse aldım
 Hâsılı ömrümün kan pahasıdır.

En çok kullanılan sayı on birlilerdir.

On İkiler

Bu sayıda ancak bir beyit bulabildim:

Yarabbi dilerim, aşkın ver şevkin ver
 Fazlından umarım, aşkın ver, şevkin ver.

On Üçlüler

Bu sayıda da ancak mısraları ahenktar olmayan Ziya Paşa'nın bir türküsü vardır:

Akşam olur güneş gider şimdi buradan
 Garip garip kaval çalar çoban dereden.
 Pek körpesin esirgesin seni Yaradan
 Gir sürüye, kurt kapmasın, gel kuzucağım.

On Dörtlüler

Bunda da ancak Şu iki misali bulabildim:

Ya bildiğinden eyit, ya bir bilenden iŐit
Teslimin ucunu tutup sÖzü uzatmayasın.

İbreti alma mısın Yahut anlama mısın?
Dinle kuŐlar dilinden Nice tÖrlü sÖz gelir.

Yunus Emre

On Beşliler

1) Darbimeseller

Ehl-i irfan meclisinde hiÇ bulunmaz hazele
Nadan ile sohbet etme gir kapı-yı rezele.

Sade pirinŐ zerde olmaz bal gerektir kazana
Baba malı tez tÖkenir evlat gerek kazana!

Cahilin âlim katında sÖzünün miktarı yok
Kendi eŐek, giydiği Őul, başının yuları yok.

2) Manzume

Dün gece yar hanesinde yasdığım taş idi
Altım toprak, üstüm yaprak, yine gönlüm hoş idi.
El beni yalnız sanırdı yar bana yoldaş idi
Gayrılara gönül vermem sen benimsin ben senin.

On Altılılar

Manzume

Ey aşk eri aç gözünü, yeryüzüne kıl bir nazar!
Gör bu latif çiçekleri bezenüb uş geldi geçer.
Bunlar yazın bezenüben, düngün Hakk'a özenüben
Bir sor, Ahi, bunlara sen, kancarudan azm-i sefer?
Her bir çiçek bin naz ile, öger Hakk'ı niyaz ile
Her mürğ hoş avaz ile, ol Padişahı zikreder.
Öger onun kadirliğın, her bir işe hazırlığın
İlla ömür kasırlığın anıcağız rengi döner.
Rengi döner günden güne, bu ibreti arif duyar.
Ger bu sırrı duya idin, ger bu gamı yiye idin,
Yerinde eriyeydin, senden gideydi kâr ü bâr.
Ne gelmekliğin gelmek durur, ne bilmeğin bilmek durur,
Son menzilin ölmek durur, duymadın aşktan bir eser.

Bildik gelen geçer imiş, konan geri göçer imiş

Aşk şerbetin içer imiş her kim bu manadan duyar.

Yunus, bu sözlerin ko gil, kendözünden elin yu gil

Hak'tan geleni kabul, çün Hak'tan ola hayr u şer,

İnsaf ile söyleyelim; Yunus Emre'nin şu gazeli zamanımızca metruk ve gayr-ı menus kelimattan sarf-ı nazarla beraber ahenkçe kendisinden asırlarca sonra gelen Nef'î'nin:

Esti nesim-i nevbahar açıldı güller subh-dem

mısraıyla başlayan meşhur kasidesinden aşağı mıdır?

2- Kafiye

Kafiye ve redif bu suretle nazımda da bir mevki-i mahsus haizdir. Kafiyesiz nazım olamaz. Fakat bunda kafiye gözden ziyade kulak içindir. Hatta mahreçleri birbirine yakın olan harflerden bile kafiye yapılabilir.

Tabii bu tarzda nazım havza-i edebiyeye sokulduğu zaman kafiyelere daha ziyade dikkat olunur; lakin kafiye için mana feda edilmemek lazım geldiği zaman artık göz kafiyesinden vazgeçilerek kulağa itimat edilir.

3- Takti

Parmak hesabında nazım mısraların bir sayıda olmasından ibaret değildir, takti de lazımdır. İşte Abdülhak Hamid Beyefendi'nin yalnız mukaffa ve on bir sayılı mısralardan ibaret olan *Nesteren*'inde taktiye riayet olunmadığından ahenk yoktur. Ezcümle darbimesel hükmüne geçen:

Hakaret muhayyerdir reddolunur

mısraı ahenksiz olup

“Muhayyerdir reddolunur hakaret”

veyahut

“Reddolunur, muhayyerdir hakaret”

denilmiş olsa idi ahenk hâsıl olur idi.

Takti demek bir mısraı tıpkı fâ'ilât, fâ'ilât gibi parçalara ayırmaktır. Fakat Acem vezninde olduğu gibi bunda kelimelerin inkısamı katiyen caiz değildir. Mısra kaç parça olacak ise o parçalarda durabilmek şarttır.

Yukarıda arz edildiği üzere, mısraları yedi heceden az âsâr-ı şiiriyeye rast gelinmiyorsa da icabında kullanılabilme, vadi-i nazmı genişletmek için daha az sayıda mısralar da tanzim etmeyi câiz görüyorum:

Üç heceli mısralar evvelâ iki, sonra bir olarak ikiye parçalanabilmelidir. Şunu da hemen haber vereyim ki çift heceli mısralar mutlaka müsavi sayıda parçalara ayrılmak lâzım gelir. Tek hecelilerde ise birinci parça ikinciden bir fazla olmak iktiza eder. Bu hâlde üç heceli mısralar 2-1 diye, dörtlüler 2-2, beşliler 3-2, altılılar 3-3, yedililer 4-3 suretinde ayrılmak iktiza eder.

Üçlülere misal:

Ar – mut		piş.	
Ke – di			ne.
Bu – du		ne.	gibi.

Dörtlülere misal:

Dü – ğün || der – nek
Hep – bir || ör – nek gibi.

Beşlilere misal:

Gör – me – miş || gör – müş
Gül – me – den || öl – müş gibi.

Altılılara misal:

Aç – tır – ma || ku – tu – yu.
Söy – let – me || kö – tü – yü gibi.

Yedililere misal:

Sen – iş – ler – sin || mal – iş – ler
İn – san – böy – le || ge – niş – ler gibi.

Sekizlilere misal:

El – den – ge – len || ö – ğün – ol – maz
Der – viş – Him – met || i – der – bâ – rı
Ben – de – bu – la || i – dim – yâ – ri gibi.

Dokuzlulara misal:

A – dam – a – da – ma || ge – rek – o – lur
 İ – ki – ser – çe – den || bö – rek – o – lur gibi.

Onlulara misal:

Son – ra – ya – sal – ma || fa – ki – rin – kâ – rın
 Ne – bi – lir – sin – ki || ne – o – lur – ya – rın gibi.

On birliler iki türlü takti olunur: birincisi 4-4-3, ikincisi 6-5'tir. Misal:

A – rif – i – sen || bir – gül – ye – ter || kok – ma – ya
 Hoy – rat – i – sen || gir – bah – çe – ye || yık – ma – ya gibi.

On ikililere misal:

Zaten bir tekten ibaret olan misalimiz şöyle 3-3 3-3 suretinde takti ediliyor:

Ya – rab – bi || di – le – rim || aş – kın – vir || şev – kin – vir
 gibi.

On üçlüye gelince Ziya Paşa'nın bir tek şarkısından ibaret olan misalimizin taktii şöyledir:

4-4-5.

Ak – şam – o – lur || gü – neş – gi – der || şim – di – bu – ra – dan gibi.

On dörtlü mısralar tamam birbirine müsavi iki parçaya ayrılıyor:

İb – re – ti – al – ma – mı – sın || Ya – hut – an – la – ma – mı – sın?
gibi.

On beşli de ya 4-4-4-3 suretinde, yahut 8-7 tarzında takti olunur:

Dün – ge – ce – yâr || ha – ne – sin – de ||

Yas – dı – ca – ğım || ta – şı – di.

Ca – hi – lin – â – lem – ka – tın – da ||

Sö – zü – nün – mik – ta – rı – yok. gibi.

On altılıda takti 4-4 || 4-4 şeklinde iki büyük ve dört küçük taktiye uğruyor:

Ey – aşk – e – ri | aç – gö – zü – nü ||

Yer – yü – zü – ne | kıl – bir – na – zar gibi.

Bu suret benim içtihadım[a] göredir. Bunlara uymayan taktili eserler de vardır.

4 – Şekil

“Şekil”den maksadımız mekteb-i şiirde kullanılan müfret, beyit, gazel, kaside, ilh. gibi şeylerdir. Parmak hesabında da bu şekiller mevcuttur. Misal getirmeye de hacet yoktur. Şayet falan şekilde bir eser görülemezse, misal kaside yoktur denirse, o yolda bir eser yazacak zat pekâlâ yazmakta hürdür. Hatta uzunca eserlerde sayısı muhtelif mısralı parçalar yazılarak yek ahenkliğin verdiği ağırlıkta defedilebilir. Bunlar zevk-i selime bağlı şeylerdir. Hatta takti hususunda bile bazı tadilat yapılarak başka bir ahenk de verilebilir. İşte ben bildiğimi yazdım, himmet erbabına kaldı.

Sonuç

Dilde sadeleşme tartışmaları ve hece-aruz tartışmalarının yaşandığı dönem dikkate alındığında hece vezni üzerine teknik bilgiler veren eserlerden biri olan Necip Asım’ın *Millî Aruz* isimli çalışması diğer eserlerden farklı olarak takti meselesi üzerinde duran ilk çalışma kabul edilir. Şiirde ahengi sağlamak maksadıyla kelimeleri hecelere bölerek uygulanan takti, esasında aruz veznine ait bir terimdir. Hece vezninde ise ahengi sağlamak için durak yapılarak dizeler söz öbeklerine ayrılır. Necip Asım’ın eserine *Millî Aruz* ismini vererek anlaşılacağı üzere hece vezninin şiirlerde tatbikini kolaylaştırmak için aruz vezninden takti usulüne başvurur. Aruz vezni ile şiirler yazan şairleri, Türkçe söyleyişe alışmalarını kolaylaştırmak maksadıyla takti uygulamasını önerdiği söylenebiliriz. Eserini, hece vezninde mısraların hece sayısı, kafiye, takti ve şekil olmak üzere dört başlığa ayıran Necip Asım, mısraların hece sayısı bölümünde üçlüden on altılı hecelilere kadar atasözleri ve şiirlerden örnekler kullanır. Kafiye ve şekil bölümlerinde ise uzun açıklamalara yer vermez. Takti bölümünde verdiği örnek şiirlerin nasıl hecelere bölünmesi gerektiği tek tek örnekler üzerinde uygulayarak göstermiştir.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet (1985). *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlafa Cilt III-Kısım II* (haz. Mahir İz). 2. bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akçuraoğlu, Y. (2009). *Türk Yılı 1928* (haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Albayrak, N. (1998). “Hece Vezni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 148-150.
- Böler, T. (2009). “Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 195-208.
- Birinci, Necat (1988). *Menemenlizâde Mehmet Tahir*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Demirayak, K. (2010). “Taktî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, 482-483.
- Dilaçar, A. (1969). “İlk Dilcilerimizden Necip Asım Balhasanoğlu-Yazıksız (1861-1935)”, *Türk Dili*, 210, 805-807.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 8. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, E. (2003). *Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatında Aruz Arayışları*, Erzurum: Aktif Yayınları.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III, IV, V* (çev. Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güngör, Bilgin; Güngör, Nilgün Büyüker (2018). “Necip Asım’ın Millî Aruz Risalesi (İnceleme-Metin)”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4(4), 953-974.
- Kolcu, H. (1993). *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2007). *Bugünkü Edebiyat* (haz. Mehmet Akif Çeçen, Ahmet Balcı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 2. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip Asım (1329/1913). *Millî Aruz*, İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kütüphanesi, 31+1.
- Özkan, M. (haz.) (1997). “Ölümünün 25. Yıl Dönümünde: Büyük Türkçü Necip Asım Yazıksız (1960)”, *Faruk Kadri Timurtaş-Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 561-566.
- Tanpınar, A. H. (2007). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Abdullah Uçman), 2. bs., İstanbul: YKY.
- Tevetoğlu, F. (1987). *Ömer Naci*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Uçman, A. (1984). “‘Genç Kalemlerden’ Önce Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa”, *Mehmet Kaplan’a Armağan*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 275-285.
- Uçman, A. (2006). “Necip Asım Yazıksız”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 493-494.
- Uzun, M. (2010). “Taktî”, 2. Bölüm: Türk Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, 483.

Extended Abstract

Necip Asım played a very important role in making Turkism a conscious understanding. This movement, which started in the field of language and history with Ahmet Vefik Pasha, Süleyman Pasha and Şemseddin Sami during the Tanzimat literature period, was intensified and spread by Necip Asım and his friends. It was then transformed into a systematic ideology by Ziya Gökalp. At that time, he belonged to the “Turkists” group together with Ahmet Mithat and Şemsettin Sami, and together with Velet Çelebi and Fuat Köseraif, he was known as “vavlı Türk” (i.e., the Turk who wrote the word “Turk” with vav and not with *trk* in the old letters). Before Necip Asım, Veled Çelebi and Manastırlı Faik Bey also wrote similar works on syllabic metre. Necip Asım also emphasizes this topic in *Millî Aruz (National Prosody)*: “I feel obliged to mention this here: His Excellency Veled Çelebi, had published the prosody in this way in the *Hazine-i Fünun*. Then Manastırlı Faik Bey also published a treatise. I have benefited from these two works.” (Asım, 1911: 9). Considering the period in which discussions on the simplification of language and syllabic prosody took place, Necip Asım’s work entitled *Millî Aruz*, which is among the works that provide technical information on syllabic metre, is considered to be the first work that deals with the issue of syllabification, unlike other works. In his work, Necip Asım defends the need to simplify Turkish. He explains that the prosodic metre does not reflect the harmony of Turkish, which is why the use of syllabic metre in the language of poetry will create lasting works that the audience will easily understand, love and can love. Necip Asım, who divides his work into four sections, including the number of syllables in syllabic metre, rhyme, syllabic division and form, uses examples from proverbs and poems of three to sixteen syllables in the number of syllables section. He dispenses with long explanations in the sections on rhyme and form. He shows how the example poems he gives in the section on syllabification should be divided into syllables by applying them one at a time. He then says that the following four elements should be considered in relation to syllabic meter. In the section “The number of syllables in the lines”, Necip Asım starts with the smallest line of 3 syllables. He gives an example of a riddle with 5 syllables. The author emphasises that a harmonious discourse begins with 7 syllables and gives examples from proverbs and poems with 7 to 16 syllables, including poems by Yunus Emre, Derviş Himmet and Ziya Pasha. He keeps the section titled “Rhyme” short and then moves on to the neglected topic of syllabic metre hyphenation. Necip Asım himself defines “syllabification” as follows: “Syllabification means dividing a verse into parts, just like fâ’ilât, fâ’ilât. However, as in the Persian meter, it is absolutely not permissible to shorten the words. Depending on how many parts the verse will be in, it is essential to be able to stop at those parts.” (Asım, 1911: 27). He shows the application of hyphenation to syllables

in proverbs and poems. Syllabification, in which words are divided into syllables to ensure harmony in poems, is actually a concept that belongs to prosodic metre. In syllabic meter, lines are divided into phrases by pauses to ensure harmony. As can be seen from the citation of Necip Asım's work *Millî Aruz*, he resorts to the syllabic metre method of the prose poem to facilitate the use of syllabic metre in poems. We can say that he suggested the use of syllabic metre to poets who wrote poems in prosodyic metre in order to facilitate their adaptation to Turkish pronunciation. However, there is no concluding section in the work. According to the quotation we have taken from Kolcu, the conclusion of his first article contains the following statements: "We have presented here the oldest examples of the folk national metre, which has been abandoned for centuries. However, the recent tendencies of some of our writers and perhaps the study just read will be enough to prove the existence of a great change in Turkish Literature. The national metre is a noble art with the materials of our old national poetry. On the day when a genius poet who knows how to create grand works, he will exist in a way that can rival the masterpieces of European literature." (Kolcu, 1993:113).

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Hülya GÜLAY OGELMAN¹ & Döne KAHVECİ²

Öz: Araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri üzerindeki yordayıcı etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunda, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokulların anasınıflarına devam eden 5-6 yaş grubundan 160 çocuk yer almaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği, Çocuk Ego Sağlamlığı Ölçeği, Okul Öncesi Sosyal Duygusal Beceriler ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği olmak üzere dört ölçme aracı bulunmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre okul öncesi dönem çocuklarının araştırma kapsamındaki dört mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Tepkisellik mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında olumsuz yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre tepkisellik mizaç özellikleri arttıkça, psikolojik dayanıklılıkları azalmaktadır. Benzer bir şekilde tepkisellik mizaç özellikleri azaldıkça, sosyal duygusal yeterlilikleri artmaktadır. Okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında olumlu yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, psikolojik dayanıklılıkları artmakta/azalmaktadır. Benzer bir şekilde sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, sosyal duygusal yeterlilikleri artmakta/azalmaktadır. Psikolojik dayanıklılığın %81'i tepkisellik; %78'i sebatkârlık, %38'i ritmiklik, %80'i sıcakkanlılık mizaç özelliği ile açıklanmaktadır. Sosyal duygusal yeterliliğin %55'i tepkisellik, %56'sı sebatkârlık, %28'i ritmiklik ve %52'si sıcakkanlılık mizaç özelliği ile açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mizaç, psikolojik dayanıklılık, sosyal duygusal yeterlilik, okul öncesi dönem.

Examining the Effect of Temperament Characteristics of Preschool Children on Their Resilience and Social Emotional Competence

Abstract: The aim of the study is to examine the predictive effects of temperamental characteristics of preschool children on their psychological resilience and social-emotional competence. The sample group of the study consisted of 160 children aged 5-6 years attending kindergartens of primary schools affiliated to the Ministry of National Education. Four measurement instruments were used for the study: Personal Information Form, Brief Temperament Scale for Children, Child Ego Resilience Scale, Preschool Social Emotional Skills and Psychological Resilience Scale. According to the results of the study, there was a significant correlation between the four temperament traits in the study and the psychological resilience and social-emotional skills of preschool

¹ Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi ABD., ogelman@sinop.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-4245-0208

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, denizkhvc027@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6306-8526.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 05-01-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 16-01-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1406543

children. It was found that there was a negative and highly significant relationship between reactive temperament traits and psychological resilience and social-emotional competence. According to this result, psychological resilience decreases when reactive temperament traits increase. Similarly, social-emotional competence increase when reactive temperament traits decrease. It was found that there is a positive and highly significant relationship between the temperamental traits of perseverance, rhythmicity and warmth and the psychological resilience and social-emotional competence of preschool children. According to this result, psychological resilience increases/decreases to the same extent as the temperamental characteristics of stamina, rhythm and warmth increase/decrease. Similarly, social-emotional competence increases/decreases as the temperamental traits of stamina, rhythmicity and warmth increase/decrease. Reactivity explains 81% of psychological resilience, endurance 78%, rhythmicity 38% and warmth 80%. Social-emotional competence is explained 55% by reactivity, 56% by perseverance, 28% by rhythmicity and 52% by warmth temperament traits.

Key Words: Temperament, psychological resilience, social emotional competencies, preschool period.

Giriş

Mizaç, çocukların bir görevi üstlenme veya bir duruma yaklaşma şeklini ifade eder ve çocukların katılmaya çalıştığı deneyim türleri üzerinde etkiye sahiptir (Keogh, 2003). Çocukların psikolojik açıdan temel bir yönü olan mizaç, biyolojik temelleri olan bireysel davranışlar doğrultusunda çok yönlü bir yapıya sahiptir (Cloninger vd., 2019; Kopala-Sibley vd., 2018). Mizaçla ilgili sınıflandırmalar çeşitlilik göstermektedir. Örnek olarak Thomas ve Chess (1986) duyuşal eşik, aktivite düzeyi, tepki, ritmik olma, uyum sağlama, duyuş durumu, yakınlaşma-uzak durma, sebat etme ve çelinebilirlik olmak üzere dokuz mizaç boyutuyla, kolay, zor ve yavaş ısınan çocuklar şeklinde üç mizaç stili tanımlamıştır. Rothbart (1981), çalışmaları sonucunda üç mizaç stili (negatif duygulanım, dışa dönüklük, gayretli kontrol) ile on beş mizaç boyutu (Negatif duygulanım: Rahatsızlık, korku, kızgınlık/düş kırıklığı, mutsuzluk ve yatıştırılabilirlik. Dışa Dönüklük: Dürtüsellik, aktivite, yaklaşım, yüksek yoğunluklu uyararla memnuniyet, utangaçlık. Gayretli kontrol: Düşük yoğunluklu uyararla memnuniyet, gülümseme/kahkaha, engelleme denetimi, algısal hassasiyet, dikkat) ortaya koymuştur. Rothbart'ın modelinde mizaç tepkisellik ve öz-düzenlemedeki biyolojik temelli farklılıklar olarak değerlendirilmektedir (Evans ve Rothbart, 2007). Thomas ve Chess (1986)'in dokuz farklı mizaç boyutu ve üç mizaç stilini içeren sınıflandırmasına yönelik çalışmalar, okul öncesi dönem çocuklarında tepkisellik, sebatkârlık, sıcakkanlılık (sosyallik olarak da tanımlanır) ve ritmiklik şeklinde boyutlu bir mizaç değerlendirmesinin yapılabileceğini ortaya koymuştur (McClowry, 1995; Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005). Sebatkârlık, çocuğun bir üstlendiği sorumluluğu, görevi yerine getirirken kendi kendini yönetme derecesini ifade eder. Olumsuz tepkisellik, çocukların olumsuz duyuşal ifadelerinin sıklığı ve yoğunluğuyla ilgili olup kolayca üzölmeye olan yatkınlığı belirtir. Sıcakkanlılık, yalnız kalma yerine başkalarının yanında olmayı tercih etmeyi, sosyal etkileşimlere katılmayı ifade eder. Ritmiklik, çocuğun herhangi bir fonksiyonunun (uyku-uyanıklık, açlık, tuvalet alışkanlığı vb.) zaman içindeki düzenliliğini belirtir (Hong vd., 2017; Oliver, 2002). Bu araştırmada yer alan Çocuklar İçin

Kısa Mizaç Ölçeği'nin alt boyutları doğrultusunda, mizaç sıcakkanlılık, olumsuz tepkisellik, sebatkârlık ve ritmiklik özellikleriyle ele alınmıştır.

Çalışmada, mizaç doğrultusunda okul öncesi dönem çocuklarının psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri ele alınmıştır. Psikolojik dayanıklılık, kişinin zorluklara uyum sağlama kapasitesini ifade eder. Psikolojik dayanıklılığın dinamik bir süreç olduğu ve sosyo-kültürel ve biyolojik unsurların sayısız etkileşimi doğrultusunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Masten ve Barnes, 2018). Bu çalışmada yer alan bir diğer değişken, sosyal duygusal yeterlidir. Sosyal duygusal yeterlik, kişinin etkili sosyal etkileşimlerini destekleyecek bazı beceriler (sosyal beceriler, duygularını uygun yollarla ifade etme, diğerlerinin duygularını anlama, duygularını kontrol edebilme vb.) doğrultusunda ortaya çıkmaktadır (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998; Lillvist vd., 2009). Psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterliğin temelleri okul öncesi dönemde atılmaktadır. Mizaç, kişilik, sosyal davranışlar ve psikolojik dayanıklılık başta olmak üzere gelişimi çok yönlü etkileyebilen bir kavramdır (Naglieri, Le Buffe ve Ross, 2013; Sanson, Hemphill ve Smart, 2004). Mizacı dokuz boyutla ifade eden Thomas ve Chess'in çalışmaları sonucunda oluşturduğu Uyum İyiliği modeline göre bir çocuğun mizaç gibi özellikleri çevrenin bazı yönleriyle iyi bir şekilde eşleştiğinde, çocuk uyum adına birtakım faydalar elde edecektir. Bu bağlamda Thomas ve Chess, mizaçları çevreyle uyumlu olan çocukları iyi bir uyum örneği olarak nitelendirirken, mizaçları çevreyle uyumsuz olan çocukları ise zayıf bir uyum örneği olarak tanımlamışlardır (Hipson ve Séguin, 2016). Bu çalışmada, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlikleri arasındaki ilişki ve mizacın yordayıcı etkisi incelenmiştir. Konu ile ilgili alan yazın taramasında, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerine yönelik çeşitli çalışmaların olduğu görülmektedir. Örnek olarak, Teke ve Şen (2022), 48-72 aylık 61 çocuk ile yürüttükleri çalışmada, çocukların sıcakkanlılık mizaç özelliğiyle ilişkisel saldırganlık puanları arasında olumlu yönde düşük düzeyde, sebatkârlık mizaç özelliğiyle olumlu sosyal davranış puanları arasında olumlu yönde düşük düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Kır Yiğit, Sezgin ve Yağcı (2020) 36-72 aylık çocukların dâhil olduğu çalışmada, davranışsal öz-düzenlemeyle sıcakkanlılık ve tepkisellik mizaç özellikleri arasında olumsuz, sebatkârlık ve ritmiklik mizaç özellikleri arasında olumlu yönde anlamlı ilişkili olduğu belirlenmiştir. Sosyal beceri ile olan sıcakkanlılık, tepkisellik arasında olumlu, ritmiklik ile olumsuz yönde ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca mizaç özelliklerinin davranışsal öz-düzenleme ve sosyal becerilerin anlamlı yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Arı Arat ve Gülay Ogelman (2022) tarafından gerçekleştirilen derleme çalışmasında, okul öncesi

dönem çocuklarında mizaç konulu tezlerin artması gerektiği ifade edilmiştir. Okul öncesi dönem, çocukların tüm gelişim alanlarında birçok beceri elde ettiği bir zaman dilimi olduğu için mizaç konusunun farklı değişkenler açısından incelenmesi önem taşımaktadır. Böylece çocukların mizaç özelliklerinin gelişim alanları üzerindeki etkilerinin detaylı bir şekilde ortaya konulabilir. Küçük çocukların mizaç özellikleri ve mizaç ile ilişkili değişkenlere yönelik çalışmalar, eğitimde bireysel farklılıklara dikkat çekebilecektir. Yapılan alan yazın taramasında okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilik bağlamlarında incelendiği, doğrudan konu olarak çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın özgün olduğu ve alan yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri üzerindeki yordayıcı etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

1. Okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

2. Okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özellikleri, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal duygusal yeterliliklerini istatistiksel açıdan anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?

3. Okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

4. Okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özellikleri, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal duygusal yeterliliklerini istatistiksel açıdan anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?

5. Okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

6. Okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özellikleri, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal duygusal yeterliliklerini istatistiksel açıdan anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?

7. Okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlılık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

8. Okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlılık mizaç özellikleri, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal duygusal yeterliliklerini istatistiksel açıdan anlamlı bir biçimde yordamakta mıdır?

Yöntem

Çalışmanın bu kısmında araştırma modeli, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Okul öncesi dönem çocuklarının mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri üzerindeki etkisinin ele alındığı bu araştırma, genel tarama modellerinden olan ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişime yönelimi veya örüntüsünü belirlemek için tercih edilen istatistiksel modeldir (Creswell, 2017).

Araştırmanın örneklem grubunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bir büyükşehirde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokulların anasınıflarında okul öncesi eğitime devam eden, özel gereksinimli tanısı konulmamış 5-6 yaş grubundan 160 çocuk (84 kız (%52.5), 76 erkek (%47.5)) yer almaktadır. Çocukların 40 (%25)'i 5 yaş, 120 (%75)'si 6 yaş grubundandır. Basit rasgele örnekleme yöntemine dayalı olarak örnekleme grubu oluşturulmuştur. Bu örnekleme yönteminde, tüm birimler örnekleme eşit seçilme olasılığına sahip olup, evrendeki bütün birimler listelenir ve listeden rasgele seçim yapılır (Kılıç, 2013). Örnekleme oluşturulan çocuklar, düşük sosyoekonomik düzeyli ailelerden gelmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dört ölçme aracı bulunmaktadır: Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği, Çocuk Ego Sağlamlığı Ölçeği, Okul Öncesi Sosyal Duygusal Beceriler ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği.

Kişisel Bilgi Formu

Form, araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olup, çocuklara ilişkin yaş, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği ile ilgili soruları içermektedir.

Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği

Mizaç Ölçeği ilk olarak Prior, Sanson ve Oberklaid (1989) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlama çalışmalarını ise Yağmurlu ve Sanson (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek okul öncesi dönem çocuklarının ebeveynleri tarafından doldurulan ve çocuklarının mizaç özellikleri ile ilgili toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracının temel amacı çocukların hangi mizaç özelliğine sahip olduğunu belirlemektir. Ölçek 6'lı (Hemen Hiç, Sık Değil, Değişken-Genelde Olmaz, Değişken-Genelde Olur, Sık Sık, Hemen Her Zaman) likert tipindedir. Ölçeğin toplamda 4 alt boyutu vardır. Bunlar sırası ile "sıcakkanlılık boyutu" (7 madde), "sebatkârlık boyutu" (7 madde), "ritmiklik boyutu" (7 madde) ve "tepkisellik boyutu" (9 madde) şeklinde yer almaktadır. Sıcakkanlılık alt boyutu, çocuğun hiç bilmediği veya tanımadığı bir ortama girdiğinde hem insanlara hem de ortama yabancılik göstermeden davranması ile ilgilidir. Sebatkârlık alt boyutu ise çocuğun herhangi bir aktiviteye veya duruma yoğunlaşabilmesi ile alakalıdır. Ritmiklik alt boyutunda çocuğun genel ihtiyaçlarını günlük olarak aynı rutinde gerçekleştirmesi ile ilgilidir. Örnek olarak, uyku, tuvalet ihtiyacı gibi. Tepkisellik alt boyutu ise çocuğun herhangi bir durum veya olaya karşı her an tepki vermeye hazır olma durumunu içerir. Ölçekte sıcakkanlılık, sebatkârlık, ritmiklik puanları arttıkça olumlu mizaç özellikleri artarken; tepkisellik puanlarının artması olumsuz mizacı arttırmaktadır. Ölçek toplam puanla puanlandırılmamaktadır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun iç tutarlılık katsayıları sıcakkanlılık için .80, tepkisellik için .77, sebatkârlık için .76, ritmiklik için .48 olarak hesaplanmıştır (Yağmurlu ve Sanson, 2009). Yağmurlu ve Altan'ın (2010) çalışmasında ise Çocuklar için Kısa Mizaç Ölçeği 46-70 aylık Türk çocukların annelerine uygulanmıştır. Bu çalışmada iç tutarlılık katsayıları sıcakkanlılık için .79, tepkisellik için .69, sebatkarlık için .75, ritmiklik için .63 olarak belirlenmiştir (Yağmurlu ve Altan, 2010). Bu çalışma kapsamında iç tutarlılık katsayısı, sıcakkanlılık alt boyutu için .79, tepkisellik alt boyutu için .86, sebatkârlık alt boyutu için .81 ve ritmiklik alt boyutu için .62 olarak belirlenmiştir.

Çocuk Ego Sağlamlığı Ölçeği

Çocuk Ego Sağlamlığı Ölçeği, bu çalışmadaki psikolojik dayanıklılık değişkeni için kullanılmıştır. Eisenberg ve meslektaşları tarafından 1996 yılında, Block'un Q-Sort yönteminden uyarlanarak geliştirilmiştir. Ölçeğin anne-baba ve öğretmen formları bulunmaktadır. On iki maddeli ve 9'lu likert türündeki ölçek, tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça çocukların ego sağlamlık düzeyinin de arttığı, puanlar azaldıkça ego sağlamlık düzeyinin de azaldığı kabul edilmektedir. Türkçe'ye uyarlaması Önder

ve Gülay Ogelman (2011) tarafından yapılan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı, .74 olarak hesaplanmıştır (Önder ve Gülay Ogelman, 2011). Bu çalışma kapsamında iç tutarlılık katsayısı .96 olarak belirlenmiştir.

Okul Öncesi Sosyal Duygusal Beceriler ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Okul öncesi çocuklarda olumlu sosyal-duygusal özelliklerin değerlendirilmesi amacıyla Ravitch (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin, Türkçe uyarlaması Gülay Ogelman, Saraç, Önder, Abanoz ve Akay (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte 22 madde bulunmaktadır. Öğretmenler her bir madde için söz konusu çocuğu 4'lü likert üzerinden değerlendirmektedir. Ölçekte, Duygu Tanıma/Duygu İfadesi, Empati, Öz Düzenleme ve Sosyal Yetkinlik olmak üzere 4 alt boyut bulunmaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .90, .91, .84 ve .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı ise .95 olarak bulunmuştur (Gülay Ogelman vd., 2021). Bu çalışmada ölçek, toplam puan üzerinden değerlendirilmiş olup, iç tutarlılık katsayısı .97' dir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma ile ilgili etik kurul izni, Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 17.11.2022 tarihinde alınmıştır. Araştırmacılardan biri veri toplanmadan önce okul öncesi öğretmenleri ve çocukların ebeveynleri ile yüz yüze iletişime geçerek, araştırmanın amacı ve veri toplama ile ilgili bilgilendirme yapmıştır. Veri toplanacak çocukların ailelerinden öğretmenleri aracılığıyla bilgilendirilmiş onam formu ve öğretmenlerinden bilgilendirilmiş onam formu toplanmıştır. Ölçme araçlarından Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği çocukların anne-babaları tarafından ölçek formlarına ilişkin çıktılar aracılığıyla doldurulmuş olup, Kişisel Bilgi Formu, Çocuk Ego Sağlamlığı Ölçeği ve Okul Öncesi Sosyal Duygusal Beceriler ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ise okul öncesi öğretmenleri tarafından ölçek formlarına ilişkin çıktılar aracılığıyla doldurulmuştur. Veri toplama süreci yaklaşık 5 ay sürmüştür.

Veri Analizi

Araştırmanın verileri, SPSS 26.0 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Değişkenlerin normalliğini test etmek amacıyla Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenmiştir. Tablo 1'de sunulan basıklık ve çarpıklık değer aralıklarının -1.5 ile +1.5 arasında olduğundan (Tabachnick ve Fidell, 2013) verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Veriler normal dağıldığı için parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Bu bağlamda analizler için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon Analizi teknikleri uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları, Büyüköztürk

(2021)'ün belirttiği değerler doğrultusunda yorumlanmıştır. Büyüköztürk (2021), değişkenler arasındaki ilişkilerde korelasyon katsayısının 0.00- 0.29 arasında olması ilişkinin düşük, 0.30-0.70 arasında olması ilişkinin orta, 0.71-1.00 arasında olması ilişkinin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmiştir.

Bulgular

Bu bölümde değişkenlerin normallik testi sonuçları, araştırmanın amacına yönelik bulgular ve yorumları yer almaktadır.

Tablo 1'de Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerlerine göre değişkenlerin normallik testlerine yönelik bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenlerin Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Değişkenler	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Sıcakkanlılık	-1.075	.063
Sebatkârlık	-1.235	.496
Ritmiklik	-.495	.284
Tepkisellik	1.465	1.212
Psikolojik Dayanıklılık	-1.323	.914
Sosyal Duygusal Yeterlilik	-.434	-.362

Tablo 1 incelendiğinde basıklık ve çarpıklık değer aralıklarının -1.5 ile +1.5 arasında değiştiği görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre -1.5 ile +1.5 arasında yer alan basıklık ve çarpıklık değer aralıkları normal dağılım olarak kabul edilebilmektedir.

Tablo 2'de okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Tepkisellik Mizaç Özelliği ile Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilik Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonucu

Değişkenler	\bar{X}	sd	r
Tepkisellik	2.58	1.06	-
Psikolojik Dayanıklılık	78.40	22.99	-.901*

Sosyal Duygusal Yeterlilik	41.33	14.63	-.742*
----------------------------	-------	-------	--------

* p<.001

Tablo 2 incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılıkları ($r = -.901$, $p < .001$) ve sosyal duygusal yeterlilikleri ($r = -.742$, $p < .001$) arasında olumsuz yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre tepkisellik mizaç özelliği arttıkça, psikolojik dayanıklılık ile sosyal duygusal yeterlilikler azalabilmektedir. Benzer bir şekilde tepkisellik mizaç özelliği azaldıkça, psikolojik dayanıklılık ile sosyal duygusal yeterlilikler artabilmektedir.

Tablo 3’de okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özelliğinin, psikolojik dayanıklılıklarını ve sosyal duygusal yeterliliklerini yordamasına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 3. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Tepkisellik Mizaç Özelliğinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	R	R ²	F	Std. Er.	β	t	p
Tepkisellik Psikolojik Dayanıklılık	-.901	.811	679.465	.746	-.901	-26.067	.000*
Tepkisellik Sosyal Duygusal Yeterlilik	-.742	.551	194.009	.733	-.742	-13.929	.000*

* p<.001

Tablo 3’e göre, okul öncesi dönem çocuklarının tepkisellik mizaç özelliğinin, psikolojik dayanıklılığı ($R = -.901$, $R^2 = .811$, $F = 679.465$, $p < .001$) ve sosyal duygusal yeterlilikleri ($R = -.742$, $R^2 = .551$, $F = 194.009$, $p < .001$) anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda, psikolojik dayanıklılığın %81’i; sosyal duygusal yeterliliklerin %55’i tepkisellik mizaç özellikleriyle açıklanabilmektedir.

Tablo 4’de okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sebatkârlık Mizaç Özelliği ile Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilik Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonucu

Değişkenler	\bar{X}	sd	r
Sebatkârlık	4.13	1.05	-
Psikolojik Dayanıklılık	78.40	22.99	.884*
Sosyal Duygusal Yeterlilik	41.33	14.63	.752*

* p<.001

Tablo 4 incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılık ($r = .884$, $p < .001$) ve sosyal duygusal yeterlilik ($r = .752$, $p < .001$) arasında olumlu yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre sebatkârlık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikler artmakta/azalmaktadır.

Tablo 5’de okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özelliğinin psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterliliği yordamasına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 5. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sebatkârlık Mizaç Özelliğinin, Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterliliği Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	R	R ²	F	Std. Er.	β	t	p
Sebatkârlık	.884	.781	564.942	.808	.884	23.769	.000*
Psikolojik Dayanıklılık							
Sebatkârlık	.752	.566	206.122	.724	.752	14.357	.000*
Sosyal Duygusal Yeterlilik							

* p<.001

Tablo 5’e göre okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık mizaç özellikleri psikolojik dayanıklılığı ($R = .884$, $R^2 = .781$, $F = 564.942$, $p < .001$) ve sosyal duygusal yeterliliği ($R = .752$, $R^2 = .566$, $F = 206.122$, $p < .001$) anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Psikolojik dayanıklılığın %78’i; sosyal duygusal yeterliliklerin %56’sı, sebatkârlık mizaç özelliğiyle açıklanabilmektedir.

Tablo 6’da okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilik arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 6. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ritmiklik Mizaç Özelliği ile Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonucu

Değişkenler	\bar{X}	sd	r
Ritmiklik	3.71	1.00	-
Psikolojik Dayanıklılık	78.40	22.99	.616*
Sosyal Duygusal Yeterlilik	41.33	14.63	.533*

* p<.001

Tablo 6 incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ($r=.616$, $p<.001$) ve sosyal duygusal yeterlilikleri ($r=.533$, $p<.001$) arasında olumlu yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre ritmiklik mizaç özelliği arttıkça/azaldıkça, psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikleri artmakta/azalmaktadır.

Tablo 7’de okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özelliğinin psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterliliği yordamasına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 7. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ritmiklik Mizaç Özelliğinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	R	R ²	F	Std. Er.	β	t	p
Ritmiklik							
Psikolojik Dayanıklılık	.616	.380	96.734	1.431	.616	9.835	.000*
Ritmiklik							
Sosyal Duygusal Yeterlilik	.533	.284	62.754	.979	.533	7.922	.000*

* p<.001

Tablo 7 incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının ritmiklik mizaç özelliğinin psikolojik dayanıklılığı ($R= .616$, $R^2 = .380$, $F=96.734$, $p<.001$) ve sosyal duygusal yeterlilikleri ($R= .533$, $R^2 = .284$, $F=62.754$, $p<.001$) anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Psikolojik dayanıklılığın %38’i ve sosyal duygusal yeterliliğin %28’i, ritmiklik mizaç özelliğiyle açıklanabilmektedir.

Tablo 8’de okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlılık mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikler arasındaki ilişkilere ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 8. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sıcakkanlık Mizaç Özelliği ile Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilikler Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi Sonucu

Değişkenler	\bar{X}	sd	r
Sıcakkanlık	4.10	1.09	-
Psikolojik Dayanıklılık	78.40	22.99	.895*
Sosyal Duygusal Yeterlilik	41.33	14.63	.723*

* p<.001

Tablo 8 incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlık mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ($r=.895$, $p<.001$) ve sosyal duygusal yeterlilikler ($r=.723$, $p<.001$) arasında olumlu yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre sıcakkanlık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikler artmakta/azalmaktadır.

Tablo 9’da okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlık mizaç özelliğinin, psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikleri yordamasına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 9. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sıcakkanlık Mizaç Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyal Duygusal Yeterlilikleri Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	R	R ²	F	Std. Er.	β	t	p
Sıcakkanlık							
Psikolojik Dayanıklılık	.895	.802	639.139	.747	.895	25.281	.000*
Sıcakkanlık							
Sosyal Duygusal Yeterlilik	.723	.522	172.889	.738	.723	13.149	.000*

* p<.001

Tablo 9’a göre okul öncesi dönem çocuklarının sıcakkanlık mizaç özelliğinin psikolojik dayanıklılığı ($R= .895$, $R^2 = .802$, $F=639.139$, $p<.001$) ve sosyal duygusal yeterliliği ($R= .723$, $R^2 = .522$, $F=172.889$, $p<.001$) anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Psikolojik dayanıklılığın %80’i ile sosyal duygusal yeterliliklerin %52’si, sıcakkanlık mizaç özellikleriyle açıklanabilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bulgularına göre okul öncesi dönem çocuklarının araştırma kapsamındaki dört mizaç özelliği ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlikleri arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Tepkisellik mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında olumsuz yönde, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre tepkisellik mizaç özellikleri arttıkça, psikolojik dayanıklılıkları azalmaktadır. Benzer bir şekilde tepkisellik mizaç özellikleri azaldıkça, sosyal duygusal yeterlilikleri artmaktadır. Okul öncesi dönem çocuklarının sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve sosyal duygusal yeterlilikleri arasında olumlu yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, psikolojik dayanıklılıkları artmakta/azalmaktadır. Benzer bir şekilde sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık mizaç özellikleri arttıkça/azaldıkça, sosyal duygusal yeterlilikleri artmakta/azalmaktadır. Çalışma kapsamındaki diğer bulgu, küçük çocukların dört mizaç özelliğinin psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterliliği yordayıcı etkisinin bulunmasıdır. Bulgulara göre psikolojik dayanıklılığın %81'i tepkisellik; %78'i sebatkârlık, %38'i ritmiklik, %80'i sıcakkanlılık mizaç özelliği ile açıklanmaktadır. Sosyal duygusal yeterliliğin %55'i tepkisellik, %56'sı sebatkârlık, %28'si ritmiklik ve %52'si sıcakkanlılık mizaç özelliği ile açıklanmaktadır. Araştırmanın bulguları, okul öncesi dönemde mizacın psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlikle ilişkili olup bu değişkenler üzerinde yordayıcı etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Bulgular doğrultusunda, tepkisel mizaç özelliğine sahip çocukların psikolojik dayanıklılıklarının ve sosyal duygusal yeterliliğinin diğer çocuklara göre daha düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Ek olarak sıcakkanlılık, sebatkârlık, ritmiklik mizaç özelliklerine sahip çocukların psikolojik dayanıklılıklarının ve sosyal duygusal yeterliliğinin diğer çocuklara göre daha yüksek düzeyde olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki, tepkisel mizaç özelliğine sahip bir çocuk, sosyal ilişkilerinde ve/veya stresli, zorlu durumlarda her an tepki vermeye hazır olabilir. Bu durum, çocuğun sosyal ilişkilerinde sorun yaşamasına, stresli, zorlu durumlara uyum sağlayamamasına neden olabilir. Sanson, Hemphill ve Smart (2004), tepkisellik düzeyi yüksek olan çocukların kaygı açısından risk altında bulduklarını, saldırganlık gibi dışa dönük davranış problemleri ve karşıt tepkiler gösterebileceklerini ifade etmiştir. Sıcakkanlılık mizaç özelliğine sahip bir çocuk, sosyal ilişkilerinde rahat, girişken tavırlar sergileyebilir. Sıcakkanlılık, çocukların herhangi bir problem durumundaki baş etme ve/veya uyum sürecini kolaylaştırabilir. Sebatkârlık mizaç özelliği yüksek düzeyde olan çocuklar, sosyal

etkileşimlerinde ve/veya herhangi bir sorunla karşılaştıklarında soğukkanlı, sabırlı tutumlar geliştirebilirler. Ritmiklik mizaç özelliğinin de çocuğun rutini içerisinde düzen sağladığı ve bu düzenin sosyal duygusal yeterliliğini güçlendirdiği, psikolojik dayanıklılığı arttırdığı ifade edilebilir. Bazı araştırmacılar (Dollar ve Stifter, 2012; Sullivan, 2014) sıcakkanlılık, sebat gibi olumlu mizaç özelliklerinin sosyal kabul, sosyal yeterlilik ve özdüzenleme ile ilişkili olabildiğini ifade etmektedir. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalar, mizaç ile psikolojik dayanıklılık ve sosyal duygusal yeterlilik arasında ilişki olabileceğini belirtmektedir. Mizaç ve psikolojik dayanıklılığa bakıldığında, Netuveli, Wiggins, Montgomery, Hildon ve Blane (2008), psikolojik açıdan dayanıklı kişilerin özellikleri arasında iyimserlik, öz güven, mizah anlayışı, problem çözme becerilerinde yeterlilik yer almaktadır. Nakaya, Oshio ve Kaneko (2006), kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılık arasında ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. De Maat ve diğerleri (2022), 2803 Alman çocukla gerçekleştirdiği boylamsal çalışmada, dışadönüklüğün dışa yönelik davranış sorunlarıyla olumsuz yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Aynı çalışmada mizacın, erken yaşam stresi ile dışa ve içe dönük davranış sorunları arasında aracılık etkisi olabildiği ifade edilmiştir. Eisenberg ve diğerleri (2010), 467 çocuk ile gerçekleştirdiği çalışmada, düzenli ve kontrol edilebilen mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılıkla olumlu yönde ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Araştırmacılar (Oshio, Taku, Hirano ve Saeed, 2018; Shi, Ettekal, Deutz ve Woltering, 2020) esnek ve uyumlu kişilik özelliklerinin kişiyi uyumsuzluk ve psikopatolojik durumlardan koruyucu bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Teke ve Şen (2022), 48-72 ay arasındaki 61 çocuk ile yürüttükleri çalışmada, mizaç özellikleri ile sosyal davranışlar arasında ilişki olabildiğini ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulgularında çocukların sıcakkanlılık mizaç özelliğiyle ilişkisel saldırganlık puanları arasında olumlu yönde düşük düzeyde, sebatkârlık mizaç özelliğiyle olumlu sosyal davranış puanları arasında olumlu yönde düşük düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Kır Yiğit, Sezgin ve Yağcı (2020) 36-72 aylık çocuklarla gerçekleştirdikleri çalışmada, davranışsal öz-düzenlemeyle sıcakkanlılık ve tepkisellik mizaç özellikleri arasında olumsuz, sebatkârlık ve ritmiklik mizaç özellikleri arasında olumlu yönde anlamlı ilişkili olduğu belirlenmiştir. Arı ve Yaban (2016) tarafından 4-6 yaş çocuklarıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, tepkisel çocukların duyu düzenleme becerilerinde diğer mizaç özelliklerine sahip akranlarına göre yetersiz olabildiklerini, olumlu sosyal davranışları daha az, fiziksel saldırganlığı daha fazla sergileyebildiklerini belirlemişlerdir. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalar mizaç ile sosyal gelişim arasında ilişkinin bulunduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak Mathieson ve Banerjee (2010), dışadönük çocukların akranlarıyla etkileşime girmeyi daha çok sevdiğini ve bu noktada daha kısa süre beklediklerini, kısa sürede akran etkileşimini başlatabildiklerini ifade

etmiştir. Klein, Dyson, Kujawa ve Kotov (2012), olumsuz duygusallığın depresyon ve psikolojik sıkıntıları arttırabileceğine dikkat çekmiştir. Kristal (2005), tepkisellik içerisinde yer alan kolaylıkla öfkelenmek, sık sık ağlamak, bağırarak, huysuz/karamsar olmak gibi olumsuz mizaç özelliklerinin sınıf ortamına olumsuz yansımalarının olabileceğini ve akran ilişkilerinde sorunlara yol açabileceğini ifade etmiştir. Moas ve Henderson (2009) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, küçük çocuklar iki, üç ve dört yaşlarında laboratuvar ortamında aynı cinsiyetten akranlarıyla tek oyuncak eşliğinde bir araya getirilmiş ve oyuncak paylaşmaları yönünde yönergeler verilmiştir. Araştırma bulgularında anne görüşüne dayalı olarak iki yaşında içe kapanık olarak tanımlanan çocuklar, daha az düzeyde içe kapanık akranlarına göre paylaşma konusunda daha az yeterli strateji kullanmışlardır. Blair, Denham, Kochanoff ve Whipple (2004), 153 okul öncesi dönem çocuğu ile gerçekleştirdikleri çalışmada, pasif baş etme stratejilerinin mizaç özellikleri ile dışa ve içe dönük davranış problemleri arasında aracılık etkisi gösterdiği belirlenmiştir. Behrendt, Wade, Bayet, Nelson ve Bosquet Enlow (2020) 541 küçük çocukla yürüttükleri boylamsal çalışmada, mizaç özelliklerinin sosyal duygusal gelişim üzerinde etkilerinin olabildiğini ifade etmişlerdir. Salley, Miller ve Bell (2013), iki, üç ve dört yaşlarındayken izledikleri 63 çocuğun yer aldığı boylamsal araştırmada, mizaç ile gelecekteki sosyal tepkiler arasında ilişki olduğu, mizaç özelliklerinin sosyal gelişim açısından koruyucu ya da risk faktörü olarak kabul edilebileceği ifade edilmiştir. Liew, Cao, Hughes ve Deutz (2018) psikolojik sağlamlığı bir kişilik özelliği olarak aldıkları çalışmalarında, psikolojik sağlamlığa sahip çocukların akran ilişkilerinde yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Gonye, Stadler ve Kotyuk (2023), 166 Macar okul öncesi dönem çocuğu ile gerçekleştirdiği çalışmada, duygusallık, etkinlik, sosyallik ve çekingenlik mizaç özelliklerinin psikolojik dayanıklılık ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Görüldüğü gibi farklı kişilik özellikleri ile yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Ele alınan mizaç özellikleri farklılaşsa da sunulan alan yazın bilgileri ve bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda, dışadönüklük gibi mizaç özelliklerinin çocukların sosyal yaşamlarına ve dolayısıyla sosyal duygusal yeterliliklerine olumlu katkılar sağlayabileceği, olumsuz ruh hali, içe kapanıklık gibi mizaç özelliklerinin ise sosyal yaşamı olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülebilir. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları alan yazınla örtüşmektedir. Nitekim bu çalışmada da tepkisellik özelliği sosyal duygusal yeterliği olumsuz, sebatkârlık, ritmiklik ve sıcakkanlılık özellikleri olumlu yönde etkilemektedir.

Öneriler

Araştırmanın bulguları ve sınırlılıkları doğrultusunda konu ile ilgili yapılacak çalışmalara çeşitli öneriler sunulabilir. Yöntem açısından ele alındığında, bu araştırma nicel bir çalışma olup, öğretmen, çocuk, anne-baba görüşlerine dayalı nitel çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada kesitsel yöntemden yararlanılırken küçük çocukların mizaç özelliklerinin psikolojik sağlamlık ve sosyal duygusal yeterlilik başta olmak üzere farklı değişkenler üzerindeki uzun süreli etkilerinin ele alındığı boylamsal çalışmaların alan yazına önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bulgular açısından, küçük çocukların mizaç özelliklerine yönelik araştırmaların artırılmasının önem taşıdığı söylenebilir. Küçük çocukların mizaç özellikleri hangi gelişim alanlarını nasıl etkilediğine ilişkin çalışmaların artırılması, konunun detaylı olarak ele alınmasını sağlayabilecektir. Uygulamaya dönük olarak, okul öncesi öğretmenlerinin çocukları mizaç özellikleri açısından tanımaları önem taşımaktadır. Şöyle ki, çocukların mizaç özelliklerinin farkında olan öğretmenler, anne-babalara disiplin başta olmak üzere birçok konuda rehberlik sağlayabilir. Ayrıca çocuklardaki psikolojik dayanıklılık, sosyal duygusal yeterlik gibi birçok değişkenin gelişimini desteklerken mizacı göz önünde bulundurabilir. Sonuçlar, okul öncesi eğitimde bireysel farklılıkların önem taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle aile katılımı çalışmalarında ebeveynlerin dikkatinin çocuklarının mizaç özelliklerine çekilmesi, bu konudaki farkındalıklarının artırılması, etkili anne-baba-çocuk ilişkilerini destekleyebilir.

Kaynakça

- Arı, M. & Yaban, H. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: mizaç ve duygu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141.
- Arı Arat, C., & Gülay Ogelman, H. (2022). Okul öncesi dönem çocuklarında mizaç ile ilgili tezlerin analizi. *Asian Journal of Instruction*, 10(1), 14-34.
- Behrendt, H., Wade, M., Bayet, L., Nelson, C., & Bosquet Enlow, M. (2020). Pathways to social-emotional functioning in the preschool period: The role of child temperament and maternal anxiety in boys and girls. *Development and Psychopathology*, 32(3), 961-974.
- Blair, K. A., Denham, S. A., Kochanoff, A., & Whipple, B. (2004). Playing it cool: Temperament, emotion regulation, and social behavior in preschoolers. *Journal of School Psychology*, 42(6), 419-443.

- Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı - İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (29. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cloninger, C. R., Cloninger, K. M., Zwir, I., & Keltikangas-Järvinen, L. (2019). The complex genetics and biology of human temperament: A review of traditional concepts in relation to new molecular findings. *Translational Psychiatry*, 9(1), 290.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. H. Ekşi (Çev. Ed.). İstanbul: Edam.
- De Maat, D. A., Schuurmans, I. K., Jongerling, J., Metcalf, S. A., Lucassen, N., Franken, I. H. A., Prinzie, P., & Jansen, P. W. (2022). Early life stress and behavior problems in early childhood: Investigating the contributions of child temperament and executive functions to resilience. *Child Development*, 93, e1– e16.
- Dollar, J. M., & Stifter, C. A. (2012). Temperamental surgency and emotion regulation as predictors of childhood social competence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 112(2), 178–194.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9, 241-273.
- Eisenberg, N., Haugen, R., Spinrad, T. L., Hofer, C., Chassin, L., Zhou, Q., Kupfer, A., Smith, C. L., Valiente, C., & Liew, J. (2010). Relations of temperament to maladjustment and ego resiliency in at-risk children. *Social Development*, 19(3), 577-600.
- Evans, D. E., & Rothbart, M. K. (2007). Developing a model for adult temperament. *Journal of Research in Personality*, 41(4), 868-888.
- Gonye, B., Stadler, H. & Kotyuk, E. (2023). Temperament factors predict resilience in a nonclinical kindergarten population. *Research Square*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2563963/v1> <https://assets.researchsquare.com/files/rs-2563963/v1/6081e3e6-6a1f-4213-b7ab-1071c1b7b0d8.pdf?c=1676474084>.
- Gülay Ogelman, H., Saraç, S., Önder, A., Abanoz, T., & Akay, D. (2021). Okul öncesi sosyal-duygusal beceriler ve psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 10(4), 231-242.

- Hipson, W. E., & Séguin, D. G. (2016) Is good fit related to good behaviour? Goodness of fit between daycare teacher–child relationships, temperament, and prosocial behaviour, *Early Child Development and Care*, 186(5), 785-798.
- Hong, F., Doan, S. N., Lopez, A., & Evans, G. W. (2017). Relations among temperament, self-regulatory strategies and gender in predicting delay of gratification. *Frontiers in Psychology*, 8, 1925.
- Keogh, B. K. (2003). *Temperament in the classroom: Understanding individual differences*. Baltimore, MD: Paul H Brookes Publishing.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Kır Yiğit, M., Sezgin, E., ve Yağcı, F. (2020). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların mizaç özellikleri ve öz düzenleme becerilerinin incelenmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 8, 318-332.
- Klein, D. N., Dyson, M. W., Kujawa, A. J., & Kotov, R. (2012). Temperament and internalizing disorders In Zentner M and Shiner R (Eds.), *Handbook of Temperament* (pp. 541–561). New York: Guilford Press.
- Kopala-Sibley, D., Olino, T., Durbin, E., Dyson, M. W., Klein, D. N. (2018). The stability of temperament from early childhood to early adolescence: A multi-method, multi-informant examination. *European Journal of Personality*, 32(2), 128-145.
- Kristal, J. (2005). *The temperament perspective: Working with children's behavior styles*. Baltimore, MD: Brookes Publishing Co.
- Liew, J., Cao, Q., Hughes, J. N., & Deutz, M. H. (2018). Academic resilience despite early academic adversity: A three-wave longitudinal study on regulation-related resiliency, interpersonal relationships, and achievement in first to third grade. *Early Education and Development*, 29(5), 762-779.
- Lillvist, A., Sandberg, A., Bjorck-Akesson, E., & Granlund, M.(2009). The construct of social competence - How preschool teachers define social competence in young children. *International Journal of Early Childhood*, 41(1), 51-68.
- Masten, A. S., & Barnes, A. J. (2018). Resilience in Children: Developmental Perspectives. *Children (Basel, Switzerland)*, 5(7), 98.

- Mathieson, K., & Banerjee, R. (2010). Pre-school peer play: The beginnings of social competence. *Educational & Child Psychology*, 27(1), 9-20.
- McClowry, S. G. (1995). The influence of temperament on development during middle childhood. *Journal of Pediatric Nursing*, 10(3), 160-165.
- Moas, O. L., & Henderson, H. A. (2009). *Children's social problem solving skills: developmental change and the influence of temperament*. Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development; Denver, CO. Apr.
- Naglieri, J. A., Le Buffe, P. A., & Ross, K. M. (2013). *Measuring resilience in children: From theory to practice*. Boston, MA: Springer.
- Nakaya, M., Oshio, A., & Kaneko, H. (2006). Correlations for adolescent resilience scale with big five personality traits. *Psychological Reports*, 98(3), 927-930.
- Netuveli, G., Wiggins, R. D., Montgomery, S. M., Hildon, Z., & Blane, D. (2008). Mental health and resilience at older ages: bouncing back after adversity in the british household panel survey. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62(11), 987-991.
- Oliver, K. K. (2002). Understanding your child's temperament. Family Life Month Packet. 5, 1-2.
- Oshio, A., Taku, K., Hirano, M., & Saeed, G. (2018). Resilience and Big Five personality traits: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 127, 54-60.
- Önder, A. & Gülay Ogelman, H. (2011). The Reliability-validity study for the Ego Resiliency Scale (Teacher-Mother-Father Forms) for children aged between 5 and 6. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 2(1), 5-21.
- Prior, M., Sanson, A. & Oberklaid, F. (1989). The Australian temperament project. In C. A. Kohnstamm, J. E. Bates & M. K. Rothbart (Eds), *Temperament in childhood* (pp. 537-554). Chichester : Wiley.
- Ravitch, N. (2013). Development and Preliminary Validation of the Social-Emotional Assets and Resiliency Scale for Preschool. Doctoral dissertation. *Graduate School of the University of Oregon*. Oregon: USA.
- Rothbart, M. K. (1981). Measurement of temperament in infancy. *Child Development*, 52(2), 569-578.

- Salley, B., Miller, A., & Bell, M. A. (2013). Associations Between temperament and social responsiveness in young children. *Infant Child Dev.*, 22(3):270-288.
- Sanson, A., Hemphill, S., & Smart, D. (2004). Connections between temperament and social development: A review. *Social Development*, 13, 142–170.
- Shi, Q., Ettekal, I., Deutz, M. H., & Woltering, S. (2020). Trajectories of pure and cooccurring internalizing and externalizing problems from early childhood to adolescence: Associations with early childhood individual and contextual antecedents. *Developmental Psychology*, 56(10), 1906–1918.
- Sullivan, M. W. (2014). Infant expressions in an approach/withdrawal framework. *The Journal of Genetic Psychology*, 175(6), 472–493.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Teke, N., & Şen, M. (2022). An Investigation of the relationship among gender, social behavior, temperament characteristics and false belief performances in preschool children. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 11(1): 11-25.
- Thomas, A., & Chess, S. (1986). The New York longitudinal study: From infancy to early adult life. Em R. Plomin & J. Dunn (Orgs.). *The study of temperament: Changes, continuities, and challenges* (pp. 39-52). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Yağmurlu, B. & Altan, O. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development*, 19, 275-296.
- Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2009). The role of child temperament, parenting and culture in the development of prosocial behaviors. *Australian Journal of Psychology*, 61, 77–88.
- Yağmurlu, B., Sanson, A., & Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: zihin kuramı belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.

Extended Abstract

Temperament refers to the way a child takes responsibility or the way a child approaches an issue, and has implications for the kinds of experiences children want to participate in. Temperament is a basic psychological type of child.

The aim of the study is to investigate the role of preschool children's temperaments as predictors of their resilience and social-emotional competence. The sample group of the study includes 160 children (84 girls (52.5%), 76 boys (47.5%)) aged 5-6 years who have not been diagnosed with special needs and attend preschool in the kindergartens affiliated to the Ministry of National Education in a large city in the Southeast Anatolia Region. 40 (25%) of the children are in the 5-year-old group and 120 (75%) in the 6-year-old group. The children in the sample come from families with low socio-economic levels, from families with many children and from families involved in serious conflicts. Four different data collection instruments were used in this study, including a personal information form, the Short Temperament Scale for Children (STSC), the Children's Ego Resiliency Scale, the Social-Emotional Assets and Resiliency Scale for Preschool (SEARS-Pre).

The ethics committee of the University of Sinop approved the study. Informed consent was obtained from the children's families via the teachers and informed consent was obtained from the teachers. Of the measurement instruments, the Brief Temperament Scale for Children was completed by the children's parents, while the Personal Information Form, the Children's Ego Resilience Scale and the Preschool Social-Emotional Skills and Resilience Scale were completed by the preschool teachers. The study data was analysed using the SPSS 26.0 statistical programme. As the data was normally distributed, the Pearson Product Moment Correlation Coefficient and a simple linear regression analysis were applied.

According to the research results, a significant correlation was found between the four temperamental traits of preschool children and their resilience and social-emotional competence. It was found that there is a negative, highly significant correlation between reactivity, one of the temperament traits, and resilience and social-emotional competence. According to this result, resilience decreases with increasing reactivity of temperament. Similarly, social-emotional competence decreases with increasing reactivity of the temperament traits. It was found that there is a positive significant correlation between the temperament traits perseverance, rhythmicity and responsiveness of preschool children and their resilience and social-emotional competence. According to this result, resilience

increases/decreases when the temperamental traits of stamina, rhythmicity and responsiveness increase/decrease. Similarly, social-emotional competences increase/decrease when the temperament traits of perseverance, rhythmicity and responsiveness increase/decrease. The research results indicate that temperament in the preschool years is related to resilience and social-emotional competences and has a predictive effect. According to the results, 81% of resilience is explained by reactivity, 78% by perseverance, 38% by rhythmicity and 80% by the temperament trait of approachability. 55% of social-emotional competence is explained by reactivity, 56% by perseverance, 28% by rhythmicity and 52% by approachability. The results show that the resilience and social-emotional competences of children with the temperament trait reactivity are lower than those of other children. It also shows that the resilience and social-emotional competences of children with the temperament traits approachability, perseverance and rhythmicity are higher than those of other children. A child with the temperament trait reactivity may be prepared to react immediately in social relationships and/or under stressful, difficult conditions. This can lead to the child having problems in social relationships and not being able to adapt to stressful, difficult conditions. A child with the Approach Temperament trait may display a relaxed and open-minded attitude in social relationships. Approach temperament can facilitate the child's coping and/or adaptation process in a problematic situation. Children with a high Perseverance temperament can display a calm, patient attitude in social relationships and/or when faced with problems. The Rhythmic temperament trait refers to the resilience that a child develops as an order in their routine and strengthens the social-emotional competence of this order.

Based on the results and limitations of this study, several suggestions for future studies can be made. In terms of methodology, this is a quantitative study and qualitative studies can be conducted with the opinions of teachers, child and parents. Although this is a cross-sectional study, we believe that longitudinal studies investigating the long-term effects of different variables such as resilience and social-emotional competences on young children's temperament traits can make an important contribution to the literature. From the results, it can be concluded that the number of studies on temperamental traits in young children needs to be increased. More studies on how temperamental characteristics of young children affect developmental domains could allow the topic to be explored in more depth. In terms of application, it is crucial for preschool teachers to be aware of young children's temperamental traits. Teachers who are aware of children's temperaments can provide guidance to parents on many topics, such as discipline. In addition, they can take temperament into account when

supporting the development of many variables such as resilience and children's social-emotional skills. The results show that individual differences are important in preschool education. Drawing parents' attention to their children's temperamental characteristics and raising their awareness of this issue in family involvement studies can therefore support effective parent-child relationships.

Yeni Dönemin Sosyoloji Dernekleri ve Sosyoloji Araştırmaları

Arif AKBAŞ¹

Öz:Sosyoloji, toplumlar, toplumsal ilişkiler, kurumlar ve toplumsal olaylarla ilgilenen bir bilim dalıdır. Sosyologlar toplumdaki değişimleri, yapıları, eğilimleri ve etkileşimleri anlamak için çeşitli araştırmalar yaparlar. Sosyologlar toplumun yapılarını ve bu yapıların zaman içinde nasıl değiştiğini inceleyerek toplumdaki sınıf, cinsiyet, etnik gruplar gibi unsurları anlamaya çalışırlar. Eğitim, aile, ekonomi, siyaset gibi kurumları ve bu kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyerek toplumsal düzeni ve etkileşimleri anlamaya çalışırlar. Sosyologlar, bireylerin ve grupların davranışlarını inceleyerek toplumun kültürel yapısını anlamaya çalışırlar. Ayrıca dil, normlar ve değerler gibi kültürel unsurları da inceleyebilirler. Sosyologlar toplumdaki sorunları, adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri inceler ve bu sorunlara çözümler geliştirmeye çalışırlar. Örneğin, yoksulluk, suç ve eğitim eşitsizliği gibi konular sosyolojik araştırmaların odak noktası olabilir. Sosyologlar toplumun nasıl işlediği ve nasıl değiştiği hakkında çeşitli kuramlar geliştirirler. Bu kuramlarsosyal olguları anlamak ve açıklamak için kullanılır. Sosyolojik araştırmalar genellikle nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülür. Nitel araştırmalar derinlemesine analizlere ve açıklamalara odaklanırken, nicel araştırmalar büyük örneklemeler ve istatistiksel analizlerle çalışır. Bu alanda birçok alt alan vardır ve sosyologlar çok çeşitli konular üzerinde çalışabilirler. Sosyolojik araştırmanın amacı, toplumun karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamak ve bu anlayışı toplumun sorunlarına çözüm bulmak için kullanmaktır. Sosyolojiyle ilgilenen profesyonellerin ve akademisyenlerin oluşturduğu dernekler bilgi alışverişini teşvik eder, araştırmaları destekler ve sosyologlar arasındaki iletişimi güçlendirir. Bu makalede, dünyadaki bazı sosyoloji dernekleri yorumlayıcı yaklaşım çerçevesinde analiz edilmekte ve tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyoloji tarihi, Sosyoloji dernekleri, Sosyoloji toplulukları, Sosyolojinin ilgi alanları.

Sociological Associations of the New Era and Sociology Research

Abstract: Sociology is a branch of science that deals with societies, social relationships, institutions and social events. Sociologists conduct various research to understand the changes, structures, trends and interactions in society. Sociologists try to understand elements such as class, gender, ethnic groups in society by studying the structures of society and how these structures change over time. They try to understand the social order and interactions by examining institutions such as education, family, economy, politics and the relationships between these institutions. Sociologists try to understand the cultural structure of society by studying the behaviour of individuals and groups. They may also study cultural elements such as language, norms and values. Sociologists study the problems, injustices and inequalities in society and try to develop solutions to these problems. For example, topics such as poverty, crime and educational inequality can be the focus of sociological research. Sociologists develop various theories about how society works and how it changes. These theories are used to understand and explain social phenomena. Sociological research is usually conducted using qualitative and quantitative research methods. Qualitative research focuses on in-depth analyses and explanations, while quantitative research works with large samples and statistical analyses. There are many sub-fields in this area and

¹ Dr. Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Sivas, Türkiye, Eposta: aakbas@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-8480-4350

sociologists can work on a wide range of topics. The aim of sociological research is to understand the complexity and diversity of society and to use this understanding to find solutions to society's problems. Associations of professionals and academics interested in sociology promote the exchange of knowledge, support research and strengthen communication among sociologists. In this article, some sociological associations in the world are analysed and discussed within the framework of the interpretative approach.

Key words:Sociology, History of Sociology, Sociology associations, Sociology communities, Interest areas of Sociology.

Giriş

Sosyoloji, toplumları, sosyal ilişkileri, grupları ve insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyoloji, toplumsal düzeni, değişimi ve etkileşimleri anlamaya yönelik bir perspektife sahiptir. Bu bilim dalı, bireylerin sosyal gruplarda nasıl etkileşimde bulduklarını, toplumsal kurumları ve yapıları, kültürel normları, değerleri ve toplumsal değişimi araştırır. Sosyoloji, birçok farklı alt disiplini içinde barındırabilir ve geniş bir yelpazede konuları ele alabilir. Bu konular arasında toplumsal sınıflar, cinsiyet, etnik gruplar, aile, eğitim, ekonomi, siyaset, suç ve ceza gibi birçok sosyal olgu bulunmaktadır. Bu bilim dalı, genellikle gözlem, anket, mülakat, istatistik analiz ve diğer araştırma yöntemlerini kullanarak veri toplar ve bu verileri çeşitli teorilerle değerlendirir. Sosyoloji, toplumsal olayları anlama ve açıklama çabası içindedir, bu nedenle hem teorik hem de pratik anlamda önemli bir disiplindir. Sosyoloji, toplumda meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerin nedenlerini anlamaya çalışır. Bu bağlamda, sosyologlar toplumun yapısını, kültürünü, normlarını ve değerlerini inceleyerek, toplumsal düzenin nasıl sağlandığını ve sürdürüldüğünü anlamaya çalışırlar. Ayrıca, sosyal eşitsizlikleri, adaletsizlikleri, toplumsal sorunları ele alarak çözüm önerileri geliştirmeye çalışırlar. Özetle, sosyoloji, toplumun sosyal yapısını, organizasyonunu ve etkileşimlerini anlamaya çalışan, bu konuda teorik ve pratik araştırmalar yapan bir bilim dalıdır.

Sosyoloji tarihi, 19. yüzyılın ortalarına dayanmaktadır ve bu dönemde ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Comte, “sosyoloji” terimini ilk kez kullanmış ve toplumun bilimsel bir şekilde incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Comte’un düşünceleri, toplumsal olayların nedenlerini ve yasalarını anlama amacını taşıyan pozitivist bir yaklaşımı içeriyordu. Durkheim, sosyolojiyi bir bilim olarak kurmaya çalıştı ve toplumun birçok yönünü inceledi. Özellikle, toplumsal bütünleşme ve toplumsal normlar konularındaki çalışmalarıyla tanınır. “İntihar” adlı eseri, toplumun bireyler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir çalışmadır. Weber, sosyolojinin yanı sıra sosyolojik düşüncede büyük bir etkiye sahiptir. “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eseri, ekonomik sistemle kültürel etkileşimleri anlamaya çalışır. Marx, toplumun sınıf mücadelesi çerçevesinde anlaşılması gerektiğini savundu. Onun düşünceleri,

kapitalizmin eleştirisini içerir ve sınıf, üretim ilişkileri, ekonomik yapı ve toplumsal değişim üzerine odaklanır. Simmel, sosyolojinin mikro düzeydeki ilişkileri incelemesi gerektiğini savunarak, toplumsal etkileşimlere ve bireyler arasındaki ilişkilere odaklandı. “Toplumsal Farklılaşma” adlı eseri, sosyal ilişkilerin karmaşıklığını anlamaya yönelik önemli bir çalışmadır. Bu düşünürlerin çalışmaları sosyolojiyi şekillendirmiş ve disiplini zenginleştirmiştir. 20. yüzyıl boyunca, sosyoloji daha da çeşitlenmiş ve farklı okullar ve teorik yaklaşımlar geliştirmiştir. Sosyoloji, günümüzde birçok alt disipline ve uzmanlık alanına ayrılmış durumdadır, ancak temelde toplumun anlaşılması ve açıklanması amacını korumaktadır.

Sosyolojinin ilgi alanları içinde: Antropoloji, Karşılaştırmalı sosyoloji, Kriminoloji, Kültürel antropoloji, Demografi, Tarihsel sosyoloji, Siyaset sosyolojisi, Kırsal sosyoloji, Sosyal antropoloji, Toplumsal hareketler, Sosyal Psikoloji, Toplum dilbilim, Kent sosyolojisi vb. konular vardır. Mikro anlamda ise beden, bilinç, kültür, ölüm, sapkınlık, ekonomi, eğitim, duygular, çevre, aile, beslenme, cinsiyet, sağlık, göç, bilgi, yasalar, hukuk, tıp, boş vakit, askeri, ırk ve etnik köken, din, spor, bilim, küçük gruplar, uzay, tabakalaşma, iş/ çalışma gibi temalar incelenmektedir. Sosyolojinin ana temaları ise: Toplum, Küreselleşme, İnsan davranışı, İnsanın çevresel etkisi, Kimlik, Sanayi devrimleri, Sosyal karmaşıklık, Sosyal yapı, Sosyal çevre, Sosyal eşitlik, Sosyal eşitsizlik, Sosyal güç, Toplumsal tabakalaşma, Sosyal yapı vs. oluşmaktadır. Sosyolojinin perspektifini Çatışma teorisi, Kritik teori, Yapısal işlevsellik, Pozitivizm, Sosyal inşacılık, Sembolik etkileşimcilik, Feminizm, Postmodernizm benzeri paradigmlar oluşturmaktadır.

Sosyoloji Bilimini Anlamaya Yönelik Bazı Temel Kaynaklar

Sosyolojinin temel eserleri, disiplini şekillendiren ve önemli teorik katkılarda bulunan bir dizi klasik ve çağdaş çalışmayı içerir. Auguste Comte - “Sosyolojinin Temelleri” (The Principles of Sociology): Comte, sosyolojinin kurucularından biridir ve bu eserinde sosyolojiyi pozitivist bir bilim olarak tanımlar. Toplumun anlamak için bilimsel bir yöntem önerir. Émile Durkheim - “Toplumsal Bölünme Çalışmaları” (The Division of Labor in Society) ve “İntihar” (Suicide): Durkheim, toplumsal bütünleşme, toplumsal normlar ve intihar üzerine yaptığı bu çalışmalarla sosyoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Karl Marx - “Kapital” (Das Kapital) ve “Toplumsal Sınıfların El Kitabı” (The Communist Manifesto): Marx’ın eserleri, kapitalizmin eleştirisi, sınıf mücadelesi ve toplumsal değişim konularında önemli teorik temeller sunar. Max Weber - “Toplumsal Eylemin Sosyolojisi” (The Sociology of Social Action”) ve “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism): Weber,

sosyolojik metodoloji, bürokrasi, toplumsal eylem ve kültür üzerine yaptığı çalışmalarla bilinir. Georg Simmel - “Toplumsal Farklılaşma” (The Philosophy of Money) ve “Sosyolojik Gözlemler” (Sociology: Inquiries into the Construction of Social Forms): Simmel, mikro düzeydeki sosyal ilişkilere odaklanarak, sosyoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. W.E.B. Du Bois - “Siyahların Görüşleri Üzerine” (The Souls of Black Folk): Du Bois, ırk, ırksal eşişsizlik ve sosyal adalet konularında yaptığı çalışmalarla tanınır. Siyah topluluğun deneyimini anlamaya yönelik önemli bir eser sunar. Erving Goffman – “Toplumsal İletilişimde Performans” (The Presentation of Self in Everyday Life) ve “Stigma: Notlar Bir Toplumsal Kuram Üzerine” (Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity): Goffman, toplumsal etkileşim, rol teorisi ve stigmatizasyon konularındaki çalışmalarıyla bilinir. Pierre Bourdieu – “Toplumsal Alanın Eleştirisi” (Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste) ve “Pratik Nedenin Mantığı” (The Logic of Practice): Bourdieu, kültürel sermaye, alan teorisi ve sosyal sınıf konularında önemli teorik çerçeveler sunmuştur. Bu eserler, sosyolojinin temel teorilerini ve kavramlarını anlamak için önemli kaynaklardır. Ancak, sosyoloji sürekli olarak gelişen bir alan olduğu için, yeni çalışmalar ve teoriler de devamlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Stephen H. Aby, “Sosyoloji: Referans ve Bilgi Kaynakları Kılavuzu” çalışmasında lisans ve lisansüstü öğrencilerine, öğretim üyelerine ve kütüphanecilere sosyoloji, alt disiplinleri ve ilgili sosyal bilimlerdeki yaklaşık 610 ana referans kaynağının açıklamalarını sunmaktadır. Bu baskıda, 1997’den 2004’ün başlarına kadar Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Kanada ve Avustralya’da yayınlanan İngilizce alışmalar üzerinde durulmaktadır. Kapsam tarihsel olarak önemliyse veya tarihsel olarak sınırlı değilse daha önceki çalışmaların kapsamı da dahil edilmiştir. Üçüncü baskı, arama kolaylığı için yeniden düzenlenmiş ve 325’in üzerinde yeni başlık ve elektronik kaynak eklenmiştir. Ayrıca daha önce alıntı yapılan çalışmaların yeni baskıları ve güncellemeleri incelendi, bu da bunu önemli bir revizyon ve önceki baskının tamamlayıcısı haline getirmiştir. (Aby, 2005, s. 1-10) Earl R. Babbie’nin “Sosyal Araştırma Uygulaması” Sosyal bilimciler tarafından uygulanan araştırmaya yönelik basit, kapsamlı ve ulaşılabilir bir rehber olan bu “altın standart” kitabı okuyuculara hem araştırmacı hem de tüketici olarak araştırma kavramlarını pratik olarak uygulamak için ihtiyaç duydukları araçları sağlar. Yazar, okuyuculara projelerin nasıl tasarlanıp inşa edileceğini göstererek, günümüzde kullanılan çeşitli gözlem modlarını tanıtarak ve evrimii anketlerin nasıl yürütüleceği ve hem niteliksel hem de niceliksel verilerin nasıl analiz edileceği gibi araştırma yöntemleriyle ilgili kritik soruları yanıtlayarak süreci vurgulamaktadır. (Babbie, 2003, s. 7-8)

C. Wright Mills, “Entelektüel Zanaatkarlık Genç Sosyologlara Nasıl Çalışılacağına dair Tavsiyeler” yapıtında sosyologlara bu mesleğin nasıl yapılacağı hakkında temel bilgiler vermektedir. (Mills, 1959, s. 1-7) Charles Wright Mills, Amerikalı bir sosyolog ve sosyal teorisyendir. 28 Ağustos 1916’da Waco, Teksas’ta doğdu ve 20 Mart 1962’de Nyack, New York’ta vefat etti. Mills, özellikle “Toplumsal İmgeleme” (The Sociological Imagination) adlı eseriyle bilinir. Bu kitap, sosyal bilimlerde önemli bir klasik olarak kabul edilir ve sosyolojik düşünceye önemli katkılarda bulunur. C. Wright Mills, sosyolojinin yanı sıra sosyal bilimlerin genelinde önemli bir figür olarak kabul edilir. Mills, Amerikan sosyolojisinin öncülerinden biri olarak görülmekte ve toplumsal olayları bireysel yaşantılarla bağlantılı bir şekilde anlama çabasını vurgulamıştır. “Toplumsal İmgeleme” adlı eseri, bireyin kişisel yaşantılarını ve sorunlarını toplumsal bağlam içinde anlama ihtiyacını vurgular. Mills ayrıca, “Elitlerin Gücü” (The Power Elite) adlı eseri ile de bilinir. Bu kitapta, Amerikan toplumunun üç ana güç merkezi olan siyasi, ekonomik ve askeri elitlerin birleşik bir güç yapısı oluşturduğunu savunur. C. Wright Mills’in çalışmaları, bireylerin kişisel deneyimlerini toplumsal ve tarihsel bağlam içinde anlamalarını teşvik eden sosyolojik bir yaklaşım sunar. Sosyal İmgeleme kavramı, bireylerin kişisel sorunlarını toplumsal sorunlarla bağlantılı olarak düşünmeleri gerektiğini vurgular. Mills’in eserleri, sosyal bilimlerde eleştirel düşünce ve toplumsal değişim konularında ileri düzeyde bir anlayış geliştirmeye katkıda bulunmuştur.

Randall Collins, “Dört Sosyolojik Gelenek” çalışması eleştirmenlerce beğenilen Üç Sosyoloji Geleneği’nin güncellenmiş versiyonu olan bu metin, dört klasik düşünce okulunun gelişimi etrafında örgütlenmiş kısa bir entelektüel sosyoloji tarihi sunar: Marx ve Weber’in çatışma geleneği, Durkheim’in ritüel dayanışması, Marx’ın mikro etkileşimci geleneği anlatılır. Mead, Blumer ve Garfinkel ve bu baskıda yeni olan faydacı/ rasyonel seçim geleneği tasavvur edilmiştir. Günümüz sosyolojisinin en canlı ve en heyecan verici yazarlarından biri olan Collins, klasik teorilerden güncel gelişmelere kadar bu dört ana okulun entelektüel öne çıkanlarının izini sürüyor, sosyolojinin kökenlerini tanıtıyor ve anlayışımızda ilerleme kaydedilen alanlara işaret ediyor. Tartışmaların hâlâ var olduğu yer ve sosyolojinin gittiği yön sorgulanmaktadır. (Collins, 1994, s.6) Collins, sosyoloji literatürüne katkıda bulunan önemli eserleri ve teorik yaklaşımlarıyla tanınır. Randall Collins’in çalışmalarının odak noktalarından biri etkileşim teorisidir. Bu teori, bireylerin sosyal etkileşimleri ve ilişkileri üzerinde durur. Collins, etkileşimlerin nasıl toplumsal yapıları oluşturduğu, sosyal statü ve güç ilişkilerinin bu etkileşimlerle nasıl şekillendiği gibi konularda önemli katkılarda bulunmuştur. “Conflict Sociology” (1975): Collins, sosyal çatışmaların toplumsal değişim üzerindeki etkilerini ve

toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiğini incelediği bu eserinde çatışma sosyolojisi üzerine odaklanır. “The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification” (1979): Eğitim ve tabakalaşma üzerine yapılan bu çalışma, eğitimin sosyal statü ve güç ilişkilerini nasıl etkilediğini inceler. “Interaction Ritual Chains” (2004): Bu eser, sosyal etkileşimlerin nasıl birbirine bağılı olarak gerçekleştiğini ve toplumsal yapıları nasıl inşa ettiğini ele alır. Kitap, bireyler arasındaki etkileşimlerin toplumsal düzeni nasıl şekillendirdiği konusundaki önemli tezler içerir. Randall Collins, sosyal teorideki etkileşimci yaklaşımıyla ve sosyal değişim üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir sosyolog olarak kabul edilir. Akademik kariyeri boyunca birçok ödül kazanmış ve sosyoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur.

Lewis A. Coser, “Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Sosyal Bağlamda Fikirler” isimli araştırmasında sosyologların düşüncelerini özetleyip tartışmaktadır. Günümüz okuyucularının sosyolojik teorilerin tarihini anlaması, resmi önermeler ve teorik yapılara ilişkin bilgiden daha fazlasını gerektirir. Bu etkileyici ve kalıcı metinde Coser, on beş etkili sosyolojik düşünürün fikirlerine ilişkin incelemesini, onları çevreleyen sosyal ve entelektüel koşullara ilişkin bir tartışmayla açıklıyor. İlk on dört bölümün her biri paralel bir organizasyonu takip etmektedir. İlk bölüm, araştırmacının çalışmalarının, ana yönelimlerinin, fikirlerinin ve katkılarının bir kapsül özetidir. Sırada hayatının, mücadelelerinin ve başarılarının kısa bir taslağı var; ailesinin, akranlarının ve üstlerinin etkileri ve toplum işlerine katılımı da böyledir. Üçüncü bölüm onu ve eserini düşünce tarihindeki belirli bir anın dokusuna yerleştirmektedir. Sonuç bölümü şu gibi sosyolojik soruları ele alıyor: Kuramcının toplumsal kökenleri nelerdi? Önemli olaylar (örneğin savaş, bunalım, devrim) onun yönelimlerini kendi kuşağındakilere benzer şekilde şekillendirmeye yardımcı oldu mu? Son bölüm, teorileri 1940’lar ve 1960’lar arasında ortaya çıkan başlıca Amerikalı teorisyenlerin daha az ayrıntılı bir tartışmasını sunmaktadır. (Coser, 1971, s. 3-4) Lewis A. Coser, Alman asıllı Amerikalı bir sosyologdur. Coser, sosyal teori, sosyal çatışma ve toplumsal yapı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır. Lewis Coser, sosyal bilimlerde önemli bir figür olarak kabul edilir ve özellikle çatışma teorisi üzerindeki çalışmalarıyla bilinir. Çatışma teorisi, toplumsal değişim ve çatışmaların toplumsal düzeni nasıl şekillendirdiği üzerine odaklanan bir teorik yaklaşımdır. “The Functions of Social Conflict” (1956): Bu eser, Coser’ın çatışma teorisini açıkladığı önemli bir kitaptır. Coser, çatışmanın toplumsal düzenin sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını ve çatışmanın bir tür denge unsuru olduğunu savunur. “Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context” (1971): Coser, bu kitapta sosyolojideki önemli düşünürlerin düşüncelerini ele alır ve sosyoloji tarihini çeşitli bağlamlar içinde değerlendirir. “The Social Structures of the Economy”

(1975): Bu kitap, ekonomik yapının sosyal ilişkilerle nasıl bağlantılı olduğunu ve toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini ele alır. Lewis A. Coser, sosyoloji literatürüne yaptığı katkılarla ve çatışma teorisine getirdiği perspektifle önemli bir sosyolog olarak anılmaktadır.

Anthony Giddens, kariyeri boyunca birçok ödül kazanmış ve sosyoloji disiplinde saygı görmüştür. O'nun en önemli temel yapıtı "Sosyoloji" kitabıdır. (Giddens, 2006, s. 1-7) Anthony Giddens, Britanyalı bir sosyolog ve sosyal teorisyendir. 18 Ocak 1938'de Londra'da doğmuştur. Giddens, sosyal teori ve sosyoloji alanındaki çalışmalarıyla bilinir ve postmodernizm, modernite, toplumsal değişim ve küreselleşme konularında önemli teoriler geliştirmiştir. Giddens, "Yapılar ve Stratejiler" (Structures and Strategies), "Modernite ve Kimlik" (Modernity and Self-Identity), "Toplumun Sonu mu?" (The Consequences of Modernity) ve "Sosyolojide Toplumsal Eylem Teorisi" (Social Theory and Modern Sociology) gibi önemli eserlere imza atmıştır. Giddens'in "Modernite ve Kimlik" adlı eseri, modern toplumun dinamiklerini ve bireylerin kimlik oluşturma süreçlerini ele alır. Modernitenin etkilerini, küreselleşmeyi ve bireylerin kimliklerini nasıl inşa ettiklerini anlamak üzerine odaklanır. Yapılar ve Stratejiler: Bu kavram, toplumsal yapıların bireylerin eylemlerini yönlendirdiği ve bireylerin bu yapıları aynı zamanda etkilediği teorisini içerir. Giddens, sosyal yapının ve bireyin stratejisinin birbirine sürekli olarak etki ettiğini savunur. Giddens'in sosyolojideki katkılarında biri, toplumsal eylem teorisini geliştirmesidir. Bu teori, bireylerin sosyal yapı içinde nasıl eylemlerde bulduklarını ve bu eylemlerin nasıl toplumsal değişime katkıda bulunduğunu anlamaya çalışır. Giddens, toplumsal yapıların ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği kavramını önemser. Toplumsal yapılar, bireylerin günlük etkileşimleri ve pratikleri üzerinden sürekli olarak yeniden üretilir. Anthony Giddens, sosyoloji disiplinde önemli bir figür olarak kabul edilir ve çalışmaları geniş bir kapsamda toplumsal değişim, modernite ve birey-toplum ilişkileri üzerine odaklanır. Dünyadaki hemen hemen birçok sosyoloji bölümünde O'nun hacimli olan "Sosyoloji" kitabı temel ders kitabı olarak öğrencilere tavsiye edilir veya okutulur. Birçok nesildeki öğrenci bu eserden sosyolojiyi genel hatlarıyla öğrenmiştir.

Judson R. Landis'in "Sosyoloji: Kavramlar ve Özellikler" eseri sosyoloji talebeleri için yine en temel kitaplardan birisidir. (Landis, 1989, s. 1-2) Landis'in uygulamalı yaklaşımı okumaları, yorumları ve temel kavramları birleştirir. Benimseyenler metnin daha hafif, temel formatından memnunlar. Okumalar çeşitlidir ve güncel meseleleri ele alır, böylece öğrencilerin ilgisini artırır. Metin, 2 yıllık üniversite öğrencisi için akıcı bir okumadır ne fazla küçümseyici ne de fazla karmaşıktır. J. S. House ve J. Mortimer'in "Toplumsal yapı ve birey: Ortaya çıkan temalar

ve yeni yönelimler” makalesi yeni paradigmalara çerçevesinde günümüz sosyolojisini değerlendiren önemli bir çalışmadır. (House, 1990, s. 71) Bu konuda Seymour Martin Lipset ve Carl Ladd Everett, “Amerikan Sosyologların Politikası” makalesini yazmışlardır. (Lipset, 1972, s. 67) John J. Macionis’un “Sosyoloji” kitabı üniversite öğrencilerine hitap etmekle birlikte sosyolojiyle ilgilenen herkesin bir şeyler bulabileceği bir eserdir. Eğer aktif bir sosyoloji öğrencisi ve sosyolojik düşünce tasarımcısı olmak istiyorsanız, bu kitap sizin için çok iyi bir başlangıç olacaktır. Sosyoloji öğrenmek; toplumu, toplumları ve kendimizi anlamaktır. Öyle bir çağda yaşıyoruz ki insanların çoğu, özellikle ekonomik gelecekleri konusunda kaygılı. Toplumunu oluşturan kurumlar ve sosyal sorunlar hakkında bilgi edinerek çözümler üretmemiz kolaylaşır. Sosyoloji, toplumun bütün birimlerinde artan bir hızla gerçekleşen sosyal değişmeyi de yansıtır. Kısaca dünyayı daha iyi algılamak, işleyişini anlamak için bu eser hem bilgilendirici hem de eğlencelidir. (Macionis, 1991, s. 712)

Robert K. Merton’un “Sosyal Teori ve Sosyal Yapı. Teori ve araştırmanın kodlanmasına doğru” sosyolojideki mühim eserlerden biridir. (Merton, 1959, s. 4) Sosyal Teori ve Sosyal Yapı (STSS), Robert K. Merton’un sosyoloji alanında çığır açan bir yayınıydı. 20’ye yakın dile çevrilmiş olup sosyal bilimlerde en sık alıntı yapılan metinlerden biridir. İlk kez 1949’da yayınlandı, ancak 1957 ve 1968’in revize edilmiş baskılarına sıklıkla atıfta bulunmaktadır. 1998 yılında Uluslararası Sosyoloji Derneği bu eseri 20. yüzyılın en önemli üçüncü sosyoloji kitabı olarak listelemiştir. Kitap sosyolojideki pek çok önemli kavramı tanıttı: açık ve gizli işlevler ve işlev bozuklukları, birleşme yoluyla yok olma, referans grupları, kendini gerçekleştiren kehanet, orta düzey teori ve diğerleri. (ISA, 1998, s.1) 1998’de Montreal’de düzenlenen ISA Dünya Sosyoloji Kongresi’nin temel amaçlarından biri, yirminci yüzyılın sosyolojik mirasının eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu çerçevede, ISA Kongre Program Komitesi, sosyologlar için en etkili on kitabı belirlemek amacıyla 1997 yılında bir görüş araştırması gerçekleştirdi. ISA üyelerinden yirminci yüzyılda yayınlanan ve sosyolog olarak çalışmalarında en etkili olan beş kitabı listelemeleri istendi. Ankete ISA üyelerinin %16’sı (2785 kişiden 455’i) katılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre en etkili on sosyoloji kitabı şunlardır: 1) Max Weber, Ekonomi ve Toplum 2) Charles Wright Mills, Sosyolojik Hayal Gücü 3) Robert K. Merton, Sosyal Teori ve Sosyal Yapı 4) Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu 5) P. L. Berger ve T Luckmann, Gerçekliğin sosyal yapısı 6) Pierre Bourdieu, Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi 7) Norbert Elias, Medeniyet Süreci 8) Jürgen Habermas, İletişimsel Eylem Teorisi 9) Talcott Parsons, Sosyal Eylemin Yapısı 10) Erving Goffman, Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu yapıtlarıdır. (ISA, 1998, s.1-2)

C. Wright Mills'in "The Sociological Imagination" (Sosyolojik İmgelem) sosyoloji öğrenenler için en önemli eserlerden biridir. Sosyolojik hayal gücü, kişisel deneyimleri daha geniş bir sosyal ve tarihsel bağlama yerleştiren sosyal gerçekliği anlamaya yönelik bir çerçeveyi tanımlamak için sosyoloji alanında kullanılan bir terimdir. Amerikalı sosyolog C. Wright Mills tarafından 1959 tarihli *The Sociological Imagination* adlı kitabında sosyoloji disiplininin sunduğu iç görü türünü tanımlamak için icat edilmiştir. (Mills, 1995, s. 2-7) Günümüzde bu terim birçok sosyoloji ders kitabında sosyolojinin doğasını ve günlük yaşamdaki yerini açıklamak için kullanılmaktadır. Sosyolojik Tahayyül'de Mills, toplumsal gerçekliğin iki farklı ve soyut kavramını uzlaştırmaya çalışır: "birey" ve "toplum". Buna göre Mills, sosyolojik hayal gücünü "kişisel deneyim ile daha geniş toplum arasındaki ilişkinin farkındalığı" olarak tanımlamaktadır. Sosyolojik hayal gücünü çalıştırırken kişi, daha geniş toplumdaki durumlara bakarak bireyin hayatındaki durumları anlamaya çalışır. Örneğin, üniversitenin akademik taleplerini karşılayamayan ve okulu bırakan tek bir öğrenci, kişisel zorluklarla veya hatalarla karşı karşıya kalmış gibi algılanabilir; ancak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite öğrencilerinin yaklaşık %50'sinin mezun olamadığı göz önüne alındığında, bu öğrencinin gidişatının daha büyük bir sosyal sorunun parçası olduğunu anlayabiliriz. Bu, herhangi bir sonucun tamamen kişisel ya da tamamen sosyal nedenlere sahip olduğunu iddia etmekle ilgili değil, daha ziyade ikisi arasındaki bağlantıları vurgulamakla ilgilidir. (Brewer, 2004, s. 319-333) Mills, sosyoloji ve sosyologların temel görevinin, bireylerin belirli sosyal çevreleri ("ortam" olarak da bilinir) ile onların içinde buldukları daha geniş sosyal ve tarihsel güçler arasındaki bağlantıları bulmak (ve ifade etmek) olduğunu hissetti. Bu yaklaşım, bireyin daha geniş toplumsal yapı içinde yerleşebileceği yeni konumlar açtığı için sosyolojiye yapısal işlevselci bir yaklaşıma meydan okur. Daha geniş toplumsal yapıyı yeniden üreten bireysel işlev, birçok olası rolden yalnızca biridir ve mutlaka en önemlisi değildir. Mills ayrıca, modern toplumların yaratılmasında ve sürdürülmesinde ayrılmaz bir şekilde yerleşmiş olduğunu düşündüğü halsizlik (ilgisizlik) tehlikesinden de söz etmiştir. Bu onu, modern toplumlarda "birey" in yaygın olarak anlaşıldığı anlamda bireylerin var olup olmadığını sorgulamaya yöneltmiştir. (Mills, 1959, 7-12) *The Sociological Imagination*'ı yazarken Mills, toplumsal gerçekliğin iki farklı, soyut anlayışını, "birey" ve "toplum"u uzlaştırmaya çalıştı ve böylece egemen sosyolojik söylemin en temel terimlerinden bazılarını tanımlamasına ve öncüller hakkında açık sözlü olmasına meydan okudu. Tanımlarının arkasında uzlaşma ve meydan okuma projesine "büyük teori" ve "soyut ampirizm" eleştirileriyle başladı ve bunların günümüzün mevcut sosyolojisindeki kullanımının ana hatlarını çizip eleştirdi. (Mills, 1959, 12-15)

Geoffrey Duncan Mitchell'in "Yüz Yıllık Sosyoloji: Sosyolojik Düşüncenin Başlıca Şahsiyetlerinin, Fikirlerinin ve Okullarının Kısa Tarihi" çalışması yeni dönem toplumbilim araştırmalarını geniş bir şekilde açıklamaktadır. (Mitchell, 2007, s. 2-8) Comte'dan günümüze kadar bilimsel sosyolojinin gelişiminin izini süren Yüz Yıllık Sosyoloji, çağdaş sosyologların çalışmalarının arkasında yatan başlıca figürlerin, fikirlerin, okulların kısa ve anlatımlı bir tarihidir. Hem teorik hem ampirik katkıları kapsayan kitap, sosyolojik düşüncenin iki ana akımının yakınlaşmasını anlatıyor: spekülatif ve felsefi gelenek ile reformist, gerçekleri bulma geleneği. Cilt boyunca yazar, fikirlerin içeriğiyle olduğu kadar etiketleri ve kronolojisiyle de ilgileniyor. Hem Amerikan hem de Avrupa sosyolojisindeki önemli gelişmeler bütünüyle ele alınmakta ve sosyal antropoloji ile sosyal psikolojinin ortaya çıkışına ve II. Dünya Savaşı'nın bu alandaki mevcut çalışmalar üzerindeki derin etkisine özel önem verilmektedir. Kitap Giriş; II: Amerika, Britanya ve Fransa'da Erken Dönem Sosyal Bilimleri; III: Evrimsel Sosyoloji; IV: Sosyal Kurumların Analitik ve Karşılaştırmalı Çalışması; V: Sosyolojinin Daha Sonraki Evrimsel Geleneği; VI: Sosyolojik Teorinin Gelişimi; VII: Sosyolojik Teorinin Gelişimi; VIII: Analitik ve Biçimsel Sosyoloji; IX: Pareto'nun Sistemik Sosyolojisi; X: Sosyal Araştırma Geleneği; XI: Sosyal ve Kültürel Antropolojideki Gelişmeler ve Bunların Genel Sosyolojiye Etkileri; XII: Amerika'da Betimleyici Sosyoloji; XIII: Sosyal Psikolojinin Kökenleri; XIV: Savaş Zamanında Sosyoloji; XV: Sosyolojinin Organizasyonu ve Profesyonelleşmesi; XVI: Makrososyoloji; XVII: Mikrososyoloji; XVIII: Güncel Eğilimler bölümlerinden oluşmaktadır. (Mitchell, 2007, s. 3-4)

Robert A. Nisbet'in "Sosyolojik Gelenek"i toplumbilim okumaları için gerekli olan temel yapıtlardan bir diğeridir. (Nisbet, 1967, s. 3) Sosyolojik Gelenek ilk yayınlandığında sosyoloji üzerinde derin ve olumlu bir etki yarattı ve Amerika'da nispeten yeni bir disipline zengin bir entelektüel arka plan duygusu sağladı. Robert Nisbet, sosyolojinin altın çağı olarak kabul ettiği 1830-1900 dönemini, on dokuzuncu yüzyıl sosyologlarının beş ana temasının ana hatlarını çizerek anlatmaktadır. Topluluk, otorite, statü, kutsal ve yabancılaşma konularını açıklamaktadır. Nisbet, Tocqueville, Marx, Durkheim ve Weber'in argümanlarını yeni ve açıklayıcı yollarla tasvir ederek sosyolojinin Avrupa mirasına odaklanmıştır. Kitap ilk ortaya çıktığında, Times Literary Supplement şuna dikkat çekmişti: "Bu düşünceli ve anlaşılır kılavuz, toplumsal düşünce üzerine daha önceki herhangi bir kitaptan daha açık bir şekilde, sosyolojik gelenekteki ortak konuları ve onun pek çok temel kavramının neden bu kadar çok sayıda temel kavramın testinden geçtiğinin nedenlerini göstermektedir." New York Times Book Review'da yazar Lewis Coser şunu iddia etmiştir: "Açık bir şekilde yazılmış ve zarif bir şekilde tartışılmış

bu cilt, sosyolojinin sonradan ortaya çıkan bir disiplin olduğu, sosyal bilimlere ilgisiz ve yabancı olduğu şeklindeki hâlâ yaygın olan fikri ortadan kaldırmaya yönelik uzun bir yol kat etmelidir. Modern dünyanın başlıca entelektüel akımlarını açıklamalıdır.” Bu disiplinin kökenlerine ilişkin açık ve kapsamlı analiz, Sosyolojik Geleneğin sosyoloji ve kökenleri literatüründe kalıcı bir yer edinmesini sağlar. Sosyolojik teori, toplumsal düşünce tarihi ve fikir tarihi ile ilgilenenlerin ilgisini çekecektir. Gerçekten de Alasdair MacIntyre’ın gözlemlediği gibi: “Bize sosyolojinin muhafazakâr gelenekten mirasını açıklayacak daha iyi bir kitap verilmesi pek olası değildir.” (Nisbet, 2023, s. 1)

Nisbet, sosyoloji, tarih, kültür ve siyaset üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Özellikle, toplumsal değişim, toplumsal birlik ve modernitenin eleştirisi konularında önemli tezler geliştirmiştir. “The Quest for Community” (1953): Bu kitap, Nisbet’in en bilinen eserlerinden biridir. Modernitenin bireyselleşme ve toplumsal izolasyonunun getirdiği sorunları ele alır. Toplumun zayıflığına vurgu yapar ve geleneksel toplulukların önemini savunur. “Social Change and History: Aspects of the Western Theory of Development” (1969): Bu eserde, Nisbet toplumsal değişimin tarih boyunca nasıl anlaşıldığını ve teorileştirildiğini inceler. Batı toplumlarında toplumsal değişim süreçlerini ele alır. “The Sociological Tradition” (1966): Bu kitap, sosyoloji tarihine genel bir bakış sunar ve farklı sosyologların düşünce akımlarını açıklar. Nisbet, sosyoloji geleneği içindeki temel temaları anlamaya çalışır. Nisbet Türkiye’de en çok “Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi” kitabıyla tanınmaktadır. Robert A. Nisbet, toplumsal konularda ortaya koyduğu düşünceler ve sosyolojiye yaptığı katkılarla önemli bir figür olarak kabul edilir. Eserleri, özellikle toplumsal birlik, toplumsal değişim ve modern toplumun eleştirisi üzerine odaklanır.

George Ritzer ve J. Goodman Douglas, “Sosyolojik Teori” kitabını yazmıştır. Başyazar olarak sosyolojik teori konusunda önde gelen otoritelerden birinin yer aldığı bu çok bilinen metin, okuyuculara başlıca klasik teorisyenler ve çağdaş sosyolojik düşünce okulları hakkında kapsamlı bir genel bakış sunmaktadır. Sosyoloji teorisinin tarihini başlangıcından en son teorik gelişmelere kadar kapsayan bu kitap, temel teorileri teorisyenlerin biyografik taslaklarıyla bütünleştirerek, okumaları bağlam içine yerleştirir ve öğrencilerin klasik yazarların orijinal eserlerini anlamalarına, aynı zamanda en yeni temel teorileri karşılaştırıp tanımalarına yardımcı olmaktadır. Tamamen güncellenen kitap, sosyolojideki güncel tartışmaları yansıtıyor ve Aktör-Ağ teorisi, neo-Marksist mekân teorileri ve daha fazlası hakkında yeni bölümler içermektedir. (Ritzer, 2004, s. 8-9) John Scott ve Marshall Gordon’un 2005 yılında derlemiş olduğu “Sosyoloji Sözlüğü” alandaki en temel ansiklopedik eserlerden bir diğeridir. Okuyucular ve

özellikle de sosyolojiye yeni başlayan okuyucular bu sözlüğe başvurmaktan daha iyisini yapamazlar. Çağdaş sosyolojide tanımlar, özetler ve referanslar içeren güncel, okunabilir ve güvenilir bir kaynak için bundan daha iyi tek ciltlik bir derleme pek bulunmamaktadır. Geniş kapsamlı ve güvenilir olan bu en çok satan sosyoloji sözlüğü, türünün en bilgilendirici olanıdır. Gordon Marshall ve John Scott'un editörlüğünde, sosyoloji uzmanlarından oluşan bir ekip tarafından derlenen kitap, 2.500'ün üzerinde girdiyle doludur. Sosyoloji ve ilgili psikoloji, ekonomi, antropoloji, felsefe ve siyaset bilimi alanlarından alınan terimlerle, uyumdan sıfır toleransa kadar sosyolojinin tüm yönlerinin yaygın bir şekilde ele alınmasını sağlar. Aynı zamanda Gilles Deleuze ve Erich Fromm gibi önemli isimleri kapsayan biyografileri de içerir. Jargon içermeyen girişler, açık açıklamalar ve derinlemesine analizlerle detaylandırılmıştır; çoğu gerçek hayattan örnekler kullanılarak en karmaşık konuların bile anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Yeni başlayanlar için sosyolojiye paha biçilmez bir giriş ve daha ileri düzeydeki öğrenciler, öğretmenler, sosyolojiyle ilgili alanlarda çalışan profesyoneller için önemli bir referans çalışmasıdır. (Scott ve Marshall, 2005, s. 1-10)

Ruth A. Wallace ve Wolf Alison'un 1995 tarihli "Çağdaş Sosyoloji Teorisi: Klasik Geleneğin Sürdürülmesi" yine sosyoloji öğrenmek isteyenler için hazırlanmış genel yapıtlardan bir diğeridir. Bu metin beş ana sosyolojik teorinin kavramlarını, varsayımlarını ve modern teorilerin klasik köklerini incelemektedir. İşlevselcilik, çatışma teorisi, rasyonel seçim teorileri, sembolik etkileşimcilik ve fenomenoloji üzerine odaklanır. Her bir ana perspektife ilişkin feminist katkılar ve eleştiriler sunmakta ve Pierre Bourdieu'nun teorik katkılarına ilişkin tartışmayı genişletmektedir. Beden sosyolojisine ilişkin yeni bir bölüm de sunulmaktadır. (Wallace and Alison, 1995, s. 19) Harrison C. White'ın "Kimlik ve Kontrol. Sosyal Oluşumlar Nasıl Ortaya Çıkıyor?" çağdaş sosyoloji de yine temel bir kitaptır. Ağ sosyolojisinin temel metinlerinden birinin tamamen gözden geçirilmiş bu baskısında Harrison White, toplumsal yapının ve kültürün toplumsal yaşamın kaosundan ve belirsizliğinden nasıl ortaya çıktığına dair çığır açan teorisini geliştiriyor ve genişletiyor. Bir grup genç sosyoloğun yeni katkılarını, çok sayıda ilgi çekici, yeni örnek olay incelemesini bir araya getiren Kimlik ve Kontrol, sosyal yapıyı bireylerin yaşanmış deneyimleriyle ilişkilendiren, sosyal formasyon türleri hakkında zengin bir bakış açısı sunan tek önemli sosyal teori kitabıdır. Fail/ yapı, birey/ toplum veya mikro/ makro gibi geleneksel sosyolojik ikilemlerin ötesine geçen Kimlik ve Kontrol, kamu politikası, yönetim alanlarında çalışanların yanı sıra çok çeşitli sosyal bilimcilerin de işine yarayacak kavramlardan oluşan bir araç kutusu sunuyor. Derneksel yaşam ve bunun da

ötesinde, sosyal yaşamın dinamiklerini anlamakla ilgilenen her okuyucu için ilgi çekici olabilmektedir. (White, 2008, s. 7)

Evan Willis'in "Sosyolojik Arayış: Sosyal yaşam çalışmalarına giriş" çalışması ilk okumalar için gerekli yapıtlardan biri olarak kabul edilebilir. (Willis, 1996, s. 5) Sosyolojiye başlamak göz korkutucu olabilir. Bu kullanıcı dostu giriş, okuyucuyu içinde yaşadığımız dünyaya dair sosyolojik bir anlayışa doğru bir arayışa sürüklemektedir. Sosyolojik Arayış, çağdaş örnekleri kullanarak, Sosyologların topluma bakışında neyin farklı olduğunu sorgulamaktadır. Haydn Aarons ile Evan Willis, birey/ toplum arasındaki ilişkilerle ilgilendiklerini, sosyolojik analizin tarihsel, kültürel, yapısal ve eleştirel bir yaklaşımı içerdiğini göstermektedirler. Kitapta; Sosyolojik açıklamanın doğası, Sosyolojinin Akademideki Yeri, Sosyolojik tahayyül, Yapı ve eleştiri, Sosyal ve biyolojik dünya, Teori ve yöntem, Nasıl bileceğiz? Sosyoloji yapmak konuları işlenmektedir.

Günümüz sosyoloji araştırmaları, geniş bir yelpazede konuları kapsayarak toplumları, sosyal ilişkileri ve kültürel dinamikleri anlamaya odaklanır. Yeni sosyologlar, güncel toplumsal sorunları inceleyerek, sosyal yapıları anlamaya yönelik çeşitli teorik çerçeveleri kullanır ve çeşitli araştırma yöntemlerini benimserler. Çağdaş sosyologlar, kültürün nasıl tanımlandığını, nasıl aktarıldığını ve bireylerin kimlik oluşturma süreçlerini anlamaya odaklanır. Kültür, dil, sanat, gelenekler ve diğer semboller aracılığıyla nasıl şekillenir ve nasıl değişir soruları önemlidir. Sosyal eşitsizlik konusu, sınıf, cinsiyet, ırk ve diğer faktörlere dayalı olarak toplum içindeki farklılıkları anlama çabası içerir. Çağdaş sosyologlar, bu eşitsizliklerin nasıl ortaya çıktığını, nasıl sürdüğünü ve nasıl azaltılabileceğini araştırır. Bilgi teknolojileri ve dijital medya, çağdaş sosyologların ilgisini çeken bir başka önemli konudur. İnternetin, sosyal medyanın ve diğer dijital platformların toplumsal ilişkilere, kültüre ve güç dinamiklerine etkisi araştırılır. Günümüz dünyasında göçün ve küreselleşmenin toplumlar üzerindeki etkileri önemli bir araştırma konusudur.

Sosyologlar, kültürel etkileşim, ekonomik değişim ve toplumsal yapıdaki değişimleri inceleyerek bu konuda çalışmalar yaparlar. Çevre sorunları ve sürdürülebilirlik, çağdaş sosyoloji araştırmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sosyologlar, toplumların çevresel sorunlarla nasıl başa çıktığını ve sürdürülebilir yaşam modellerini nasıl benimsediklerini araştırır. Sağlık sistemi, sağlık eşitsizlikleri, hastalık ve tıbbi uygulamalara sosyolojik bir perspektiften bakarak, çağdaş sosyoloji alanında önemli bir araştırma alanıdır. Bu konular, sosyologların günümüz toplumlarındaki dinamikleri anlamak ve açıklamak için kullandığı teorik çerçeveler ve araştırma yöntemleriyle birleşir. Çağdaş sosyoloji, giderek

değişen dünya koşullarına ve toplumsal yapıdaki güncel gelişmelere uyum sağlamak amacıyla sürekli olarak tekâmül eden bir disiplindir. Yeni sosyoloji araştırmaları genellikle sosyal değişim, kültürel dinamikler, teknolojinin etkileri, eşitsizlik, göç, çevre ve toplumsal cinsiyet gibi geniş bir yelpazede konuları içerebilir. Sosyologlar, toplumun çeşitli yönlerini anlamak ve açıklamak için farklı metodolojiler ve teorik yaklaşımlar kullanırlar. Yeni araştırmalar, genellikle bilimsel dergilerde, konferanslarda veya sosyal bilimlerle ilgili diğer yayın platformlarında paylaşılır. Günümüzde güncel sosyolojik meseleler hakkında bazı sosyologlar ön plana çıkmaktadır. Dünya sistemleri teorisi ile tanınan Wallerstein, toplumsal değişim ve küreselleşme konularında önemli katkılarda bulunmuştur. Ulrich Beck, Risk toplumu ve ikinci modernite konularında çalışmış, küresel sorunlar ve toplumsal değişim üzerine düşünmüştür. Zygmunt Bauman, modernitenin sıvı formu ve tüketim kültürü üzerine çalışmış, postmodernizm ve küreselleşme konularında önemli tezler geliştirmiştir. Pierre Bourdieu, kültürel sermaye, alan teorisi ve sınıf analizi gibi konularda etkili olan Bourdieu, sosyoloji literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Manuel Castells, bilgi toplumu, ağ toplumu ve dijital çağ konularında çalışmış, medya ve teknolojinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bruno Latour, bilim sosyolojisi ve aktör-ağ ağı teorisiyle tanınan sosyolog, bilimsel bilginin yapılandırılması üzerine çalışmıştır. Bu sosyologlar, geniş bir konu yelpazesi üzerinde çalışmış ve sosyolojinin farklı alanlarında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak, sosyoloji dünyası sürekli olarak değişen bir alan olduğu için, yeni ve etkileyici sosyologların ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle, güncel sosyologları takip etmek için sosyoloji dergilerini, konferansları ve akademik platformları düzenli olarak kontrol etmek önemlidir. Güncel sosyolojik gelişmeleri takip edebileceğimiz bir diğer platform da Sosyoloji Dernekleri'dir.

Son Dönemin Önemli Sosyoloji Dernekleri

Sosyoloji alanında faaliyet gösteren birçok dernek bulunmaktadır. Bu dernekler, sosyologları bir araya getirerek araştırma, eğitim ve toplumsal konulara odaklanan etkinlikler düzenler. Bu dernekler, sosyologlar arasında iletişimi artırmak, sosyolojik araştırmaları teşvik etmek ve bu alanda çalışan profesyonelleri bir araya getirmek için önemli platformlardır. Dernekler, genellikle yıllık konferanslar, seminerler, dergiler ve diğer etkinlikler düzenleyerek sosyologlara bilgi paylaşımı ve networking fırsatları sunar. Sosyoloji araştırmaları geniş bir yelpazede konuları kapsayan ve toplumsal yapıları, kültürleri, sosyal etkileşimleri anlamaya yönelik çeşitli metodolojileri kullanarak yapılan çalışmaları içerir. Bu araştırmalar, sosyal değişim, toplumsal eşitsizlik, kültürel dinamikler, aile, eğitim, sağlık, göç, cinsiyet rolleri ve

daha birçok konuyu kapsayabilir. Sosyoloji dernekleri ise sosyologları bir araya getirerek araştırmalarını paylaşmalarını, işbirliği yapmalarını ve sosyoloji alanındaki gelişmeleri takip etmelerini sağlar. Bu dernekler genellikle yıllık konferanslar, seminerler, yayınlar ve eğitim programları düzenleyerek sosyologların birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını teşvik eder. Ayrıca, genellikle öğrencilere ve genç akademisyenlere destek sağlamak, sosyoloji alanındaki etik sorunları tartışmak gibi faaliyetlerde bulunurlar.

1905 yılında kurulan Amerikan Sosyoloji Derneği, sosyologlar ve sosyolojiyle ilgilenen diğer kişiler için ulusal profesyonel üyelik derneğidir. ASA üyeleri arasında öğrenciler, çeşitli kurumlarda çalışan öğretim üyeleri ve devlet kurumlarında, kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda ve özel sektör kuruluşlarında çalışan kişiler yer almaktadır. ASA'nın misyonu sosyologlara çalışmalarında hizmet etmek, sosyolojiyi bir bilim ve meslek olarak ilerletmek ve sosyolojinin topluma katkılarını ve kullanımını teşvik etmektir. ASA, dergi yayınlamaktan Yıllık Toplantılara ev sahipliği yaparak, disiplini etkileyen konularda kamu politikasını savunmaktan sosyologlar için ağ kurma fırsatları yaratmaya, sosyolojik bursu kamuya duyurmaya kadar çok çeşitli programlı faaliyetlerle bu misyonu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Üyelerine kapsamlı mesleki gelişim kaynakları ve daha fazlasını sunmaktadır.

TASA, 1963 yılında Avustralya ve Yeni Zelanda Sosyoloji Derneği (SAANZ) olarak faaliyete başlamış ve 1968 yılında kurulmuştur. 1988 yılında derneğin adı TASA olarak değiştirilmiştir. TASA üyeleri arasında akademisyenler, lisansüstü ve lisans öğrencileri, kamu görevlileri, danışmanlar ve sosyal araştırmacılardan oluşan sosyologlar ve sosyal bilimciler yer almaktadır. TASA'nın amaçları: Avustralya'da daha fazla sosyoloji, Avustralya'da sosyologlar için bir ağ sağlamak, diğer sosyoloji dernekleriyle daha fazla bağlantı kurmak, Avustralyalı sosyologlarla ilgili konuları ele almak şeklindedir. TASA yıllık konferanslar düzenlemekte ve iki hakemli dergi (JoS & HSR), üç yılda bir yayınlanan bir haber bülteni, bir Üye Rehberi, bir Sosyolog Bulma Rehberi, bir İş ve Burslar Kurulu ve bir web sitesi hazırlamakta, haftalık bir Üye Haber Bülteni bulundurmaktadır. Sosyoloji Dergisi'nde En İyi Makale Ödülü, Sağlık Sosyolojisi İncelemesinde En İyi Makale Ödülü ve zaman zaman Avustralya Sosyolojisine Hizmetler Ödülü dahil olmak üzere çeşitli Ödüller vermektedir. TASA ayrıca üyelerine TASA'nın yıllık konferansına katılmalarını desteklemek için burslar da sunmaktadır. TASA, Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin (ISA) 'kolektif üyesi'dir.

Bangladeş, 161 milyon nüfusuyla oldukça kalabalık bir Asya ülkesidir. Bangladeş Sosyoloji Derneği, Bangladeş'te sosyolojik eğitimi, araştırmayı ve yayıncılığı teşvik etmek amacıyla 2003 yılında kurulan Bangladeşli sosyologlardan oluşan bir kuruluştur. Dernek, merkezi Dhaka

Üniversitesi'nde bulunan ve yalnızca üyelerinin bağışlarıyla desteklenen, tamamen akademik, kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Topluluğun öncelikli hedefi Bangladeşli sosyologların ve Bangladeşli sosyolojinin çalışmalarını uluslararası akademik topluluğun dikkatine sunmaktır. Topluluğun ana yayını Bangladeş e-Sosyoloji Dergisi'dir. Derginin ilk hedefleri Bangladeşli sosyologlar tarafından yazılan makaleleri yayınlamak ve "Bangladeş Sosyolojisi" için iş birliği yapmak olsa da artık diğer Güney Asya ülkelerinden ve Afrika ülkelerinden yazarlar dergide yayınlanan makalelerin büyük bir kısmına katkıda bulunuyorlar. İnternet üzerinden küresel bir izleyici kitlesine ulaşmayı amaçlayan hakemli bir yayındır.

1951 yılında kurulan İngiliz Sosyoloji Derneği (BSA), Birleşik Krallık'taki sosyologların ulusal konu derneğidir ve temel amacı sosyolojiyi teşvik etmektir. BSA, Birleşik Krallık'taki en büyük sosyolojik ağdır ve Britanya'da sosyolojinin kamusal yüzüdür. BSA üyeliği, toplumun sosyolojik açıdan incelenmesiyle ilgilenen herkese açıktır. Birleşik Krallıkta çok çeşitli etkinlikler ve halka açık konferanslar düzenleyerek sosyoloji çalışmalarını aktif olarak teşvik etmektedir. BSA, 40 yılı aşkın bir süredir disiplinin bugünkü haline gelmesine yardımcı olan öncü akademik dergiler yayınlamaktadır. 50'den fazla çalışma grubu ve çeşitli özel ilgi gruplarından oluşan bir ağ işletmektedir. Dernek, Birleşik Krallık sosyolojisini hem ulusal hem de uluslararası önemli kurumlarda temsil eder ve daha geniş sosyal bilimler alanı dahilinde sosyolojiyi etkileyen politikaları etkilemek için müttefik kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışır. BSA, sosyoloji ve sosyolojik araştırmanın tanıtımı ve kullanımıyla ilgilenen herkese bir iletişim ağı sağlar. BSA popülerliğini kanıtlamıştır ve Ekim 1951'de 324 üyesi vardı. Birleşik Krallık'taki üniversiteler 1960'larda sosyologları işe almaya başladıkça üye sayısı da arttı. 1972'de üye sayısı 1.450'ye yükseldi; bugün toplam 2.000 civarındadır. BSA, çevrimiçi yayınlama fırsatlarını keşfetme konusunda hızlı davrandı ve 1996 yılında üniversiteler ve SAGE yayıncılarından oluşan bir konsorsiyumda Sociological Research Online'ı başlattı. BSA'nın en yeni dergisi olan Kültürel Sosyoloji 2007'de yayına girdi ve ilk yıllarında uluslararası bir üne kavuştu. BSA, Derneğin ilk 50 yılının tarihini Jennifer Platt'a yazdırdı. Bu, 2003 yılında 'İngiliz Sosyoloji Derneği: Sosyoloji Tarihi' adıyla yayımlandı. BSA'nın bağlantıları da uluslararasıdır. BSA, Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin bir üyesidir ve 1992'de Avrupa Sosyoloji Derneği'nin kurulmasına yardımcı olan ulusal dernekler arasında yer almıştır. BSA bugün, sosyoloji alanındaki çalışmalarında her zamankinden daha büyük ve daha aktiftir. Önemli bir erken gelişme, sosyolojinin çeşitli alanlarında uzmanlaşmış çalışma gruplarının oluşmasıydı. Bunlar 1955'te Endüstriyel Sosyoloji ve Kent Sosyolojisi için birer tanenin başlatılmasıyla başladı. 1970'e gelindiğinde 17, 1980'de ise 33 kuruldu. Bugün BSA üyelerinin

çalışma alanının ne kadar geniş olduğunun bir göstergesi olarak, artık sağlık, din, gıda, etnik köken ve diğer birçok alanı kapsayan 60'tan fazla grup vardır. BSA'nın ilk genel konferansı, derneğin kuruluşundan iki yıl sonra, 1953 yılında 'Sosyal Politika ve Sosyal Bilimler' temasıyla düzenlendi. Başlangıçta konferanslar her iki yılda bir yapılıyordu; 1960'lı yıllarda ise yıllık etkinlikler haline geldi. On yıllar boyunca BSA üyelerinin sayısı arttıkça konferanslara katılım da arttı. 1990'lı yıllarda konferanslara 500 delege katılırken bugün bu sayı 700'ün üzerine çıktı. 2011 yılında LSE'de düzenlenen BSA'nın 60. yıl dönümü konferansına 1.100 delege katıldı; bu bir rekordu. Konferansın temaları, 'Kemer Sıkma Çağında Sosyoloji' ve 'Küresel Toplular: Parçalanma ve Bağlantı Kurma' gibi güncel konuları içeren güncel konular üzerinedir. BSA, 2021'de 70. yılını kutladı ve 750'den fazla delegenin katıldığı ilk sanal konferansı 'Geleceği Yeniden Kurmak' düzenledi. BSA, kitap yayıncılığında en az dört seriyle eşit derecede aktif olmuştur: Sosyolojide Araştırmalar (çeşitli yayıncılar), Yeni Ufuklar (SAGE), Sosyolojik Gelecekler (Routledge) ve 21. Yüzyıl Bakış Açılıarı (Policy Press). En son serimiz olan 21. Yüzyıl Bakış Açılıarı, sosyolojik düşüncüyü genel bir izleyici kitlesine taşıyan, ticari bir geçiş serisidir.

Kanada Fransızca Konuşan Sosyologlar ve Antropologlar Derneği, karşılıklı bilgiyi teşvik etmek ve Kanada ile Fransa arasındaki diyalogu desteklemek amacıyla yakın zamanda başlatılan bir kuruluştur. Bu fırsat, Fransızların Kanada'ya göçü sırasında başlayan, yüzyıllar boyunca gelişen iki ülke arasındaki bağdan kaynaklanmaktadır. Kanada Fransız Sosyolojisi, birçok farklılığın ortasında hem Kanadalı hem de Fransız halkının topluma nasıl olumlu katkıda bulunanlar olarak işlev gördüğüne odaklanmaktadır. Kanada ile Fransa arasındaki mevcut durumun, özellikle ekonomi, bilim, kültür ve siyaset alanlarındaki dostluk ve iş birliğinin güçlendirilmesi; İklim değişikliği, çok kültürlülük, cinsiyet eşitliği, din, eğitim sistemi, yoksulluk, sağlık sistemi, göç politikaları ve ekonomik ilişkiler gibi toplumun sorunlarına ilişkin çalışma ve araştırmalar için hem fiziksel hem de sanal olarak kolektif olarak hizmet vermek; Benzer amaç ve faaliyetlere sahip uygun kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak vb. amaçları vardır. Alanında uzman ve tutkulu insanlarla donatılmış Kanada Fransız Sosyoloji Bölümü, iki ülke ilişkilerinin yararına çalışmaya devam etmektedir. Ayrıca başka bir dernek olan Kanada Sosyoloji Derneği (CSA), Kanada'da Sosyolojinin araştırılmasını, yayınlanmasını ve öğretilmesini destekleyen, kâr amacı gütmeyen profesyonel bir dernektir.

Bir Avrupa Sosyoloji Derneği (ESA) oluşturma fikri 1987 yılına dayanmaktadır. 1994 yılında yasal olarak kurulduktan sonra ESA, 1995 yılında Budapeşte'deki ikinci konferansında tüm Avrupa'daki sosyologlara resmi olarak tanıtılmıştır. ESA, 2001 yılından bu yana Fransız

yasalarına göre kayıtlı, kâr amacı gütmeyen bir dernektir. Amsterdam'daki SISWO'da geçirdiği birkaç yılın ardından, ESA ofisi, yıllar içinde birçok ev sahibi kurumun bulunduğu Paris'te kurulmuştur. ESA ofisi 2015 yılından bu yana Fondation Maison des Sciences de l'Homme'nin (FMSH) genel merkezi bünyesinde faaliyet göstermektedir. ESA, 2016 yılında genel merkez operasyonlarını yeniden yapılandırdı. Konferansların düzenlenmesinde daha fazla sorumluluk üstlenmektedir. Avrupa Sosyoloji Derneği, Avrupalı sosyologların yanı sıra dünya çapındaki sosyologlara da uluslararası bir platform sunmaktadır. ESA, sosyologlar arasında ve sosyologlar ile diğer bilim adamları arasında sosyolojik araştırmayı, öğretimi ve iletişimi kolaylaştırmayı ve sosyolojiye Avrupa meselelerinde söz hakkı vermeyi amaçlamaktadır. ESA, Avrupa akademik yaşamının gelişimi ve genç nesil sosyologların oluşumu üzerinde bir etki yaratmayı amaçlamaktadır. Bu, ESA'nın Araştırma Ağlarının, ESA dergileri Avrupa Topluluklarının ve Avrupa Kültürel ve Siyasi Sosyoloji Dergisi'nin yanı sıra ESA konferanslarının gelişen faaliyetleriyle kanıtlanmaktadır. ESA bugüne kadar 38 Araştırma Ağı ve 3000'den fazla üyeden oluşmaktadır. ESA, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde iki yılda bir konferanslar düzenlemiştir: Gerilim, Güven ve Dönüşüm, Alternatif Gelecekler İçin Sosyolojik Bilgiler, Avrupa ve Ötesi: Sınırlar, Engeller ve Aidiyet, Avrupa'yı (Olmayan) Yapmak: Kapitalizm, Dayanımlar, Öznellikler, Farklılıklar, Eşitsizlikler ve Sosyolojik Tahayyül, Kriz, Eleştiri ve Değişim, Çalkantılı Zamanlarda Sosyal İlişkiler, Avrupa Topluluğu mu, Avrupa Toplulukları mı?, Çatışma, Vatandaşlık ve Sivil Toplum, Eşitsizlikleri Yeniden Düşünmek, Yaşlanan toplumlar, yeni sosyoloji, Vizyonlar ve Bölünme: Avrupa Sosyolojisinin Zorlukları, Avrupa Çalışacak mı?, 20. Yüzyıl Avrupası: Dahil Edilenler/ Hariç Tutulanlar, Avrupa Toplulukları: Füzyon mu, Fisyon mu?, Değişen Avrupa'ya Sosyolojik Perspektifler bunlardan bazılarıdır.

Eski Fransız Sosyoloji Derneği'nden devralınan Fransız Sosyoloji Derneği (AFS), 22 Mart 2002'de kurulmuştur. Statüleri ve çalışma yerleri ne olursa olsun Fransızca konuşan tüm sosyologlara açık olan dernek, disiplini organize etmenin yanı sıra, disiplini de organize etmeyi amaçlamaktadır. Bunu temsil etmek için şu anda 50 Tematik Ağda gruplandırılmış 1.555'ten fazla üyesi bulunmaktadır. Faaliyetleri dört yıl için seçilen yirmi bir üyeden oluşan bir icra komitesi tarafından yönetilmektedir. Genel Kurul her iki yılda bir kongresi sırasında toplanır ve yürütme kurulu ve başkanlık seçimine geçer. Derneğin faaliyetleri listelenmekte olup aynı zamanda derneğin Hipotez Not Defteri'nde (<https://afs.hypotheses.org/>) yayımlanmaktadır ve her ikisi de çevrimiçi Socio-logos dergisi (<https://journals.openedition.org/socio>) tarafından desteklenmektedir. Alman Sosyoloji Derneği (GSA), ana hedefleri sosyolojik sorunları

tartışmak, üyeleri arasında bilimsel iletişimi teşvik etmek ve sosyolojik bilginin yayılması ve derinleştirilmesine katılımı teşvik etmek olan, kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. GSA, bir disiplin olarak sosyoloji ve bu disiplinin çalışmalarına ilişkin soruların açıklığa kavuşturulmasına katılmakta ve yurtdışındaki sosyoloji ile ilişkilerini sürdürmektedir. GSA her iki yılda bir, yakın zamanda binlerce katılımcının katıldığı “Alman Sosyoloji Derneği Konferansı”nı düzenlemektedir. Yüz yılı aşkın bir süredir verilen dersler düzenlenmiş ciltler halinde yayınlanmaktadır. 2017’den beri bu ciltler Açık Erişimde yayınlanmaktadır. GSA, Almanya'nın bilimsel açıdan nitelikli sosyologlarının ulusal konu derneğidir. Bugün yaklaşık 3.500 üyesi bulunmaktadır. Almanya’daki tüm doktora sosyologlarının yaklaşık beşte dördü GSA üyesidir. Üyelik, sosyoloji alanında çalışma, araştırma, öğretme veya yayın yapma yoluyla bilimsel olarak yeterliliğe sahip olan herkese açıktır.

GSA, 1909’da Ferdinand Tönnies, Max Weber ve Georg Simmel gibi sosyolojinin “klasikleri” tarafından kurulmuştur. Weimar Cumhuriyeti zamanında bile konferanslar düzenli olarak yapılıyordu. Nasyonal Sosyalizm döneminde faaliyetler büyük ölçüde durduruldu. Zaten 1946’da GSA yeniden başlatıldı. O zamandan beri küçük bir bilimsel dernekten büyük bir akademik topluluğa dönüştü. 1910 yılında Frankfurt’ta düzenlenen ilk “Sosyoloji Günü”nden bu yana toplam 40 sosyoloji konferansı düzenlendi. Genellikle zamanın sorunları ve tartışmaları tarafından belirlenirlerdi. 1968 öğrenci isyanı yılında güçlü zıtlıklar ortaya çıktı. GSA, varlığının tüm dönemlerinde sosyolojinin öğretim ve araştırmada sağlamlaştırılmasına katkıda bulunmak için her türlü çabayı gösterdi. Bugün bile derneğin temel kaygısını bu oluşturmaktadır. GSA üyeleri bir etik kuralları benimsemiştir. Sosyoloji mesleğinde daha fazla dürüstlük için yönergeler sağlar. GSA’nın organizasyonel görevleri Yönetim Kurulu ve özel araştırma bölümleri tarafından yürütülür. Konsey parlamentonun kontrol mekanizmasını oluşturmaktadır. Her iki yılda bir yeni seçimler yapılıyor. Şu ana kadar sosyolojik araştırmaların ana alanlarında 36 Bölüm ve çeşitli çalışma grupları oluşturulmuştur. Her yıl sonuçları sıklıkla yayınlanan çok sayıda konferans düzenlenmektedir.

Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Röportajları Rehberi, 1972’de kurulmuş kurumsal bir yapıdır. Koleksiyon, 1920’ler ve 1930’larda Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisans öğrencisi olan kişilerle yapılan röportajların transkriptlerinden oluşuyor. James Carey, röportajları Sosyoloji ve Halkla İlişkiler: Chicago Okulu adlı kitabının araştırması olarak gerçekleştirmiştir. Bu kurumsal yapı içinde çeşitli sosyologlara ait 25 klasör dosya bulunmaktadır. Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Kayıtları Kılavuzu 1924-2001 başka bir koleksiyondur. Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1892’de kuruldu ve Amerika

Birleşik Devletleri'ndeki ilk akademik sosyoloji bölümüydü. Bu koleksiyon, toplantı tutanakları, öğrenci listeleri, sınavlar, Louis Wirth'in vefatıyla ilgili materyaller ve sosyoloji profesörü Marlene Dixon'ın yeniden atanmamasıyla ilgili materyaller gibi Bölümün yönetimine ilişkin materyalleri içerir. Aynı zamanda 1892-1992 Yüzüncü Yıl Konferansı ile ilgili programlar, broşürler ve fotoğrafların yanı sıra Doğu ve Batı Garfield Park'ı (1924) gösteren bir harita da içerir. Koleksiyon 150'den fazla dosya içermektedir. Şikago Okulu sosyoloji faaliyetlerini anlamak ve tanımak açısından oldukça önemlidir. Bu seride Sosyoloji Bölümü yönetimine ilişkin notlar ve yazışmalar, raporlar, toplantı tutanakları, öğrenci listeleri, lisans, yüksek lisans ve doktora sınavları gibi materyaller yer almaktadır.

Hindistan Sosyoloji Derneği (ISS) 1951 yılında Bombay'da 107 üyeye kuruldu. Oluşumunda en önemli girişim, Bombay Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Profesörü ve Başkanı G. S. Ghurye tarafından gerçekleştirildi. O dönemde Derneğin ana faaliyeti, 1952'de başlatılan ve yılda iki kez basılan Sosyoloji Bülteni'nin yayınlanmasıydı. Aynı sıralarda Lucknow'daki sosyologlar, R. K. Mukerjee ve Tüm Hindistan Sosyoloji Konferansı'nı (AISC) kuran D. P. Mukerjee tarafından başka bir girişimde bulunuldu. İlk konferanslarını 1955'te yaptılar ve 1957-1961 yılları arasında 5 konferans daha düzenlediler. 60'lı yılların ortalarında mesleğin liderleri ve bu iki kuruluşun mesleğe ilişkin farklı konuları tartışmak üzere bir araya geldi. ISS'yi AISC ile birleştirmeye karar verdiler ve Ekim 1967'de Bombay'da birleştirilmiş yapının bir konferansını düzenlediler. Konferans G. S. Ghurye tarafından açıldı ve M. N. Srinivas yeni Başkan seçildi. Bu değişikliğin ardından Topluluğun ofisi Bombay Üniversitesi'nden M. N. Srinivas'ın bulunduğu Delhi Üniversitesi'ne taşındı. Bundan böyle Dernek, Sosyoloji Bülteni dergisini yayınlamanın yanı sıra düzenli olarak Tüm Hindistan Sosyoloji Konferanslarını düzenlemeye başladı. Derneğin faaliyetlerini ofis sahiplerinin çalıştığı farklı yerlerden yürütmenin zorluğunu fark eden Yönetim Komitesi, ulusal ofisini Yeni Delhi'de kurma kararı aldı. Daha sonra, ISS faaliyetlerini yürütmek için bir alan sağlamak üzere Yeni Delhi'deki Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne başvurdu. Derneğin ofisi, 1989'dan Mart 2017'ye kadar Enstitü'nün tesislerinde faaliyet gösterdi ve ardından Yeni Delhi'deki Vasant Kunj'daki kendi binasına geçti. Bugün Dernek, bu tesiste cemiyet üyeleri için bir misafirhane işletmektedir. Yüksek öğrenimin yaygınlaşmasıyla birlikte ülke çapında birçok yeni sosyoloji bölümü açıldı ve bu da Dernek üyeliğinin artmasına neden oldu. Bunun sonucunda kongrelere katılan üye sayısı arttı. Dernek 1986'da Delhi'de XI. Dünya Sosyoloji Kongresi'ni başarıyla organize edebildi. O tarihten bu yana, Hint Sosyoloji Derneği büyük ilerlemeler kaydetti ve 9 Kasım 2017 itibarıyla yaşam boyu üye sayısı 4450'ye yükseldi. Dernek, küresel trendlerle uyumlu olabilmek için web sitesini

yeniledi ve üyelik, konferans dahil tüm iletişimleri çevrimiçi olarak yürütüyor. Özet gönderimleri, abonelikler, oylamalar artık internet üzerinden de yapılmaktadır. ISS üç dergi ve bir haber bülteni yayınlamaktadır. Bunlardan ilki, 1952’de başlayan ve Hindistan’daki en eski İngilizce profesyonel sosyal bilim dergilerinden biri olan Sociological Bulletin’dir. İki yılda bir yayın olarak başlayan dergi, 2004 yılından bu yana yılda üç kez yayınlanıyor: Ocak-Nisan, Mayıs-Ağustos ve Eylül-Aralık. Dernek, 2017 yılında Sosyoloji Bülteni’ni yayınlamak için Sage Publishers ile bir sözleşme imzalandı. O zamandan beri Sosyolojik Bülten dünya çapında adım atan global bir dergi haline geldi. Ocak 2014’te Dernek ikinci dergisi Bhartiya Samajshastra Sameeksha’yı çıkardı. Hintçe dilindeki bu uluslararası dergi her yıl iki sayı yayınlamaktadır. Sage Yayınları bu dergiyi 2018 yılında yayınlamaya başlayacak ve Sameeksha, Sage’in ilk Hintçe dilindeki dergisi olacak. Dernek, 2017 yılında artık Explorations olarak adlandırılan ISS E-dergisini yeniden canlandırdı. Ayrıca Dernek önce basılı, daha sonra e-bülten olarak bir bülten çıkarmaya başladı. Artık E bültenini yılda üç kez yayınlıyor. Bu üç derginin tümü hakemli dergilerdir ve bültenle birlikte ortak bir Yayın Yönergeleri dizisine göre yönetilirler. Dernek, ISS’nin AISC ile birleştiği 1965 yılından itibaren her iki yılda bir AISC’yi yürütüyordu. 1993 yılından itibaren yıllık konferanslar düzenlemeye başlamıştır. Konferansların yürütülmesi, ISS Yönetim Komitesi tarafından kabul edilen yönergeler aracılığıyla gerçekleştiriliyor. Son iki konferansın (2016 ve 2017) teması şunlardı: Hindistan’daki Sosyolojik Gelenekleri Yeniden Düşünmek ve Neoliberalizm, Tüketim ve Kültür. Dernek ayrıca kendisi için bir Etik Kurallar tasarlamıştır. Bu yönergeler, Hindistan’daki sosyologları öğretmen, araştırmacı ve uygulayıcı olarak mesleki sorumluluklarına ilişkin ilke ve standartlara yönlendirmeyi ve onların çalıştıkları, çalıştıkları gruplara ve bireylere karşı davranışlarını ve kimler hakkında bilgi sahibi olmak istediklerini yansıtmayı amaçlayan ilham verici hedefler olarak sunulmaktadır.

Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü (IIS), 1893 yılında Paris’te René Worms tarafından kuruldu. Üyeleri ve ortakları arasında Franz Boas, Roger Bastide, Lujo Brentano, Theodor Geiger, Gustave Le Bon, Karl Mannheim, William F. Ogburn, Pitirim Sorokin, Georg Simmel, Werner Sombart, Ludwig Stein, Gabriel Tarde gibi önde gelen akademisyenler vardı. Richard Thurnwald, Ferdinand Toennies, Thorstein Veblen, Lester F. Ward, Sidney Webb, Max Weber, Leopold von Wiese ve Florian Znaniecki vardı. Kuruluşundan bu yana Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü, çeşitli ülkelerden akademisyenlerin düzenli toplantılarını ve çalışma ilişkilerini teşvik etmiştir. Son yıllarda, IIS her iki yılda bir Dünya Kongresi düzenliyor ve ana yayını her Kongreden çıkan Yıllıklardan oluşuyor - Yıllıkların ilk sayısı 1895’te yayınlanmıştır. Daha

yakın tarihli IIS Dünya Kongreleri Uppsala’da düzenlenmiştir: (2013), sonraları bunu Delhi (2012), Erivan (2009), Budapeşte (2008), Stockholm (2005), Pekin (2004), Krakow (2001), Tel Aviv (1999), Köln (1997), Trieste (1995), Paris (1993), Kobe (1991) ve Roma (1989) kongreleri takip etti.

Sonuç ve Tartışma

Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA) ile ilgili olarak Jennifer Platt, “ISA’nın Tarihi 1948-1997” diye bir kitap yazmıştır. Uluslararası Sosyoloji Derneği’nin kuruluşunun 50. yıldönümü münasebetiyle 1998 yılında yayınlanan bu kitap, ISA tarihinin çeşitli yönlerini kapsayan ilk kitap yayınıdır. Orijinal fotoğraflar ve kongre posterleriyle süslenmiş bu kitap, uluslararası bir organizasyonun yaşamına ilgi çekici bir genel bakış sunuyor. ISA’nın tarihini okumak, sosyolojinin sınırları dahilinde neyin tanımsal evrimi üzerinde düşünmenize yardımcı olabilir. ISA 1949’da kuruldu ve başkanları bir Dünya Kongresi’nden diğerine üç veya dört yıllık dönemler boyunca görev yaptı. Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA), sosyoloji ve sosyal bilimler alanında bilimsel amaçlara hizmet eden, kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Hem bireyleri hem de ulusal sosyolojik örgütleri bir araya getiren uluslararası bir sosyolojik organdır. ISA, 1949 yılında UNESCO bünyesinde kurulmuştur ve 167 ülkeden yaklaşık 4.500 bireysel ve 45 kolektif üyesi bulunmaktadır. Tek amacı “düşünce ekolü, bilimsel yaklaşımları veya ideolojik görüşleri ne olursa olsun sosyologları her yerde temsil etmek” olup, amacı “sosyolojik bilgiyi dünya çapında ilerletmektir”. Institut International de Sociologie (IIS) ile birlikte dünyanın önde gelen uluslararası sosyolojik kuruluşu olarak görülmektedir. ISA, UNESCO ile resmi ortak ilişkileri olan sivil toplum kuruluşu statüsünde ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi ile özel danışmanlık statüsünde olan Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi’nin bir üyesidir. ISA’nın uluslararası konferansı her dört yılda bir düzenlenmektedir ve bunların sonuncusu Temmuz 2014’te Japonya’nın Yokohama kentinde düzenlenen XVIII. Dünya Sosyoloji Kongresi’dir. ISA ayrıca bir dizi küçük konferans düzenlemekte ve hakemli iki akademik dergi yayınlamaktadır: *Güncel Sosyoloji* ve *Uluslararası Sosyoloji*. ISA’nın ilk başkanı (1949-1952) Louis Wirth’ti. Şu anki başkan (2023-2027) Belçika’dan Geoffrey Pleyers’tir.

ISA’nın geçmişi UNESCO’nun Sosyal Bilimler Departmanı’nın 1948’deki girişimine kadar izlenebilmektedir. Girişim, “barışçıl bir dünya düzeninin kurulması için hayati öneme sahip alanlardaki araştırmaları teşvik etmek amacıyla” dünya çapındaki akademisyenler arasındaki bağları geliştirerek, dünya çapında sosyal bilimlerde reform yapmayı amaçlayan daha büyük bir planın parçasıydı. 1949’dan itibaren sosyoloji dernekleri yalnızca Belçika, Brezilya, Çin,

Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcuttu; yaklaşık yirmi dört ülkede daha farklı türde bir kurumda sosyolog temsil ediliyordu. Institut International de Sociologie'nin (IIS) çok sınırlı olduğu düşünülerek yeni bir organizasyonun oluşturulmasına karar verildi. Sonunda, 5-11 Eylül 1949'da Oslo'da düzenlenen Kurucu Kongre'ye 21 ülkeden temsilciler davet edildi. Örgütün başlangıçta belirtilen amacı farklı bölgelerdeki "sosyologlar arasında kişisel temasların" geliştirilmesi ve "uluslararası bilgi yayılımı ve değişiminin" teşvik edilmesi de dahil olmak üzere önlemler yoluyla "sosyolojik bilgiyi dünya çapında ilerletmek" idi. Bir İdari Sekreter, Sayman ve Sekreterlik personelinin yanı sıra geçici bir Konsey atandı; tüzükler kabul edildi. İlk ISA konferansı 1950 yılında planlanmıştı. 1952'de ISA, Güncel Sosyoloji adlı akademik bir dergi yayınlamaya başladı. 1971 yılı, resmi haber bülteni olan ISA Bülteni'nin başlangıcını işaret ediyordu. 1986 yılında ISA, yılda altı kez yayınlanan ve tüm üyelere sunulan hakemli bir dergi olan Uluslararası Sosyoloji'yi başlattı. Uluslararası Sosyoloji'nin ayrıca yılda iki kez yayınlanan Uluslararası Sosyoloji Kitap İncelemesi adlı bir genç yayını da vardı. ISA'nın diğer yayımları arasında Sage Studies in International Sociology Books ve ISA Handbooks kitap serileri yer almaktadır. ISA, Dünya Sosyoloji Kongresi ve Sosyoloji Forumu'nu (dört yılda bir) düzenlemektedir. Ayrıca ISA bir dizi küçük, bölgesel ve tematik konferans düzenlemektedir. (Genov, 2021, s.12-40) Bu sosyoloji dernekleri dışında dünyada; Latin Amerika Sosyoloji Derneği (ALAS), Uluslararası Araştırma Gözlemevi (OOIR): Sosyolojideki Son Makaleler ve Eğilimler, Portekiz Sosyoloji Derneği (APS), İrlanda Sosyoloji Derneği (SAI), İskandinav Sosyoloji Derneği (NSA), İsveç Sosyoloji Derneği (İsveççe) vb. organizasyon ve kuruluşlar da vardır.

Türk Sosyoloji Derneği; "Sosyoloji Derneği, 18.01.1990 tarihinde Ankara'da 11 sosyoloğun öncülüğünde kurulmuştur. İlk genel kurulunda 40 olan üye sayısı, bugün 400'ü aşmıştır. Merkezi Ankara'da olan dernek, Bakanlar Kurulunun 10.02.1999 tarih ve 99/12405 sayılı kararı ile "Kamu yararına çalışan dernek" statüsü kazanmıştır. Dernek amacı, tüzüğünde; "Türkiye'de sosyolojinin anlaşılmasına, gelişmesine ve de yaygınlaşmasına katkı yapmak, bu alanda bilimsel etkinliklerde ve yayında bulunmak, toplumbilimciler arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak" olarak ifade edilmiştir. Dernek bu amaçları gerçekleştirmek üzere aşağıdaki etkinlikleri sürdürmektedir: "Sosyolojinin ilgi alanlarında (Toplumsal cinsiyet, kadın, yaşlılık, engellilik, çocuk ve gençlik, dezavantajlı gruplar; yoksulluk, göç, kentleşme ve kentsel sorunlar, gecekondulaşma ve kentsel dönüşüm, kırsal ve kentsel kalkınma; aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din, sağlık ve hukuk; güvenlik politikaları; sosyal politika ve sosyal sorumluluk; çalışma yaşamı, meslek ve istihdam sorunları; örgüt, toplumsal hareketler; sanayi

ve teknoloji; iletişim toplumu ve sorunları, medya ve sosyal medya; şiddet, suç, insan hakları ve demokrasi; çevre ve ekolojik denge; kùltür, turizm, spor, sanat ve serbest zaman) araştırma ve çalışmalar yapmak; projeler üretmek; eğitim programları hazırlamak, yürütmek ve belgelendirmek. Bu alanlarda resmi ve özel kurum, kişi ve organizasyonlara danışmanlık hizmeti vermek ve yeterlilik çalışmaları yapmak. Aynı konularda ulusal ve uluslararası makamların hibe programlarına proje yazmak ve yürütmek. Yakın disiplin ve bilim dallarıyla ve bunlara ilişkin kuruluşlarla amaçları doğrultusunda işbirliği yapmak, Bilimsel nitelikte kongre, sempozyum, seminer, konferans, açık oturum düzenlemek ya da benzeri etkinliklerde bulunmak, Sosyologların mesleklerine ilişkin sorunlarına çözümler bulmakta yardımcı olmak, Ülkemizde sosyolojik düşünüşün etkin ve yaygın bir kimlik kazanması amacıyla yayınlar yapmak, Sosyoloji dalında lisans ya da yüksek lisans yapan başarılı ve olanakları kısıtlı öğrencilere dernek gelirinin en az %10'u tutarında karşılıksız burs vermek. Sosyoloji Derneği temel kuruluş amacı çerçevesinde Türkiye'de toplumbiliminin anlaşılmasına, gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkı vermek, akademik ciddiyet ve sorumluluk içerisinde etkinliklerde ve yayınlarda bulunmak, Türk toplumbilimcileri arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak için birtakım faaliyetler gerçekleştirmektedir." (Sosyoloji Derneği, 2023, s. 1-2) Füsün Kökalan Çımrın tarafından ülkemizdeki sosyoloji dernekleri incelenmiştir. "Türkiye'de sosyolojinin gündemini, sosyoloji dernekleri üzerinden görünür kılmaya çabasına dayanmaktadır. Derneklerin Pandemi sürecini de kapsayacak biçimde son bir yıl içerisindeki sosyal medya paylaşımlarından yola çıkarak, niteliksel araştırma yöntemlerine dayalı bir çalışma yürütülmüştür. Günümüzde aktif olan toplam yedi sosyoloji derneği içerisinde ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilen üç örgütlenmenin (Sosyoloji Derneği, Sosyologlar Derneği ve Sosyoloji Mezunlar Derneği)" yapısı araştırılmıştır. (Kökalan, 2022, s. 87) Bu dernekler dışında "Sosyoder" isimli daha yeni bir dernekte kurulmuştur. Türkiye, Fransa'dan sonra üniversitelerde sosyoloji kürsüsünün açıldığı ikinci ülkedir. Bu minvalde Türk sosyolojisini temsil etmek için sosyoloji derneklerimize önemli görevler düşmektedir.

Sosyoloji dernekleri, sosyologları bir araya getiren ve disiplinin gelişimine katkıda bulunan önemli kuruluşlardır. Sosyoloji dernekleri, sosyologlar arasında iletişimi artırarak, farklı bölgelerden ve disiplinlerden gelen akademisyenler arasında işbirliği olanakları yaratır. Bu, farklı perspektiflerin ve metodolojilerin paylaşılmasına ve sosyoloji alanındaki çeşitliliğin artmasına katkıda bulunur. Dernekler, yıllık konferanslar, seminerler, çalıştaylar ve diğer etkinlikler düzenleyerek sosyologlara bilgi paylaşma ve tartışma fırsatları sunar. Bu etkinlikler, yeni teorik yaklaşımlar, metodolojik gelişmeler ve güncel araştırmalar hakkında bilgi edinmeyi

sağlar. Birçok sosyoloji derneği, kendi akademik dergilerini yayınlamaktadır. Bu dergiler, sosyologların araştırmalarını yayınlamalarına ve geniş bir kitleye ulaşmalarına olanak tanır. Bu da sosyologların çalışmalarının görünürlüğünü artırabilir. Sosyoloji dernekleri, genellikle genç araştırmacılara, öğrencilere ve yeni akademisyenlere destek sağlamak amacıyla burslar, ödüller veya eğitim programları sunar. Bu, sosyoloji alanındaki genç yetenekleri teşvik eder ve destekler. Sosyoloji dernekleri, sosyolojinin toplumsal sorunlara nasıl katkıda bulunabileceği konusunda farkındalık oluşturabilir. Özellikle sosyal eşitsizlik, ayrımcılık, çevre sorunları gibi konularda derneklerin etkinlikleri, toplumsal değişim ve adaletin sağlanmasına yönelik çabaları teşvik edebilir. Dernekler, sosyologlar arasında etik standartları teşvik eder ve mesleki gelişimi destekler. Bu, sosyologların etik kurallara uygun bir şekilde çalışmalarını sağlar ve profesyonel standartların yüksek kalmasına katkıda bulunur. Sosyoloji dernekleri, sosyologlar arasındaki etkileşimi artırarak, sosyoloji disiplini güçlendirir ve toplumsal sorunlara yönelik anlayışın ve çözüm önerilerinin gelişmesine katkıda bulunurlar.

“Sosyolojinin sosyolojisi” terimi, genellikle sosyolojinin kendi metodolojisi, tarihi, teorik çerçeveleri ve iç dinamikleri hakkında yapılan bir tür meta-analizi ifade eder. Yani, sosyoloji disiplininin kendi kendini anlama ve değerlendirme sürecini ifade eder. Bu, sosyologların kendi disiplinlerini nasıl anladıkları, yöntemlerini nasıl geliştirdikleri, teorik yaklaşımlarını nasıl belirledikleri gibi konuları içerir. Sosyolojinin sosyolojisi, sosyal araştırmalarda kullanılan yöntemleri ve araştırma tasarımlarını değerlendirir. Hangi veri toplama yöntemleri kullanılıyor, nicel ve nitel araştırmalar arasındaki denge nasıl sağlanıyor, analitik süreç nasıl işliyor gibi sorulara odaklanabilir. Sosyolojinin sosyolojisi, sosyolojik teorileri ve yaklaşımları ele alır. İşlevselcilik, çatışma teorisi, sembolik etkileşimcilik gibi temel sosyolojik paradigmalara ek olarak, yeni teorik yaklaşımların nasıl ortaya çıktığı ve evrimleştiği konularını da içerir. Disiplinin tarihsel gelişimini anlamak, sosyolojinin sosyolojisinin önemli bir parçasıdır. Disiplinin nasıl ortaya çıktığı, temel kavramların nasıl geliştiği ve sosyoloji düşüncesinin nasıl tekâmül ettiği konuları incelenir. Sosyolojinin sosyolojisi, disiplin içindeki güç dinamikleri, eğilimler, yönelimler ve disiplin içindeki diğer faktörleri anlamaya yönelik bir bakış açısı sunar. Bu, sosyologların kendi aralarındaki etkileşimleri, çatışmaları, iş birliklerini ve bilgi üretme süreçlerini içerir. Sosyolojinin sosyolojisi, disiplini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirir. Bu, sosyolojinin sınırlamalarını, kör noktalarını ve çeşitli eleştirilere nasıl yanıt verdiğini anlamak amacıyla yapılır. Bu tür bir “sosyolojinin sosyolojisi” çalışmaları, sosyoloji disiplininin sürekli tekamülünü ve dönüşümünü anlamak, disiplinin içsel güçlükleri anlamak ve gelecekteki gelişmelere hazırlıklı olmak açısından önemlidir. Sosyolojinin sosyolojisi, Türkiye’de daha

yeni gelişen bir alan olarak kendine yer bulma çabası içerisinde. Bu tür çalışmalar arttıkça sosyolojik tahayyülün daha bir derinleşeceği düşünülebilir.

Sosyoloji ile ilgilenen bireylerin bir araya gelerek bilgi paylaşımı yapabileceği, tartışmalar gerçekleştirebileceği veya sosyal sorunlar üzerine çalışmalar yapabileceği çeşitli sosyoloji dernekleri bulunmaktadır. Bu dernekler genellikle akademisyenler, araştırmacılar, öğrenciler ve sosyal bilimlere ilgi duyan diğer profesyoneller arasında bir bağlantı sağlamayı amaçlar. Önemli sosyoloji derneklerinden bazıları şunlardır; Türkiye Sosyoloji Derneği (TSD): Türkiye’de sosyoloji alanında faaliyet gösteren en önemli derneklerden biridir. Sosyologlar, akademisyenler ve öğrenciler arasında bir platform oluşturmayı hedefler. International Sociological Association (ISA): Uluslararası bir sosyoloji derneğidir. Dünya genelinde sosyologları bir araya getirir ve çeşitli sosyolojik konularda uluslararası işbirliği sağlar. American Sociological Association (ASA): Amerika Birleşik Devletleri’nde faaliyet gösteren önemli bir sosyoloji derneğidir. ASA, sosyologlar arasında iletişimi artırmayı, araştırmayı teşvik etmeyi ve sosyal sorunlar üzerine bilgi üretmeyi amaçlar. European Sociological Association (ESA): Avrupa genelinde sosyologları bir araya getiren bir dernektir. ESA, Avrupa’da sosyolojik araştırmaları destekler ve uluslararası işbirliği sağlar. British Sociological Association (BSA): Birleşik Krallık’ta faaliyet gösteren bu dernek, sosyologları bir araya getirir, konferanslar düzenler ve sosyal bilimler alanında araştırma ve gelişimi destekler. Bu dernekler, sosyologlar arasında iletişimi güçlendirmek, bilgi alışverişini artırmak ve sosyal bilimler alanındaki gelişmelere katkıda bulunmak amacıyla çeşitli etkinlikler düzenler. Sosyolojiyle ilgilenenler bu dernekler aracılığıyla güncel araştırmalara erişebilir, sosyoloji konularında tartışmalara katılabilir ve profesyonel ağlarını genişletebilirler.

Toplumbilimi ve sosyoloji dernekleri, bu alanlarda çalışan profesyonellerin bir araya gelerek bilgi paylaşımı, araştırma geliştirme, eğitim ve toplumsal konularda farkındalık oluşturma gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluşlardır. Bu dernekler genellikle akademisyenler, araştırmacılar, öğrenciler ve bu alanlara ilgi duyan diğer bireyleri bir araya getirir. Her ülkede farklı toplumbilimi ve sosyoloji dernekleri bulunabilir, ancak uluslararası düzeyde de birçok dernek küresel işbirliği ve iletişimi teşvik eder. Bu dernekler genellikle düzenli toplantılar, konferanslar, seminerler ve yayınlar düzenleyerek üyelerini bilgilendirir ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunur. Kongre ve Konferanslar: Sosyologları, toplumbilimcileri ve ilgili diğer uzmanları bir araya getiren etkinlikler düzenlenir. Dergiler ve Yayınlar: Dernekler genellikle kendi dergilerini yayınlarlar ve bu dergilerde üyelerin araştırmalarına yer verirler. Eğitim ve Seminerler: Sosyal bilimler alanında eğitim ve gelişim programları düzenlerler.

Toplumsal Hizmet Projeleri: Toplumsal sorunlara duyarlılık oluşturmak ve çözümler üretmek amacıyla projeler yürütürler. Araştırma Destekleri: Üyelerin araştırmalarını finanse etmelerine yardımcı olabilecek araştırma fonları sağlarlar. Derneklere üye olmak, bu alanlarda çalışan veya ilgi duyan kişilere pek çok fayda sağlayabilir. Dernek üyeleri, bilgi alışverişi yapabilir, profesyonel ağlar kurabilir ve alandaki güncel gelişmelerden haberdar olabilirler.

Kaynakça

- Aby, Stephen H. (2005). *Sociology: A Guide to Reference and Information Sources* (3rd ed.). Littleton, CO: Libraries Unlimited Inc.
- Babbie, Earl R. (2003). *The Practice of Social Research* (10th ed.). Wadsworth: Thomson Learning.
- Brewer, John D. (2004), “Imagining *The Sociological Imagination*: The Biographical Context of a Sociological Classic”, *British Journal of Sociology*. 55(3). 319-333.
- Collins, Randall. (1994). *Four Sociological Traditions*. Oxford: Oxford University Press.
- Coser, Lewis A. (1971). *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Genov, Nikolai. (2021). “Building Global Sociology in a Divided World (1949-1990)”. *Sociological Forum*.
- Giddens, Anthony. (2006). *Sociology* (5th ed.). Cambridge: Polity Press.
- House, J. S., & Mortimer, J. (1990). Social structure and the individual: Emerging themes and new directions. *Social Psychology Quarterly*, 71-78.
- ISA. (1998). “International Sociological Association: Books of the Century”. International Sociological Association. Retrieved <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/history-of-isa/books-of-the-xx-century/> adresinden 01.12.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Kökalan Çımrın, F. (2022). “Sosyolojinin Sosyolojisini Yapmak(!) : Türkiye’deki Sosyoloji Dernekleri Üzerine Bir Araştırma”. *İnsan ve Toplum*, 12(1), 87-112.
- Landis, Judson R. (1989). *Sociology: Concepts and Characteristics*. Belmont, California: Wadsworth.
- Lipset, Seymour Martin and Everett Carl Ladd. (1972). “The Politics of American Sociologists”, *American Journal of Sociology*. 78(1), 67-104.

- Macionis, John J. (1991). *Sociology* (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Merton, Robert K. (1959). *Social Theory and Social Structure. Toward the codification of theory and research* (revised & enlarged ed.). Glencoe, IL. OCLC.
- Mills, C. Wright. (1959). *Intellectual Craftsmanship Advices how to Work for young Sociologist*. Appendix to, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press.
- Mills, C. Wright. (1959). *The Sociological Imagination*. Oxford University Press.
- Mitchell, Geoffrey Duncan. (2007). [1968]. *A Hundred Years of Sociology: A Concise History of the Major Figures, Ideas, and Schools of Sociological Thought*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Nisbet, Robert A. (1967). *The Sociological Tradition*, <https://www.routledge.com/The-Sociological-Tradition/Nisbet/p/book/9781560006671/> adresinden 01.12.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Nisbet, Robert A. (1967). *The Sociological Tradition*, London, Heinemann Educational Books.
- Ritzer, George, and Douglas J. Goodman. (2004). *Sociological Theory* (6th ed.). McGraw-Hill.
- Scott, John, and Gordon Marshall, eds. (2005). *A Dictionary of Sociology* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Sosyoloji Derneği. (2023). “Dernek hakkında”. <https://sosyolojidernegi.org.tr/kategori/dernek-hakkinda> adresinden 01.12.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Wallace, Ruth A. and Alison Wolf. (1995). *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition* (4th ed.). Prentice-Hall.
- White, Harrison C. (2008). *Identity and Control. How Social Formations Emerge* (2nd ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Willis, Evan. (1996). *The Sociological Quest: An introduction to the study of social life*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Extended Abstract

Sociology is a branch of science that deals with societies, social relationships, groups and human behaviour. Sociology has a perspective that aims to understand social order, change and interactions. This branch of science explores how individuals interact in social groups, social institutions and structures, cultural norms, values and social change. Sociology can encompass many different sub-disciplines and cover a wide range of topics. These topics include many social phenomena such as social class, gender, ethnic groups, family, education, economics, politics, crime and punishment, etc. This branch of science usually collects data using observation, survey, interview, statistical analysis and other research methods and analyses these data using various theories. Sociology endeavours to understand and explain social events and is therefore an important discipline in both theoretical and practical terms. Sociology seeks to understand the changes that take place in society and the reasons for these changes. In this context, sociologists seek to understand how social order is maintained by studying the structure, culture, norms and values of society. In addition, they try to develop solutions by addressing social inequalities, injustices and social problems. In summary, sociology is a branch of science that seeks to understand the social structure, organisation and interactions of society and conducts theoretical and practical research on this topic.

The history of sociology, which dates back to the middle of the 19th century, was characterised by the social and economic changes of the time. Comte, who is considered the founder of sociology, used the term “sociology” for the first time and argued that society should be studied in a scientific manner. Comte’s thoughts included a positivist approach aimed at understanding the causes and laws of social events. Durkheim attempted to establish sociology as a science and investigated many aspects of society. He is best known for his work on social integration and social norms. His work “Suicide” is an important study aimed at understanding the effects of society on the individual. Weber had a major influence on sociology and sociological thinking. His work “The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism” attempts to understand the cultural interactions with the economic system. Marx argued that society should be understood in the context of the class struggle. His thoughts include a critique of capitalism and focus on class, relations of production, economic structure and social change. Simmel focused on social interactions and relationships between individuals and argued that sociology should study relationships at the micro level. Dec. His work “Social Differentiation” is an important work that aims to understand the complexity of social relationships. The work of these thinkers has shaped sociology and enriched the discipline. 20. over the course of the century, sociology

has continued to diversify and develop different schools and theoretical approaches. Today, sociology is divided into many sub-disciplines and specialisms, but its main aim is to understand and explain society.

Areas of interest in sociology include: Anthropology, Comparative Sociology, Criminology, Cultural Anthropology, Demography, Historical Sociology, Political Sociology, Rural Sociology, Social Anthropology, Social Movements, Social Psychology, Social Linguistics, Urban Sociology, etc. there are topics. In the micro area, topics such as body, consciousness, culture, death, perversion, economy, education, emotions, environment, family, nutrition, gender, health, migration, information, laws, law, medicine, leisure, military, race and ethnicity, religion, sports, science, small groups, space, stratification, work/study are studied. The main topics of sociology are: Society, globalisation, human behaviour, human impact on the environment, identity, industrial revolutions, social complexity, social structure, social environment, social equality, social inequality, social power, social stratification, social structure, etc. exists. The perspective of sociology is characterised by paradigms such as Conflict theory, Critical theory, Structural functionality, Positivism, Social constructivism, Symbolic interactionism, Feminism, Postmodernism.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906-27 Eylül 1907)*

Nuran KOLTUK*

Öz: Meclis-i Mebusan'ın 1878'de feshedilmesinden sonra, hükümete muhalif olan Jön Türkler, meşrutiyetin yeniden tesisi için amansız bir mücadeleye giriştiler. Bu dönemde ülkenin parçalanmasından korkan ve bunu II. Abdülhamit'in yönetim anlayışına bağlayan Jön Türkler, İttihat ve Terakkî Cemiyeti çatısı altında örgütlendiler. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde önemli bir yeri olan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin II. Abdülhamit'e karşı verdiği mücadele, 1908 yılında Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesine yol açtı. Ancak bu başarıda, kuruluşunda "Makedonya Sorunu" nun etkili olduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin rolü büyüktür. Yıllarca meşrutiyeti ilan etme gücüne sahip olmayan Cemiyet, bu gücü Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Üçüncü Ordu subayları arasında yayılmasıyla elde etti. Makedonya'daki etnik unsurların komite ve çetelerine karşı mücadele eden Üçüncü Ordu subayları arasında yayılan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, kısa bir süre tarih sahnesinde kaldı. Ancak Talat Bey gibi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları kısa sürede İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ve Osmanlı siyasetinin önde gelen liderleri oldular. Dahası, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Makedonya'da kazandığı devrimci karakteri İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne aktarmış ve cemiyetin yapısını kısmen değiştirmiştir. Bu çalışma, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin hangi koşullar altında kurulduğuna, kuruluşuna ve İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne entegrasyonuna odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Makedonya, Üçüncü Ordu, İkinci Meşrutiyet.

Ottoman Freedom Society

Abstract: After the dissolution of the Majlis-i Mebusan in 1878, the Young Turks, who had opposed the government, began a relentless struggle for the restoration of the constitutional monarchy. During this period, the Young Turks, who feared the disintegration of the country and attributed this to Abdülhamit II's understanding of government, organised themselves under the umbrella of the Committee of Union and Progress. The struggle of the Committee of Union and Progress, which occupies an important place in the history of the Ottoman Empire, against Abdülhamit II led to the proclamation of the constitutional monarchy for the second time in 1908. However, the Ottoman Freedom Society, whose foundation was influenced by the "Macedonian Question", played a major role in this success. After years of not having the power to proclaim the constitutional monarchy, the Society gained this power through the spread of the Ottoman Freedom Society among the officers of the Third Army. The Ottoman Freedom Society, which spread among the officers of the Third Army who fought against the committees and gangs of ethnic elements in Macedonia, remained on the stage of history only for a short time. However, the founders of the Ottoman Freedom Society, such as Talat Bey, soon became prominent leaders of the Committee of Union and Progress and Ottoman politics. Moreover, the Ottoman Freedom Society transferred the revolutionary character it had gained in Macedonia to the Committee of Union and Progress and partially changed its structure. This study will focus on the conditions under which the Ottoman Freedom Society was founded, its establishment and its integration into the Committee of Union and Progress.

Key Words: Ottoman Freedom Society, Committee of Union and Progress, Macedonia, Third Army, Second Constitutional Monarchy.

* Bu makale 14 Şubat 2024 tarihinde kabul edilen "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Hükümetlerinin Balkan Politikasına Etkisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, nkoltuk@nku.edu.tr, orcid: 0000-0002-9286-496X.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 23-03-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 22-04-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Giriş

Meşrutiyet'i ilan etme sözü vererek tahta çıkan Padişah II. Abdülhamit'in kısa bir süre sonra Meclis-i Mebusan'ı kapatması(1878) ve Kanûn-ı Esâsî'yi işlevsiz kılması kendisine karşı ciddi bir muhalefetin doğmasına yol açmıştı. Bu nedenle II. Abdülhamit'e muhalefet eden Jön Türk grupları, bir talebe cemiyeti olarak kurulan İttihat ve Terakkî Cemiyeti(2 Haziran 1889) çatısı altında örgütlendi (Hanioğlu, 1985, s. 174). Cemiyet otokratik yönetim yerine meşrutî sistemi amaç edinmişti. Devletin dağılması endişesini taşıyan İttihat ve Terakkî Cemiyeti ancak meşrutî sistem ile bu dağılmanın durdurulabileceğine inanıyordu. Bu nedenle Meclis'i kapatarak otokratik yönetime geri dönen II. Abdülhamit ile uzun bir mücadele dönemi yaşadı. Fakat bu süreçte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin idarî yapısı, örgütlenme biçimi ve mücadele yöntemleri önemli değişimler geçirdi. Farklı Jön Türk gruplarını çatısı altında topladığı için hiçbir zaman homojen bir yapıda olmayan cemiyet, giderek gruplara ayrıldı. Uzun süre yurt dışında çeşitli merkezlerde çıkarılan gazeteleri dağıtmak dışında bir eylemde bulunamayan İttihat ve Terakkî Cemiyeti, şubeler arasındaki güç mücadelesi, liderlik savaşı ve şahsî anlaşmazlıklar içinde kaldı. Genellikle Meşrutiyet'in kazanılmasında takip edilecek yollarla ilgili olarak felsefî tartışmalara boğulan Cemiyet, 1902'de parçalandı (Hanioğlu, 1995, 196). 1905'te Osmanlı şehzadelerinden Yusuf İzzeddin Efendi'nin özel doktoru olan İttihatçı Bahaeddin Şakir Bey'in çabasıyla ikinci kez kurulan cemiyet (Aydoğan ve Eyüpoğlu, 2004, s. 211), yeni bir örgütlenme biçimini benimsedi ve daha aktif bir program oluşturdu (Hanioğlu, 2001, s. 147). Bundan sonra hızla üye kaydetmeye çalışan İttihat ve Terakkî Cemiyeti, 1907'de henüz Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirebilecek kadar örgütlenebilmiş değildi.

İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Meşrutiyet hedefine ancak 18 Eylül 1906'da (Yalçın, 1943, s. 38) kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesinden sonra ulaştı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, II. Abdülhamit'in sıkı takibine rağmen, 1895'ten sonra yurtdışında faaliyet gösteren İttihat ve Terakkî'den farklı olarak, ülke içerisinde Selanik'te kuruldu. Bir tür savunma ve direniş ihtiyacının sonucu olarak doğan cemiyetin amacı da tıpkı İttihat ve Terakkî Cemiyeti gibi Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirmek ve ülkenin dağılmasının önüne geçmekti. Onlar da II. Abdülhamit'i ülkenin bütününde hakim olan kötü yönetimden dolayı sorumlu tutuyor, onun rejiminin Osmanlı Devleti'nin dağılmasına neden olacağını düşünüyor ve rejimi değiştirmek istiyordu. Fakat Makedonya'da Bulgar, Sırp ve Rum çetelerine karşı mücadele eden Üçüncü Ordu subayları arasında yayılan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin felsefî tartışmalarına uzaktı. Çünkü Makedonya'da son derece gerçekçi bir gündemle karşı karşıya bulunuyorlardı. Etnik unsurlara ait komitelerin ortadan kaldırılması için verdikleri

mücadele, Makedonya'nın yakın bir zamanda kaybedilme ihtimali ve Müslüman halkın komitelerin saldırılarına maruz kalması bu gerçekçi gündemi oluşturuyordu.

1. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Kurulmasında Etkili Olan Faktörler

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması Makedonya'da yaşananlar ile doğrudan bağlantılıydı. Makedonya'da etnik unsurların birbiriyle ve Osmanlı güçleriyle çatışmalarının yarattığı istikrarsızlık, özellikle Bulgar çetelerinin Müslüman halka yönelik saldırıları ve Avrupa devletlerinin ıslahatlar yoluyla bölge üzerinde hakimiyet kurmaları Selanik'te böyle bir cemiyetin kurulmasına zemin hazırladı. Bu nedenle Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Makedonya'da yeşermesi ve Meşrutiyet'in ikinci kez burada ilan edilmesi tesadüf değildi.

1.1. Makedonya'da İstikrarsızlık

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasında Makedonya'da etnik unsurlar arasındaki rekabetin yarattığı çatışma ortamının ve Bulgarların özerklik veya ilhakı sağlamak için Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü mücadelenin neden olduğu siyasî istikrarsızlığın etkisi büyüktü. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden oluşan Makedonya, Bulgar, Rum, Sırp, Arnavut ve Ulah gibi birçok etnik unsurun yaşadığı bir bölgeydi. Burası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bulgarlar tarafından işgal edilmişti. Savaş sonrasında ise Ayastefanos Antlaşması ile Makedonya Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı. Fakat aynı zamanda antlaşma ile 1856'da Paris'te İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın üzerinde uzlaştığı “*Avrupa uyumu*” bozulmuş, Rusya önemli kazanımlar elde etmişti. İngiltere ve Avusturya-Macaristan için Balkanlarda Rusya'nın kontrolünde olacak Büyük Bulgaristan'ın ortaya çıkışı kabul edilemezdi (Armaoğlu, 2010, s. 523). Bu nedenle bölgede yeni bir statü oluşturmak için Berlin Kongresi toplandı ve Bulgaristan'ın elde ettiği toprakların önemli bir kısmı farklı statülere kavuşturularak elinden alındı. Büyük Bulgaristan; Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensiği, özerk bir yönetime sahip olarak Osmanlı Devleti'ne pamuk ipliği ile bağlı Doğu Rumeli Vilayeti ve ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya olmak üzere üçe bölündü (Karal, 2011a, s. 77). Büyük Bulgaristan'ın bu şekilde bölünmesi Makedonya'da yeni bir süreci başlattı. 1878'den itibaren Doğu Rumeli ve Makedonya'nın kazanılması olmak üzere Bulgaristan'ın iki hedefi vardı (Adanır, 2001, s. 108). Onun yeniden bu sınırlara ulaşmak isteği bölgenin istikrarsızlığında birinci derecede rol oynadı. Nitekim Bulgaristan 1878'den sonra hedefine ulaşmak için çeşitli yöntemler denedi ve sürekli bir faaliyet içinde oldu. Öncelikle Makedonya'da Patrikhane'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden (12 Mart 1870) Bulgar Kilisesi Eksarhane'ye bağlı kilise ve okul sayısını arttırmaya çalıştı (Adanır, 2001, s. 108-109). 1885'e kadar Makedonya'da istikrarsızlığın temelinde

Eksarhane ile Fener Rum Patrikliği arasında kilise ve okulların sayısını artırmaya yönelik bir rekabet vardı. Bulgar Prenslığı'nin 1885'te, özerk bir yönetime kavuşturulan Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak etmesi (Aydın, 1992, s. 256), istikrarsızlığı artırdı. Berlin Antlaşması çiğnenmiş olmasına rağmen, antlaşmayı imzalayan devletler tarafından ilhakın kabul edilmesi, Makedonya'yı üç etnik unsurun hedefi haline getirdi. Makedonya, Balkan devletlerinin desteklediği Bulgar, Rum ve Sırp'ların şiddeti gittikçe artan çatışmalarına sahne oldu.

Doğu Rumeli Vilayeti'nin ilhakından sonra Bulgarların ikinci hedefi Makedonya'nın kazanılmasıydı. Bu dönemde önceki dönemden farklı olarak mücadele örgütlü iki komite tarafından yürütüldü. 1893'te Selanik'te Makedonya'nın özerkliğini hedefleyen İç Makedon Devrimci Örgütü (The Internal Macedonian Revolutionary Organisation) ve 1895'te Sofya'da Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhakını amaç edinen Yüksek Makedon Komitesi (The Macedonian Supreme Committee) adlı örgütler kuruldu. Bu iki örgüt Makedonya'nın geleceği üzerinde etkili oldu (Adanır, 2001, s. 119). Çünkü İç Makedon Devrimci Örgütü 1897'de, Makedonya'da halkı zor kullanarak ve propaganda yoluyla Rum Patrikliği'nden ayırıp, Bulgar Eksarhhanesi'ne katılmalarını sağlamak için “açık çete savaşını” başlattı. Böylece Bulgar eylemleri sistematik bir hale geldi. Düzenli bir şekilde yürütülecek olan çete hareketinin başlamasıyla, bölgede nüfuz kaybeden Patriklik de 1900'den itibaren Rum çete hareketini örgütledi (Hacısalıhoğlu, 2008, s. 110-111). 1901-1903 yılları arasında Eksarhlık ile Patrikhane'nin çeteler aracılığıyla giriştikleri mücadele Makedonya'nın asayişini çözümsüz bir hale getirdi (Ali Naci, 1934, s. 52). Osmanlı Devleti olayları bastırmak için sürekli olarak bölgedeki askerî birlikleri artırmak zorunda kaldı. Fakat Bulgar komiteleri ile askerî müfrezeler arasında yapılan çatışmalar sorunu çözmede başarı sağlayamadı. Makedonya'da istikrarsızlık, Bulgarların Makedonya'da yayılcı politika izlemesi ve Rumlar ile Sırp'ların bu ilerlemeyi durdurmak istemesinden kaynaklandı.

Makedonya'da asayiş bozan Bulgar hareketinin hedefinde sadece diğer etnik unsurlar yoktu. Bulgar Makedon Komiteleri Rum ve Sırp'lara karşı çete hareketini sürdürürken özerklik veya bağımsızlık için de Osmanlı yönetimine karşı mücadele ediyordu. Bu çerçevede bölgenin asayişini derinden sarsan en önemli gelişme 1902 ve 1903'te Bulgar Komiteleri tarafından çıkarılan iki isyandı. Bulgar Makedon Komitelerinin eylem şeklini genel bir halk isyanı çıkarılması şeklinde değiştirmesi, daha büyük çapta olayların yaşanmasına neden oldu. Buradaki temel amaç, Makedonya'nın özerkliği için Avrupa devletlerinin dikkatinin bölgeye çekilmesini sağlamaktı. Bunun için isyanlar, bir Hristiyan-Müslüman çatışmasına döndürülecekti. Böylece Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde yer alan ıslahat yapılmak

şartı¹gündeme getirilecek ve Hristiyan bir valinin atanması talep edilecekti (Erim, 1953, s. 413).NitekimBulgar Makedon Komiteleri, 1897'den 1902'ye kadar Bulgar halkınıpropogandalarıyla genel isyana hazırladı veMakedonya'daneredeysede40.000 kişiyi silahlandırdı (Ali Naci, 1934, s. 56).

Nihayet 1902'de çıkarılan Cuma-i Bâlâ İsyanı(23 Eylül 1902) askerî güçlerce kısa sürede bastırıldı. Fakat asıl dönüm noktası 2 Ağustos 1903'te çıkarılan İlinden İsyanıdır. İsyan üç ay sonra bastırılabilirdi.Bu süreçte demiryolları ve köprüler tamamen tahrip edilmişti. Ayrıca askerî garnizonlara ve resmî binalara saldırılmış, askerler ve idareciler öldürülmüş ve Müslümanlara ait tarlalar, evler, kilerler ateşe verilmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], TFR. I. MN, 14/1335_20). Çeteler ve ayaklanan köylüler yaklaşık 30.000 kişiydi ve bunlardan 26.500'ü silahlıydı. İsyan sırasında askerî birlikler ile Bulgar çeteleri arasında 240 çarpışma yaşandı. 12.440 ev yakıldı ve 5122 kadın tecavüze uğradı (Ali Naci, 1934, 68-69).

İsyan Makedonya'da asayiş ve istikrarı yok ederken, Müslüman halk ve subaylar üzerinde derin bir etki bıraktı. Makedonya'da büyük bir ümitsizlik vardı. Makedonya'nın asayişinin sağlanamamasının ve kendilerine yönelik saldırılarınengellenememesinin Müslüman halkı etkilemesikaçınılmazdı. Rum,Bulgar ve Sırp çetelerinin birbirlerine ve Müslüman halka saldırıları, Müslümanlarında örgütlenmesi gerektiğiniortaya çıkarmıştı. Müslümanlar,Makedonya'da yıllardır devam eden saldırıların veisyanlarınbitmesini istiyordu (Muhtar ve Necip, 2007, s. 335).

İlinden İsyanı bir taraftan ıslahatlar yolu ile Avrupa devletlerinin bölge yönetimine müdahil olmasına neden olur iken diğer taraftan da bölgede konuşlanmış olan Üçüncü Ordu Subayları ve halk arasında bir cemiyet kurma fikrinin oluşmasına katkı sağladı. Bu konuda iyi bir örnek Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Manastır Şubesi'nin kurucusu Enver Bey'in şahitliğiydi. İlinden İsyanı sırasında henüz 22 yaşında olan On Üçüncü Topçu Bataryası'ndaKurmaya Subay Enver Bey, isyanda bir gecede Müslüman köylerinin yakılıp yıkıldığınıgörmüştü (Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 19). Böyle kanlı bir eylemden sonra Avrupadevletleri Bulgarları sahiplenmiş ve Makedonya'da ıslahat programları başlatılmıştı. Bu hadise ona Bulgarların takip ettikleri siyasetin doğru olduğunu göstermişti.İşgalden sonra Makedonya yönetimine müdahale eden Avrupa devletlerinin ıslahatları da bölgenin istikrara kavuşmasını sağlamadı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulduğu sırada çete savaşları devam ediyor, askerî müfrezeler çetelerle sonu

¹Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesi şu şekildedir: “Osmanlı Devleti tarafından Girit Adası için hazırlanan 1868 yılı Dâhilî Nizamnâmesi'nin haklı görülerek tadil edilmesi ve tamamen uygulanmasını Bâbîâli taahhüt eder. Bu ahidnâme ile kendileri için teşkilât-ı mahsusa tayin edilmemiş olan Rumeli eyaletlerinde de Girid'e tanınan vergi muafiyeti hariç onu emsal alan ve mahallî ihtiyaçlara uygun düzenleme yapılacaktır...”.

gelmeyen çarpışmalar yapıyordu. Çünkü bir çetenin yok edilmesinin ardından, kısa süre sonra ırkdaşları olan devletlerce desteklenen başka çeteler ortaya çıkıyordu.

Bu durum çetelerin takibinde bulunan subaylar arasında Bulgar komitelerine benzer bir cemiyetin kurulması fikrinin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Çünkü Bulgarların bağımsızlık için giriştikleri mücadele Üçüncü Ordu subayları arasında ilgi ile izleniyordu. Bu konuda Enver Bey'in düşünceleri önemli bir delildir. O'na göre Bulgar komiteciler *"...birer fiske maaş karşılığı kanlarını döküyorlardı....karşılarında çağın en güçlü silahı, yani milli duygularla silahlanmış genç ve ülkücü kuvvetlerle çarpışıyorlardı.... bir kısım subaylar bir hedef, bir ülkü uğrunda ölen bu iç düşmanlara karşı, takdir hisleri bile duyuyorlardı..."*(Aydemir, 2015, 443). Ayrıca Bulgarların, bağımsızlığı bir halk isyanı ile elde etme yöntemleri Üçüncü Ordu subayları arasında Meşrutiyet'in de böyle bir ihtilal ile kazanılabileceği fikrinideğurdu. Makedonya'da komitelere karşı yapılan mücadele ve Bulgarların bağımsızlık mücadelesi büyük çoğunluğunu subayların oluşturduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasında ve ihtilalci karaktere sahip olmasında etkili oldu.

1.2. Bulgar Komitelerinin Müslümanları Hedef Alan Saldırıları

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşuna etki eden diğer bir faktör, Bulgar Makedon Komitelerinin Müslümanlara yönelik saldırılarıydı. Yukarıda kısmen bahsedildiği gibi Bulgarlar sadece Rum ve Sırlara karşı mücadele etmiyor aynı zamanda bölgenin en azından özerk olmasını sağlamaya çalışıyordu. Çünkü özerk bir Makedonya Doğu Rumeli Vilayeti'nde olduğu gibi kolayca ilhak edilebilirdi. Özerkliği sağlamanın en iyi yolu, olayları bir Hristiyan-Müslüman çatışması şekline sokmaktı. Bu konuda Girit örneği takip edilecekti. Girit'te, Hristiyanlarca Müslümanlar tahrik edilmiş, olaylar bir Müslüman-Hristiyan çatışmasınadönüştürülmüştü. Böylece Avrupa'da Hristiyanların öldürüldüğü propagandası yapılmıştı. Bu olaylar sonunda Avrupa devletleri müdahil olmuş, Girit'e Hristiyan bir vali atanmış ve özerklik sağlanmıştı. Bu nedenle Bulgar Makedon Komiteleri de Avrupa'nın dikkatini bölgeye çekmeyeve özerklik için fırsat yaratmaya çalışıyordu (Adanır, 2001, s. 133). Avrupa'nın dikkati ise ancak büyük ses getirecek olaylarla çekilebilirdi. Bunun için Bulgar komiteleri Makedonya'da Müslüman halkta infial yaratacak, saldırgan ve yıkıcı bir tutum sergiliyordu (Adanır, 2001, s. 161). Nitekim 1902 ve 1903'teki halk isyanlarında Müslümanlara ağır saldırılarda bulunuldu.

Fakat Bulgarlar halk isyanı gibi kitlesel eylemlere başvurmadan önce de Müslümanlara yönelik çete faaliyetlerini sürdürüyordu. Daha 1895-1896 yıllarında Bulgar çeteleri Müslüman halka saldırıyordu. Bu saldırılar 1899'da 100-200 kişilik çetelerle gerçekleştirilir olmuştu (Ali Naci,

1934, s. 52-53). Pek çok yerde Türkler pusu kurularak Bulgar çeteleri tarafından öldürülüyordu (Uzer, 1999, s. 127). Gündelik hayatlarını sürdürmekte zorlanan Türkler, odun kesmeye veya hayvan otlatmaya gidemiyor, gündüz bile üç-beş kişi birleşmeden köylerinden ayrılamıyordu (BOA, TFR. I. SL, 83/8232). Türk çiftlik sahipleri yerleşim yerlerinin dışına çıkamayacak duruma gelmişti (İrtem, 1999, s. 384). Bulgar komitelerinin saldırıları gözle görülecek şekilde artmış ve komitelerin saldırıları karşısında Müslüman halk sinmişti.

Çete faaliyetlerinin Avrupa devletlerinin bölgeye yoğunlaşmasında etkili olmaması üzerine Bulgarlar, komiteleri aracılığıyla Müslümanlara yönelik kitlesel saldırılar yapma kararı aldı. Bu nedenle Cuma-i Bâlâ'da bir isyan çıkarılarak Müslümanlara saldırıldı. İsyân kısa sürede bastırılmış olsa da 15 köy maddî zarara uğramıştı (BOA, TFR. I. A, 5/475). Cuma isyanı Bulgarların planladığı şekilde Avrupa devletlerinin bölgeye dikkatlerini çekmekte başarılı oldu fakat özerkliği sağlamadı. Bunun üzerine daha geniş çaplı bir isyan planlandı. Manastır'da İlinden'de başlayan isyan önce Edirne'nin bazı köylerine ve ardından Selanik'e sıçradı (Tokay, 1995, s. 47). İsyân sırasında İç Makedon Devrimci Örgütü Müslüman halkın infialine sebep olacak kadar şiddetli saldırılarda bulundu. Müslüman halk maddî ve manevî büyük kayıplar verdi. Evleri, tarlaları tahrip edildi ve bir kısmı isyan süresince dağlarda yaşadı. Kolonya'da (Manastır) üç köy halkının evleri, yiyecekleri ve giyecekleri yandığı için uzun süre dağlarda evsiz, elbisesiz ve yiyeceksiz kalması pekçok örnekten sadece biriydi (BOA, TFR. I. MN, 19/1854_1, 2). Nitekim bu isyan sonunda 70.835 kişi evsizdi (Ali Naci, 1934, s. 69).

Her iki isyan da Bulgarların beklediği gibi Hristiyan bir vali tayini ve özerklik getirmedi. Fakat Müslüman halkı derinden sarstı. İsyânlardan sonra Avrupa devletleri ıslahatlar yapmak yoluna gitti. Gerek Viyana Islahatı (21 Şubat 1903) gerekse Mürzsteg Islahat Programı (2 Ağustos 1903), Müslümanlar açısından büyük bir hayal kırıklığıydı. Çünkü her iki programda da Hristiyanları koruyucu bir tavır sergilenmiş ve Müslümanlar yok sayılmıştı. İsyânlardan sonra Hristiyanlara karşı Avrupa devletlerinin bu korumacı tutumu, Müslümanların kendi haklarını savunmak için hükümet dışında bir güce dayanması gerektiği fikrinin yayılmasına neden oldu (İrtem, 1999, s. 384). Böylece 1904'ten itibaren Müslüman halk da kendisini savunmak için çeteler kurma yoluna gitti. Ayrıca Müslümanların bu denli zarar görmesi, çetelerin takibinde ve isyanların bastırılmasında yer alan subaylar tarafından da tepkiyle karşılandı. Subayların bu tepkisi, ilerleyen zamanda Müslüman halkı kendilerini savunacak çeteler kurmaya teşvik etmeye ve korumasız olan Müslüman halkın haklarının savunulması amacıyla bir cemiyetin kurulması fikrine itti.

Böylece 1904'ten sonra Bulgar halkın yoğun olarak yaşadığı yerlerde, Türk ve Arnavut çeteleri ortaya çıktı. Bu çetelerin sayısı Makedonya'da gittikçe çoğaldı. 1905'te Radovişte'nin Varvarice, Riç ve Velyos köylerinde Türk çetelerinin bulunduğu ve Bulgarlara saldırdığına dair şikâyetler vardı (BOA, TFR. I. SL, 83/8232). Kesriye, Usturumca ve İştîp'ten gelen şikâyetlerde de Müslüman halk ve askerlerden oluşan çetelerin dolaştıkları iddia ediliyordu (BOA, TFR. I. A, 32/3128). Fakat 1907'ye kadar Makedonya'daki Türk çeteleri belirli bir merkezden yönetilen, örgütlü bir yapı değildi. Bu çeteler savunma ve intikam duygusuyla hareket eden köylülerden oluşuyordu. Ayrıca Bulgar komitelerinin saldırılarını sivillerden oluşan müfrezeler kurarak durdurmaya çalışan Müslüman köylüler, yerel yöneticiler ve subaylar tarafından yönlendiriliyordu (Tokay, 1995, s. 138-139). Bu konuda Kazım Karabekir'in anısı iyi bir örnektir. Bukova (Manastır, Resne) adlı bir Türk köyüne giden Karabekir ve beraberindekiler halka, "*köyünüze Türk çete gelirse ne yaparsınız?*" diye sormuş. Köylüler suskun kalınca Kazım Bey; "*Türklerden başka her milletin çetesi kendi ırktaşlarının köyüne gidince besleniyor, yer buluyor, itibar buluyor... Belki biz de böyle çeteler çıkarırız da bu işlere son veririz. O zaman siz de bunlara katılırsınız.*" deyince köylüler canlanmış ve "*beraber olursanız biz de yardım ederiz*" cevabını vermiş (Karabekir, 2018, s. 131-132).

Makedonya'da çetelerle mücadele eden subaylar, Müslüman halkı çeteler kurmaları konusunda destekledi (Karabekir 2018, s. 132). Türklerden oluşan çetelerin, subaylar tarafından bu şekilde desteklenmesi sivil halkla askerler arasında da bir ilişki kurulmasını sağladı. Bu ilişki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne belirli oranda sivil halkın katılmasında etkili oldu (Tokay, 1995, s. 138). Bu nedenle Makedonya'da Bulgar Komiteleri tarafından Türk ve Arnavutlara yönelik saldırılara karşı oluşan tepki, bölgenin özel şartlarına bağlı olarak, güncel sorunları esas alan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasına katkı sağladı.

1.3. Avrupa Devletlerinin Makedonya'da Uyguladıkları İslahat Programları

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasına etki eden faktörlerden biri de Avrupa Devletlerinin Makedonya'da yürüttükleri ıslahat programlarıydı. Avrupa devletleri daha önce bahsedilen Cuma-i Bâlâ ve İlinden isyanlarından sonra, "*Makedonya Sorunu*"nun bir Avrupa savaşına sebep olmaması için, ıslahatlarla bölgeyi kontrol etmek yoluna gitti. Her ne kadar Bulgarların Hristiyanların katledildiği propagandası dikkate alınmış olsa da Avrupa devletleri, Berlin Antlaşması'nda Balkanlarda oluşturdukları statükonun bozulmaması için ıslahat yapma ihtiyacı hissetmişti. Balkan yarımadası, Avrupa devletlerinin rekabet ettikleri yerlerden ve Berlin Antlaşması ile buradaki rekabet bir savaşa meydan verilmeden çözülebilmeydi. Fakat Bulgar yayılcı politikası, Büyük Bulgaristan'ın yeniden kurulmak istenmesiyle etnik unsurların

ırkdaşlarının bulunduğu devletlerle birleşme arzuları nedeniyle "*Makedonya Sorunu*" çözülmesi neredeyse imkânsız bir hale gelmişti. Böylece Avrupa devletleri bölgenin yönetimine müdahil olacakları ıslahat programlarını uygulamaya soktu.

İlk ıslahat programı olan Viyana Islahat Programı Cuma-i Bâlâ ayaklanmasından sonra uygulamaya konuldu. Avusturya-Macaristan ve Rusya tarafından hazırlanan programda Makedonya'daki polis ve jandarmanın, getirilecek Avrupa devletlerine mensup subaylar tarafından teşkilatlanması ve polis, jandarma ile kır bekçiliklerinde bölgenin etnik nüfusuna göre % 20 oranında Hristiyanların ve Müslümanların istihdam edilmesine yer verilmişti (Yarcı, 1996, s. 193). Müslümanların bütün kayıplarına ve isyanın Hristiyanlar tarafından çıkarılmış olmasına rağmen onların polis ve jandarma içinde istihdam edilmesi Arnavutların tepkisine neden oldu.

İkinci ve Makedonya için her anlamda dönüm noktası olan ıslahat programı ise Mürzsteg Islahat Programı idi. Bu programda, Viyana Islahatı'nda kabul edilen maddeler ortadan kaldırılmadı, ona eklemeler yapıldı. Fakat programın yürütücüsü artık sadece Avusturya-Macaristan ve Rusya değil Berlin Antlaşması'nı imzalayan altı Avrupa Devleti idi. Program ile Avrupa devletleri Makedonya'nın idaresine bizzat müdahil oldu. Çünkü ıslahat programında, üç vilayetin yönetiminden sorumlu genel müfettişin² yanına ıslahatların uygulanışını teftiş etmek ve Hristiyanların şikayetlerini tahkik etmek için Avusturyalı ve Rus olmak üzere iki sivil memurun atanması şart koşulmuştu. Ayrıca yeni ıslahat programında subayların büyük tepkisine yol açan, jandarmanın düzenlenmesinde görev yapacak yabancı subayların Avrupalı bir generalin komutasında bulunması da vardı (Yarcı, 1996, 247-249). Böylece Avrupa devletleri, Makedonya'nın yönetimine müdahil oldukları gibi, ordu dışında kendi kontrollerinde bir askerî güce de sahip olacaklardı. Nitekim İngiltere ve Rusya, 1908'de bölgede askerin sayısının azaltılarak yerini Avrupa kontrolünde olan jandarmanın almasına dair bir tasarı hazırladı (Bayur, 1991, s 235).

Mürzsteg Islahat Programı, Padişah II. Abdülhamid'in itirazları dolayısıyla ancak 14 Ocak 1904'te uygulanmaya başladı (Yarcı, 2013, s. 96). Programda yer aldığı gibi jandarmanın düzenlenmesi için Avrupalı subayların başında bulunmak üzere İtalyan Korgeneral Emilio Degiorgis Makedonya'ya geldi. Görev süresi iki yıl olarak belirlenen Degiorgis'e İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya'dan beşer tane olmak üzere 25 subay getirmesivle bu subayların ihtiyaç duyuldukça sayılarının arttırılması yetkisi tanındı.

² 1902'deki isyandan sonra II. Abdülhamid üç vilayetin bağlı olduğu Vilâyât-ı Selâse Umûmî Müfettişliği adıyla bir müfettişlik kurmuş ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı Müfettiş olarak atamıştı.

Değiştirilmiştir, öncelikle Makedonya'yı Serez, Drama, Selanik, Üsküp ve Manastır olmak üzere beş bölgeye ayırdı. Bu bölgelere konuşlandırılacak jandarma birliklerinin düzenlenmesini de sırasıyla; Fransız, İngiliz, Rus, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın sorumluluğuna bıraktı (Tokay, 2010, s. 129). Böylece esasında Makedonya Avrupa devletlerinin nüfuz bölgelerine ayrılmış bulunuyordu.

Mürzsteg Islahat Programı, Makedonya'da ağır bir görev üstlenmiş Üçüncü Ordu subaylarının ve Müslüman halkın tepkisini çekti. Beş bölgede Jandarma ve polis teşkilatının Avrupalılar tarafından yeniden düzenlenmesi ve Avrupalı subayların bölgedeki varlıkları yerel halkı olduğu kadar subayları da etkiledi. Çünkü program, Makedonya'da yabancı subayların varlığının gözle görülür bir hale gelmesine neden oldu (Tokay, 2010, 133-134). Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin yayıldığı Üçüncü Ordu subayları ve Müslüman halk bu düzenleme ile Makedonya'nın kısa bir süre sonra özerk hale geleceği endişesine kapıldı (Karabekir, 2018, s. 40).

Diğer taraftan programın uygulanmaya başlamasıyla Üçüncü Ordu subaylarının tepkisini çekecek durumlar ortaya çıktı. Programa göre ıslahatı uygulama yetkisi Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'ya ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Avrupalı subaylar yönetime müdahale edemeyecek, sadece programın düzenli bir şekilde yapılıp yapılmadığını kontrol edecekti (BOA, TFR. I. SL, 41/4095 ve 45/4426). Fakat uygulama sırasında Üçüncü Ordu subayları ile Avrupalı subaylar arasında yetki sorunlarıyla karşılaşıldı (Tokay, 2010, s. 129). Islahat programını yürütme ve uygulama yetkisi Osmanlı subaylarında olmasına rağmen, Avrupalı subayların sıkı takibine ve müdahalelerine maruz kaldılar. Islahat programı uygulanırken denetimlerine bırakılan bölgelerde yetkilerini aştılar. Bu nedenle Programın uygulanması sırasında, Müslümanların endişelerinin artmasının yanı sıra subaylarda da Avrupa ıslahatlarına karşıtlık oluştu.

Makedonya'da tepki çeken bir diğer ıslahat malî konudaydı. 17 Ocak 1905'te Avusturya-Macaristan ve Rusya Makedonya için bu kez bir malî ıslahat programı hazırlamıştı. Programın içeriğinde dikkat çekici olan Makedonya'nın malî işlerinin Osmanlı Bankası, Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa ve biri Avusturyalı diğeri Rus iki sivil memurun kontrolü altına alınmak istenmesiydi (Bayur, 1991, s. 197). Hatta bu talep daha sonra, Makedonya'nın malî kontrolünün altı Avrupa devletinin de malî delegeleriyle temsil edildikleri karma bir komisyona bırakılması şeklinde değiştirildi (Bakırcılar, 2011, s. 33-34). Malî ıslahat programı, II. Abdülhamit'in bütün itirazlarına rağmen Avrupa devletlerinin Midilli ve Limnos dalarını işgal etmesi sonucunda kabul edildi (Bayur, 1991, s. 198). Böylece idarî olarak Avusturyalı ve Rus iki görevlinin Makedonya'nın idaresinde yer alması ve polis ile jandarmanın Avrupalı subayların kontrolü

altında bulunmasından sonra Makedonya'nın malî işleri de Avrupa denetimine bırakıldı. Bu arada iki seneliğine gelen yabancı subayların sayıları gittikçe arttı ve görev süreleri iki sene daha uzatıldı. Gelişmelerin Müslüman halk ve özellikle Üçüncü Ordu subayları arasında rahatsızlık yaratması kaçınılmazdı. Malî ıslahat bölgenin özerkliğine doğru atılmış bir adımdı ve bu nedenle subaylar ve halk arasında Makedonya'nın kısa bir süre içinde kaybedileceği düşüncesi yerleşti (Karabekir, 2018, s. 72). Bu ıslahat ile birlikte bölgedeki subaylar arasında ancak bir cemiyet kurularak ve Meşrutiyet ilan edilerek, II. Abdülhamit'in kötü yönetimi nedeniyle bölgenin elden çıkmasına engel olunabileceği düşüncesi güçlendi.

Islahat programlarının Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasına etki etmesinin bir nedeni de Müslüman halkın, reformların kendilerinden çok etnik unsurlara yaradığını düşünmesiydi (Adanır, 2001, s. 262). Çünkü Makedonya'da bulunan yabancı subayların Hristiyanları koruduklarını görüyorlardı. Ayrıca Hristiyanlar, komiteler ve konsoloslar tarafından da korunuyordu. Buna karşılık Müslümanlar korumasız ve "*Türkler öksüz*" kalmıştı (Muhtar ve Necip, 2007, s. 345). Bu duruma Müslüman halkın yanı sıra subaylar da tepki duyuyordu. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurucularından Enver Bey'e göre, Avrupa reformları Hristiyanları koruma altına alırken, Müslümanları göz ardı etmişti. Müslümanların ihtiyaçları karşılanmıyor ve problemleri çözülüyordu (Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 23). Bölgede en çok Müslüman nüfus bulunmasına rağmen asla düşünülüyorlardı. Üstelik ıslahatlara neden olan istikrarsızlığın kaynağı Hristiyanlar olmasına rağmen, reformlar Müslümanlara karşı yapılmıştı (Resneli Niyazi, 2003, s. 193). Oysa 1903'ten itibaren Makedonya'da Müslümanların çıkardığı tek bir isyan bile yoktu. Aksine Rum, Bulgar ve Sırp'ların Makedonya'yı paylaşamadıkları için birbiriyle yaptıkları mücadelelerden en çok Türkler zarar görmüştü. Bu durum Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulmasında, subayların ve Makedonya'daki Müslüman halkın cemiyete katılmasında önemli bir yer tuttu (Tokay, 1995, s. 147).

2. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Örgütlenmesi

Makedonya'nın içinde bulunduğu şartlar bir cemiyet kurulması fikrini doğurmuştu. Aslında Makedonya'da malî ıslahatın gündemde olduğu 1905 yılı boyunca, Talat Bey gibi daha önce İttihat ve Terakkî içinde bulunmuş bazı kişiler Selanik'te bir örgüt kurmaya çalışmıştı. Fakat 1905'te bu gerçekleşmedi. Nihayet Talat Bey'in önyak olmasıyla 18 Eylül 1906'da Beş Çınar Bahçesi'nde Talat Bey (Selanik Posta ve Telgrafı Müdürlüğü Tahrirat müdürü), Binbaşı Naki (Yücekök, Selanik Askeri Rüşdiyesi Fransızca hocası), Binbaşı Bursalı Mehmet Tahir (Selanik Askeri Rüşdiyesi Müdürü), Rahmi (Selanik'in ileri gelenlerinden ve Hukuk Mektebi mezunu), Yüzbaşı Kazım Nami (Duru, 3. Ordu Müşirlik Yaveri), Mithat Şükrü (Bleda,

Selanik'te belediye hastanesi müdürü), Üsteğmen Hakkı Baha(Pars), Üsteğmen Ömer Naci, Üsteğmen İsmail Canbolat, Yüzbaşı Edip Servet Bey'in (Tör, Makedonya'da reformlardan sorumlu Jandarma Komutanı Degiorgis'in yardımcısı) katıldığı bir toplantı yapıldı (Hanioglu, 2001, s. 212). Bu toplantıda gizli bir cemiyet kurmak için bir alt komisyon oluşturuldu. Komisyonda Talat, Rahmi, İsmail Canbolat ve Mithat Şükrü Beyler vardı. Komisyon iki aylık bir çalışmadan sonra "*Hilal*" adında bir cemiyet kurdu (7 Eylül 1906). Fakat cemiyetin ismi, İsmail Canbolat'ın evinde yapılan ikinci toplantıda (18 Eylül 1906) "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*" olarak değiştirildi ve Beş Çınar Bahçesi'nde ilk toplantıya katılanlar kurucu olarak kabul edildi(Hanioglu, 2001, s. 212). Ayrıca aynı toplantıda kurucu on üye tarafından Talat Bey, Rahmi Bey ve İsmail Canbolat'tan oluşan bir yüksek konsey de seçilerek, cemiyetin programı hazırlandı (Kuran, 1948, s. 243). Programda, Mehmet Tahir Bey dışında diğer kurucularının tamamının Mason localarına kayıtlı olmasına rağmen, gayrimüslimler ve dönmelerin cemiyete kabul edilmeyeceği yer aldı(Hanioglu, 2001, s. 212).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin, genel merkezi Paris'te olan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin talebi üzerine mi yoksa bağımsız bir şekilde mi kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat İttihat ve Terakkî Cemiyeti tarafından Selanik'te bir subaya orada bir şube açılmasına dair mektup yazılması (6 Ağustos 1906), henüz Ağustos ayında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin bir şubesinin olmadığına işaret ediyor. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti İttihat ve Terakkî'nin isteği üzerine veya bağımsız olarak kurulmuş olsa da kurucularının birçoğu daha önceki tarihlerde İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin üyesiydi veya bir şekilde cemiyet ile ilişki kurmuşlardı. Talat Bey, Edirne'de İttihat ve Terakkî için gazete dağıtırken yakalanmış ve tutuklanmıştı (1896). Mithat Şükrü Bey, geçmişte İttihat ve Terakkî'nin Cenevre Şubesi'ne kayıtlıydı. Kazım Nami Bey ise 1897'ye kadar cemiyetin Tiran Şubesi'nin bir üyesiydi. Bu nedenle Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Makedonya şartlarında farklı bir gündeme sahip olsa da, temelde fikrî olarak İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile aralarında büyük farklar bulunmuyordu(Hanioglu, 2001, s. 213). Ancak Makedonya'nın bu özel şartları, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin fikrî tartışmaların dışında tutuyor ve daha realist bir program izlemek zorunda bırakıyordu.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruluşunun ardından, önce üye sayısını artırmaya çalıştı. Selanik'ten sonra kurulan Manastır Şubesi üye sayısının artırılması konusunda oldukça etkili oldu. Bu şubenin kurucusu Manastır Mıntıka-i Askeriyesi Ohri, Kırçova Mıntıkaları Müfettişliği görevinde bulunan Enver Bey'di. Amcası Halil (Kut) Bey'den gizli bir cemiyetin kurulduğunu öğrenmiş ve Selanik'e giderek cemiyete üye olmuştu. Selanik'ten dönüşünde Enver Bey, yaklaşık dört ay boyunca elinde cemiyetin herhangi bir talimatı olmadan kendi

gayretiyle bir cemiyet kurulması fikrini yaymaya çalıştı. Nihayet 1907 yılı başlarında Selanik'e ikinci kez gidip, cemiyetin kurucularından Talat Bey ile görüştüktan sonra Manastır'da cemiyetin bir şubesini açabildi. Manastır Şubesi'nin yönetiminde Enver Bey'in dışında Musa Kazım ve Hasan Bey (Kolonyalı) vardı(Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 23). Sevilen bir kişi olan Hasan Bey'in Osmanlı Hürriyet Cemiyeti içinde bulunması Manastır'da halkın da cemiyete üye olmasında etkili oldu. Cemiyet kısa sürede Manastır'da Onüçüncü Süvari Alayı, Onüçüncü Topçu Alayı ve piyade birlikleri arasında örgütlendi. Resneli Niyazi Bey'in kontrolünde olan Üçüncü Avcı Taburu'nda da cemiyet örgütlenmişti. Yine Manastır'da Ohri ve Kesriye gibi hemen hemen tüm kazalarda önemli ölçüde üye kaydedildi(Tokay, 1995, s. 151).

Manastır'da Ohri, cemiyetin en güçlü olduğu kazalardan biriydi. Buradaki örgütlenmeyi Resneli Niyazi Bey'in kardeşi ve eşraftan Müzahir Ağa üstlendi. Ohri Nizamiye Alayı'nda bir yüzbaşı olan Mısırlı Aziz Bey örgütlenmeyi köylere kadar yaydı. Ayrıca Ohri'de örgütlenmede önemli rol oynayanlardan biri de Eyüp Sabri Bey'di. Eyüp Sabri Bey Ohri'de Redif Taburu Kumandanlığı'ndagörevlendirilmişti. Onun cemiyete katılması ile birlikte buradaki örgütlenme hız kazandı. Ohri'de köylülerin yanı sıra Bulgar komitelerinin saldırılarından zarar gören eşrafın katılımı da cemiyeti güçlü kıldı(Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 42-43).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin merkezi olan Selanik'te ise Manastır Şubesi kadar hızlı bir örgütlenme olmadı. Cemiyetin Kosova Şubesi 1907'de, Üsküp'te Jandarma Alay Komutanı olan Galip (Pasinler) Bey ve Necip Draga (Karal, 2011b, s. 21) tarafından açıldı. İslahatlar nedeniyle bölgede bulunan Avusturyalı subayların da yakından tanıdığı Galip Bey, Kosova'da cemiyete halkın da katılımını sağladı(Tokay, 1995, s. 152). Kosova'daki örgütlenmede Arnavutların varlığı da cemiyetin büyümesinde etkili oldu. Arnavut yoğunluklu bir bölge olan Kosova'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti dışında Arnavut milliyetçileri de örgütlenmişti. Üsküp'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin örgütlenmesi sırasında Arnavut komiteleri içinde yer alanlar cemiyete katıldı(Bartl, 1998, s. 258, 263).

Ayrıca Serez'de Nafiz Bey, Yanya'da Erkan-ı Harb Sami Bey(Tokay, 1995, s. 152), Debre'de Dukakinli Basri Bey, Gevgili'de Ömer Fevzi Bey (Mardin) örgütlenmeyi gerçekleştirdi (Ramsaur, 2011, s. 155). 1908 yılı başına kadar Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde ve kazalarda Osmanlı Hürriyet Cemiyeti örgütlenmişti (Enver Paşa'nın Anıları, 2018, 47).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Makedonya'da hızla örgütlenmesinde iki kurum önemli rol oynadı. Bunlardan biri Manastır'daki harbiye mektebi ve diğeri Mason localarıydı. Ordunun eğitimi için II. Abdülhamit tarafından her ordu merkezine bir harbiye mektebi açılmıştı. Bu nedenle Üçüncü Ordu'nun merkezi olan Manastır'da da bir harbiye mektebi vardı. Bu okul yeni

üyelerin kaydedildiği bir merkez olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin yayılmasında etkili oldu(Tekeli ve İlkin, 1980, 54).

Mason locaları ise Cemiyet'in örgütlenme çalışmalarını yaptığı yerlerdi. Makedonya'da İspanya,İtalya ve Atina maşrıklarına bağlı çok sayıda loca bulunuyordu. Bu localardan Makedonya Rizorta ve Veritas locaları cemiyetin örgütlenme çalışmalarında etkili oldu(Tekeli ve İlkin, 1980, 52)(Tekeli ve İlkin, 1980, 54). Cemiyet Mason localarını toplanma yeri olarak kullanırken, locaların üye kaydetme tekniklerini de örnek olarak aldı. Ayrıca locaların üyeleri İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşmeden sonracemiyete kabul edildi(Ramsaur, 2011, s. 144).

3. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile Birleşmesi

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Makedonya'da süratle örgütlenirken cemiyetin iki kurucusu açığa çıktı.Gizli bir cemiyete mensup oldukları düşünülenHüsrev Sami (Kızıldoğan) ve Ömer Naci beylerin tutuklanmaları talep edilmişti(Ramsaur, 2011, s. 139).Cemiyet bunu öğrenince, her ikisini de İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin merkezi olan Paris'e gönderdi. Hüsrev Sami ve Ömer Naci beylerin Paris'e gönderilmesinin nedenlerinden biri de cemiyetin, Avrupa'da gazeteler yolu ile propaganda yapmak istemesiydi. Talat Bey,onlarınİttihat ve TerakkîCemiyeti ileri gelenlerinden Ahmet Rıza Bey ve İttihat ve TerakkîCemiyeti'nden ayrılarakTeşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet adlı bir cemiyet kuran Prens Sabahattin ile görüşüp hangisi ile anlaşabilecekleriniöğrenmesini istiyordu (Kızıldoğan, 1937, s. 623). Paris'e giden iki kurucu da kısa bir süre sonra İttihat ve TerakkîCemiyeti'ne katıldı. Onların katılması ile İttihat ve TerakkîCemiyeti Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nden haberdar oldu. Bu dönemde İttihat ve TerakkîCemiyeti de Makedonya'da hızla örgütlenmeye çalışıyordu.

Bir süre sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularından ve heyet-i merkeziye azası olan Talat Bey, Paris'e iki cemiyetin birleştirilmesini teklif etti(Ramsaur, 2011, s. 139).Bunun üzerine İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nden Dr. Nazım Bey, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Genel Sekreteri Mithat Bleda'yabir mektup yazarak,Selanik'e gelmek istediğini bildirdi. Nazım Bey, Selanik'teki Rum komitecilerin aracılığıyla Nisan 1907'de Selanik'e geldi. Selanik'te her iki cemiyet arasında toplantılar yapıldı(Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 38-39). Bu toplantılarda Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Avrupa'daki işlerini yürütecek kişiler bulundurmaktan ise İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşme konusu tartışıldı. Tartışılanlar arasında birleşme halinde cemiyetin isminin ne olacağı da vardı. Bu konuda Nazım Bey, İttihat ve Terakkî adının çok uzun zamandır bilindiğini ileri sürdü ve birkaç gün sonra uzlaşmaya varıldı (Enver Paşa'nın Anıları, 2018, s. 41). Böylece 27 Eylül 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşti. Ardından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile ilişkilerin belirlendiği bir metin

kaleme alındı. Buna göre; İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin biri Paris'te diğeri Selanik'te olmak üzere iki merkezi olacaktı. Bu merkezler faaliyetlerinden birbirlerini haberdar edecek fakat özgür olacaktı. Paris'te çıkarılan *Şûrâ-yı Ümmet ve Meşveret* gazeteleri cemiyetin resmî yayın organı olarak devam edecekti. Ayrıca metinde cemiyetin amacına da yer verilmişti. Buna göre; 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esâsî'nin uygulanması sağlanacak ve bunun için yurt içi (Selanik) ve yurt dışı (Paris) merkezleri birbirinden farklı faaliyetlerde bulunabilecekti. Cemiyetin şubeleri ile merkezlerin haberleşmesi ise Paris üzerinden yapılacaktı (Kuran, 1948, s. 238-239).

Bu metnin ardından Nazım Bey tarafından Bulgarların Makedonya'da faaliyet gösteren İç Makedon Devrimci Örgütü'nün ve Ermeni Taşnaksütyun'un programlarına bakılarak cemiyetin yeni bir nizamnamesi hazırlandı. Nizamnamede, Paris Merkezi'nin önerisiyle "*Osmanlıcılık*" öne çıkarıldı ve gayrimüslimlerin de cemiyete katılabileceği kabul edildi (Hanioğlu, 2001, s. 214; Tunaya, 2011, 82-90). Oysa Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, ilk programında dönmeler de dahil gayrimüslimlerin kabul edilmeyeceğine yer vermişti.

Her ne kadar farklı gündemlere sahip olsa da iki cemiyetin birleşmesi birbirine tamamen yabancı iki cemiyetin birleşmesi değildi. Her ikisi de aynı amaca hizmet ediyordu ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularının geçmişte İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile irtibatlı olmaları bu birleşmeyi kolaylaştırmıştı. Ayrıca birleşmenin önemli bir noktası da İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kendi bünyesine katması, eritmesi anlamına gelmemesiydi. Her ikisinin de ayrı merkezler olarak kabul edilmesi ve faaliyetlerinde özgür bırakılması ile bu sağlanmıştı (Hanioğlu, 2001, s. 214-217). Nitekim bu nedenle Selanik'teki iç merkez Makedonya'da Meşrutiyet'in ilanını sağlarken Paris merkezine haber verilmemişti. Böylece Osmanlı Hürriyet Cemiyeti tarih sahnesinden silindi. Fakat onun Makedonya'da kazanmış olduğu ihtilalci karakter İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yapısını da etkiledi. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne en büyük katkısı Manastır'da konuşlanmış ve son derece eğitilmiş ve entellektüel bir yapısı olan Üçüncü Ordu'nun subaylarını cemiyete katmış olmasıydı. Cemiyetin Makedonya'da Üçüncü Ordu subayları ve halk arasında yayılışı İkinci Meşrutiyet'in ilanını sağladı

Sonuç

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, "*Makedonya Sorunu*"nun Osmanlı Devleti'ni bir hayli uğraştırdığı bir dönemde kurulmuştu. Selanik'te böyle bir gizli cemiyetin kurulması Makedonya'da yaşanan gelişmelere karşı bir tepkiydi. Makedonya'da Bulgar, Rum ve Sırp unsurlar nüfuzlarını artırmak için birbirleriyle kıyasıya mücadele ederken, aynı zamanda Makedonya'yı paylaşmak için

Osmanlı güçleriyle de savaşıyordu. Bütün çabalara rağmen Makedonya'da istikrarın sağlanamaması, çetelerle mücadelede belirgin bir başarı elde edilememesi, Bulgar komitelerinin Türk ve Arnavutlara yönelik saldırıları, Avrupa devletlerinin Makedonya'nın idarî, askerî ve malî kontrolünü ele geçirmiş olmaları Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'te kurulmasının en önemli nedenleri idi.

Uzun yıllardır çeteleri yok etmeye çalışan Üçüncü Ordu subayları iki büyük Bulgar isyanından sonra Avrupa devletlerinin aşama aşama Makedonya'nın yönetimine nasıl el koyduklarını yakından görmüşlerdi. İsyân ettikleri halde Hıristiyanların korunduğuna, Türk ve Müslüman halkın ise yok sayıldığına şahittiler. İki sene sürecek Avrupa ıslahatlarının gittikçe genişlemesi ile Makedonya'nın artık elden çıkacağını düşünüyorlardı. Bu durum çetelerle mücadele etmek zorunda kalan Üçüncü Ordu subayları ve saldırılara maruz kalan Türk ve Arnavutları savunma ve direniş amaçlı bir cemiyet kurmaya itti. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin amacı da tıpkı İttihat ve Terakkî Cemiyeti gibi otokratik yönetimi yıkarak meşrutî yönetimi sağlamaktı. Fakat bu cemiyetin gündemini Makedonya'da yaşananlar oluşturuyordu. Bu nedenle İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni parçalayan fikrî tartışmaların dışında kaldılar.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ihtilalci ve aktivist bir karaktere sahipti. Bu özellikleri de onun Makedonya'da kurulmuş olmasıyla doğrudan ilgiliydi. Cemiyetin sivillerden çok Üçüncü Ordu subayları arasında yayılması ve onların sürekli çetelere karşı savaşıyor olması cemiyete aktivist bir kimlik kazandırdı. Aynı zamanda Makedonya'da özellikle Bulgar komitelerinin bağımsızlık için gösterdikleri çaba ve yöntemler onları da benzer bir düşünceye ve yöntemlerini kullanmaya sevk etti.

Makedonya'da örgütlenmeye çalışan ve aynı amaç için uğraşan İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kısa ömürlüydü. Fakat ihtilalci karakterini İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne aktardı. Nitekim İttihat ve Terakkî Cemiyeti çoğu zaman Balkanvari bir komite olmakla suçlandı. Diğer taraftan İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Talat ve Enver Bey gibi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurucu ve üyelerinin ileri gelenleri İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yönetici kadrosunda yer aldı. Böylece 1909'dan itibaren kurulan hükümetlerin içinde nazır olarak bulundular ve Makedonya'nın sorunları hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Balkan politikasında belirgin bir rol oynadılar. Bu kişiler aynı zamanda İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin, muhalefette kaldıkları süre dışında, iktidarı elinde tuttuğu 1918'e kadar Osmanlı siyasî tarihine de yön verdiler. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin üyelerinin büyük bir kısmının asker olması da İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne güç kattı. Silahlı bir gücün Osmanlı Hürriyet Cemiyeti aracılığıyla İttihat ve

Terakkî Cemiyeti'ne katılması, uzun yıllardır Meşrutiyet'i ilan ettirme isteğini başarıya ulaştırdığı gibi cemiyetin bütün iktidarı boyunca dayandığı bir güç olmaya devam etti.

Kaynakça

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

TFR. I. A, 5/475

TFR. I. A, 32/3128

TFR. I. MN, 14/1335_20

TFR. I. MN, 19/1854_1, 2

TFR. I. SL, 83/8232

TFR. I. SL, 41/4095

TFR. I. SL, 45/4426

Adanır,F. (2001,Kasım). *Makedonya sorunu*.İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ali Naci (1934). *Ya hürriyet ya ölüm*. İstanbul: Türk Anonim Şirketi Matbaacılık ve Neşriyat.

Armaoğlu, F. (2010,Nisan). *19. yüzyıl siyasî tarihi (6.Baskı)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Bayur, Y.H. (1991). *Türk inkılabı tarihi(4.Baskı)*, c. I, ks. I. Ankara: TTK.

Aydemir,Ş. S. (2015,Şubat). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa1860-1908,(12.Baskı)*.İstanbul:Remzi Kitabevi.

Aydın,M. (1992). *Şarkî Rumeli Vilâyeti*. Ankara: TTK.

Aydoğan, E. &Eyyüpoğlu, İ. (Şubat 2004). *Bahaeddin Şakir Bey'in bıraktığı vesikalara göre İttihat ve Terakki*. İstanbul: Alternatif Yayınları.

Bakırcılar, N. A. (2011,Mart). Makedonya Sorunu hakkında bir risale: Makedonya Mes'esi ve Balkan harb-i ahiri. *HistoryStudies, III(1)*, 15-43.

Bartl,P. (1998). *Milli bağımsızlık hareketleri esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*.(A. Taner, Çev.) İstanbul: Bedir Yayınları.

Cengiz, H. E.(Hz.). (2018,Kasım). *Enver Paşa'nın anıları 1881-1908 (11.Baskı)*.İstanbul:İş Bankası Yayınları.

Hacısalıhoğlu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hanioğlu, Ő. (1985). *Bir siyasal örgüt olarak "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" ve "Jön Türkler"*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hanioğlu, Ő. (1995). *The Young Turks in opposition*, New York: New York Oxford University Press.

Hanioğlu, Ő. (2001, Kasım). *Preparation for a revolution: Young Turks 1902-1908*. Oxford: Oxford University Press.

İrtem, S. K. (1999). *Yıldız ve Jön Türkler: İttihat ve Terakki Cemiyeti ve gizli tarihi*. İstanbul: Temel Yayınları.

Karabekir, K. (2018, Şubat). *İttihat ve Terakki Cemiyeti (5. Baskı)*. İstanbul: YKY Yayınları.

Karal, E. Z. (2011a). *Osmanlı tarihi: Birinci Meşrutiyet ve istibdat devirleri (1876-1907)* (viii. cilt). (3. Baskı). Ankara: TTK.

Karal, E. Z. (2011b). *Osmanlı tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)* (3. Baskı) (ix. cilt). Ankara: TTK.

Kızıldoğan, H. S. (1937, Temmuz-Ekim). Vatan ve hürriyet=İttihat ve Terakki. *Belleten*, I(3-4), 619-655.

Kuran, A. B. (1948). *İnkılâp tarihimiz ve İttihad ve Terakki*. İstanbul: Tan Matbaası.

Mahmud Muhtar & Fazlı Necip (2007). *Rumeli'yi neden kaybettik*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Ramsaur, E. E. (2011, Mart). *Jöntürkler: 1908 ihtilalinin doğuşu* (M. Ö. Mengüşoğlu Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.

Resneli Niyazi (2003). *Hatırat-ı Niyazi*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (1980). İttihat ve Terakki Hareketi'nin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği. *Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tarihi (1071-1920), Birinci uluslararası Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tarihi tebliğleri* (351-362). Ankara.

Tokay, G. (1995). *Makedonya Sorunu: Jön Türk ihtilalinin kökenleri (1903-1908)*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Tokay, G. (2010). Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri.E. B. Paker& İ. Akça (Ed.), *Türkiye’de ordu, devlet ve güvenlik siyaseti* (125-146). İstanbul:Bilgi Yayınları.

Uzer, T.(1999). *Makedonya eşkiyalıktarihi ve son Osmanlı yönetimi* (3.Baskı).Ankara:TTK.

Tunaya, T. Z.(2011). *Türkiye’de siyasal partiler, İkinci Meşrutiyet dönemi*(4.Baskı) (1. cilt). İstanbul: İletişim Yayınları

Yalçın,H. C. (1943). *Talat Paşa*.İstanbul: Yedigün Neşriyat.

Yarçı, G. (1996). *Türk arşiv belgelerine göre Osmanlı diplomasisinde Makedonya meselesi (1876-1912)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yarçı, G. (2013,Ocak)Osmanlı diplomasisinde Makedonya meselesi (1876-1913), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, IV/(1)*, 76-114.

Extended Abstract

The Ottoman Freedom Society is a secret society that was founded alongside the Committee of Union and Progress for the first time in the country. The activities of the Committee of Union and Progress, which had been founded as a student society in Istanbul, had shifted abroad since 1894 due to the close support of Abdulhamid II. The society therefore continued its existence in foreign centres such as Paris, Geneva, Egypt and London, but was unable to develop any activities at home. However, unlike the Committee of Union and Progress, the Ottoman Freedom Society was founded in Thessaloniki, which had a cosmopolitan structure within the country, although it was far from the centre.

The main factor for the establishment of the Ottoman Freedom Society was the impact of developments in Macedonia, especially after 1902, on the dissident Young Turks, who sought a constitutional order to prevent the disintegration of the country, on the soldiers serving in the region and on the Muslim population. The activities of the Bulgarians to conquer Macedonia after the Treaty of Berlin had a triggering effect on both the Greeks and the Serbs, prompting them to engage in similar activities. Macedonia thus became the scene of conflicts between ethnic elements in order to increase the number of churches and schools and the population belonging to the Patriarchate and Exarchate (Independent Bulgarian Church). The long-lasting competition between ethnic elements who wanted to expand their influence in Macedonia destabilised the region. The Muslim population was also materially and spiritually damaged by this struggle. In addition to the struggle for influence between the ethnic elements, there were also attacks on Muslims, particularly by the Bulgarian-Macedonian committees. The Bulgarian-Macedonian committees tried to secure Macedonia's autonomy and wanted to provoke a Christian-Muslim conflict in order to draw the attention of European states to the region. They therefore carried out attacks to provoke the Muslim population in Macedonia. The fact that the Muslim population was exposed to such attacks prompted not only the officers of the Third Army to form a defence society, but also the public to join this society.

Another factor that influenced the establishment of the Ottoman Freedom Society was the interference of European states in the administration of Macedonia after the uprisings started by the Bulgarians and the introduction of reform programmes in the region. The weakening of the Ottoman state's control over the region through the implementation of these programmes prompted the officers of the Third Army to fight to keep Macedonia. At the same time, the reforms had a negative impact on the Muslim population due to their programmes to protect the Christian population. The fact that they were forgiven even though they rebelled and the attitude of the foreign officers and officials who implemented the European reforms and protected the Christians had a deep impact on the Muslim population. These unique problems of Macedonia at that time had a great influence on the establishment of the Ottoman Freedom Society.

The Ottoman Freedom Society gained importance after it was founded by people of civilian and military origin. It first spread in Macedonia among the combat battalions and units that followed the Bulgarian committees. Through the participation of officers and soldiers of the Third Army, who were pursuing Bulgarian gangs and facing endless conflicts, and the Muslim population, the society was quickly organised in Macedonia. By early 1908, the organisation in Thessaloniki, Bitola and Kosovo was largely complete.

During this rapid organisation, the Committee of Union and Progress was also contacted, which was trying to reorganise itself in Paris. Once contact had been made with the Committee of Union and Progress, the merger of the two societies came to the fore and the Ottoman Freedom Society, which had only been in existence for a year, was incorporated into the Committee of Union and Progress, with Thessaloniki as its centre. In fact, the merger of the two societies did not mean the dissolution of the Ottoman Freedom Society within the Committee for Union and Progress. With the merger, the Union and Progress Committee had two centres, at home and abroad, and each centre carried out its own programme. Therefore, the cadres of the Ottoman Freedom Society in Macedonia, even though their name changed, formed the centre of the Committee for Union and Progress in the country and continued the struggle for constitutional monarchy.

The Ottoman Freedom Society was a factor that led to the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, one of the most important turning points in Ottoman history. Although the Society withdrew from the stage of history by merging with the Committee of Union and Progress about five months before the proclamation of the Constitutional Monarchy, it gave the Committee of Union and Progress a military power through its spread within the Third Army. In fact, the constitutional monarchy was achieved thanks to the Third Army. The Third Army made the Committee of Union and Progress strong even after the proclamation of the Constitutional Monarchy, and Society relied on both Macedonia and this military power.

One of the aspects that made the Ottoman Freedom Society so important was the fact that its founders and personalities played a prominent role in the Balkan policy of the Ottoman state after the proclamation of the Constitutional Monarchy by being among the administrators of the Committee of Union and Progress and participating in the governments that were formed. Thanks to the fact that the Society was founded in Macedonia, that its founders and leaders knew the problems of Macedonia and that they had gained experience in the region, it became influential in the Balkan policy of the Ottoman state after 1908.

The aim of this study is to show the conditions under which the Ottoman Freedom Society was founded, its purpose and its historical significance. The main sources on which the study is based are copyrighted works, memoirs of members of the Committee for Union and Progress and documents from the Ottoman Archives.

Türk Polis Jargonunda Yaşayan Eski Türkçe İzler

Emrah BOZOK^{1*}

Öz: Aynı meslek veya topluluktaki kişiler tarafından kullanılan ve genel dilden farklı, özelleşmiş bir dil veya kelime dağarcığı olarak tanımlanan jargon terimi, kısaca *mesleki dil (vocational language)* olarak da tanımlanmaktadır. Bir mesleğe ait kelimeler aynı zamanda o dilin terimlerini de temsil eder. Aynı meslekteki insanların iletişimi diğer insanlar tarafından anlaşılabilir bir sözdizimine sahipken, yorumlamada meslek dışındaki insanlar tarafından anlaşılacak kelimeler ve anlamlar içerir. Günlük konuşma dilinin yanı sıra, günlük dilde yaygın olarak kullanılmayan ancak belirli mesleklerde temel ya da kavramsal anlamlarının yanı sıra özelleşmiş anlamlarıyla kullanılan sözcükler de o mesleki dilin yapısı içinde oluşur ve gelişir. Her meslek grubunun bu dilsel özelliği belirli mesleklerde daha belirgindir. Hatta bazen o mesleği ifade eden kelimeler haline gelir. Polis jargonu da diğer güvenlik güçlerinde bulunmayan ve sadece polis tarafından kullanılan bazı kelimeleri söz varlığında muhafaza eder. Kuruluş ve örgütlenme, kurumsal kimliklerin ve köklü geleneklerin oluşmasında etkilidir. Uzun bir geçmişe sahip olan kurumların yapısal örgütlenmelerini tamamladıkları, disiplinli oldukları, meslek etiğine sahip oldukları ve kendilerine özgü bir meslek dilleri olduğu bilinmektedir. Türk Polis Teşkilatı, 1845 yılında kurulmuş, iç güvenlik konusunda uzmanlaşmış bir devlet kuruluşudur. Teşkilatın yaklaşık iki yüz yıllık geçmişi ve tarihi bir kurum olma serüveni, mesleki dilini oluşturmak için yeterli zamana sahip olduğunu da göstermektedir. Türk dilinin ilk yazılı belgeleri olan Göktürk yazıtlarında geçen *öt-* ve *al-* fiilleri, ilk kayıtlara geçtiği şekliyle Türk Polis Teşkilatı'nın mesleki dilinde yaşamaya devam ediyor. Türkçede unutulmaya yüz tutmuş *öt-* ve *al-* eylemleri, Türk polis jargonunda canlı bir şekilde yaşamaktadır. Kurumsal kimliği yansıtan mesleki dilin, köklü geçmişten gelen bu dilsel mirasla birlikte işlenmesi bugüne kadar eksik kalmış bir yöndür. Bu çalışma, bu özelliklerin gölgesinde kalan polisin mesleki dilini, resmi kuruluşundan çok daha gerilere götürmeyi ve kültürel dilsel mirasına ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, meslek dili, polis jargonu.

Old Turkic Traces in Turkish Police Jargon

Abstract: The term jargon, which is defined as a specialised language or vocabulary used by people in the same profession or community and distinct from general language, is also defined briefly as Professional language. The words of a Professionals or present the terms of that language. While the communication of people in the same profession has a syntax that can be understood by other people, in interpreting it contains Words and meanings that cannot be understood by people outside the profession. In addition to every day spoken language, vocabulary that is not commonly used in everyday language but is used in certain professions with its basic or conceptual meanings as well as its specialised meanings is formed and developed with in the structure of that Professional language. This linguistic feature of each occupational group is more pronounced in certain professions. Sometimes it even becomes the words that Express that profession. Police jargon also preserves some words in its vocabulary that are not found in other security forces and are only used by the police. Establishment and organisation are effective in form institutional identities and deeply rooted traditions. Institutions with a long history are known

¹Doç. Dr., Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara. ebozok@kho.msu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5369-7487.

*Bu çalışma 28-29 Eylül 2023 tarihinde *Cumhuriyetin 2. Yüzyılına Girerken Türk Polis Teşkilatı Sempozyumu*'nda sözlü olarak sunulmuş tebliğin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 20-02-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 23-04-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

10.59304/ijhe.1440203

to have completed their structural organisation, to be disciplined, to have Professional ethics and to have their own Professional language. The Turkish Police Organisation, which was founded in 1845, is a state organisation specialising in internal security. The organisation's history of almost two hundred years and its adventure of being a historical institutional so shows that it has enough time to form its Professional language. The verbs *öt-* and *al-*, which appear in the inscriptions of the Göktürks, the first written documents of the Turkish language, live on in the Professional language of the Turkish police organisation as they were first recorded. The actions of *öt-* and *al-*, which have fallen into oblivion in Turkish, live on vividly in Turkish police jargon. Processing the Professional language that reflects the institutional identity together with this linguistic heritage of their deep-rooted past is an aspect that has been missing until today. This study aims to take the Professional language of the police, which has been over shadowed by the sefeatures, much further back than its official establishment and to shed light on its cultural linguistic heritage.

Keywords: OldTurkic, vocationallanguage, police jargon.

Giriş

Ana güvenlik birimleri olarak ülke genelinde dış tehditlere karşı ordu, iç güvenlik birimleri olarak kırsalda jandarma birlikleri, şehir merkezlerinde de polis teşkilatı kendilerine çizilen bu sınırlar dâhilinde görev yapmaktadır. Resmî olarak XIX. yüzyılın ortalarında kurulmuş olan Türk Polis Teşkilatı, şehir merkezlerinde asayiş ve toplum düzenini sağlayan temel görev tanımıyla aslında Eski Türk tarihinde şehirlerde çeşitli adlarla kolluk gücünü temsil eden köklü mirasın devamı niteliğindedir. Kaldı ki, 20 Mart 1845 tarihi bile esas alınsa ikinci asrının içinde bulunan bir teşkilatlanmanın kendi kültürünü ve meslekî terminolojisini oluşturmuş olması gayet tabii bir durumdur.

Güvenlik algısı ve gizlilik prensibiyle çalışılması gibi vazifenin getirdiği bazı özel durumlar ordu, jandarma ve polis meslek grubunun dilini daha içe dönük ve kendi özelinde gelişmesini sağlamıştır. Bu durum güvenlik alanıyla ilgilenen meslek grupları bakımından bir olumsuzluk gibi görünse de alan terminolojisinin daha öz ve dış etkilerden uzak kalmasını sağladığından terminoloji bakımından olumlu bir durumu ortaya koymaktadır.

Polis terminolojisi, kendi içinde gelişen ve zaman içerisinde çeşitli anlam katmanlarıyla genişleyen bir yapıyı arz etmektedir. Güvenlik jargonunda ordu ve jandarma terminolojisinden farklı olarak polis jargonu gerek meslek formasyonu gerekse teşkilatlanma yapısı dolayısıyla kendine has bir çizgide ilerlemiştir. Orduyu görev ve yapısı gereği dışarda bıraktığımızdan iç güvenlik birimi olmasına rağmen jandarma birliklerinde dahi kullanılmayan, standart ölçünlü dilde unutulmuş, polislik mesleği özelinde hazırlanmış sözlüklere girmemiş bazı sözlerin polis jargonunda yaşadığı tarafımızca gözlemlenmiştir.

Türk polis jargonunda yer alan *öt-* ve *al-* eylemleri de temelde taşıdıkları anlamlarını muhafaza ederek Türk polis jargonunda yaşamaya devam etmiştir. Yazılı ve görsel sanat dallarından edebiyat, sinema ve dizi film sektörüne de yansımış olan bu jargonda örneğin bir komiserin

olay yerine hızlı bir girişi ve olay mahallinde boy göstererek göstericileri işaret eden elindeki telsiz anteniyle maiyetindeki personeline “-Al bunları, al, al, al!” şeklinde verdiği bir emir söylemiyle mutlaka karşılaşmışsınız. Keza aynı şekilde bir sorgu sahnesinde, genelde adi suçlardan biriyle itham olunan kişiyi, sorguya alan bir polisin ilk sözü, “-Öt bakalım!” şeklindedir. Peki, bu *al-* ve *öt-* eylemleri nereden geliyor? 1845’te kurulan bir teşkilatın geliştirdiği eylem adları mı? Yoksa kökeni çok daha eskilere mi dayanıyor? Bir meslek grubunun dilinde var olan bir yapı, o dilin ilk yazılı dönemlerinden itibaren yaşıyorsa bu durumu nasıl tarihlendirmek gerekir? Bu ve buna benzer soruların cevaplanması adına benzer türden bir problemi çözmek üzere kaleme aldığımız bu yazı, *öt-* ve *al-* eylemleri özelinde polis jargonunda yer alan bu ifadelerin köklü geçmişlerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Eski Türkçede *öt-* Eylemi

Türkiye Türkçesinde *ötmek* eylemi (TS, 2011: s. 1983) “1. Kuş veya bazı böcekler, değişik tonda ses çıkarmak: ‘*Gelmiş o yaylanın baharı / Öter bülbüller hoştur avazı*’ - Âşık Veysel. 2. Herhangi bir nesne, sürekli ses çıkarmak. 3. Üflemeli çalgıların sesi çıkmak: *Bu flüt ötmüyor*. 4. (argo) Anlamsız, boş konuşmak: ‘*Onlar saçma sapan ötüp dururken ben içimden şöyle düşünüyordum.*’ - Refik Halit Karay. 5. (argo) Sarhoş kusmak. 6. (argo) Gizli bir şeyi söylemek.” anlamlarını karşılar. Sözü karşıladığı anlamlardan temel olanı hiç kuşkusuz birinci, ikinci ve üçüncü anlamlarda olduğu gibi ses çıkarmak iken diğerlerinin de bu anlamdan çeşitlenerek oluşturulduğu görülür.

Eski Oğuz ve Osmanlı Türkçesi Dönemleri’nde sözcük, “(I) geçmek, aşmak. (II) 1. Teke melemek. 2. Yüksekten atmak.” anlamlarını karşılamıştır: *İsmarladı Zeliha bir avrata / Ol vakıt kim Yusuf gele bundan öte/ Ol arada ilet beni oturayım / Ah edeyim göğsümü ötürdeyim* (Yuz. Şeyd. XIII.59), *Bu devrandan öte gör, kervan gitti yete gör / Korku var sağda solda kayıkmadın giderler* (Yunus. XIII-XIV. 321), *Nice tuti ki serv üzre öterdi / Ünü can gibi tenlerden öterdi* (Işk. XIV. 307-1), *Cümle asker-i İslâm ile bir günlük yol geri cenup tarafına dönüp Nehr-i Kuban’ı buz üstünden karşı tarafa ötüp...* (Ev. XVII.); *At okramak, teke ötmek.* (Bab. XVI. 2, 443), *Kelp kimseye ürmekveya geyik böğürmek ve teke ötmek ve ilankıjırmak.* (Bab. XVI. 1-425); *Niceler letyidiler umarak lût / Katı ötme dikarlar çanına ot* (Güvahi. XVI. 59)(TTS, 1996: s. 3134-3135).

Anadolu ağızlarında ise *ötmek* sözü, konuşmak ve kavga (ağız dalaşı) etmek anlamlarıyla “*ötmek* (III)1. Konuşmak, sözünü etmek. -Trabzon. 2. Alaycı bir dille konuşmak. Güney *Yeşilova -Burdur. 3. Kavga aramak, horozlanmak. Ülkü *Mudanya -Bursa.” şeklinde yaşarken (zamanı) geçmek anlamıyla da “*ötmek* (VII)Yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler

ekşirmek.Çığı *Dinar –Afyon, Senir –Isparta, Salda *Yeşilova –Burdur.” bölgelerinde yaşar. Yine ses çıkarmak, ötmek temel anlamıyla sözcük, Anadolu’nun neredeyse tümünde yaşamaya devam etmektedir (DS, 1993: s. 3358).

Deyimlerde de *ötmek* sözü kalıplaşmış metafor olarak kendine yer bulmuştur: “(birinin) *borusu ötmek* ‘*hlk.* sözü geçmek, yetkisi olmak’; *cart cart ötmek* ‘çok konuşmak: ‘Öldürecek adam öldüreceğim diye cart cart ötmez, sıkı ise gelir öldürür.’ -H. Taner.’; *çan çan etmek* (ötmek veya konuşmak) ‘yüksek sesle sürekli gevezelik etmek’; *çın çın ötmek* ‘sürekli olarak keskin ses çıkarmak: ‘Rüzgâr vurdukça çın çın öten tabakların sesini dinleye dinleye uykuya geçtiler.’ -L. Tekin.’; *hanthant ötmek* ‘bir şeye aşırı istek duymak’ ;*horozlar ötmek* ‘sabah olmak’ (e-TS).

Erdal, +kAn ekinin “ilahi varlıkların adları, saygı ifadeleri ve benzerleri için” kullanıldığını kaydeder ve “İlk Türkler için kutsal olan iki dağda +kAn ile biten adlar taşır: *Ötüken* ve *Kadırkan*. İlkini *ötüg* “namaz” ile ilişkilendirmeye cesaret edemiyorum ama ikincisi şüphesiz *kadır* “sert” sözünden geliyor.” (Erdal, 1991: s. 76-77).Erdal, *ötüg* sözünü de “alçakgönüllü bir rica, bir üst makama hitaben *öt-* ile etimolojik ve pragmatik olarak ilişkili” şeklinde açıklar. Bir de Kâşgarlı Mahmud’un kaydettiği ikinci bir *ötüg* sözü vardır. Bu da <*öt-üg* şeklinde düşünülür ve *öt-* “geçmek, diğer tarafa geçmek” anlamıyla *karın öt-* “bağırsaklarını hareket ettirmek”ten geldiği düşünülür (Erdal, 1991: s. 199).Eski Türklere başkentlik yaptığı düşünülen *Ötüken* adında bir yerleşim yerinin de bulunması, *öt-* eylemi ile etimolojik ve semantik olarak da ilişkili bir şekilde bu yer adının oluşmuş olması muhtemeldir. *Ötüken*, dil tarihi bakımından da “saygıyla arz edilen yer” anlam ilişkisiyle yönetici sınıfının bulunduğu bir başkente verilebilecek başarılı bir adlandırma örneğidir.

Eski Türkçe Dönemi’nde *öt-* eylemi“(1)Temel çağrışım harekettir. (Bir şeyin üzerinden)geçmek, girmek.” temel anlamının yanında metaforik olarak da “(Bir şeyden) vazgeçmek; bağışlamak.” ve “(2) temel olarak bir kuşun ötmesi, çağıldaması; (insanlar için) gevezelik etmek, boş konuşmak ”anamlarıyla tespit edilmiştir (Clauson, 1972: s. 39).Wilkens ise sözü, “girmek, geçmek, nüfuz etmek, sızmak, akmak, vâkıf olmak, (bir şey) hakkında iyi bilgisi olmak.” şeklinde ikilemeli yapıdaki örneklerle birlikte sözcüğün bağlamda kazandığı anlamlarıyla birlikte verir (Wilkens, 2021: s. 542-543).

Kâşgarlı Mahmud, *ok keyikten öttü* “ok geyik ve benzerini delip geçti. Herhangi bir şey bir şeyi delip geçerse aynı fiil kullanılır.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: s. 88); *Alp erenni üdürdüm / Boynun anıy kadırdım / Altun kümüş yüdürdüm / Sü:si kalın kim öter* “Savaşı tasvir ederek diyor ki: Düşman askerini dağıttım. Kavmin koçunun (reisinin) boynunu büktüm. Onun hazinesinde bulunan altın ve gümüşü aldım. Askerin kalabalık oluşundan neredeyse geçemeyecektim.”

(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: s. 159); *teri ötti* “[onun] teri ciltten geçti”(Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: s. 327). Kâşgarlı, sözün içine girmek, etkilemek bağlamında değerlendirilebilecek nüfuz etmek anlamını da kaydeder: *Tamgasuwı taşra çıkıp tağığ öter / Artuçlarıtegreönüptizgin yeter* “Diyor ki: Bu su kolu dağa nüfuz eder. Ardıçlar da sanki at dizgini gibi sıra sıra etrafında bitmişler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: s.184). Kâşgarlıöt-eyleminin “ötmek” anlamını da kaydeder: *Tatlığ öter sanduvaç / Senden kaçır sondılaç / Mende tınar kargılaç / Tatlığ öter sanduvaç / Erkek tışuçaşur* “Yaz ve kışın münazarasını niteleyerek yaz, kışa diyor ki: Çalı kuşu senden kaçır. Kırlangıçlar bende mesken tutar. Bülbül nağmeleriyle neşe saçar. Erkekler ve dişiler bende, yani yazın çiftleşirler.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: s. 230).

Eski Türkçede *al-* Eylemi

Türkçe Sözlük’te (2011: s. 102)*almak* eyleminin birçok anlamı tespit edilmiştir: “1. Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak: ‘Sağ elinin çevik bir hareketiyle başındaki tülbendi çekip aldı.’ - Necati Cumalı. 2. Satın almak. 3. Ele geçirmek, fethetmek: ‘Fakat aldıkları yerlerin ahalisini Türkleştiremediklerinden bu büyüklük onların zayıf düşmelerine sebep olmuş.’ - Ömer Seyfettin. 4. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak: *Çocuğu okuldan aldı.* 5. Birlikte götürmek. 6. İçine sığmak: *Bu kavanoz iki kilo bal alır. Bu salon bin kişi alır.* 7. Kabul etmek. 8. Kendine ulaştırılmak, iletilmek: *Mektup almak. Haber almak.* 9. İçeri sızmak, içine çekmek: *Gemi su alıyor. Fotoğraf makinesi ışık almış, film yanmış.* 10. Erkek, kadınla evlenmek: ‘*O sırada aldığı kadının babasının birçok yardımını görmüştü.*’ - Memduh Şevket Esendal. 11. Sürükleyip götürmek: *Öküzü sel aldı, harmanı yel aldı.* 12. Kazanmak, elde etmek. 13. Zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak: *Soğuk almak. Ceza almak.* 14. Bürümek, sarmak, kaplamak: *Burayı kötü bir koku aldı, durulamaz hâle geldi.* 15. Kısaltmak, eksiltmek: *Ceketin boyundan almak.* 16. Yolmak, koparmak: *Kaş almak.* 17. Temizlemek: *Karyolanın altını süpürge ile al.* 18. İçeri girmesini sağlamak: ‘*Sevdiği delikanlıyı gece evine almış.*’ - Necati Cumalı. 19. Tat veya koku duymak: *Sigaradan hiç tat alamaz oldum. Burnu iyi koku alır.* 20. Örtmek, koymak: *Paltosunu sırtına aldı.* 21. Yol gitmek, mesafe kat etmek: *O yolu bir saatte alırsınız.* 22. Çalmak: *Cebimden saatimi almışlar.* 23. Soldurmak: *Güneş perdelerin rengini aldı.* 24. Vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak: *Dalağını aldılar.* 25. Motor çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek: ‘*Savcı yardımcısı gaza bastı, motor almadı. Bir daha bastı, yine almadı.*’ - Haldun Taner. 26. Göreve, işe başlatmak: *Yeni bir kapıcı aldı.* 27. Görevden, işten çekmek. 28. Başlamak: ‘*Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur*’ - Halk türküsü. 29. İçecek veya sigara

içmek: *Tadına bakmak için bir yudum aldım.*30. Yutmak, kullanmak: *İlaç almak.* 31. Kazanç sağlamak: *Bir pantolondan beş yüz lira alıyorlar.*32. Gidermek, yok etmek: *İçine biraz su koy, tuzunu alır.* 33. Yer değiştirmek.”.

Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde *almak* eylemi, “1. Basmak, galebe etmek, istila etmek, kaplamak. 2. Ele geçirmek, yakalamak, elde etmek. 3. Gereken şeyi kendine mal etmek.” anlamlarını karşılar: (TTS, 1996: s. 109-110) *Gûy-i zemini çevgân-ı kudret ile alursuz (Nigâ. Ter. XVII. 59-1), Geceyedek hem anda ceng ettiler / Birbirini alamayıp gittiler (Battal. XVIII. 355); Bîşe-i himmette şikâr almağa / Reh-rev olan kişi gazanfer gerek (Ruşeni. XV. 304).*

Anadolu ağızlarında *almak* eyleminin çeşitli anlamlarla kullanıldığı görülür:“*almak* (I)Parlamak, tutuşmak.*Afşin -Maraş-Adana*Silifke –İçel. *almak* (II)1. İki parça uygun gelmek.*Afşin -Maraş-Adana. *almak* (II)2. Meyletmek, bir taraf ağır gelmek: Merkebin bu yanı alıyor. Pirhasanlar *Elmalı –Antalya.” (DS, 1993: s. 227).Türk Dil Kurumunun genel ağı üzerinden erişime sunduğu Türkiye Türkçesi ağızlarına ait sözlüklerde *almak* ifadesiyle ilgili şu kayıtlar da bulunur: *almak*“1. Tutmak, musallat olmak (hastalık vb. durumlar için). 2. Çatmak, dokunmak, değmek -Rize. *almak*1. Yanınca götürmek // *alip*. 2. Satın almak // *alem*. 3. Elde etmek, hasıl etmek // *aliyemiş*. 4. hanım edinmek. 5. Çıkarmak, sıyırmak // *alip*. 6. El koymak // *alip*. 7. Ele almak, muhatap etmek // *alu*. 8. Tutmak, kavramak // *alu*. 9. Temizlemek // *aliyikan*. -Artvin Yusufeli Uşhum köyü.” (e-TS).

Deyimlerde çokça kullanılan *almak* eylemi, bu hâliyle başkaca anlamlar da kazanmıştır. Biz konumuz gereği çok örnekten güvenlikle ilişkili deyimleri veriyoruz:² (birinin) *ifadesini almak*

²*ağır yara almak*1) kavgada veya savaşta önemli ölçüde zarar görmek; 2) bir olayda beklenmeyen sıkıntılı ve olumsuz bir duruma düşmek. *ateş almak*1) yanmak, tutuşmak; 2) ateşli silah patlamak; 3) mec. coşmak: ‘Bir sözden, bir asker geçişinden, bir düşünceden yüreği parlar, gönlü ateş alır.’ -M. Ş. Esenal. 4) mec. telaşlanmak, heyecanlanmak; 5) mec. öfkelenmek; 6) mec. acele davranmak, acele etmek. (bir şeyi, bir yeri) *siper almak*bir şeyi siper olarak kullanarak gizlenmek: ‘Kayaların arasını siper aldım, çevreyi gözetlemeye başladım.’ -M. Yesari. (bir şeyi)*hedef almak* 1) nişan almak; 2) ulaşılacak istenen amaca göre davranmak; 3) bir kimseyi, bir yeri yıpratmak, eleştirmek amacıyla karşısına almak. (bir şeyin, bir kimsenin) *etrafını almak (sarmak)* çevresinde toplanmak, ortaya almak, kuşatmak: ‘Ön arabanın karşısına geçerler, bohçacı ve yazmacı kadınların tuhafliğa vurarak etrafını alırlar.’ -R. H. Karay. ‘Herkes etrafımı sarmış, beni hararetle tebrik ediyorlardı.’ -N. F. Kısakürek. (birinin) *ifadesini almak* 1) sorguya çekmek: ‘Komiser Efendi, masanın başına oturup ifadesini almaya başladığı zaman ayağa kalktı.’ -R. N. Güntekin. 2) görgü tanığının anlattıklarını yazmak; 3) argo tepelemek; 4) argo üstün gelmek, yenmek. *ceza almak* cezalandırılmak. *çapraza almak* 1) karşı yönlerden kuşatmak: ‘Mitralyözler onu çapraza almış, kızıl iğneleriyle gövdesini delik deşik ediyorlardı.’ -A. İlhan. 2) mec. Herhangi bir konuda çeşitli yönlerden sıkıştırmak. *esir almak* 1) tutsak etmek; 2) alıkoymak, meşgul etmek. *fotoğrafını almak* fotoğraf makinesiyle görüntüsünü tespit etmek. *gardını almak* 1) savunma durumuna geçmek; 2) mec. Önceden önlemini almak. *geze almak* hedefe doğrultmak: ‘Bağ hendeğine sinip tüfeği geze aldım.’ -M. Ş. Esenal. *görev almak* bir görevde bulunmak, bir görevi üstlenmek: ‘Hâkimler ve savcılar kanunda belirtilenlerden başka resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.’ -Anayasa. *göz hapsine almak* bakışlarını üzerinden ayırmamak, gözetlemek, hiçbir davranışını gözden kaçırmamak: ‘Sözü sohbeti yerinde görünen birkaç erkeği haftalarca göz hapsine aldı.’ -R. N. Güntekin. *gözetme almak* Güvenlik kuvvetleri birini belli bir süre, belli bir yerde tutmak, nezarete almak. *gözetme almak* gözetmek. *gözlem altına almak* 1) bir nesneyi, olayı veya bir gerçeği, niteliklerinin bilinmesi amacıyla, dikkatli

1) sorguya çekmek: ‘Komiser Efendi, masanın başına oturup ifadesini almaya başladığı zaman ayağa kalktı.’ -R. N. Güntekin. 2) görgü tanığının anlattıklarını yazmak; 3) argo tepelemek; 4) argo üstün gelmek, yenmek. **gözaltına almak** Güvenlik kuvvetleri birini belli bir süre, belli bir yerde tutmak, nezarete almak. **gözetime almak** gözetmek. **nezarete almak** gözaltına almak. **yakın takibe almak** yakın takip işini yapmak. **zapturapt altına almak** düzeni ve disiplini sağlamak (e-TS).

Eski Türkçe Dönemi’ne dair Clauson, *al-* eyleminin tıpkı İngilizcedeki gibi çok anlamlılık örneği gösteren “totake” gibi olup tüm anlamlarıyla benzer bir şekilde “almak, el koymak, (bir borç) almak, kabul etmek, çıkarmak (bir kep, eyer vb.), evlenmek” (Clauson, 1972: s. 124) anlamlarını karşıladığını kaydeder. Röhrborn (2015: s. 35-45) *al-* eyleminin on iki temel, on da metonimik anlamını [ilaveten iki örnek daha verir ancak yazmadan/okumadan kaynaklı örneklerin tereddütlü olmasından dolayı her ikisine de belirsiz anlam kaydı düşer.] tespit etmiştir: 1. (kendine) almak, tutmak, kapmak. 2. Kabul etmek, teslim almak. 3. Gelip almak, alıp getirmek, alıp götürmek. 4. Satın almak, mülkiyetini almak. 5. Satın almak. 6. Ödünç almak, kullanmak için almak. 7. Faiziyle almak, kiralamak. 8. (vergi vs.) toplamak. 9. Haksız yere almak, çalmak. 10. Yakalamak, alıp götürmek, kaçırmak, tutuklamak. 11. Kabul etmek, hediye olarak almak. 12. Evlenmek, eş olarak almak. 13. Kabul etmek, bulmak, elde etmek. 14. Kazanmak, sahiplenmek. 15. (haber vs.) toplamak, biriktirmek. 16. (birinin ricasını, dileğini) dinleyip yerine getirmek, (birini) memnun etmek. 17. Saygıyı kabul etmek, dileği yerine

ve planlı olarak ele alıp incelemek; 2) hastanın hastalığını izlemek, denetim altında bulundurmak. **güvence altına almak** koruma sorumluluğunu üstlenmek. **haber almak** kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek: ‘Sizden haber almayı bir seneden fazla oldu.’ -P. Safa. **içeriye atmak (almak veya tıkmak)** hapsetmek: ‘Bundan da başka yarın bunu tutar, içeri tıka bilirdi.’ -M. Ş. Esendal. **isabet almak** vurulmak, yaralanmak: Düşman uçağı isabet aldı. **kontrol altına almak** bir olayı denetim altına almak. **korumaya almak** tehlikede olduğu düşünülen bir kimseyi veya eseri saldırılardan korumak üzere önlem almak. **muhafaza altına almak** korumak, saklamak, bir yerde tutmak, kapatmak. **muhasara altına almak** kuşatılmak: ‘Avluda neden bir köşede muhasara altına alındığımı o vakit anlamıştım.’ -Y. K. Karaosmanoğlu. **müşahede altına almak** sürekli gözlem altında bulundurmak. **nezarete almak** gözaltına almak. **nişan almak** 1) Bir hedefi vurmak için ateşli silahlara gerekli doğrultuyu vermek, gezlemek: ‘Tabancasını kılıfından çıkarmış ve nişan almak üzereydi.’ -A. Gündüz. 2) kendisine nişan verilme: ‘Doktor, Türk ordusunda çalıştığını, üniformamızı taşıdığını, nişan aldığını, övünerek anlattı.’ -R. H. Karay. **savunmasını almak** soruşturma sebebiyle suçlanan birisinin düşüncesine başvurmak. **silahaltına almak** askerlik görevine başlatmak. **tekmil almak** ask. üst, birliğin o andaki durumunu bildiren sözlü bilgiyi asttan almak. **tertibat almak** olacağı düşünülen sakıncalı bir duruma, harekete karşı hazırlık yapmak: ‘Yüz sandık cephaneyi Anadolu’ya gönderebilmek için müzakere edip tertibat aldıklarını veya depolardan silah kaçırdıklarını söylüyorlardı.’ -M. Ş. Esendal. **teslim almak** 1) teslim edilen bir şeyi almak; 2) tutsak almak. **tezkere almak** ask. askerlik görevini tamamlayarak bunu bildiren bir belge almak. **vaziyet almak** 1) belli bir durum veya davranış biçimini benimsemek, tavır almak, tavır takınmak: ‘İşgalden sonra Rumların bize karşı nasıl bir vaziyet aldıklarını da pekâlâ biliyorduk.’ -Y. K. Karaosmanoğlu. 2) karşı çıkmak. **yakın takibe almak** yakın takip işini yapmak. **yara almak** 1) yaralanmak: ‘Beyzade sağ salim kurtulacak ama İbiş ağır bir yara alacaktı.’ -T. Buğra. 2) mec. itibar kaybetmek. **yüreğini ateş almak** aşırı üzölmek, fazla üzüntüden içi yanmak: ‘Gölbahar’ın yüreğini ateş almış yanıyordu.’ -Y. Kemal. **zapturapt altına almak** düzeni ve disiplini sağlamak.

getirmek. 18. Uymak, inanmak, kabul etmek. 19. Üzerine almak, üstlenmek. 20. Anlamak, kavramak, idrak etmek, araştırmak. 21. Tutmak. 22. (Kendisi için) yapmak.

Sözcüğün Eski Uygur Türkçesindeki bu on iki anlamından birincisi 1. (kendine) almak, tutmak, kapmak: *kamlar ok ya altı* “Kamlar ok ve yay aldı.” şeklinde temel anlamı temsil ederken sözcüğün onuncu anlamı 10. Yakalamak, alıp götürmek, kaçırmak, tutuklamak : (*til almak* için) *anın bizni seni algaluddı* “Bu yüzden seni yakalamamız için bizi gönderdi.”, *birisi tolgakta tınımın aldı* “Birisine sıkıntı ve eziyetten canımı aldı.”, *adın kişiketemedin alıp eltipölürüp* “Kimseye söylemeden yakalar, kaçıtır ve öldürür.” şeklinde tutmak temel anlamından gelişerek elde tutmak, yakalamak olarak verilmiştir.

Eski Türkçe Dönemi’nde *al-* eyleminin almak, tutmak temel anlamlarıyla birlikte yakalamak, alıp götürmek, tutuklamak anlamı ve (haber vs.) toplamak, biriktirmek şeklinde sonradan kazandığı anlamı sözün güvenlikle ilgili anlamlarıdır. Eylemin bu boyutuyla düşünüldüğünde semantik olarak güvenlik güçlerini ilgilendiren bir söz varlığının içinde yer alması gayet doğal bir durumdur. Polis jargonunda bu sözün yaşaması, iddiamızı doğrulayan bir göstergedir.

Sonuç

Eski Türkçe Dönemi’nde yaşamış *öt-* eylemi, “ses çıkarmak ve geçmek, hareket etmek” anlamlarını karşılarken polis jargonunda *öt-* ifadesi, bu iki anlamı birleştirerek ve *ötüg* sözünün taşıdığı rica, dilek anlamlarıyla da semantik ilişkili kurularak sorgulanan şahsın hızla harekete geçip durumu saygıyla kendisine arz etmesini ifade eden bir jargonu karşılamaktadır. Eylem, aynı zamanda kriminal kişiler arasında da bir jargon gibi kullanılmaktadır. Polis jargonu zamanla meslek gereği zorunlu iletişimde bulunulan başka bir meslek grubunun diline de taşınmıştır. Bir uyuşturucu tacirinin “öterek” diğer ortaklarının kimler olduğunu polise aktarması aslında suçlunun polise suçu itirafının polis ve suçlu seviyesindeki jargonunda da geçmektedir. Olaya dair bilgilerini bu tarafa taşımasını kastederek üç anlamı da birleştiren bir yapıyla bu eylem girift bir anlam mirasını taşımaktadır. Eski Türkçede bünyesinde barındırdığı çok anlamlılıkla birlikte konu alanımıza giren almak, tutmak, ele geçirmek, yakalamak, alıp götürmek anlamlarını karşılayan *al-* eylemi, polis jargonunda zanlıyı yakalamak, tutuklamak ve alıp götürmek anlamlarıyla yaşamaktadır.

Yazılı dil tarihi bakımından yaklaşık bin beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olan *öt-* ve *al-* eylemlerinin ilk andan itibaren karşıladıkları anlamlarıyla günümüzde kullanılmaya devam etmesi önemli bir durumdur. Dolayısıyla hem dilde bu çok anlamlı ifadelerin oluşu hem de Türk sosyal hayatı içinde her daim var olan güvenlik güçlerinin bu jargonu yaşatan

kurumlarının varlığı; bizce, güvenlik teşkilatlanmasının ne denli köklü bir geçmişe de sahip olduklarının birer dil göstergesi olarak yorumlanmalıdır.

Türk polis jargonunda yaşayan bu tür ifadelerin polis meslek grubu özelinde hazırlanmış sözlüklere dâhil edilmemiş olması bir eksikliktir. Bu kadim ifadelerin Türk polisinin meslek dilinde varlıklarının kabul edilip en kısa sürede yeni hazırlanacak çalışmalarda kendilerine yer verilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Clauson, G. (1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud -DîvânuLûgati't-Türk - Giriş - Metin - Çeviri - Notlar – Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

Erdal, M. (1991). *OldTurkic Word Formation*. Vol. I-II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch*. Band. I. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

[e-TS] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 10.08.2023 tarihinde alınmıştır.

[TS] *Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.

[DS] *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. c. I-XII (1993). Ankara: TDK Yayınları.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

[TTS] *XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. c. I-VIII (1996). Ankara: TDK Yayınları.

Extended Abstract

The term jargon, which is defined as a specialised language or vocabulary used by people in the same profession or community and distinct from general language, is also briefly defined as professional language. The words of a profession also represent the terms of that language. While the communication of people in the same profession has a syntax that can be understood by other people, in interpreting it contains words and meanings that cannot be understood by people outside the occupational field. In addition to everyday spoken language, the vocabulary that is not frequently used in colloquial language, but is used in certain professions with its basic or conceptual meanings as well as its specialised meanings, is formed and developed within the structure of this professional language. This linguistic feature, that every occupational group has, becomes even more prominent in certain professions. Sometimes it even becomes the words that express that profession. Police jargon also retains some words in its vocabulary that are not found in other security forces and are only used by the police. Establishment and organisation are effective in forming institutional identities and deeply rooted traditions. Institutions with a long history are known to have completed their structural organisation, to be disciplined, to have professional ethics and to have developed their own professional language. The Turkish Police Organisation, which was founded in 1845, is a state organisation specifically responsible for internal security. The organisation's history of almost two hundred years and its adventure of being a historical institution also shows that it has had enough time to form its professional language. The verbs *öt-* and *al-*, which appear in the inscriptions of the Göktürks, the first written documents of the Turkish language, live on in the professional language of the Turkish police organisation as they were first recorded. The verbs *öt-* and *al-*, which have fallen into oblivion in Turkish, live on in Turkish police jargon. Processing the professional language that reflects the institutional identity together with this linguistic heritage of its deep-rooted past is an aspect that has been missing until today. This study aims to take the professional language of the police, which has been overshadowed by these features, much further back than its official establishment and shed light on its cultural linguistic heritage.

While the Old Turkish verb *öt-* means "to make a noise and to pass by, to move", the expression *öt-* in police jargon combines these two meanings. By creating a semantic relationship with the meaning of request and wish that the word *ötüg* carries, it encounters a jargon that expresses that the person being interrogated should act quickly and present the situation to him respectfully. The verb is also used as slang among criminals. Over the course of time, police

jargon has also found its way into the language of another professional group with whom it is natural to communicate. When a drug dealer “snitches” and tells the police who his other partners are, this is actually the jargon of the criminal's confession to the police at the level of the police and the criminal. This action carries a complicated legacy of meaning with a structure that combines all three meanings, meaning that he carries his information about the incident to this page. The verb *al-*, which in Old Turkish with its polysemy meets the meanings of take, hold, seize, catch and take away, lives in police jargon with the meanings of catch, arrest and take away the suspect. It is an important situation that the verbs *öt-* and *al-*, which have a history of about one thousand five hundred years in terms of written language history, are still used today with the meanings they have met from the first moment. Therefore, both the existence of these ambiguous expressions in the language and the existence of the institutions of the security forces, which have always existed in Turkish social life and which keep this jargon alive, should be interpreted as linguistic indicators of how deeply rooted the security organisation is.

It is a shortcoming that such expressions living in Turkish police jargon have not been included in dictionaries created specifically for the police profession. The existence of these old expressions in the professional language of the Turkish police should be recognised and they should be included in the new studies to be prepared as soon as possible.

Introduction to Pragmatics

Namık ÜLKERSOY¹

Abstract: This paper is a review of the book introduction to pragmatics written by Betty J. Birner. The book includes a discussion of pragmatic concepts such as conversational implicatures, maxims, presuppositions, references, speech acts and given and new information in discourse. Maxims are maxim of quality, quantity, manner and relation. According to Birner one can either obey these maxims or violate them. Presuppositions are examined in relation to the notion of entailment. Basically, a negative utterance tells us what one cannot presuppose. The book talks about three speech acts and their function. These acts are locutionary, illocutionary and perlocutionary speech acts. The discussion of reference includes deixis Personal deixis and time deixis are examined. The chapter also includes an account of anaphora and cataphora. The discussion of given and new information tells us what information is new and what is old to the hearer. The author provides clear examples for each topic she discusses in the book. It is a recommendable guidebook for students of linguistics because it lays out a useful insight for learners about how pragmatics operates in conveying meaning.

Keywords: Maxims, Presuppositions, Speech Acts, Given, New, Context.

Edimbilime Giriş

Öz: Bu makale Betty J. Birner tarafından yazılan pragmatığe giriş kitabının bir incelemesidir. Kitap, konuşmayla ilgili imalar, özdeyişler, ön varsayımlar, referanslar, söz edimleri ve söylemdeki verili ve yeni bilgiler gibi pragmatik kavramların bir tartışmasını içerir. Özdeyişler kalitenin, niceliğin, tarzın ve ilişkinin maksimumudur. Birner'e göre kişi bu özdeyişlere ya uyabilir ya da onları ihlal edebilir. Ön varsayımlar, gerektirme kavramıyla bağlantılı olarak incelenmektedir. Temel olarak, olumsuz bir ifade bize kimsenin önceden varsayamayacağı şeyi söyler. Kitapta üç söz ediminden ve bunların işlevlerinden bahsediliyor. Bu edimler; hitabet, edimsöz ve vurmalı söz edimleridir. Referans tartışması kişisel gösterimleri ve zaman gösterimlerini inceliyor. Bu bölümde ayrıca anafora ve kataforanın bir açıklaması da yer alıyor. Verilen ve yeni bilgilerin tartışılması bize, dinleyen için hangi bilginin yeni, neyin eski olduğunu anlatır. Yazar kitapta ele aldığı her konu için net örnekler veriyor. Dilbilim öğrencileri için tavsiye edilebilir bir rehber kitaptır çünkü dil bilimi öğrencileri için pragmatığın anlamı aktarmada nasıl işlediğine dair yararlı bir anlayış ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Özdeyişler, Ön Varsayımlar, Söz Eylemleri, Verili, Yeni, Bağlam.

Review

The aim of this paper is to provide a review of the book “introduction to pragmatics” written by Betty J Birner, and published by Wiley-Blackwell in 2013 (ISBN 978-1-4051-7583-8). The book consists of ten chapters, each one dealing with topics that are of great interest to the area of pragmatics. In chapter 1, the author begins with the definition of pragmatics and also

¹ Assistant Professor Doctor Namik Ulkersoy, Inonu University, e-mail: namik.ulkersoy@inonu.edu.tr / Orcid: 0000-0002-7669-0664.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 25-12-2023

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 08-01-2024

Kitap İncelemesi / Book Review

10.59304/ijhe.1409676

mentions the importance of context in pragmatics since context dependency plays an important role in understanding the meanings of utterances beyond sentence level such as what is being implied by the speaker and what is being inferred by the hearer. In this chapter, the author also includes a discussion of other areas of linguistics and their relationship to pragmatics. Such areas are phonology, syntax, semantics and discourse analysis. Each relationship is supported with sample utterances for pragmatic analysis.

Chapter 2 is devoted to the discussion of Gricean implicatures. Implicatures and maxims are quite essential to pragmatic analysis. Grice (1975) proposes that there are four maxims which people use as norms to achieve interaction. These are maxim of quality, quantity, manner and relation. Birner states that there are situations in which one can either obey these maxims or violate them. The author supports these claims by providing several examples and explaining how speakers or hearers obey or violate those maxims.

Chapter 3 discusses Neo Gricean theories such as Q and R implicature and I, and M implicature theories. In the same chapter, lexical pragmatics is also described as the relationship between pragmatics and lexicon. Finally, the author includes a discussion of relevance theory in which it is suggested that every apparent stimulus conveys a meaning.

Chapter 4 is devoted to the discussion of reference. Terms such as anaphoric pronouns, cataphora and deixis are defined. The author describes types of deixis in detail with examples. For instance, *that person* is a personal deixis whereas *then* is a time deixis in an utterance such as “We did not know that person at all back then”. In addition, this chapter includes a depiction of articles the, a, an in order to demonstrate how they achieve definiteness and indefiniteness.

Chapter 5 examines another essential concept of pragmatics that is presupposition. The author discusses how presupposition operates under the notions of negation and entailment. Basically, negativity enables one to comprehend what cannot be presupposed by an utterance. For instance, the author uses the example “my wife has not been kidnapped” and this shows us that another utterance such as “someone kidnapped my wife” cannot be presupposed since the first utterance clearly indicates that there has been no kidnapping. The author continues her discussion by going over the factors that trigger presupposition. Among these factors are factive verbs (the verbs that take a sentence as their complement), and iteratives which are basically the repetitions of some past action.

Chapter 6 is dedicated to the discussion of speech acts. The author provides examples to illustrate how locutionary, illocutionary and perlocutionary speech acts operate. One example could be the utterance “it is going to rain”. In this utterance locutionary act is the statement it is going to rain. Illocutionary act is the speaker’s intention to take an umbrella. Finally, perlocution would take place when the listener complies with the illocution and takes the umbrella before they go out. This chapter also includes a discussion of performative acts which are both statements and they also perform an act at the time they are being uttered as in I name this ship San Sebastian, where the speaker performs the act of naming a ship. Another topic being discussed in chapter 6 is politeness and face. The author gives examples of how people act in order to avoid face threatening interactions and choose politeness strategies instead.

Chapter 7 is called information structure. Information structure involves how information is presented in speech, specifically how more or less familiar information is organized to aid the listener in processing the conversation. The author introduces various theories regarding the concepts of "given" and "new" in discourse. The interest in open propositions, discourse-status, and hearer-status are brought into attention. An open proposition is a statement with one or more unspecified elements. A focused element specifies the previously unspecified part in a conversation. One can categorize each element as discourse-old or discourse-new, Furthermore, an element can be classified as hearer-old or hearer-new. This depends on if the listeners might already carry the information in their knowledge base.

Chapter 8 discusses inferential relations. The author aims to establish a cohesive method for defining inferential relations. She concludes that there is still a considerable amount of work to be undertaken in this field. Lastly, she examines inferential relations at the propositional level, analyzing several suggested collections of coherence relations and questions how these relations could explain specific syntactic structures.

Chapter 9 is called dynamic semantics and the representation of discourse. This chapter deals with how predicate logic as a semantic notation system. The author suggests that this can be challenging because there may be difficulties in maintaining pronominal reference across sentences. Thus, some arbitrary representations may emerge, such as employing existential quantifiers for certain indefinite noun phrases and universal quantifiers for others. The author proposes a discourse representation theory (DRT) to deal with the problematic case of pronouns. DRT tracks pronouns throughout discourse and provides a comprehensive semantic representation of an extended conversation.

Chapter 10 is the conclusion part where the author revisits the border between semantic and pragmatics. She also mentions certain applications of pragmatics such as language and law relationship and how pragmatics works in the field of law. As an overall evaluation, we find this book quite useful with its detailed scope into the field of pragmatics. The author does quite an excellent job in providing examples and elaborating on them for each concept she introduces in this book. We find it recommendable to be used in pragmatics courses taught at university level.

References

- Birner, B. J. (2013). *Introduction to pragmatics*. Oxford UK: Wiley-Blackwell.
- Grice, H.P. (1975) Logic and conversation, in P. Cole and J. Morgan (eds), *Syntax and Semantics, 3: Speech Acts*. Academic Press, pp. 41–58.